

FRANCE BUČAR MED POLITIKO IN PRAVOM

Uredil
Jure Gašparič

Knjiga je znanstvena monografija, v kateri dvanajst avtorjev predstavlja eno osrednjih osebnosti slovenske opozicije v zadnjih letih Jugoslavije, v času slovenskega osamosvajanja in slovenske politike po osamosvojitvi, pravnika, politika in – kot to imenuje Aleš Gabrič – »svojeglavega«, neodvisnega intelektualca dr. Franceta Bučarja. /.../ V knjigi zbrane razprave so torej prepričljiva, široko zasnovana in na obsežni dokumentaciji utemeljena analiza osebnosti, akademskega dela in politične misli izjemnega, neodvisnega in tako v strokovnem, pravniškem kot neposrednem političnem okolju pogosto osamljenega in slabo razumljenega slovenskega intelektualca, hkrati pa tudi slovenskih demokratičnih deficitov in kratkovidnih, pragmatično omejenih strankarsko-političnih predstav in odločitev v prelomnem obdobju slovenskega osamosvajanja in desetletjih po osamosvojitvi.

Prof. dr. Peter Vodopivec

Knjiga *France Bučar med politiko in pravom* je razdeljena na tri vsebinske sklope. Ti prikazujejo posamezne dele življenja Franceta Bučarja, a na drugi strani predstavljajo celoto. /.../ V prispevkih tako sledimo Bučarju kot politiku od njegovih aktivnosti, ko je bil mlad komunist, do njegovega udejstvovanja v različnih političnih opcijah nastajajoče nove slovenske politične krajine tik pred in po osamosvojitvi. Splošna javnost se Franceta Bučarja spominja predvsem kot predsednika osamosvojitvene skupščine. Mnogo manj pa ji je znano delo Bučarja kot pravnika. /.../ Zanimivo branje je tudi bolj intimna pripoved o osebnosti Franceta Bučarja.

Izr. prof. dr. Bojan Balkovec

Odstiranja 12
ISSN 2784-4625

Jure Gašparič (ur.)
FRANCE BUČAR MED POLITIKO IN PRAVOM

Recenzenta izr. prof. dr. Bojan Balkovec
prof. dr. Peter Vodopivec
Jezikovni pregled Polonca Kekec
Oblikovanje in prelom Maša Bogataj, Barbara Bogataj Kokalj
Založnik Slovenska matica
Za založbo Aleš Gabrič

Tisk Cicero Begunje, d.o.o.
Naklada 300 izvodov

Izid knjige sta podprli Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko
dejavnost Republike Slovenije
Mestna občina Ljubljana

© 2024, Slovenska matica

To delo je ponujeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva-Deljenje pod enakimi pogoji 4.0 Mednarodna licenca (izjema so fotografije). / This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License (except photographs).

Prva e-izdaja. Publikacija je v digitalni obliki prosto dostopna na
<https://www.slovenska-matica.si>

DOI: 10.4312/9789612134228

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

929Bučar F.(082)
32(497.4):929Bučar F.(082)

FRANCE Bučar med politiko in pravom / uredil Jure Gašparič. -
Ljubljana : Slovenska
matica, 2024. - (Odstiranja, ISSN 2784-4625 ; 12)

ISBN 978-961-213-422-8
COBISS.SI-ID 201454083

FRANCE BUČAR MED POLITIKO IN PRAVOM

Uredil
Jure Gašparič

SLOVENSKA MATICA

Ljubljana 2024

VSEBINA

Jure Gašparič, <i>H knjigi France Bučar med politiko in pravom</i>	7
V političnih krogih	11
Aleš Gabrič, <i>Svoje glavi intelektualci v političnih strankah</i>	13
Ali Žerdin, <i>Omrežje nastajajoče slovenske opozicije in krogi Franceta Bučarja</i>	35
Jure Gašparič in Mojca Šorn, <i>France Bučar – predsednik Skupščine Republike Slovenije</i>	51
Andrej Rahten, <i>Obnovitelj panevropskega gibanja na Slovenskem</i>	67
Spomenka Hribar, <i>Bučarjevo pojmovanje narodne sprave</i>	77
V pravnih krogih	83
Janez Kranjc, <i>France Bučar na Pravni fakulteti v Ljubljani</i>	85
Miro Cerar, <i>Vloga Franceta Bučarja pri nastajanju slovenske ustave</i>	111
Tine Hribar, <i>Bučarjevo stališče do arbitražnega sporazuma</i>	153
Igor Kovač, <i>Novi krščanski realizem Franceta Bučarja in metateoretska unikatnost njegovega kritičnega sistemskega razmišljanja</i>	161
V spominskih odmevih	177
Edvard Kovač, <i>France Bučar in Trnovski krog</i>	179
Boris A. Novak, <i>Skupinski portreti s Francetom Bučarjem</i>	185
Imensko kazalo	211
O avtoricah in avtorjih	217

Jure Gašparič

H KNJIGI FRANCE BUČAR MED POLITIKO IN PRAVOM

V ospredju pričujoče knjige je osebnost dr. Franceta Bučarja (1923–2015), uglednega slovenskega intelektualca, pravnika in politika. Na prvi pogled se morda zdi, da gre za še en »poskus« (politične) biografije, prikaz življenja in dela človeka in časa, ki je spodbujen z obhajanjem obletnice – s stotim rojstnim dnem portretiranja. Pa ta knjiga nima takih ambicij. Njen namen je po eni strani bolj skromen, po drugi pa bolj drzen. Nastala je tako: pripravljavci knjige smo njen koncept izoblikovali na posvetu o France-
tu Bučarju, ki je bil 2. februarja 2023 v prostorih Slovenske matice na Kongresnem trgu v Ljubljani. Tedaj smo videli in slišali slikovito paleto vseh mogočih pristopov in ocen; prispevki so bili vznemirljivi, razprava včasih še bolj. Želja, da izrečeno ne zapade pozabi, je porodila misel o smiselni zaokrožitvi povedanega. Naj nastane knjiga ... toda kakšna knjiga?

Večina akademskih avtorjev, predvsem zgodovinarjev, je še zmerom prepričanih, da žanr klasične (politične) biografije ni zadosti resen, da bi bil vreden njihove pozornosti. V tem početju ne vidijo smisla, saj mnogi avtorji pogosto zapadejo dvema skušnjavama: bodisi glorificirajo posameznika in njegova de-

janja bodisi skušajo posameznika »generalizirati« in sklepati na podlagi enega življenja o celotni dobi. Ne eno ne drugo pa naj ne bi ustrezalo temeljnemu namenu, zaradi katerega se sploh oziramo v preteklost: razumeti razvoj družbe, institucij, sistema; videti procese in posameznika v njih.

In pripravljavci knjige smo želeli prav to, izvedeti kaj več o preteklosti, o času, ki ga je France Bučar sooblikoval, kar je ambiciozen in skromen cilj obenem. Bučarjevega življenja nismo imeli namena generalizirati, še manj glorificirati. Vsem metodološkim zadržkom navkljub smo zgolj ugotavljali, da analiza političnih stališč in ravnanj posameznika v nujni kombinaciji s poglobitvijo v njegovo osebnost in življenjske izkušnje odstira veliko novega. Tako smo naposled pristopili k pripravi knjige, ki zaradi mnogih razlogov in pisanega materiala ne sledi ne klasičnim zakonitostim pisanja biografij, ne spominskim zbornikom, ne historiografskim študijam neke dobe. Knjiga je pahljača številnih metodoloških pristopov izpod peres različnih avtorjev z eno skupno točko: vsi prinašajo nove in sveže poglede na eno osrednjih osebnosti slovenskega 20. stoletja in s tem, neskromno povedano, na slovensko 20. stoletje.

Knjiga je členjena v tri vsebinske sklope, v katerih izbrani pisci iz vrst strokovnjakov različnih strok pokrivamo različna področja Bučarjevega življenja in dela.

V prvem delu obravnavajo Bučarjevo delovanje na političnem prizorišču, najprej znotraj omrežja nastajajoče opozicije v osemdesetih letih 20. stoletja. Zanj in za številne njemu podobne velja, da so se aktivneje angažirali v politiki in politični stranki v času, ko se je rušil svet stare navlake in je bilo treba na njenem pogorišču zgraditi nekaj novega, boljšega. France Bučar je v začetni fazi reparlamentarizacije postavil jasne standarde; morda ni bil povsem uspešen pri njihovi implementaciji, a se jih je gotovo zelo zavedal. Avtorji posebno pozornost posvetijo še njegovemu angažmaju pri panevropskem gibanju in njegovemu pojmovanju sprave.

V drugem sklopu avtorji obravnavajo Bučarja kot pravnika, najprej njegovo delovanje na Pravni fakulteti, ki bi ga lahko razdelili na tri obdobja: študentsko, profesorsko in obdobje vrnitve. Dve od naštetih obdobj sta bili na silo prekinjeni: Bučarjev študij je prekinila vojna oziroma aretacija, njegovo profesorsko delo pa politično motivirana in spodbujena odstranitev s fakultete. Pomembna je bila Bučarjeva vloga pri nastajanju slovenske ustave, ki mu je naposled določila oznako »starosta slovenske politike« in »oče slovenske ustave«. Po analizi njegovega stališča do arbitražnega sporazuma je pozornost posvečena njegovi pravni misli. Avtorji ugotavljajo, da je Bučar velik pomen

pripisoval etiki. Gre za njegovo unikatno razumevanje vloge, ki jo ima etika v njegovem sistemskem razmišljanju. S tem je Bučar zarisoval inovativno filozofijo znanosti, krščanski realizem.

V tretjem sklopu se avtorji posvetijo osebni sferi in spominom na Franceta Bučarja, ki odstirajo tako politično-ideološko plat kot tudi povsem individualno, intimno.

Knjiga obravnava zelo temeljna raziskovalna vprašanja, in četudi daje prepričljive odgovore, se bo kdo vprašal, čemu je namenjena. Nalašč se bom izognil podajanju temeljno humanističnih pojasnil na tovrstna vprašanja, ampak bom le suho ugotovil, da ima knjiga v aktualnem času poleg kulturne in znanstvene vrednosti (žal) tudi aplikativno vrednost. Iz analize situacij, ravnanj in vrednotenj posameznika v negotovih in prelomnih časih se lahko in bi se morali kaj naučiti.

V POLITIČNIH KROGIH

Aleš Gabrič

SVOJEGGLAVI INTELEKTUALEC V POLITIČNIH STRANKAH

O Francetu Bučarju so že pisali monografije, njegovo delo je bilo predmet številnih poljudnih, strokovnih in znanstvenih člankov. V njih je omenjeno tudi Bučarjevo delo v vrstah političnih strank, a ta tematika ni bila v srčiki dosedanjega pisanja o njem. O Bučarjevem političnem delovanju je že bilo poudarjeno, da kot samostojno razmišljujoči intelektualec pravzaprav ni bil najbolj primeren za organizacijsko in agitacijsko delo, ki ga izvajajo politične stranke. Ali da ponazorimo z besedami njegovega strankarskega sopotnika v Slovenski demokratični zvezi (SDZ) Rajka Pirnata:

»Bučar seveda ni človek stranke. Veste, on ni človek, ki bi bodisi vodil stranko bodisi bi bil nekdo, ki v stranki izvršuje naloge. On je pač intelektualec, svojevrsten, včasih tudi svojeglav, priznajmo, in na vsak način je pridobitev za vsako stranko, je pa tudi vedno težava znotraj delovanja stranke.«¹

V prispevku bo pod lupo postavljena Bučarjeva strankarska angažiranost, torej tista plat njegovega dela, ki ni bila usmerjena v znanstvene, državniške

---

1 Navedeno po: Pesek, *Bučar*, str. 619.

in širše družbene okvire, temveč bolj v notranja organizacijska in programska vprašanja politične stranke, ki ji je pripadal.

V komunističnih vrstah

Slovenska demokratična zveza ni bila prva politična stranka, v katero je vstopil France Bučar. Kot za številne druge vodstvene ljudi koalicije Demos je bila to Komunistična partija Slovenije (KPS) oz. Zveza komunistov Slovenije (ZKS). Vanjo je Bučar, kot številni mladi njegove generacije, vstopil v zanosnih letih partizanskega bojevanja. Ob izpolnjevanju anketnega lista za člane stranke novembra 1945 je Bučar zabeležil, da je bil »do nekako 7. razreda gimn. klerikalno usmerjen« in da se je, ko je začel gledati na stvari samostojneje, v idejnem pogledu razvijal v bolj materialistično smer. Član Komunistične partije je postal 30. septembra 1944 kot borec Gorenjskega odreda. A je že zelo zgodaj pokazal, da ni primeren za kalup poslušnosti in odrekanja lastnim idejam, saj je bil že tri mesece pozneje kaznovan s partijskim opominom zaradi nasprotovanja direktivam. Mlademu zagretemu partizanu in jurišniku so očitali, »da sem oportunist, ker sem se upiral, da bi bil razbit jurišni bataljon« in vključen v druge enote. A je bila partijska kazen 17. junija 1946 črtana, pod sklepom pa je podpisan »Kavčič«, tedanji organizacijski sekretar centralnega komiteja KPS Stane Kavčič.²

V povojnem času Bučar v stranki ni bil aktiven, za izstop pa je zaprosil konec leta 1968 »z obrazložitvijo, da mu čas ne dopušča, da bi v zvezi aktivno delal«. Osnovni organizaciji ZKS v ljubljanski četrti Ajdovščina, v katero je bil vključen, ni preostalo drugega, kot da ugotovi njegovi želji. Tako je 5. novembra 1968 prenehalo njegovo članstvo v ZKS, vzrok pa je bil »samovoljni izstop«.³ Ko je naslednje desetletje sledil obračun z Bučarjem na Pravni fakulteti, se je hotela v postopek vključiti tudi Univerzitetna konferenca ZKS, a ni mogla sprožiti nadaljnjega ukrepanja, saj je bila junija 1976 obveščena, da je Bučar novembra 1968 že »samovoljno izstopil iz članstva ZK«⁴ in da tako k obračunavanju ne bo mogla pristaviti še partijske kazni, če domnevamo, da je bilo njeno poizvedovanje usmerjeno v to smer.

2 SI AS 1589, IV, t. e. 2840, ČD Bučar Franc, Anketni list Bučar Franc.

3 SI AS 1589, IV, t. e. 2840, ČD Bučar Franc, Sklep o kaznovanju (o črtanju iz evidence), Bučar (Stanko) Franc.

4 SI AS 1589, IV, t. e. 2840, ČD Bučar Franc, Dopis Komiteju Univerzitetne konference ZKS, 2. 6. 1976.

Sodelovanje z ustanovitelji Slovenske demokratične zveze (SDZ)

Bučar je bil sredi osemdesetih let vključen v živahno politično dogajanje, ki je širilo meje dotedanjega političnega obzorja. Njegove članke so objavljali časopisi in revije različnih idejnih profilov, saj se je v njih zavzemal za spreminjanje državnega sistema. Omenjanje večstrankarskega političnega sistema se pojavlja v njegovih člankih že od sredine osemdesetih let. Decembra 1985 je v *Dnevniku* polemiziral z razmišljanji o iskanju poti za nadaljnji slovenski družbeni razvoj. Opozoril je na paradoksalnost logike iskanja izhoda iz krize, če je ponujen samo eden ozko definiran cilj. V takšnem primeru je demokracija, tudi v obliki samoupravljanja, zgolj ovira, diktatura pa edina smiselna in funkcionalna pot do edinega možnega cilja. Toda zaradi spreminjanja okoliščin v družbi in naravi je Bučar opozoril, da cilj dejansko ne more biti nikoli en in edini, je za različne ljudi različen in se spreminja v skladu s spreminjajočimi se okoliščinami. Da pa se sleherni organizem lahko prilagaja na spremembe, mora imeti »potrebno svobodo, da se lahko prilagaja«, in »imeti mora neko čutilo, ki mu pove, ali so njegovi odgovori na zahteve okolja pravilni ali ne (v informacijskem jeziku t. i. negativni feed-back)«. Strankarski politični zahodni svet sicer prinaša vrsto neugodnih posledic, a »ima vendarle vgrajeno prvino, brez katere ne more biti nobena alternativa večstrankarskemu sistemu: negativni feed-back«. Tega pri nas doma, je bil jasen Bučar, ni: »Naš dosedanji samoupravni sistem kot alternativa večstrankarskemu sistemu ima obe navedeni pomanjkljivosti: ni zgrajen na svobodi samoorganizacije in nima vgrajenega negativnega feed-backa.« Kot takšen se je domači sistem pokazal nesposobnega odreagirati na spreminjajoče se okolje, ni sposoben iskanja ustreznih odgovorov na izzive in zato »samoupravljanje ni moglo preseči tiste pozitivne prvine, ki jo ima feed-back v večstrankarskem sistemu«. Absolutno pa tega cilja ni možno doseči v organizacijski shemi z demokratičnim centralizmom, je poudaril Bučar,⁵ ki sicer ni neposredno zapisal, da rešitev vidi v zamenjavi političnega sistema. Toda večkratno ponavljanje prednosti, ki jih prinašajo svoboda, pravica do samoorganiziranja in večstrankarski sistem, ni dopuščalo dvoma, v katero smer bi moralo po njegovem mnenju iti iskanje obetavnih rešitev.

Ko ga je januarja 1986 nagovoril še urednik revije *Teleks* Stane Trbovc in ga povprašal, kaj si misli o prihajajočih volitvah, ki imajo že vnaprej določen

5 SI AS 2096, t. e. 5, a. e. 387, France Bučar: Med tremi potmi je samo ena obetavna. Objavljeno v: *Dnevnik*, 34, št. 338, 14. 12. 1985, str. 10–11.

ozek krog kandidatov,⁶ je Bučar odgovoril, da ga takšne volitve niti ne zanimajo. Volitve namreč ne odpirajo novih perspektiv, kar pa je lahko za slovensko družbo ogrožajoče, saj se srečujejo s številnimi težavami. Njegovo načelno stališče je torej bilo, da volitve, ki niso odprte za različne ideje, ne morejo nakazati poti do reševanja nakopičenih problemov.⁷

Na soroden način se je odzval, ko sta ga junija 1986 urednika *Nove revije* Niko Grafenauer in Dimitrij Rupel nagovorila, naj pošlje prispevek za tematsko številko o »narodnem programu«, torej za znano 57. številko *Nove revije*. Urednika sta sodelavce pozvala, naj premislijo o obstoju in razvoju slovenskega naroda in pošljejo čim bolj stroge in drzne prispevke in naj pri pisanju opustijo »sleherno avtocenzuro«.⁸ Bučar je v prispevku o pravnih načelih slovenske nacije poleg nasprotovanja iskanju rešitev v jugoslovanskem unitarizmu izpostavil tudi dejstvo, da se novi režim, ki se je utrdil na oblasti po 2. svetovni vojni in se skliceval na pridobitve iz vojnega časa, ni več podvrgel preverjanju podpore svoji oblasti pri narodu, v imenu katerega je vladal.⁹ Na Bučarjev prispevek, s katerim je oporekal legitimnost aktualne oblasti v Sloveniji, se je v *Sobotni prilogi Dela* odzval Ivan Kristan, zato je Bučar 2. aprila 1987 pisal uredništvu *Dela* in jih prosil za objavo odziva na Kristanovo kritiko. Bučar je v zapisu Še o legitimnosti oblasti pojasnjeval, da so mnogi diktatorji resda prišli na oblast legitimno, a da nato niso več šli na odprte volitve in preverjali legitimnosti in podpore ljudstva. Zato katerakoli oblast, ki ne preverja redno podpore ljudstva na volitvah, ne more trditi, da je demokratična. Da se je oblast takoj po vojni sklicevala na svoje korenine v narodnoosvobodilnem boju, za Bučarja ni bilo sporno, vprašal pa se je, ali se lahko na iste zadeve sklicuje oblast v sedanjem času. Opozoril je, da oblast, ki je izšla iz NOB, ni bila enopartijska, da so politične stranke delovale tako v Ljudski fronti kot izven nje v opoziciji. Nikakor ni idealiziral večstrankarskega sistema, a je vnovič poudaril, da enopartijski nujno vzbuja dvome o svoji legitimnosti.¹⁰

Intelektualci, bolj naklonjeni aktualni oblasti, so v osemdesetih letih poskušali odgovore na žgoče družbene izzive iskati na kulturnih plenutih Oslobojilne fronte. Zaradi vse bolj kritičnih tonov iz vrst kulturniške »opozicije« je vodstvo Socialistične zveze delovnega ljudstva (SZDL) Slovenije sklenilo,

6 SI AS 2096, t. e. 5, a. e. 379, Dopis Teleksa – Francetu Bučarju, 8. 1. 1986.

7 SI AS 2096, t. e. 5, a. e. 379, Volitve – izhod iz krize?

8 SI AS 2096, t. e. 5, a. e. 379, Dopis uredništva Nove revije – Francetu Bučarju, 20. 6. 1986.

9 Bučar, Pravna ureditev položaja Slovencev kot naroda, str. 150–160.

10 SI AS 2096, t. e. 5, a. e. 379, France Bučar – uredništvu Dela, 2. 4. 1987. France Bučar: Še o legitimnosti oblasti. *Sobotna priloga Dela*, 29, št. 85, 11. 4. 1987, str. 26–27.

da je treba pomladiti vrste sodelujočih na plenumu, kar pa je vodilo v smer, ki se je niso nadejali. Na 14. plenumu, ki je potekal od 5. do 7. novembra 1986 na Bledu, so sodelovali tudi nekateri kritiki monopolne oblasti Zveze komunistov, nekdanj prevladujočo tematiko slovenskih dilem v letih narodnoosvobodilne vojne pa so zamenjale trenutne slovenske dileme.¹¹ Ob pripravah na 15. plenum se je zalomilo, ko stari člani z Josipom Vidmarjem na čelu niso mogli uveljaviti svojih pogledov na način delovanja plenuma.¹² Namesto tega je 2. junija 1987 v Ljubljani potekal prvi zbor slovenskih kulturnih delavcev, na katerem je mlajša generacija intelektualcev uveljavila svoje poglede na vsesplošno krizo v državi. Eden glavnih usmerjevalcev intelektualne opozicije v politične vode Dimitrij Rupel je ob koncu optimistično zaznal, da »slovenska družba kljub težavam kaže nekatere spodbudne znake, med katere štejem (poleg Kučanove perestrojke) predvsem akcije slovenske mladinske organizacije, ustanovitve slovenske kmečke zveze in posamezne akcije nekaterih neposlušnih intelektualnih skupin«. Pri predlogu združevanja slovenskih intelektualcev v enotno politično silo pa je bil pomenljiv njegov poudarek, da »kulturni delavci nikoli niso podpisali Dolomitske izjave«. ¹³ Med vrsticami je bilo možno razbrati, da se kulturni delavci v Osvobodilni fronti (oz. njegovem nasledniku SZDL Slovenije) nikoli niso zavezali, da se ne bodo organizirali kot politična skupina.

Tudi drugi zbor slovenskih kulturnih delavcev, 15. in 16. novembra 1988 v Ljubljani, je še potekal pod okriljem SZDL Slovenije, bil pa je že osvojen spon nekdanjih kulturnih plenumov in se je neposredno odzival na aktualne politične dogodke. Razpravo o tem, kakšno opozicijo potrebujemo, je uvodoma načel kar predsednik Republiške konference SZDL Slovenije Jože Smole. Vprašanja se je dotaknilo še več razpravljavcev, o kulturnikih kot dejansko že delu politične scene pa je razglabljal Dimitrij Rupel. Predlagal je ustanovitev Slovenske demokratične zveze razuma, za katero je sicer menil, da ne bi mogla predstavljati resne konkurence uveljavljeni oblastni strukturi. Toda že z omembo njenih nalog, odpiranjem razprav o slovenski demokraciji in suverenosti ter izdelavi temeljnih dokumentov, npr. nove ustave republike Slovenije, je nakazal njeno pomembno politično vlogo.¹⁴

France Bučar v ta dogajanja še ni bil vpet, saj kot persona non grata kljub svoji partizanski preteklosti, ki je številni mlajši člani kulturnega plenuma

11 Glej: *Razvoj slovenskega narodnega značaja v luči 4. točke programa Osvobodilne fronte*.

12 Kos, *Kulturni plenumi Osvobodilne fronte*, str. 45–53.

13 *Slovenci, Jugoslavija in slovenska kultura*, str. 116.

14 Rupel, *Slovenska demokratična zveza razuma in slovenski politični nered*, str. 39–46.

OF niso imeli, ni bil vabljen na SZDL-jevske forume. Za organizatorje novih političnih zvez je postal bolj zanimiv po nastopu v evropskem parlamentu 20. januarja 1988, ko so Bučarja napadli v domačih medijih in mu, hote ali nehoti, pripisali veliko politično težo. Tine Hribar je omenil, da ga je pred tem poznal predvsem kot sodelavca *Nove revije*, »nič posebnega nisem videl na njem, totalno pa nas je presenetil s svojim nastopom v evropskem parlamentu«. Nastop »na meji samomorilne pogumnosti,« kot ga je označil Hribar, jim je prinesel »potrdilo, da je naše povezovanje s partizansko generacijo pravilno«. ¹⁵

Plaz kritik z oblastne strani je povečal Bučarjev ugled v javnosti in sledila so vabila za njegovo vključitev v snujoče se politične zveze. Prvo je prišlo od Franceta Tomšiča, ki je od konca leta 1987 snoval Socialdemokratsko zvezo Slovenije in iskal podporo med opozicijsko razmišljujočimi intelektualci, a se Bučar ni ogrel za vstop med socialdemokrate. ¹⁶ Bliže mu je bil krog *Nove revije*, zato se je odzval na Ruplovo pobudo in se vključil v stranko, ki si je na ustanovnem kongresu 11. januarja 1989 v Cankarjevem domu nadela ime Slovenska demokratična zveza (SDZ).

V vodstveni strukturi SDZ

Kljub temu da je bil relativno pozno pritegnjen k snovanju nove politične organizacije, je bil Bučarjev ugled dovolj velik, da ga je bilo vredno izkoristiti. Na ustanovnem zboru SDZ 11. januarja 1989 je med kandidati za svet stranke prejel največ glasov in postal predsednik sveta stranke. Prevzel je tudi vodenje ekspertne skupine za politični sistem. ¹⁷ Vsekakor se je zelo angažiral znotraj strankarske strukture in bil v njenem prvem letu delovanja, do izvolitve za predsednika skupščine, ko so ga preobremenile druge obveznosti, tako vpet v aktivistično strankarsko-politično delovanje kot nikoli poprej in tudi pozneje ne.

Ena prvih zadev, ki jo je poskušalo definirati vodstvo SDZ po zadolžitvah, ki jim jih je naložil ustanovni zbor (tedaj še) zveze, je bil odnos do SZDL. Izvršilni odbor SDZ, ki ga je vodil Dimitrij Rupel, je teden po ustanovitvi stranke v duhu zbora kulturnih delavcev in politične realnosti še razglabljal v okvirih delovanja v SZDL, a predlagal spremembo njenega statuta, zlasti delov, ki so poudarjali ZKS in komunizem. »Naše pripombe izhajajo iz prepričanja, da je treba

¹⁵ Navedeno po: Pesek, *Bučar*, str. 579.

¹⁶ Tomšič, *Od stavke do stranke*, str. 199–202.

¹⁷ SI AS 2096, t. e. 17, a. e. 447, Rezultati volitev organov SDZ na ustanovnem zboru, 11. 1. 1989; SI AS 2096, t. e. 17, a. e. 448, Seznam strokovnih skupin SDZ. Kongresno gradivo je delno objavljeno v: *Demokracija*, I, št. 1, 21. 4. 1989.

SZDL preurediti po meri slovenskega človeka, demokracije in modernega časa, nikakor pa jih ni mogoče tolmačiti kot prigrasitev k razdeljevanju oblastniške pogače,« je še v dokaj zadržanem tonu izražalo vodstvo SDZ¹⁸ in puščalo odprta vrata za pogovore v okviru okroglih miz z oblastjo.

Bučar je pri tem vprašanju precej odstopal od vodstva stranke, saj je v komentiranju načina »sestopanja z oblasti« kot nevtralgično točko ocenjeval ravno vlogo SZDL. Ker jo je štel kot transmisijo Zveze komunistov, je načelno stališče SZDL, da se ne bo zoperstavljala nastajanju alternativnih političnih gibanj in zvez, da pa morajo biti ta vključena v odbore, komisije in druga telesa SZDL, odločno zavrnil. Zahtevo je aprila 1989 ocenil kot »lepa preobleka za staro vsebino« in ocenil SZDL kot nepotrebno organizacijo v novi politični stvarnosti. SZDL ne more biti krovna organizacija, ne more biti koalicija, je bil jasen Bučar, saj »koalicija ni institucionalizirana, pač pa se koalicije neprestano sklepajo in razpadajo ob različnih vprašanjih. Skratka, normalno politično življenje. Tu SZDL kot institucije ni več.«¹⁹ Za razliko od nekaterih drugih vodij opozicije je Bučar stališče zapisal brez omenjanja ali zahvaljevanja izkazani volji za reformiranje političnega sistema s strani oblasti. Ni se torej poklonil t. i. Kučanovi perestrojki, kot sta to nedolgo pred tem storila Dimitrij Rupel in France Tomšič ali jo je celo na isti strani *Demokracije*, na kateri je bil objavljen Bučarjev članek z nedvoumno zavrnilno noto, posredno pohvalil Janez Janša, ko je zapisal, da se je liberalizacija političnega dogajanja v Sloveniji začela s politizacijo kulturnih društev in revij, novimi družbenimi gibanji in »prihodom nove partijske garniture s Kučanom na čelu.«²⁰

Nove politične organizacije so se sicer formalno še deklarirale kot zveze, dejansko pa dokaj hitro začele delovati kot politične stranke. Na terenu so začele širiti mrežo sodelavcev in v to aktivistično delovanje se je vključil tudi France Bučar. Le nekaj dni po ustanovitvi SDZ je sodeloval na okrogli mizi o Slovenski kmečki zvezi »sredi političnega vrenja«. Vodil jo je z Janezom Janšo na seminarju o spreminjanju slovenskega kmetijstva, ki sta ga Slovenska kmečka zveza in Zveza slovenske kmečke mladine pripravila v Novem mestu.²¹ Bučar je bil poleg tudi, ko se je »prvič zgodilo, da so predstavniki slovenskih demokratičnih zvez in gibanj prestopili republiško mejo«. Kot predstavnik SDZ se je 1. marca 1989 udeležil tribune Društva književnikov Hrvaške, na

18 SI AS 2096, t. e. 17, a. e. 446, Pripombe Izvršilnega odbora SDZ k statutu SDZL Slovenije, 18. 1. 1989.

19 Bučar, SZDL in demokratična alternativa, str. 2.

20 Janša, Quo vadis, str. 2.

21 Delo, 31, št. 11, 16. 1. 1989, str. 2, S. D.: Kmetijstvo bo rešila strokovnost.

kateri so sprejeli pobudo o ustanovitvi Hrvaške demokratične skupnosti (HDZ) in neodvisnega tednika. Hrvaške kolege sta z novostmi v slovenskem političnem prostoru seznanila France Bučar v imenu SDZ in France Tomšič, ki je v imenu Slovenske socialnodemokratske zveze »poudaril, da je nastajanje demokratičnih zvez in gibanj na Slovenskem pravzaprav omogočila t. i. Kučanova ‚perestrojka‘«. ²²

Kot član vodstva SDZ je bil Bučar 31. marca 1989 predstavljen na tribuni marksističnega centra Višje ekonomsko-komercialne šole (VEKŠ) v Mariboru, kjer sta bila gosta s podpredsednikom Republiške konference SZDL Viktorjem Žakljem. Pred tem je sodeloval na opozicijskih shodih, tokrat pa je bil enakopraven sogovornik predstavnika slovenske oblasti, kar je bila novost na njegovi politični poti. Bučar je ob razmišljanju o razvoju demokracije na Slovenskem poudaril, da je krizo »mogoče rešiti le z odpravo anahronistične avantgardne vloge in monopola partije«. ²³ Teden kasneje je Bučar na Svetu SDZ opozoril, da »naj člani SDZ, ko javno nastopajo, v SZDL, skupščinah, medijih in drugod nastopajo kot člani te zveze, ne le kot posamezniki, da se bo vedelo, da za njimi stoji politična organizacija«. Ocenil je, da je »med ljudmi po začetnih velikih pričakovanjih prišlo do razočaranja nad novimi zvezami, da pa jih tudi oblast ne jemlje kot dejavnik, ki bi ga bilo treba upoštevati«, zato si morajo v javnosti izboriti svoj politični prostor. K temu naj bi pripomogel tudi časopis, ki naj bi ga v kratkem začeli izdajati, saj je bila registracija že v teku. ²⁴ Skupaj s predsednikom izvršilnega odbora SDZ Dimitrijem Ruplom se je France Bučar v prostorih VEKŠ udeležil predstavitve kandidata za župana Maribora Toneta Kranjca, direktorja Splošne bolnišnice Maribor, ki je na volitvah nastopil kot kandidat SDZ. ²⁵

Ostrejši ton v odnosu do sodelovanja v SZDL, ki ga je sprva ubral le France Bučar, se je v stranki uveljavil po ustanovnem zboru ljubljanskega odbora SDZ 25. aprila 1989. Pred tem je podpredsednik SDZ Janez Janša dobil poziv za prestajanje zaporne kazni, SZDL, katere del je SDZ formalno bila, pa po mnenju vodstva SDZ ni odreagirala dovolj odločno v nasprotovanju takšnim potezam in je ostajala ujetnik svoje privilegirane vloge. ²⁶

22 *Delo*, 31, št. 50, 2. 3. 1989, str. 3, Peter Potočnik: Pluralizem v molčeči družbi.

23 *Delo*, 31, št. 76, 1. 4. 1989, str. 2, France Forstnerič: Nestranski pluralizem v Sloveniji je legitimen.

24 *Delo*, 31, št. 80, 6. 4. 1989, str. 20, M. P.: Svet SDZ: pridobiti politični prostor.

25 *Delo*, 31, št. 93, 21. 4. 1989, str. 11, Vasja Venturini: Preslabe prometne povezave med Mariborom in Ljubljano.

26 *Demokracija*, I, št. 2, 12. 5. 1989, str. 2, OF, SZDL, SDZ in alternativa.

France Bučar je sodeloval tudi pri ustanavljanju časopisa SDZ *Demokracija*, verjetno predvsem zaradi svojega ugleda in položaja v stranki. Kot predsednik Sveta SDZ je v začetku marca 1989 podpisal Sklep o ustanovitvi časopisa *Demokracija*,²⁷ v začetku aprila pa kot prvopodpisani v imenu skupine občanov na Skupščino občine Ljubljana Center naslovil prošnjo, da potrdi sklep »o imenovanju sveta časopisa zaradi vpisa v register pri republiškem upravnem organu, pristojnem za informiranje«. ²⁸ Prva številka *Demokracije* je kot glasilo SDZ izšla 21. aprila 1989. Ob sklicu kongresa SDZ junija 1989 si je naredila dodatek »neodvisen časopis«, med ustanovitelji *Demokracije* pa so na prvem mestu navajali Franceta Bučarja. Ta je bil, sodeč po zapisu v *Delu*, navdušen nad uspehom in začetkom izhajanja strankinega glasila. Ko so namreč na tiskovni konferenci *Nove revije*, ki je sovpadala z dnem izida prve številke *Demokracije*, predstavljali novo številko o slovenski državnosti, je bila prireditelj za kratek čas nenačrtovano prekinjena, »zmotil« jo je le France Bučar, ki je planil na prizorišče v DSP s šopom osemstranske *Demokracije* kot zametka prvega slovenskega alternativnega dnevnika.²⁹ Bučar je bil redni pisec člankov za *Demokracijo*, ki je iz strankinega prerasla v širši Demosov časopis; najprej je bil mesečnik, nato štirinajstdnevnik.

Ne gre spregledati niti Bučarjeve vloge pri sestavljanju Majniške deklaracije, saj njeno kratkost, konciznost in razumljivost soavtorji deklaracije pripisujejo ravno Bučarjevemu posegu in odmetavanju, po njegovem mnenju, odvečnega balasta.³⁰ Ko se je pojavila še konkurenčna temeljna listina, so France Bučar, Rajko Pirnat in Dimitrij Rupel na zadnji dan maja 1989 sestavili navodilo, da »Slovenska demokratična zveza poziva slovensko demokratično javnost k množičnemu podpisovanju Majniške deklaracije«, in opozorili, na kaj naj bodo strankini odbori pozorni pri zbiranju podpisov. Veliko število podpisnikov Majniške deklaracije je bilo za vodstvo SDZ dokaz, da morajo v pogovorih z oblastjo narediti odločen korak k bolj konkretnim dogovorom glede reševanja nakopičenih političnih težav.³¹

V teh dogodkih je nastopal France Bučar kot politični aktivist, kot član vodstva stranke, kot sogovornik, ki poziva k odprti razpravi in poskuša širiti svoje ideje v neposrednem stiku z ljudmi. Agilen je bil tudi pri drugem

27 SI AS 2096, t. e. 17, a. e. 444, Sklep o ustanovitvi časopisa *Demokracija*, 1. 3. 1989.

28 SI AS 2096, t. e. 17, a. e. 444, Dopis Franceta Bučarja – Skupščini občine Ljubljana Center, 3. 4. 1989.

29 Strehovec, Prva posebna številka *Nove revije* o slovenski državnosti, str. 3.

30 Pesek, *Bučar*, str. 177–178.

31 *Delo*, 31, št. 125, 1. 6. 1989, str. 7, Pojasnilo SDZ o Majniški deklaraciji 1989.

strankarskem delu, pri oblikovanju programskih načel, ki jih je objavljalo strankino glasilo, in pisanju člankov za druge časopise, tako da je bil to čas Bučarjevega najbolj plodovitega publicističnega dela.³² Redno se je odzival na aktualna politična dogajanja in jih komentiral na svoj neposreden in lahko razumljiv način. Kritikom Majniške deklaracije 1989 je odgovarjal, da ta v odnosu do Jugoslavije ne pomeni avtomatsko ene ali druge opredelitve in da če bo država slovenskemu narodu naklonjena, bo tudi ta bolj naklonjen njej: »Res je sicer, da se s tem ne opredeljujejo za Jugoslavijo že vnaprej, kot za neko nespremenljivo danost. Je pa prav enako res, da Jugoslavije vnaprej tudi ne izključujemo. Oboje je treba prepustiti v odločitev slovenskemu narodu.«³³ Tega je imel vseskozi v mislih, saj je zatiranje nacionalne zavesti in favoriziranje ideje o jugoslovanski nacionalnosti julija 1989 ocenil kot vzrok za izpodkopavanje temeljev Jugoslavije, ta pa bi imela možnost obstoja le, če bi se oblikovala »kot moderna skupnost, sposobna za vključevanje v Evropo«.³⁴

Vladajoča ZKJ tega po Bučarjevem mnenju ni bila sposobna realizirati, sploh ne v času, ko sta njen srbski in slovenski del zagovarjala diametralno nasprotna stališča in bi morala po partijskem načelu demokratičnega centralizma na bližajočem se kongresu ZKJ manjšina v stranki slediti zahtevam večine. Takšnega scenarija so se številni bali, Bučar pa je avgusta 1989 ocenil, da s takšno odločitvijo vladajoča stranka »samo ponovi, v novem krogu, bolezen, ki je spravila Jugoslavijo na rob prepada«.³⁵ Upor ZKS proti centrali septembra 1989 ob sprejemu amandmajev k slovenski ustavi ga je prijetno presenetil, saj je »bil do zadnjega prepričan, da bo slovenska politika skušala najti kak kompromis, da se izvije iz primeža, ki ga z ene strani predstavlja slovenska javnost, z druge pa srbski pritisk«. Javni razkol v vladajoči stranki je postavil na jugoslovanski ravni pod vprašaj smiselnost njenega izrednega kongresa, v Sloveniji pa nujnost notranje reorganizacije ZKS, ki po Bučarjevem mnenju, zapisanem oktobra 1989, ne bo mogla ohraniti političnega monopola.³⁶

Sprejetje slovenskih ustavnih amandmajev, ki so jih v Beogradu zagovarjali slovenski državni predstavniki, je v pričakovanju prvih večstrankarskih slovenskih volitev narekovalo tudi novo definiranje odnosa novih opozicijskih

32 Bučarjevih člankov v *Demokraciji* ni niti na seznamu njegove bibliografije (Bučar, *Prehod čez rdeče morje*, str. 150–153), niti jih nista posebej omenjala avtorja biografij o Bučarju (Pesek, *Bučar*; Žerdin, *France Bučar*).

33 Bučar, *Beg iz Jugoslavije?*, str. 3.

34 Bučar, *Jugoslovanska nacionalnost*, str. 7.

35 Bučar, *Izza kongresa*, str. 2.

36 Bučar, *Problem ni v amandmajih*, str. 6.

strank, ki so se združile v koalicijo Demos, do političnih organizacij starega režima. Svet SDZ je pod Bučarjevim vodstvom 1. februarja 1990 sprejel stališča SDZ do sodelovanja z ZKS, v njem pa najdemo argumente, ki jih je predsednik sveta zagovarjal že od ustanovitve stranke. Bučarjev pečat je viden v stališču, da SDZ pri ocenjevanju možnosti sodelovanja ni razlikoval med ZKS in njenimi transmissijskimi organizacijami. Vodstvo SDZ ni načelno odklanjalo razgovora z nobeno politično stranko, a si je pridržalo pravico, da vnaprej presodijo »smiselnost razgovora tako glede predmeta, nameravanega cilja in udeležencev«. Zavrnili so možnost povezovanja z ZKS, tudi zgolj v posameznih projektih, ker SDZ »do volitev ne želi s tem dajati videza legitimnosti tej, še vedno monopolni in v bistvu ilegalni oblasti«. Zato nihče ni smel vzpostaviti stikov »z ZKS v imenu SDZ brez vnaprejšnjega pooblastila pristojnega organa« stranke. SDZ je sklenila, da Demosu predlaga, »da ta stališča sprejme kot svoja načelna stališča, ki bi obvezovala vse člane Demosa«. ³⁷ Nasploh je bila SDZ v koaliciji opozicijskih strank, ki so si za cilj zadale rušenje starega enopartijskega sistema in vzpostavitev parlamentarne demokracije, nadvse pomembno vlogo, saj je v svoje vrste pritegnila izobražence, ki so se že izkazali kot kritiki nedemokratskega režima in uživali velik ugled v javnosti, prav ti pa so tudi oblikovali večino programskih smernic vse močnejše slovenske politične opozicije. ³⁸

Na volitvah aprila 1990 je SDZ doživela razočaranje. Bučar je uvrstitev šele na peto mesto, prehiteli sta jih tudi dve koalicijski zaveznici v Demosu, ocenil kot »strašno presenečenje«, kajti »prepričani smo bili, da bomo z lahkoto zmagali«, in »vse, kar smo naredili, smo pravzaprav naredili demokrati iz Nove revije in pa zveze pisateljev, tako miselno infrastrukturo in miselno osamosvojitev«. ³⁹ Demos je sicer slavil v družbenopolitičnem zboru, v katerega je bil izvoljen France Bučar. Na prvi skupni seji vseh zborov skupščine 9. maja 1990 je bil France Bučar izvoljen za predsednika skupščine in se z vsemi močmi, ki mu jih običajno ni manjkalo, posvetil preoblikovanju Slovenije v parlamentarno demokracijo z močno vlogo osrednjega zakonodajnega organa kot garanta demokratične ureditve. Dela se je lotil enako resno, kot se je dotlej lotil vsakega podviga, in se npr. leta 1989 angažiral v vodstvu SDZ in njenem agitacijskem delu. Z majem 1990, ko se je z enako energičnostjo lotil vodenja skupščine, se je zaključilo leto najbolj plodovitega Bučarjevega strankarskega

37 SI AS 2096, t. e. 17, a. e. 445, Stališča SDZ do sodelovanja z ZKS.

38 Okoliš, SDZ, str. 373–374; Gabrič, Demosov kulturnopolitični program, str. 603–605.

39 Furlan, Peterle, Balažic, *Slovenija in pika!*, str. 40.

France Bučar sedi ob Dragu Jančarju, ki razpravlja na pogovornem večeru v dvorani Slovenske matice. Gost večera, 10. januarja 1991, je bil avstrijski poslanec v Evropskem parlamentu Ludwig Steiner.
(Hrani Slovenska matica)

dela. Medtem ko so se nekatere druge stranke, tudi Demosove, ukvarjale tudi s krepitvijo vodstva in mreže odborov na terenu, je SDZ zastala v delovanju, saj so njeni vodilni kadri prevzeli najpomembnejše resorje v vladi in vodenje parlamenta, kar je presegalo njihov volilni rezultat aprila 1990, manjšo pozornost pa posvečali strankarskemu angažiranju.

Razpad SDZ in nadaljevanje v Demokratski stranki

Razpoke znotraj zmagovite koalicije so se kazale že v letu po volitvah, ki so Demos popeljale na oblast. »Demos je bil koalicija zelo različnih interesov. Čim je ta pritisk, ki jih je združeval, odpadel – in odpadel je s tem, ko smo dobili svojo državo in svojo ustavo –, je to avtomatično razpadalo,«⁴⁰ je leta pozneje

---

40 Prav tam, str. 41.

realistično ocenjeval France Bučar. Koalicijske zaveznice so se razhajale o načinu privatizacije in prehoda v kapitalizem, pri kadrovski politiki in ostrini zamenjave vodilnih kadrov iz prejšnjega režima, pri vprašanju lustracije in še marsikateri manj sporni zadevi. Tako kot v odnosu med bolj sredinskimi in desno usmerjenimi strankami v Demosu so se tudi v SDZ kazale dvojne tendence. Ene so bile bližje stališčem bolj desno usmerjenih strank Demosa, druge so nasprotovale preveč radikalnim zahtevam za brisanje vsega starega. Bučar je v nekaterih silnicah v Demosu zaznaval tendence, ki jih je kritiziral že pred leti. Motilo ga je dojemanje oblasti v duhu enopartijskega režima, ko stranka oz. koalicija na oblasti zahteva popolno poslušnost vseh svojih delov, ko se začne vodilnega prikazovati v vlogi karizmatičnega vodje in ko za potrjevanje svoje vodilne vloge potrebuje zunanjega sovražnika. V pričakovanju tretjega kongresa SDZ oktobra 1991, na katerem naj bi se stranka odločila, ali bo še sekundirala Slovenskim krščanskim demokratom (in Slovenski ljudski stranki) in s tem pomagala oblikovati nov enopartijski sistem, je bil Bučar jasen: »Take vloge pa nosilna sila SDZ ni mogla sprejeti, saj je protislovna samemu bistvu njene narave, ki je: stalni upor zoper vsiljeno konformnost / .../. Individualna drža zato pred strankarsko poslušnostjo, ker sta etika in ratio nad njo, odgovornost pred lastno vestjo in osebno integriteto pred odgovornostjo stranki.«⁴¹

France Bučar v članku, objavljenem v *Sobotni prilogi Dela* teden dni pred kongresom stranke, torej ni dopuščal dileme, kako se bo odločil, če bodo v SDZ prevladale tendence brezpogojnega podpiranja desnih strank v Demosu. Na tretjem kongresu stranke 12. oktobra 1991 je dejansko prišlo do razkola v SDZ.⁴² Večina delegatov je podprla besedilo Identiteta SDZ in preimenovanje stranke v SDZ – Narodno demokratska stranka, a je manjšina delegatov, med njimi večina vodstva SDZ, to potezo ocenila kot zasuk v desno, zato so ločeno nadaljevali kongres in sprejeli Začasn program Demokratske stranke⁴³ in za njenega predsednika izvolili Igorja Bavčarja. Med demokrati se je videl tudi France Bučar in se vključil v to stranko.⁴⁴ Tine Hribar je že v začetni fazi kongresa predlagal, »da ostanemo do nadaljnjega v Demosu; moramo pa vseeno poudariti, da se je danes zgodil bistveni prelom – ravno tako pomemben, in mislim, da je dobro, da se tega zavedamo – kot je bila ustanovitev Demosa«. Predlog o vztrajanju v Demosu, dokler ta ne doseže temeljnih ciljev, je nadgradil

41 Bučar, Novi politični zemljevid Slovenije, str. 20.

42 Več o tem: Okoliš, SDZ, str. 376–378; Pesek, Bučar, str. 334–335.

43 SI AS 2096, t. e. 17, a. e. 445

44 SI AS 2111, t. e. 11, a. e. I/2/9, Izpis pristopne izjave za Demokratsko stranko; Navzoči na kongresu SDZ, 12. 10. 1992.

Bučar: »Če namreč mi ustvarjamo te nove razmere v slovenskem političnem prostoru, bi jaz predlagal, da istočasno mi dajemo, da naredimo nek apel, tudi na vse druge stranke, ki približno enako mislijo, ki se približno enako usmerjajo, da se nam pridružijo.« To bi moralo potekati brez vnaprejšnjih pogojev, »da se opredeljujejo pravzaprav za to, v bistvu neodvisno, svobodno in bi rekel v neki meri sredinsko pozicijo«. ⁴⁵ Ni se navduševal nad izrazom sredinski blok, saj bi po njegovem mnenju to pomenilo pristajanje na neko idejno ožje opredeljeno izhodišče. Zato je Bučar predlagal, da bi v kongresne smernice zapisali, da se bodo pri volitvah v skupščini odločali svobodno in pri tem izhajali iz lastnih ocen o koristnosti predlogov za demokratizacijo Slovenije. V skladu s tem stališčem bi lahko podprli predloge z desne in z leve strani politične mavrice. ⁴⁶

Omenjeni predlogi so postali del strankinega programa. Z zbliževanjem sredinskih strank so premišljevali predvsem o Zelenih in Socialistični stranki. ⁴⁷ V izjavi Demokratske stranke o odnosih v Demosu, pod katero je bil podpisan Bučar, je zapisano: »Dokler ne dosežemo mednarodnega priznanja Republike Slovenije in sprejetje ustave, Demos še ni izpolnil vseh svojih nalog. Zato bomo Demokrati še naprej sodelovali v njem in tako prispevali k polni uveljavitvi slovenske države oziroma nacije. Polna suverenost in vključitev Republike Slovenije v organizacijo združenih nacij slej kot prej ostaja naš cilj.« Pri doseganju teh ciljev so računali na etično držo koalicijskih strank, zato nova pisna pogodba po mnenju Demokratske stranke ni bila potrebna, saj so si prizadevali za »nova, svobodnejša in samostojnejša razmerja v Demosu«. ⁴⁸

Ko je bil dosežen še zadnji cilj, sprejetje Slovenije v OZN, je sledil razpad Demosa, ki so ga že mesece razjedala na daleč vidna notranja nesoglasja. Dve leti po volitvah, aprila 1992, se je od oblasti poslovila Demosova vlada, Demokrati pa so podprli novo vlado Janeza Drnovška. Predsednik parlamenta France Bučar se skorajda ni več angažiral v stranki in je v tem času že premišljeval o slovesu od strankarske aktivnosti. A je še enkrat kandidiral na listi Demokratske stranke na volitvah, ki so potekale po novih ustavnih načelih; ni šlo za volitve delegatov v skupščino, temveč za volitve poslancev v državni zbor. Na volitve 6. decembra 1992 se je Demokratska stranka, tako kot leta 1990 SDZ, podala s kapitalom močnega intelektualnega jedra, ki je bistveno prispeval pri demokratizaciji

45 SI AS 2111, t. e. 11, a. e. I/2/10, Stenografski zapisnik kongresa Demokratske stranke 12. 10. 1991–13. 10. 1991, str. 1/3–1/4.

46 Prav tam, str. 1/23–1/24.

47 SI AS 2111, t. e. 11, a. e. I/2/9, Dogovor o pričetku povezovanja in združevanja strank politične sredine.

48 SI AS 2111, t. e. 11, a. e. I/2/12, Izjava Demokratske stranke o odnosih v Demosu.

in osamosvajanju Slovenije, a so bili rezultati volitev za stranko hladen tuš, saj so dobili zgolj 5 odstotkov glasov in šest poslanskih mandatov. Premočna zmagovalka Liberalno demokratska stranka predsednika vlade Janeza Drnovška je z drugo in tretjo stranko po moči, sicer z različnih političnih polov, Slovenskimi krščanskimi demokrati in Združeno listo, ob podpori Pučnikove Socialdemokratske stranke, ki je komajda presegla parlamentarni prag, sestavila veliko koalicijo,⁴⁹ ostale pa postavila pred dilemo, kako naprej. Usihanje vloge najprej SDZ in nato Demokratske stranke na političnem prizorišču, gledano z zgodovinske perspektive, ni bilo nenavadno. Velikokrat se je že zgodilo, da so politične skupine, ki so intelektualno vodile prevratne čase, v obdobju politične stabilizacije izgubljale pomen, pridobivale pa so politične stranke z močno mrežo odborov na terenu in vplivom v medijih. Podoben razvoj dogodkov, ko so se intelektualci, nekdanji kritiki komunistične oblasti, po vzpostavitvi demokratičnih parlamentarnih struktur vračali v svoje stare poklice, zlasti akademsko sfero, je tedaj doživljalo več držav srednje Evrope in marsikje so morale nove politične stranke, ki so vodile prevrate v času padca berlinskega zidu in komunističnih režimov, po naslednjih volitvah prepustiti oblast drugim. Nekdanji kritiki enopartijskih komunističnih režimov se niso več videli v vlogi rušiteljev stare oblasti in brezkompromisnih podpornikov novih političnih sil, temveč se je politična ost misli številnih od njih usmerila proti deviacijam starih miselnih vzorcev, ne oziraje se na to, ali za napakami stojijo stare ali nove politične sile.⁵⁰

Skromen politični domet Demokratske stranke je njene voditelje silil v razmislek, kako okrepiti svojo vlogo na političnem prizorišču, Bučar, nasprotnik oportunitizma in političnih preigravanj, pa se je vse bolj razhajal tudi s kolegi v vodstvu Demokratske stranke. Po burnih letih političnega aktivizma in nato predsedovanja parlamentu se ni več izraziteje politično angažiral, temveč se je bolj posvetil opredeljevanju do temeljnih dilem, ki jih je deloma tudi objavljaj v dnevnem časopisu. Junija 1993 je premišljeval o možnosti oblikovanja vlade v senci. Menil je, da je o tem vredno premišljevali, saj bi del volilnega telesa, ki se ni mogel identificirati z vladno politiko, moral imeti svoj glas v parlamentu in v javnosti. Smiselnost vlade v senci bi po Bučarjevem mnenju bil v jasnem razmejevanju stališč med oblastjo in opozicijo v parlamentu, da ne bi absolutna prevlada ene strani vodila v izključevanje drugih, zmanjševanje občutka odgovornosti na obeh straneh in v diskreditiranje parlamenta. Vlado v senci naj

49 Gašparič, *Državni zbor*, str. 55–59.

50 Prim.: Tismaneanu, *Fighting for the Public Sphere*, str. 165–169.

bi praviloma ustanovila največja manjšinska stranka, ki bi se s tem pripravljala na prevzem oblasti. Bila naj bi sogovornica vlade, poleg svojih pa izražala tudi stališča civilnodružbenih organizacij in celo interese kritikov v vladni večini. Ko pa je sledilo spraševanje, kakšni pogoji so potrebni za ustanovitev vlade v senci, je Bučar trčil v več zaporednih ovir. Vlado v senci naj bi po njegovem mnenju vodila največja opozicijska stranka, ki bi lahko na naslednjih volitvah dobila pomemben del glasov in ni računala, da bi lahko bila menjava za katero od strank koalicije. Menil je tudi, da je vlada v senci smiselna, če vladno koalicijo tvori en idejno soroden blok, tako da bi njemu nasproten stal za vlado v senci.⁵¹ Realnost pa je bila takšna, da je bila tedaj najmočnejša stranka v opoziciji Slovenska nacionalna stranka Zmaga Jelinčiča, s katero se niso želeli povezati, sledila pa ji je Slovenska ljudska stranka, s katero tudi niso bili v pristnih odnosih. Ker vladna koalicija ni združila idejno sorodnih strank, je bilo enako v opoziciji, in primerne sogovornike so vodilni v Demokratski stranki videli le v Zelenih, ki pa so imeli celo poslanca manj od njih. Bučar sicer ni sklenil s strogo decidiranim zapisom za ali proti ustanovitvi vlade v senci, a razmišljanja niso dopuščala dvoma, da v danih razmerah ni videl velikih možnosti za takšno odločitev.

Rešitev problema je videl le v združevanju sredinskih strank, a je ob tem opozarjal, da v Sloveniji ni niti jasno definiran pojem sredinskosti. Če je stranka opredeljena na neki ideologiji oz. svetovnem nazoru, bi ji težko pripisali sredinskost. Kot takšne je Bučar označil Slovenske krščanske demokrate. Če pa bi se opredeljevali po načelu družbene slojevitosti, bi morali sogovornike iskati med političnimi strankami, ki zagovarjajo stališča delojemalcev v nasprotju s strankami, ki bolj izpostavljajo stališča delodajalcev. S tega vidika je kot Demokratski stranki najbolj sorodne štel Socialdemokratsko stranko in socialiste, medtem ko je za Liberalno demokratsko stranko menil, da še ni jasno oblikovana. Prav tako je za Združeno listo menil, da je njena socialna usmeritev bolj propagandne narave in da bi jo bilo po omenjenem kriteriju bolj smiselno uvrščati med desne stranke.⁵²

V prvem mandatu državnega zbora vsekakor ni možno slediti takšnemu angažiranju Bučarja v stranki, kot ga je bilo možno videti v začetnem obdobju SDZ. Njegovi članki so bili vse bolj teoretični in manj akcijski v smislu oblikovanja strankinih stališč. Jezil ga je način lastninjenja premoženja, ki je eno napako v obliki nejasne družbene lastnine spreminjal v drugo katastrofo v

51 SI AS 2096, t. e. 5, a. e. 381, Teze o vladi v senci.

52 SI AS 2096, t. e. 5, a. e. 381, Približevanje programov sredinskih strank.

obliki divjega lastninjenja in prenosa pridobljene aktive v tujino. Glede notranjepolitičnega dogajanja je bil prepričan, da so po odpravi partijskega političnega monopola v iskanju poti med ponovno vzpostavitev političnega monopola ali spremembo celotne notranje družbene strukture zašli v nepravo smer. Nasprotoval je popolni zamenjavi nosilcev prejšnje oblasti in t. i. rdečih direktorjev, saj je ob pomanjkanju ustreznih kadrov izbira lahko potekala le po strankarskem vzorcu, to pa je pomenilo »nadaljevati politični monopol z novim nosilcem«. Pod geslom boja proti rdečim direktorjem je, po Bučarjevem mnenju, po zavrnitvi Mencingerjevega načina prehoda lastninjenja vlada pod vodstvom krščanskih demokratov naredila prvi korak h koncu Demosa že precej pred njegovim formalnim koncem. Ob odpiranju razprav o krivcih za razpad Demosa, pri katerih so z desne kazali predvsem na Demokratsko stranko, je bil France Bučar neizprosno:

»Govorjenje o tem, da so bili s tako dejavnostjo demokratičnih strank izdani cilji Demosa, da so zlasti Demokrati s takim perfidnim nastopom omogočili preživetje strankam, ki so naslednice bivšega režima, da so si celo spravo izmislili samo kot krinko za to, da se ohranijo sile bivšega režima / ... /, kaže na popolno nerazumevanje in je ali sublimirana neumnost ali hudobija, ali pa kar oboje! Demos so uničili krščanski demokrati, ko so se odločili za partijsko varianto! Pa naj še tako kričijo o izdajstvu Demokratov. To je tipičen primer: ‚Primate tatu‘!«⁵³

Po več zaporednih nesoglasjih z vodilnimi v stranki, ki so po njegovem mnenju prevečkrat pritegnili idejam bivših komunistov, poleg tega pa so se že spogledovali z združevanjem z vladajočo Liberalno demokratsko stranko, je svojo zadnjo, tretjo politično stranko na življenjski poti, France Bučar zapustil decembra 1993, ko je predsedniku stranke Igorju Bavčarju poslal izjavo o izstopu iz stranke.⁵⁴

Nevezan na strankarske odločitve in zdrahe je lahko France Bučar premišljeval o nekaterih preteklih in sedanjih političnih dilemah. Glede preteklih se je večkrat spraševal o vzrokih za razpad Demosa. Menil je, da so bili nekateri cilji, ki so vodili v oblikovanje koalicije Demos, doseženi, nekateri pa ne, zato bi bilo vredno razmišljati o novem Demosu. Predvsem zaradi tega, ker je ocenjeval, da vladna koalicija, v kateri so bili tudi nosilci odgovornih položajev v prejšnjem režimu, ni niti sposobna niti voljna izvajati rekonstrukcije družbenih odnosov. Priznaval je, da so nekdanje strukture usposobljene za obvladovanje vzvodov oblasti in da so bili glede tega pri Demosu večinoma amaterji in začetniki,

53 SI AS 2096, t. e. 5, a. e. 381, Presežek politike.

54 Pesek, Bučar, str. 405–411.

intelektualno jedro Demosa pa je imelo težave ob prehodu iz akademskih krogov v upravljaljske strukture: »Intelktualna skepsa, individualizem, anti-konformnost in disidentstvo, ki so dobrodošle vrline profesorjev, so bile včasih v neskladju z aktualnimi potrebami učinkovite organizacije.« Vzrokov za razpad Demosa zato Bučar ni iskal le v moči nosilcev starega režima, temveč tudi v lastnih napakah in organizacijski nemoči Demosovega vodstva. Za obnovev koalicije bi bilo nujno, da se to stori do prihodnjih volitev, je menil Bučar, da se priznajo napake, ki so vodile do razpada Demosa, da se jasno definirajo skupni cilji in da se povezujejo stranke, ki niso izhajale iz prejšnjega režima. Javno bi morali definirati tudi odnos do preteklosti, pri čemer je bil zagovornik »amnestije, kolaboracije s starim režimom«, iz tega pa bi bili seveda izvzeti tisti, ki so aktivno sodelovali pri zločinih in kršenju človekovih pravic.⁵⁵ Ocenjeval je, da je v času, ko je bil del nekdanjega Demosa v koaliciji, del pa v opoziciji, prihajalo v ospredje »predvsem razhajanje in poudarjanje razlik«, v nasprotju s tem pa »bi morala iti nova prizadevanja predvsem v smeri iskanja stičnih točk, ki so vsem skupne. Trezna analiza bo hitro pokazala, da je teh veliko več kot pa razlik.« Glede odnosa do lustracije, ki je bila velik kamen spotike nekdanjih sodelavcev, je bil neizpros. Po njegovem mnenju bi s takšnim obračunom s staro elito le prevzeli način političnega boja, ki je bil značilen za stari režim, zato mu je npr. nasprotoval tudi Václav Havel na Češkem. »Nasprotniki komunistov imajo v tem primeru samo to prednost, da lahko dokažejo, da so komunisti na svoji vožnji že iztirili. Predpostavka o lastni superiornosti pa ostaja še vedno nedokazana, tudi če zanemarimo moralno vprašljivost takih stališč,« je opozarjal Bučar. Če že morajo graditi na bipolarnosti, naj ta ne bo kot nekoč liberalci ali klerikalci, rdeči ali črni, komunisti ali antikomunisti, temveč »mora biti ločnica: sposobnost ali nesposobnost, poštenost ali nepoštenost, moralnost ali nemoralnost, čista ali omadeževana preteklost, javni blagor ali samo osebna korist itd. Naša demokracija bo lahko preživela samo, če jo bomo gradili na takih temeljih.«⁵⁶

A tega na slovenski politični sceni ni opazal. Marsikaj ga je spominjalo na minule čase, tudi združevanje njegove (nekdanje) stranke z vladajočo Liberalno demokratsko stranko. Vključitev Demokratske stranke v Liberalno demokracijo Slovenije je ocenil kot konec politične stranke, ki se ji je priključil leta 1989. Nova stranka ga je močno spominjala na nekdanjo SZDL, »ki naj bi

55 SI AS 2096, t. e. 5, a. e. 386, Perspektive novega Demosa.

56 SI AS 2096, t. e. 5, a. e. 386, France Bučar: V slepi ulici. Objavljeno v: *Sobotna priloga Dela*, 36, št. 94, 23. 4. 1994, str. 36.

bila množična vseljudska organizacija, v kateri pa je zakrita vodstvena struktura partije, ki naj bi na prikrit način manipulirala z ljudstvom«. ⁵⁷

Sklepne misli

Med številne intelektualce, ki jih je težko ukalupiti v strankarske modele, nedvomno sodi tudi France Bučar. Zanj in za številne njemu podobne velja, da so se aktivneje angažirali v politiki in politični stranki zgolj v času, ko se je rušil svet stare navlake in je bilo treba na njenem pogorišču zgraditi nekaj novega, boljšega. V življenju je bil član treh političnih strank, a dejansko kot politični aktivist kratek čas angažiran le v eni. V KPS oziroma ZKS je bil »zgolj« član, ki v stranki za seboj ni pustil sledi. V SDZ pa je leta 1989 vstopil v času rušenja starega sistema, se prvo leto močno strankarsko angažiral, sodeloval pri oblikovanju programskih smernic, pridobivanju podpore med ljudmi in v širjenju novih političnih idej. Ko je maja 1990 prevzel predsedovanje parlamenta, ki je sprejel osamosvojitveno zakonodajo in novo demokratično ustavo Slovenije, se ni več toliko posvečal strankarskim opravilom. Zato se tudi ni bolj angažiral, ko je SDZ razpadla na dva dela, in je z Demokrasko stranko po volitvah decembra 1992 prešel v opozicijo. Delovanje v njej je bilo labodji spev Bučarjevega aktivnejšega politično-strankarskega angažiranja, saj so po političnem umirjanju vnovič prišli časi za bolj prilagodljive, spreminjajočim se razmeram dovzetnejše in bolj poslušne politike.

Viri in literatura

Arhivski viri

SI AS – Arhiv Republike Slovenije:

SI AS 1589 – Centralni komite Zveze komunistov Slovenije.

SI AS 2096 – Osebni fond France Bučar.

SI AS 2111 – Liberalna demokracija Slovenije.

Periodični tisk

Delo, 1989–1991.

Demokracija, 1989–1991.

---

⁵⁷ SI AS 2096, t. e. 5, a. e. 382, Liberalna demokracija (9/13/94).

Literatura

- Bučar, France. Beg iz Jugoslavije? *Demokracija*, I, št. 1 (4), 21. 6. 1989, str. 3.
- Bučar, France. Izza kongresa. *Demokracija*, I, št. 3 (6), 22. 8. 1989, str. 2.
- Bučar, France. Jugoslovanska nacionalnost. *Demokracija*, I, št. 2 (5), 11. 7. 1989, str. 7.
- Bučar, France. Med tremi potmi je samo ena obetavna. *Dnevnik*, 34, št. 338, 14. 12. 1985, str. 10–11.
- Bučar, France. Nov politični zemljevid Slovenije. *Sobotna priloga Dela*, 33, št. 234, 5. 10. 1991, str. 20.
- Bučar, France. Pravna ureditev položaja Slovencev kot naroda. *Nova revija*, 6, št. 57, 1987, str. 150–160.
- Bučar, France. *Prehod čez rdeče morje*. Ljubljana: Mihelač, 1993.
- Bučar, France. Problem ni v amandmajih. *Demokracija*, I, št. 6 (9), 10. 10. 1989, str. 6.
- Bučar, France. SZDL in demokratična alternativa. *Demokracija*, I, št. 1, 21. 4. 1989, str. 2.
- Bučar, France. Še o legitimnosti oblasti. *Sobotna priloga Dela*, 29, št. 85, 11. 4. 1987, str. 26–27.
- Bučar, France. V slepi ulici. *Sobotna priloga Dela*, 36, št. 94, 23. 4. 1994, str. 36.
- Furlan, Boštjan, Peterle, Ožbej, Balažic, Marko. *Slovenija in pika!* Ljubljana: Cankarjeva založba, 2016.
- Gabrič, Aleš. Demosov kulturnopolitični program. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 72 = n.v. 37, št. 3/4, 2001, str. 601–616.
- Gašparič, Jure. *Državni zbor 1992–2012 : o slovenskem parlamentarizmu*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2012.
- Janša, Janez. Quo vadis, Jugoslavija? *Demokracija*, I, št. 1, 21. 4. 1989, str. 2.
- Kos, Barbara. *Kulturni plenumi Osvobodilne fronte : diplomsko delo*. Ljubljana: [B. Kos], 2001.
- Okoliš, Stane. SDZ – gibanje za pluralizem in vzpostavitev parlamentarne demokracije na Slovenskem. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 72 = n.v. 37, št. 3/4, 2001, str. 367–380.
- Pesek, Rosvita. *Bučar. Celovec: Mohorjeva*, 2016.
- Razvoj slovenskega narodnega značaja v luči 4. točke programa Osvobodilne fronte*. (Zbirka Plenuma kulturnih delavcev OF). Ljubljana: Delavska enotnost, 1987.
- Rupel, Dimitrij. Slovenska demokratična zveza razuma in slovenski politični nered. V: *Suverenost slovenskega naroda. Zbor slovenskih kulturnih delavcev (2. sklic)*. Ljubljana: Svet za kulturo pri Predsedstvu RK SZDL Slovenije, Kulturna skupnost Slovenije, 1989, str. 39–46.
- Slovinci, Jugoslavija in slovenska kultura. Zbor slovenskih kulturnih delavcev (1. sklic)*. Ljubljana: Svet za kulturo pri Predsedstvu RK SZDL Slovenije, Kulturna skupnost Slovenije, 1988.
- Strehovec, Janez. Prva posebna številka Nove revije o slovenski državnosti. *Delo*, 31, št. 94, 22. 4. 1989, str. 3.

Tismaneanu, Vladimir. Fighting for the Public Sphere: Democratic Intellectuals under Postcommunism. V: Antohi, Sorin, Tismaneanu, Vladimir (ur.). *Between past and future : the revolutions of 1989 and their aftermath*. Budapest, New York: Central European University Press, 2000, str. 153–171.

Tomšič, France. *Od stavke do stranke*. Ljubljana: Nova obzorja, 2010.

Žerdin, Ali. *France Bučar*. Ljubljana: Delo, 2015.

Ali Žerdin

OMREŽJE NASTAJAJOČE SLOVENSKE OPOZICIJE IN KROGI FRANCETA BUČARJA

France Bučar je bil v osemdesetih letih 20. stoletja ena osrednjih osebnosti nastajajoče opozicije. Do te ocene lahko pridemo intuitivno, s presojo pomena dogodkov in procesov, pri katerih je sodeloval. Intuitivne ocene so subjektivne, a ob opori na zgodovinske vire zadoščajo za oblikovanje dovolj čvrstih hipotez. Empirična raziskava oporečniških in opozicijskih krogov in etap, med katerimi so oporečniški in opozicijski krogi nastajali ter se razvijali, pa intuitivne ocene postavlja v jasne in čvrste metodološke okvire. Pričujoče besedilo je namenjeno empirični utemeljitvi, kako se je profesor Bučar znašel v središču pobud, ki so vodile v obnovo družbe, javnosti – pobud, ki so vodile do oblikovanja temeljnih načel skupnosti, ustavnih osnutkov, nastanka političnih strank in državotvornih dejanj. Empirična utemeljitev bo temeljila na metodologiji, ki jo omogoča analiza socialnih omrežij.

Analiza socialnih omrežij je zmogljivo metodološko orodje, ki lahko utemelji (ali ovrže) intuitivne zaznave o pomenu posameznih enot, vpetih v omrežje – v našem primeru o pomenu oseb ali organizacij, vpetih v družbo.

Odstranimo nesporazum. Pri analizi socialnih omrežij ne gre za facebook, twitter ali tiktok. Gre za omrežja odnosov med ljudmi v neki skupnosti. Lahko gre za omrežja moči v gospodarstvu. Lahko gre za kriminalna omrežja v mafijem svetu. Lahko gre za omrežja citiranosti, torej širjenja idej in spoznanj v znanosti. Lahko gre za razsvetljenska omrežja, ko so si učenjaki z enega konca Evrope dopisovali z učenjaki z drugega konca. Lahko gre za prijateljska omrežja v vsakdanjem svetu. Lahko gre za omrežja solidarnosti v svetu družbenih gibanj. Lahko gre za nomenklatura omrežja v svetu politike. Lahko gre za sorodstvena omrežja. Če se ta zažirajo v sfero oblasti ali moči, gre lahko za nepotistična omrežja. Lahko gre za zarotniška omrežja. Ali za oporečniška omrežja v svetu prizadevanj za politično spremembo – če naštejemo le nekaj možnih pojavnih oblik.

Omrežje samo po sebi nima pozitivnih ali negativnih konotacij. Ko govorimo o omrežjih, zgolj konstatiramo, da osebe kot enote v njih niso izolirani atomi, temveč so vpete v okolje podobnih enot. Od narave odnosov v omrežju ter ciljev, ki jih omrežje ima, je odvisno, kakšen vrednostni predznak bomo pripisali omrežju. Na kratko: ni vsako omrežje zarota. Bolj natančno: omrežja so zelo redko tisti družbeni medij, v katerem se dogajajo zarote. Hkrati pa zarote brez omrežja ni. Tako kot ni vsako omrežje mafija. Obratno je res: le redka omrežja so hkrati mafija. Je pa vsaka mafija omrežje.

Analiza socialnih omrežij je v sociologiji redko uporabljeno metodološko orodje. Še bolj poredko je uporabljeno v zgodovinopisju. V knjigi *Trg in stolp*, denimo, se z analizo omrežij, ki so spreminjala temelje družbe in družbenih odnosov, ukvarja vplivni britanski konservativni zgodovinar Niall Ferguson. Michael Mann v štirih knjigah *The Sources of Social Power* zgodovino razume kot boj za prevlado med različnimi jedri v omrežjih. John F. Padgett je raziskoval omrežja trgovskih transakcij, sorodstvena in politična omrežja v renesančnih Firencih.

Četudi je analiza socialnih omrežij v zgodovinopisju redko uporabljeno metodološko orodje, hkrati težko najdemo kakovostno empirično zgodovinsko analizo, ki ne uporablja prijemov, ki so blizu analizi socialnih omrežij.

Če se lotimo analize omrežja, v katero je bil vpet profesor France Bučar, začnimo s poimenovanjem. Gre za oporečniško omrežje, omrežje nastajajoče slovenske opozicije, vzpostavljeno med letoma 1980 in 1990. Z ob koncu leta 1989 sprejeto zakonodajo, ki je omogočala ustanavljanje političnih strank, se je del oporečniškega omrežja preoblikoval v opozicijsko strukturo, strukturo strank, ki so se leta 1990 potegovala za politično oblast. Drugi del oporečniškega

omrežja, torej del, ki ni imel oblastnih ambicij, se je z vstopom v parlamentarno demokracijo preoblikoval v bolj ali manj kritično javnost.

Ker gre pri analizi omrežij za empirično raziskavo, najprej opredelimo, kakšne podatke iščemo. Oprečništvo ni le stanje duha. Je kritičen pogled na politično ureditev in politične dogodke, ki je izražen v javnih dejanjih. Oprečništvo je prej kolektivno kot individualno ravnanje. V obdobju, s katerim se ukvarjamo, je bila oznaka, da gre za ravnanja ali stališča posameznikov, namenjena delegitimaciji dejanj ali pobud. Nomenklatura kolektivnih kritik, zahtev ali pobud ni mogla razvrednotiti z oznako, da gre za »nekatero posameznike«. S tem, ko se je posameznik pridružil kolektivni pobudi, se sicer ni odrekel svojim individualnim pogledom na svet. Hkrati pa je postal del širše, močnejše skupnosti, ki je ni bilo mogoče odpraviti z oznako o »nekih« posameznikih. Natančneje, sodelovanje v omrežju družbenih pobud in kritik je slabo povezano skupnost spreminjalo v bolj integrirano in strukturirano družbo.

Kolektivno delovanje ni bilo bolj varno. Kritična dejanja posameznikov so bila predmet posmeha, kazenskega pregona, v najbolj skrajnih primerih političnih zlorab psihiatrije. Oprečniška kolektivna dejanja so bila opredeljena v kazenskem zakonu SFRJ, v členih, ki so govorili o sovražnem združevanju. Oprečniška kolektivna dejanja so bila predmet nadzora SDV.

Kakšno empirično gradivo nam je ob tej raziskavi na voljo? Peticije so bile ena od oblik kolektivnega delovanja. Sodelovanje v kritičnih uredniških odborih je druga oblika. Sodelovanje pri političnih pobudah je tretja oblika. Dejavnost v trdih jedrih družbenih gibanj ali ad hoc združenjih je naslednja. Lahko dodamo še sodelovanje pri ustanavljanju strank, sodelovanje z intelektualnimi storitvami ...

Za empirično rekonstrukcijo omrežij je torej pomembno, da identificiramo čim več kolektivnih akcij oz. pobud na eni strani, na drugi strani pa moramo identificirati posamezne udeležence teh kolektivnih akcij.

Tak pristop je eden od možnih odgovorov na zagato zgodovinopisne stroke, kaj je pri zgodovinskih spremembah in prelomih bolj pomembno: karizmatični, junaški, bistrourni, psihopatski in pokvarjeni posamezniki ali potencial družbe kot celota? Gibalo empirične zgodovine ni razredni boj, ker je razred analitična, idealnotipska, ne pa empirična kategorija. Zgodovinske spremembe nastajajo ob zmagah ali porazih, prebojih ali zatonih posameznih jeder v omrežjih. Jedra, torej zgostitve znotraj omrežij, sklepajo medsebojne koalicije. Zgodovinski preboji se zgodijo, ko so med seboj heterogena in

rivalska jedra pripravljena skleniti zavezništva. Omrežja, za razliko od razredov, so empirična kategorija.

Omrežja so sestavljena iz posameznikov, vendar ti niso enako pomembni. Večina posameznikov je na periferiji omrežij kot dejavnikov družbene spremembe. Nekateri pa so v središču, ker so v istem obdobju vključeni v več pobud, ker so vključeni v najbolj odmevne pobude, ker so neposredno ali posredno povezani z največjim številom drugih posameznikov.

Analiza socialnih omrežij pomembnost enot ugotavlja z različnimi merami središčnosti. Niso pomembne le enote, ki so najbližje drugim. Niso pomembne le enote, ki imajo največ povezav. Niso pomembne le enote, ki so v stiku z drugimi dobro povezanimi posamezniki. Družba kot omrežje je sestavljena iz številnih bolj kompaktnih jeder, med temi jedri pa so postavljeni nekakšni mostovi. Za zgodovinsko dinamiko so pomembne tako osebe, ki so v središču posameznih kompaktnih jeder, kot osebe, ki niso v središču svojega kroga, a hkrati povezujejo sicer ohlapno povezana jedra.

Omrežja so heterogena. Nekatera imajo močnejša središča. Druga nimajo izrazitih središč. Če je število povezav v omrežju veliko, gre za zgoščena omrežja. Cilj avtoritarnih režimov je, da so povezave med posamezniki v skupnosti čim bolj redke in šibke. Totalitarni režim prepoznamo po čvrsti hierarhični oblastni strukturi in hkratni odsotnosti organiziranja družbe v omrežje.

Kaj so v našem konkretnem primeru jedra? Morda si lahko – nekoliko za šalo – pomagamo s predalčki, ki jih je pridelala SDV-jevska analitika. Oporečniška jedra so po mnenju SDV sestavljali, denimo, anarholiberalci, buržoazni pluralisti (zagovorniki večstrankarskega sistema, op. av.), meščanska desnica, tehnokrati, klerikalci, nacionalisti, birokrati, informbirojevci (IB-jevci), sovražna emigracija¹ ... Oporečnike je bilo z nekaj analitičnega nasilja mogoče stlačiti v enega, največ dva predala.

France Bučar je bil trši oreh. Zagotovo ni spadal v predal IB-jevcev. Hkrati pa bi ga našli v SDV-jevskih predalih, namenjenih skladiščenju anarholiberalov, buržoaznih pluralistov, meščanske desnice, klerikalcev, nacionalistov, birokratov, tehnokratov in sovražne emigracije.

Preden se posvetimo resnejšemu delu empirične analize, za trenutek ostanimo pri SDV-jevskih predalih. Kakšni so bili stiki Franceta Bučarja s »sovražno emigracijo«? Kmalu po ustanovitvi *Celovškega zvona* je začel profesor objavljati v tej zamejski reviji. Prek *Celovškega zvona* (v jedru revije so bili Reginald Vospersnik, Andrej Capuder, Anton Stres ...) je bil povezan, med

---

1 Repe, *Jutri je nov dan*.

drugimi, tudi z urednikom in lektorjem Vinkom Ošlakom. In Vinko Ošlak je profesorja povezal z Ottom von Habsburgom. Nastop v Strasbourgu s pobudo, naj Evropa preneha kreditirati jugoslovanski režim, je posredno povezan s publicističnim delovanjem pri Celovškem zvonu.

Že ob koncu sedemdesetih let 20. stoletja je bil tesno povezan s tržaškimi zamejci, Društvom slovenskih izobražencev, ki od leta 1966 organizira študijske dneve Draga. V osemdesetih letih je bil med rednimi udeleženci Drage in tudi sosnovelec programa študijskih dnevor.²

Tehnokratske odklone prof. Bučarja lahko zaznamo, če analiziramo njegovo publicistično dejavnost v šestdesetih in sedemdesetih letih, povezano z vprašanji upravljanja velikih javnih sistemov, denimo železnice. Na železnici je kot svetovalec za upravljanje sistema delal po tem, ko so ga na pravni fakulteti odpustili. Železnice so bile nekakšno Bučarjevo zatočišče, hkrati pa točka, kjer se je srečal z razbitinami Kavčičeve liberalno-tehnokratske struje. Na anekdotični ravni so profesorjeve stike s tehnokratskimi strukturami zaznale prisluškovalne naprave SDV, ko se je v Bohinju srečal z odstavljenim utemeljiteljem Ljubljanske banke Nikom Kavčičem.

Bučarjeva publicistika ponuja dokaze za udbovsko tezo o povezavah s klerikalnimi elementi. Ob Celovškem zvonu je objavljala še v revijah *Tretji dan* in *Cerkev v sodobnem svetu*. Hkrati je prijateljeval z gimnazijskim sošolcem in ljubljanskim nadškofom dr. Alojzijem Šuštarjem, SDV pa ga je uvrščala še v t. i. Trnovski krog, torej krog trnovskega župnika Janeza Pogačnika.

France Bučar je objavljala tudi v *Reviji 2000*, intelektualnem krogu, ki je nadaljeval tradicijo krščanskih socialistov in Edvarda Kocbeka. Leta 1988 je sodeloval pri delu Pastoralnega občnega zbora ljubljanske nadškofije.

Krogu nacionalistov, anarholiberalov in meščanski desnici bi prof. Bučar pripadal kot član uredništva *Nove revije* (oznaka anarholiberal, ki so mu jo namenjali analitiki SDV, sicer ni skladna s prepričanji in delovanjem Franceta Bučarja, op. av.). Povezan pa je bil tudi z nemeščansko desnico, če nam je dovoljeno uporabiti kategorijo, ki je SDV ni uporabljala: Slovenski kmečki zvezi je ob ustanovitvi pomagal s pisanjem statuta, čeprav se vanjo ni včlanil.

V svojih vrstah so ga želeli pobudniki za ustanovitev socialdemokratske stranke. Na vabilo Franceta Tomšiča, da bi postal predsednik stranke, se ni odzval, ker samega sebe ni dojemal kot socialdemokrata.

Naštevaje SDV-jevskih predalčkov, v katere je bil zaradi svoje dejavnosti uvrščen France Bučar, nam pojasni, zakaj se je profesor znašel na vrhu seznama

---

2 Omerza, *Velikani slovenske osamosvojitve*.

SDV,³ v katerem je ta naštela osebnosti, zoper katere je uporabljala posebne operativne metode in sredstva, torej prisluškovanja, prestrezanja pisem, zasledovanja ...

Z nekaj ironije – kot da bi se služba državne varnosti ukvarjala z analizo socialnih omrežij in je ob tem prisluškovalne naprave umerila zoper osebnost, ki je povezovala zelo različne svetove. Z nadzorovanjem profesorja Bučarja je SDV vedela, kaj se dogaja v skupinah, ki jim je tajna služba namenila oznake anarholiberali, meščanski pluralisti, klerikalci, nacionalisti ...

A k omrežju Franceta Bučarja pristopimo z drugega, neudbaškega konca. Torej prek pobud, dejanj, zahtev, s katerimi se je vzpostavljala družba, potem javnost, na koncu nacija z državo.

Nekaj metodoloških pojasnil. Za obdobje 1980–1990 sem identificiral 62 dogodkov, kolektivnih akcij, kolektivnih pobud, peticij, organizacij, uredništev in podobnih skupinskih dejanj. Zakaj ravno 62? Gre za arbitrarno odločitev, kdaj, na kateri časovni točki, je podatkovna zbirka zadovoljivo popolnena. Rekonstrukcija prav vseh kolektivnih dejanj pač ni možna. Relativno velika podatkovna zbirka zadošča za trditev, da ne gre več za sociološko mikroperspektivo, temveč za opazovanje večjega dela oporečniškega omrežja. V teh dejanjih je sodelovalo 1300 oseb. Osebe in skupinska dejanja sem vpisal v dvovrstno matriko, v kateri je vsaka oseba povezana z eno ali več skupinskimi akcijami.

Program za analizo socialnih omrežij Pajek avtorjev Vladimirja Batagelja in Andreja Mrvarja je omogočil, da omrežje izrišem, ga predstavim z več zornih kotov, hkrati pa program omogoča izračunavanje mer središčnosti posamičnih točk v omrežju.

Prva pomembna peticija, na kateri najdemo podpis profesorja Bučarja, je bila leta 1982 objavljena v *Naših razgledih*, podpisalo jo je skoraj 700 oseb, peticija pa je nasprotovala uvedbi usmerjenega izobraževanja. Peticija proti usmerjenemu izobraževanju je bila najbolj množična peticija prve polovice osemdesetih let, kritizirala pa je strateški projekt dogmatske partijske struje, projekt ukinjanja gimnazij kot domnevnega legla nastajanja meščanske elite in uvajanja načela, da mora biti sleherna srednješolska izobrazba hkrati tudi že poklic. Peticija se je zoperstavljala partijskemu antiintelektualizmu, hkrati pa je prvič vzpostavila široko, nazorsko heterogeno, pogumno, pestro, intelektualno močno omrežje odpora proti socialnemu inženiringu dogmatske partijske frakcije.

---

3 Omerza, *Veliki in dolgi pohod Nove revije*, str. 289.

Upor proti uvedbi usmerjenega izobraževanja, pri katerem je sodeloval tudi prof. Bučar, je bil s peticijo, javnimi tribunami, rezoniranjem v pismih bralcev, novinarskim (Radio Študent, *Mladina*) ter publicističnim angažmajem izrazito »družbotvoren«. Ni zanemarljivo, da so peticijo proti usmerjenemu izobraževanju podpisali trije od štirih profesorjev s FSPN-ja, ki jim je bilo leta 1974 onemogočeno, da bi predavali (Veljko Rus, Vlado Arzenšek, Tine Hribar), ter France Bučar, ki je leta 1976 na Pravni fakulteti najprej izgubil profesuro, potem pa je bil izgnan v penzijo. Čistka na univerzi z ustrahovanjem učiteljev je bila ena od potez vladajoče dogmatske partijske struje, ki je razgrajevala družbeni prostor. Omejene »družbotvorne« pobude so sicer obstajale že pred peticijo proti usmerjenemu izobraževanju. Posebnost gibanja proti usmerjenemu izobraževanju je v množičnosti ter v širini povezovanja ljudi različnih svetovnih nazorov, ki pa so skupni imenovalci našli v imperativu dobre izobrazbe mlade generacije.

France Bučar je peticijo podpisal ob obisku Mojce Apih in Janeza Jančarja, ki sta bila tesneje povezana s snovalci peticije in zbiratelji podpisov – Matevžem Krivicem, Bracom Rotarjem, Nedo Pagon, Rastkom Močnikom, Pavlom Gantarjem, Marjanom Ulčarjem ... Mojca Apih in Janez Jančar sta Bučarja obiskala na domu.⁴

Publicistična dejavnost prof. Bučarja je druga komponenta njegove družbotvornosti in vzpostavljanja javnega prostora, javnotvornosti.

Kaj je javnost? Kant v spisu *Odgovor na vprašanje: kaj je razsvetljenstvo* zapiše, da je temeljna značilnost javnosti rezoniranje, javna raba lastnega uma. Elementi javnosti so v Sloveniji že obstajali v petdesetih, šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja (in seveda pred drugo svetovno vojno). Vendar je bila javnost krhka; za erozijo javnega prostora je zadoščalo, če so oblastne strukture ukinile kritično revijo, denimo *Revijo 57* in *Perspektive*, ali prepovedale posamično številko publikacije, denimo študentsko *Tribuno*.

Če je v času akademskega delovanja Bučar največ objavljajl v reviji *Pravnik*, je bil po prisilni upokojitvi nekaj let brez matičnega uredništva. V prvi polovici osemdesetih let je sodeloval zlasti s *Celovškim zvonom* in tržaškimi publikacijami, sredi osemdesetih je bil povezan z *Revijo 2000*, leta 1983 je objavil prvi članek v *Novi reviji*.

Tretja Bučarjeva etapa pri vzpostavljanju javnega prostora je povezana z ustanovitvijo tednika *Demokracija* leta 1989. Ambicija *Demokracije* je bila,

4 Dopisovanje z Marjanom Ulčarjem; Ulčar se je z Bučarjem spoznal, ko je ta delal kot svetovalec vodstva železnic.

da postane publikacija, konkurenčna *Mladini*, tedniku, ki je bil ob koncu osemdesetih let statutarno še povezan z ZSMS, hkrati pa je *Mladina* igrala vodilno vlogo pri vzpostavljanju široke neodvisne javne sfere, rušenju socialističnih tabujev ter pri boju za svobodo tiska.

Sodelovanje z *Revijo 2000* in *Novo revijo* predstavlja prehod od družbotvornega in javnotvornega delovanja k nacionalnotvornemu, državotvornemu. Državotvorne pobude so se lahko pojavile šele po družbotvornih in javnotvornih dejanjih. *Revija 2000*, ki jo je urejal Peter Kovačič-Peršin, je sredi osemdesetih objavila blok prispevkov Slovensko narodno vprašanje danes; februarja 1987 je *Nova revija* objavila tematsko 57. številko z naslovom *Prispevki za slovenski nacionalni program*. France Bučar je bil s Spomenko in Tinetom Hribarjem vezni člen med številko *Revije 2000*, ki se je ukvarjala z narodnim vprašanjem, ter prispevki za nacionalni program iz *Nove revije*. Prispevki v 57. številki *Nove revije* nikakor niso monolit. Kot celota so prinesli heterogene politične poante; v heterogenosti je ena od dimenzij državotvornosti.

V slovenskem zgodovinskem kontekstu so uredništva revij, ki niso ekskluzivne, zaprte združbe, temveč medsebojno povezane skupine, ena ključnih pojavnih oblik omrežnega delovanja ljudi z ambicijo, da bi spremenili družbene odnose.

Sredi leta 1988 je bil France Bučar vabljen v kolegij Odbora za varstvo človekovih pravic. S Kersnikove 11, kjer je živel z družino, je do Kersnikove 4, kjer je bil sedež odbora, v poletni vročini prišel odet v slavnostni suknjič in belo srajco. Etapa Odbora za varstvo človekovih pravic je po eni strani povzemala prejšnje etape: z odborom je bila družba vzpostavljena kot mogočna, dobro organizirana sila. Ustanovna zahteva odbora, naj bo sojenje trem priprtim državljanom, osumljenim izdaje državne skrivnosti, javno, je bila vrh prizadevanj za vzpostavitev javnosti kot skupnosti rezonirajočih ljudi – s pravico do obveščenosti.

Etapa Odbora za varstvo človekovih pravic je hkrati etapa oblikovanja temeljnih načel družbe. Gre za etapo, v kateri so postavljeni ključni proporci odnosa med družbo in vojsko. Znotraj Odbora za varstvo človekovih pravic je bila razvita teoretična pravna predpostavka, da mora biti vojska izpostavljena civilnemu nadzoru, hkrati pa vojska nima nobenega ustavnopravnega pooblastila, da bi sama nadzirala družbeno dogajanje, ker je poslanstvo vojske v obrambi države pred zunanjo grožnjo.

Ustavotvorni angažma prof. Bučarja kronološko sledi narodotvornemu in nacionalnotvornemu. France Bučar je bil osrednja osebnost ustavotvornega

družbenega jedra. Februarja 1987 je z nastopom v dvorani Društva slovenskih pisateljev, ki je sovpadel z objavo 57. številke *Nove revije*, kot prvi opozoril na pogubne centralizacijske tendence načrtovanih zveznih ustavnih dopolnil. Poleti 1987 je postal eden od članov ustavne komisije Društva slovenskih pisateljev, ki je pripravljala Pisateljsko ustavo (kot sociolog si drznem pripomniti, da je v nazivu Pisateljska ustava nekaj pesniške svobode, ker gre za projekt pisateljev, sociologov, pravnikov in filozofov). Ustavotvorno dejavnost je leta 1989 nadaljeval v izrazito heterogenem Zboru za ustavo in pozneje z Demosovo ustavo.

Če na zgodovino gledamo kot na konfrontacije in sklepanje koalicij med različnimi jedri socialnih omrežij, je eden od prelomnih trenutkov na začetku marca 1988, ko je bila objavljena peticija z zahtevo za razpis referendumu o napovedanih jugoslovanskih ustavnih dopolnilih – na spornost teh dopolnil je prof. Bučar opozoril že konec februarja 1987.

Ta pobuda ni zanimiva le zato, ker je v zgodovinopisju pogosto spregledana. Pobuda je pomembna, ker je civilnodružbeno omrežje marca 1988 dobilo novo, inovativno dimenzijo tkanja družbenih vezi. Pobuda za razpis referendumu o ustavnih dopolnilih je nastala v krogih novih družbenih gibanj (Marko Hren, Janez Janša) in levoliberalnih intelektualcev. France Bučar je torej tvorno sodeloval tudi z ljudmi, ki so sestavljali trdo jedro novih družbenih gibanj – pobudniki peticije so se označevali kot koordinacija novih družbenih gibanj. V koordinaciji je nastalo več osnutkov peticije, enega od zadnjih je napisal France Bučar.⁵

Ko je bila peticija marca 1988 objavljena v *Mladini*, prvi podpisniki niso bili fizične osebe, temveč je peticijo z zahtevo za izvedbo referendumu o ustavnih spremembah podpisalo več deset organizacij. Šele v drugem krogu so izjavo podpisovale tudi fizične osebe.

Inovacija s kolektivnim podpisovanjem peticije je po eni strani poudarjala vedno bolj strukturirano naravo oporečniškega omrežja, po drugi strani je govorila o institucionalni legitimnosti peticije, po tretji strani je kazala na organizacijski potencial omrežja, ki ni več povezovalo le kritičnih posameznikov, marveč tudi kritične medije, društva s stoletno (ali pa vsaj večdesetletno) tradicijo, širok spekter akademskih ter strokovnih institucij, združenj in publikacij, množičnih organizacij, gibanj, organizacij z robov uradne politične strukture ... Peticija z zahtevo za razpis referendumu o ustavnih dopolnilih je bila izjemno množična, po ocenah jo je podpisalo več deset tisoč oseb. Hkrati

⁵ Glej: Žerdin, *Generali brez kape*, str. 26–27.

je peticija v široko kolektivno zavest vsadila idejo referendumu kot političnega mehanizma za izrekanje o temeljnih nacionalnih vprašanjih. Do leta 1988 je bil namreč institut referendumu namenjen odločanju o samoprispevkih, torej dodatnih namenskih davščinah.

Inovacija z omrežjem organizacij je bila ponovno uporabljena le nekaj mesecev pozneje, junija 1988, ko je bil na uredništvu *Mladine* ustanovljen Odbor za varstvo človekovih pravic. Odbor je namreč ustanovilo okrog 50 organizacij, ki so se deloma prekrivale s podpisnicami zahteve za razpis referendumu o ustavnih dopolnilih. Poldrugi ducat organizacij, ki so podpisale peticijo za referendum o ustavnih dopolnilih, je bilo med ustanoviteljicami odbora.

Z oblikovanjem kolegija odbora, katerega član in starosta je bil France Bučar, je nastalo najmočnejše oporečniško jedro, ki je povezovalo *Mladino* (Pavle Gantar, Tomaž Mastnak, Matevž Krivic) in *Novo revijo* (Spomenka in Tine Hribar, France Bučar), Društvo za teoretsko psihoanalizo (Slavoj Žižek) in Komisijo Pravičnost in mir (Anton Stres), Društvo pisateljev Slovenije (Veno Taufer) in različne sekcije Škuca, krovne študentske kulturne organizacije (Igor Vidmar), nastajajoči podjetniški sektor (Igor Omerza, Mikro Ada, Srečo Kirn, Mikrohiti) in slovenski univerzi (člana kolegija odbora sta bila mariborski rektor Alojz Križman in ljubljanski prorektor Rastko Močnik), uredništvo *Dela* (Mile Šetinc, Alenka Puhar, Franco Juri) in uredništvo *Radia Študent* (Ali Žerdin), nastajajoče krščanske demokrate (Lojze Peterle) in že obstoječo Slovensko kmečko zvezo (Franc Zagožen), Pankrte (Grega Tomc) in ljubljansko Dramo (Boris Cavazza, Dare Valič), *Časopis za kritiko znanosti* (Igor Bavčar, Bojan Korsika, Igor Omerza) in svobodne odvetnike (Drago Demšar).⁶

Sredi leta 1988 je imelo oporečniško omrežje čvrsto medijsko infrastrukturo (*Mladina*, *Radio Študent*, *Katedra*, *Tribuna*, posamične redakcije *Dela*, *Dnevnika*, *Teleks*, *Radio glas Ljubljana*), več intelektualnih jeder, zbranih okrog revij in uredništev (*Problemi Razprave*, *Problemi Eseji*, *Časopis za kritiko znanosti*, *Nova revija*, *Studia Humanitatis*, Cankarjeva založba, *Ekran*, *Krt* ...), institucionalno os (instituti okrog ZRC SAZU, Inštitut za sociologijo, Slovanska knjižnica ...), kulturno os (DSP, Škuc, FV, Ana Monro ...), os novih družbenih gibanj (različne pojavne oblike mirovnega gibanja, ekološka gibanja, duhovna gibanja, gibanje za pravice homoseksualcev Magnus) in mladinskih kulturnih centrov, nastajajočih opozicijskih političnih strank ...

Bistveno je bilo, da sta bili v omrežje vpeti dveji zveze socialistične mladine – Republiška konferenca ZSMS in Univerzitetni komite ZSMS,

---

6 Prav tam.

torej študentske organizacije. ZSMS je kot ustanoviteljica zagotavljala pravnoformalne okvirje delovanja medijev, uredništev in novih družbenih gibanj. Hkrati je deloma finančno podpirala številne neodvisne iniciative in jih servisirala z organizacijsko podporo. Odbor za varstvo človekovih pravic, denimo, ni imel svojega bančnega računa. Finančno poslovanje mu je omogočala UK ZSMS. Odbor je hkrati uporabljal telefaks študentske organizacije, deloval je na Kersnikovi 4 v pisarni uredništva *Časopisa za kritiko znanosti*. Del podpore je Odboru zagotavljalo podjetje Mikro Ada (Igor Omerza), ki ga je formalno ustanovila UK ZSMS.

Ob tehnični, organizacijski in finančni pomoči (UK ZSMS je razpolagala s pomembnim delom provizije, ki jo je Študentski servis pobiral ob posredovanju dela za študente, zato je bila UK ZSMS finančno nenavadno močna in avtonomna organizacija) so različne formacije ZSMS celicam oporečniškega omrežja zagotavljale tudi pravno-formalno kritje. Z drugimi besedami: oporečniško omrežje je pretežno delovalo znotraj predvidenih statutarno-pravnih okvirov, zato ga je bilo težje kriminalizirati. *Novo revijo* je ustanovila SZDL, *Probleme*, *Mladino*, Radio Študent, *Tribuno*, *Katedro*, *Časopis za kritiko znanosti* in Krt pa ZSMS. Nekateri inštituti, ki so sodelovali v oporečniškem omrežju, so bili pravno-formalno povezani s SAZU.

Mesto Franceta Bučarja v oporečniškem omrežju je specifično. Ključni deli omrežij so zgostišča največjih jeder in enote, ki ta jedra povezujejo. Oznaka, da je bil Bučar del trdega jedra *Nove revije*, je nezadostna, ker je *Novo revijo* povezoval z revijo 2000, *Celovškim zvonom* in *Tretjim dnevom*. Trditev, da je bil del trdega jedra krščanskih socialistov, ni zadostna, ker je pri pripravi referendumске peticije tvorno sodeloval z novimi družbenimi gibanji. Trditev, da je bil starosta Odbora za varstvo človekovih pravic in ga je Igor Bavčar redno nagovarjal z vprašanjem »France, kaj pa ti misliš«, je nepopolna, ker je bil hkrati osrednja osebnost ustavotvornega gibanja.

Trditev, da je bil med ustanovitelji Slovenske demokratične zveze, je sicer zgodovinsko točna, a je za razumevanje njegove vloge v oporečniškem omrežju pomembno tudi to, da je Slovenski kmečki zvezi pomagal s pisanjem ustanovnih pravnih aktov, socialdemokrati pa bi ga imeli za predsednika.

Četudi je bil ponosen, da je bil med ustanovitelji tednika *Demokracija*, ker je to publikacijo dojemal kot prvi popolnoma neodvisni časopis, še zdaleč ni bil povezan le z *Demokracijo*. Precej pred ustanovitvijo *Demokracije* sta intervjuja z njim objavila *Mladina* in Radio Študent, kar je sam razumel kot napoved njegove družbene rehabilitacije.

France Bučar ni bil aktivni tvorec povezav med zelo različnimi deli oporečniškega omrežja. Hkrati pa je bil v različna jedra poudarjeno vljudno vabljen. Nič aktivističnega ni bilo v njegovem delovanju. V Odbor za varstvo človekovih pravic je bil vabljen po tem, ko je pri *Časopisu za kritiko znanosti* objavil knjigo *Usodne odločitve*, Igor Bavčar, predsedujoči odbora, pa je bil hkrati urednik ČKZ-ja. K ustavotvornim projektom Društva slovenskih pisateljev je bil vabljen kot odslovljeni profesor pravne fakultete ter kot avtor v *Novi reviji*. K pisanju peticije o ustavnem referendumu je bil vabljen, ker je ČKZ kot založnik njegove knjige *Usodne odločitve* to postavljaj na računalnikih Mikro Ade, tam pa sta bila zaposlena Marko Hren in Janez Janša, aktivna tvorca povezav med različnimi oporečniškimi jedri.

Ker so dogmatski partijski krogi prof. Bučarja leta 1976 odslovili s pravne fakultete, so bila vabila, naj se pridruži oporečniškim iniciativam, subverzivna. France Bučar je bil namreč partizan in taboriščnik, ki ga je dogmatski del partije izključil iz akademije in ga potisnil na eksistenčni rob. Bučar v oporečniške kroge ni prinašal le pravniške ter filozofske znanstvene prepričljivosti in statusa žrtve režima, temveč je bil vabljen tudi kot pogumni partizan, ki je bil kritičen do nekaterih epizod NOB, kot neupogljivi kristjan, ki je bil kritičen do klerikalizma. Zaradi odličnega razumevanja poveljne politike, in ker je natančno razumel, kdo je kdo v nomenklaturi, je lahko prispeval suverene strateške ocene.

Takšne ocene o perspektivah SFRJ in Slovenije je lahko izrekal tudi zato, ker je novembra 1985 sodeloval na sestanku med novorevijaškim oporečniškim jedrom in srbskimi akademiki – Dobrico Ćosićem, Ljubom Tadićem in Mihajlom Markovićem. Sestanek se je odvijal v sobi gostilne Mrak (SDV je celoten sestanek posnela in ga za zgodovino shranila v obliki magnetograma).

Bučar je takrat iz prve roke izvedel za načrt Srbske akademije znanosti in umetnosti, da pripravi poseben memorandum o razmerah v SFRJ in Srbiji s tezami o razlogih za krizo v federaciji. Zaradi neposrednega stika s Ćosićem in njegovimi kolegi je razumel, da je srbska opozicija sicer naklonjena demokratizaciji, hkrati pa se je zavzemala za centralizacijo države, ker naj bi bila federalna narava eden od razlogov za krizo. Tudi zaradi neposrednih stikov s srbskimi akademiki je prof. Bučar natančneje razumel intenco predlaganih ustavnih sprememb, oblikovanih v uradnih federalnih strukturah. Intenca ustavnih dopolnil je bila namreč usklajena s centralističnimi ambicijami Srbske akademije znanosti in umetnosti.

Bučar je lahko namere beograjskih intelektualcev redno spremljal tudi kot član slovenskega centra PEN, ki je vzdrževal dialog s srbskim centrom PEN.

V slovenski center PEN je bil kot kritičen publicist povabljen, ko mu je zaradi objave v 57. številki *Nove revije* grozil kazenski pregon.

Po drugi strani je France Bučar vzdrževal stike z Adilom Zulfikarpašićem, v Švici živečim poslovnežem bošnjaškega rodu, intelektualcem, oporečnikom in zagovornikom konfederalizacije SFRJ.

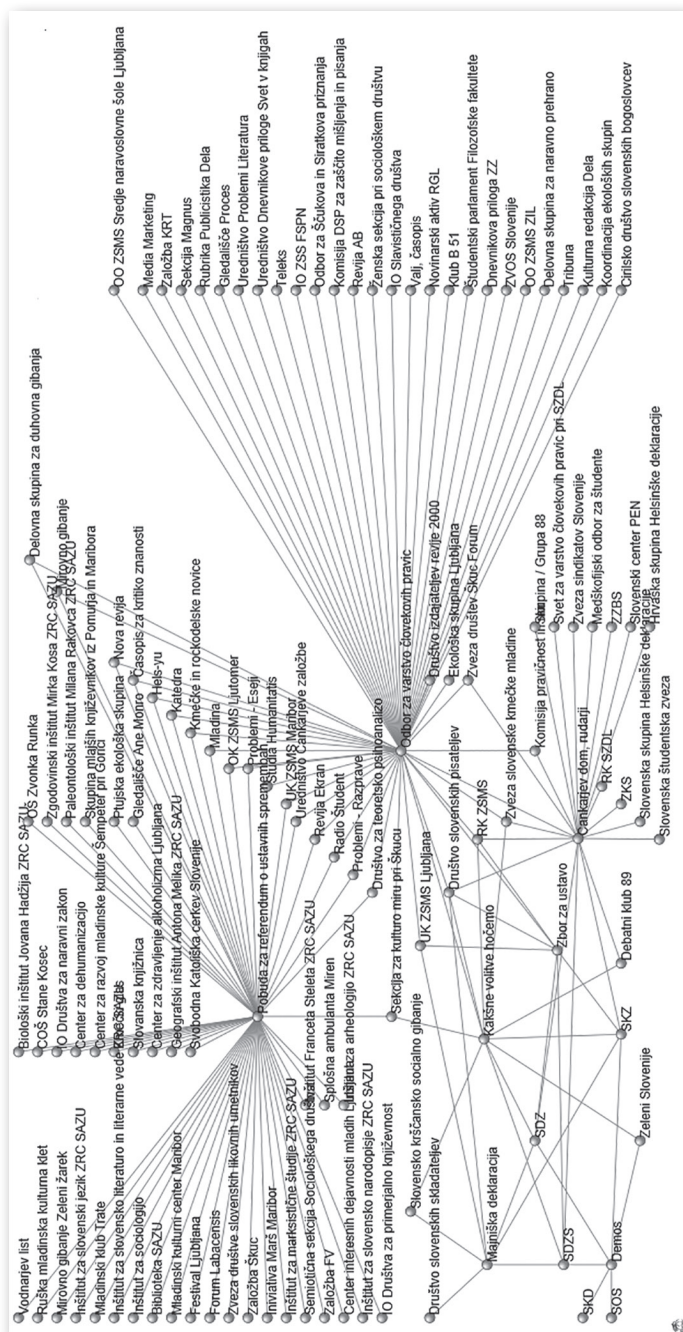
Če je bilo oporečniško omrežje na začetku osemdesetih let 20. stoletja sestavljeno predvsem iz posameznih oseb, je ob koncu osemdesetih prevladala pojavna oblika kolektivnih zahtev, ki so sledile peticiji z zahtevo za razpis referendumu o ustavnih dopolnilih in ustanovitvi Odbora za varstvo človekovih pravic. A tudi zahteve skupin in organizacij so imele svojo individualizirano raven.

Majniška deklaracija, objavljena maja 1989, je izjava kolektivnih podpisnic – novih političnih strank, študentske organizacije in društev, ki so povezovali umetnike. Po drugi strani ima Majniška deklaracija avtorski pečat – ob Francetu Bučarju so jo pisali še Ivo Urbančič, Veno Taufer, Hubert Požarnik, nastala je v kabinetu petega avtorja, Dimitrija Rupla, na tedanji FSPN.

Zborovanje v Cankarjevem domu februarja 1989 z izjavo Proti uvedbi izrednega stanja, za mir in sožitje na Kosovu je bilo po eni strani zborovanje širokega omrežja organizacij (dogodek v Cankarjevem domu je bil prva skupna manifestacija starih in novih političnih organizacij), po drugi strani pa je pobuda za manifestacijo solidarnosti nastala med neformalnim srečanjem pri novinarju *Mladine* Ervinu Hladniku Milharčiču po njegovi vrnitvi s Kosova. Izjavo Proti uvedbi izrednega stanja, za mir in sožitje na Kosovu je podpisalo več sto tisoč posameznikov; s tem je šlo za najbolj množičen izraz državljanske volje pred plebiscitom o slovenski neodvisnosti.

Izjava Kakšne volitve hočemo (september 1989) je nastala na presečišču novih političnih strank, ZSMS, Odbora za varstvo človekovih pravic in Škuceve sekcije za kulturo miru – gre za daljnosežno izjavo, ki je odločilno vplivala na naravo volilnega sistema in posledično na strukturo slovenskega političnega prostora.

Zbor za ustavo je bil omrežje organizacij; povezal je ambicije skupin iz kroga Pisateljske ustave, Odbora za varstvo človekovih pravic, ZSMS, SDZ, SDZS, SKZ. Za ilustracijo: France Bučar je aktivno deloval znotraj treh pobud, ki so tvorile Zbor za ustavo – z Društvom slovenskih pisateljev je sodeloval pri Pisateljski ustavi, aktiven je bil še v odboru in SDZ. Ni bil govornik na manifestaciji solidarnosti s kosovskimi rudarji, hkrati pa so na dogodku v Cankarjevem domu ponovno sodelovale štiri organizacije, v okviru katerih je deloval – Odbor za varstvo človekovih pravic, SDZ, Društvo slovenskih pisateljev in slovenski center PEN.

France Bučar je neposredno sodeloval pri pobudah, ki so povezovale množico civilnodružbenih organizacij. Sodeloval je pri pisanju Majniške deklaracije, Pobude za referendum o ustavnih spremembah, v Odboru za varstvo človekovih pravic, Zboru za ustavo in v vodstvu Demosa.

(Avtor Ali Žerdin. Omrežje je generirano s programom Pajek.)

Če bi našteje civilnodružbene iniciative, v katerih je deloval France Bučar, po današnjih kriterijih razvrščali na političnem spektru, bi bil ta izjemno širok. Civilnodružbene iniciative so v slovenskem prostoru sicer zelo čislane, za njihovo razumevanje pa je pomembno, da po definiciji ne predstavljajo občega interesa. Skupine, delujoče v civilni družbi, predstavljajo partikularne interese. Ti interesi so v demokratičnih ureditvah, če le niso v nasprotju z ustavnim redom, temeljna sestavina parlamentarizma in so še kako legitimni.

Profesor se različnim pobudam, skupinam, uredništvom ni pridruževal, ker bi se obračal po vetru. Je pa sprejemal vabila in v heterogene civilnodružbene skupine prinašal svoje poglede. Hkrati pa je iz skupin, ki so delovale partikularno, črpal elemente občega. Tvegam s trditvijo, da je prav zato, ker je imel dober pregled nad številnimi partikularnimi pobudami, sam nastopal kot osebnost, ki lahko s sintezo partikularnih pogledov artikulira obči interes, zapisan v ustavo.

Predstava, zapisana v kolektivno zavest, da je bil dr. Bučar politik, je zato do neke mere krivična. Politik kot strankarski človek je reprezentant legitimnih partikularnih interesov.

Etimološko je stranka skupina, ki zavzame stran, postavi se na eno stran. Predstavlja – kot civilnodružbene pobude – legitimni partikularni interes.

Sposobnost sinteze delnih interesov pa pritiče instituciji, državnemu zboru, in posameznikom, ki niso politiki, temveč državniki. France Bučar je iz številnih državljskih pobud precejal tisto, kar je obče. Kar je obče, je zapisoval v kritiko ustavnih sprememb, v ustavne osnutke, v predlog ustave in na koncu v ustavno besedilo, ki ga je kot državnik 23. decembra 1991 tudi razglasil. Bučarjeva državniška drža je bila hkrati presečna množica številnih krogov, v katerih je deloval.

Literatura

- Ferguson, Niall. *Trg in stolp*. Ljubljana: Umco, 2017.
- Kant, Immanuel. Odgovor na vprašanje: kaj je razsvetljenstvo. *Vestnik Inštituta za marksistične študije*, 8, št. 1, 1783/1987.
- Mann, Michael. *The Sources of Social Power*, 1. Cambridge: Cambridge University Press, 1986.
- Milharčič Hladnik, Mirjam, Šušteršič, Janez. *Šolska reforma je papirnati tiger*. Ljubljana: Krt, 1986.
- Mrvar, Andrej. *Središčnost in pomembnost*. Dostopno na: <http://mrvar.fdv.uni-lj.si/sola/info4/uvod/301/mrvar4.pdf>. Pridobljeno 3. 3. 2023.

Omerza, Igor. *Velikani slovenske osamosvojitve in UDBA: France Bučar – Tikveš*.

Ljubljana: Klub Native Speakerjev Slovenije – ANTS: Zavod Aruma, 2023.

Omerza, Igor. *Veliki in dolgi pohod Nove revije*. Celovec: Mohorjeva, 2015.

Repe, Božo (ur). *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije. Del 1, Opozicija in oblast*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2002.

Repe, Božo. *Jutri je nov dan: Slovenci in razpad Jugoslavije*. Ljubljana: Modrijan, 2002.

Žerdin, Ali. *France Bučar*. Ljubljana: Delo, 2015.

Žerdin, Ali. *Generali brez kape*. Ljubljana: Krtina, 1997.

Žerdin, Ali. *Ujetniki omrežij*. Ljubljana: Umco, 2018.

Jure Gašparič in Mojca Šorn

FRANCE BUČAR – PREDSEDNIK SKUPŠČINE REPUBLIKE SLOVENIJE

Uvod

Današnji čas se zdi skorajda idealen za ponoven vpogled v Bučarjevo skupščinsko kariero, a ne le zato, ker mineva 100 let od njegovega rojstva (zgodovinarji in družba nasploh morda prepogosto uporabljamo koledar in obletniške razloge za ukvarjanje z določenimi temami), marveč zato, ker smo spet v času zgoščenih političnih sprememb. Politični prostor se temeljito preobraža, kakor se je pred 33 leti, a ne le pri nas, ampak povsod v Evropi (in drugod po svetu). Vse večja politična polarizacija, ki sta jo pospešili kriza zaradi covida-19 in vojna v Ukrajini, je izzvala evropsko družbo in politični sistem kot celoto. Prevladujoči »politični narativi« so bolj krhki in predvsem bolj izpodbijani kot v preteklosti. Soočamo se s »populističnim Zeitgeistom«;¹ nacionalizem, za katerega so menili, da je po koncu hladne vojne v zatonu, je ponovno vstopil v politiko; tradicionalne ideologije, ki so zaznamovale drugo polovico dvajsetega stoletja in gradnjo Evropske unije, so zašle v globoko krizo.

---

1 Mudde, The Populist Zeitgeist. Glej tudi npr.: Murn, *Sovražni govor*.

Dezinformacije, lažne novice in teorije zarote so vseprisotne in – kar je vsaj za nas posebej pomembno – pogosto uporabljajo preteklost kot svoj vir.²

Politična zgradba, ki sloni na parlamentu (sistem parlamentarne demokracije), je posledično znova začela vzpodbujati zanimanje raziskovalcev in odločevalcev obenem. Zlasti evropska komisija sprašuje zgodovinarje in druge raziskovalce, kaj storiti.³

Kako je France Bučar razumel parlamentarno demokracijo in vlogo predsednika parlamenta?

Avtorja se bova v nadaljevanju osredinila na le eno vprašanje, ki temelji v konceptualni zgodovini (conceptual history)⁴ in se zdi bistveno za čas izgradnje države in parlamenta: Kako je France Bučar dojemal parlamentarno demokracijo in zlasti vlogo predsednika parlamenta v njej?

Pri tem se bova oprla na performativni vidik, na to, kako je dejansko izvajal in pojasnjeval predsedniško funkcijo, ne na vprašanje, kako je parlament razumel v svojih spisih.

France Bučar, ki je maja 1990 formalno postal predsednik Skupščine Republike Slovenije,⁵ je to ostal celoten mandat do leta 1992; Dimitrij Rupel je izjavil, da je bilo mesto predsednika skupščine »nekako samoumevno prepuščeno Francetu Bučarju«. Dodal je: »Bučar je bil vsesplošno ugledna

---

2 ANALYSIS OF AND RESPONSES TO EXTREMIST NARRATIVES, str. 1.

3 Raziskovalci z Inštituta za novejšo zgodovino bodo poskušali najti odgovor v okviru projekta Obzorja Evropa ARENAS, ki je posvečen ekstremnim narativom v politiki.

4 Glej npr.: Vogelsang, Conceptual History.

5 Ljudsko skupščino Ljudske republike Slovenije je nasledila Skupščina Socialistične Republike Slovenije, ki je bila ustanovljena z Ustavo SRS iz leta 1963. Skupščina Socialistične Republike Slovenije je bila leta 1990 preimenovana v Skupščino Republike Slovenije. Njeni člani so razglasili neodvisnost Republike Slovenije in nato zagotovili Ustavo RS ter zakone, ki so bili temelj za osamosvojitve Slovenije. Po prvih večstrankarskih volitvah leta 1990 oziroma spremembah ustave je Skupščina RS še do konca leta 1992 ohranila osnovno strukturo s tremi zbori, ki so ostali iz prejšnje ureditve, vendar s to razliko, da je imel vsak od njih enako število – 80 poslancev, skupaj jih je bilo torej izvoljenih 240. Do konca leta 1992 pa je Skupščina RS ohranila tudi svoje ime. Dr. France Bučar, ki je bil njen predsednik, je, ko je prišlo do debate, kako se bo imenoval slovenski parlament, zavzeto zagovarjal ime državni zbor. Na seji ustavne komisije septembra 1990 je dejal: »Zagovarjam izraz državni zbor, to čisto iz zgodovinske tradicije, če pogledate ..., smo imeli državni zbor, deželni zbor, razlog je v tem. Ali se lahko najprej o tem ..., predlog je, da je republiški zbor, tukaj je državni zbor, jaz osebno podpiram državni zbor, predlog dajem v razpravo. Če ne želi nihče razpravljati, potem predlagam, da ostane državni zbor. Ta predlog, se pravi, je dobil podporo.« V: 8. seja Komisije za ustavna vprašanja, str. 4.

oseba, z nekimi dosežki v nahrbtniku, predvsem pa je bil imeniten pravnik in tudi nekdo, ki se je spoznal na funkcioniranje države.«⁶ Dejansko je začel opravljati funkcijo, ki ji v Westminsteru rečejo speaker in predstavlja eno najstarejših javnih funkcij sploh s kontinuiteto do današnjih dni. V bolj ali manj predrugačeni obliki jo lahko zasledujemo vsaj od poznega 14. stoletja. Precej nenavadno ob tem je, da britansko politično zgodovino pisje, tradicionalno zagledano v parlament, doslej ni posvetilo skoraj nobene akademske pozornosti funkciji speakerja, podobno pa lahko ugotovimo tudi za funkcije predsednikov v kontinentalni Evropi. Kakor da ta položaj nima važne vloge oziroma vsaj vloge, ki bi vzbujala pozornost.

Kakšne so sploh, historično gledano, izhajajoč iz britanske tradicije, pristojnosti šefa parlamenta? Baronica Boothroyd, ki je bila v devetdesetih letih 20. stoletja Speaker of the house of commons, je dejala, da ima speaker naslednje naloge: skrb za red in koherentnost sej, administracija institucije, zastopanje parlamenta v tujini in varovanje pravic parlamenta pred močno vladno mašinerijo. In kako naj doseže zlasti slednje? Zgodovinska izkušnja je pokazala, da je eno redkih sredstev, s katerim je mogoče vplivati na moč vlade v zakonodajnem postopku, neustrankarskost speakerja, zato je to še danes njegova ključna lastnost.⁷ Zgodovinar Paul Seaward pa dodaja: »... not just impartiality, but the impression of impartiality«.⁸

Z razvojem parlamentarizma na evropskem kontinentu v 19. in 20. stoletju je funkcija dobivala dodatne in drugačne razsežnosti, še zlasti po drugi svetovni vojni in v začetku devetdesetih let, a v glavnem sledila vzorcu iz Londona. V Bonnu in kasneje v Berlinu denimo predsednik Bundestaga ravno tako zastopa parlament, skrbi za administracijo, za red in nepristransko vodenje sej ter zlasti brani njegov ugled in pravice: »Der Präsident vertritt den Bundestag und regelt seine Geschäfte. Er wahrt die Würde und die Rechte des Bundestages, fördert seine Arbeiten, leitet die Verhandlungen gerecht und unparteiisch und wahrt die Ordnung im Hause.«⁹

Podobno, a veliko bolj podrobno je urejen tudi položaj predsednika oziroma predsednice Državnega zbora Republike Slovenije, pri čemer pa neodvisnost, ugled in nepristranskost niso posebej omenjeni:

6 Pesek, *Osamosvojitvena vlada*, str. 630.

7 Boothroyd, *The Role of the Speaker*, str. 4.

8 Seaward, *The Speaker in the Age of Party*.

9 *Deutscher Bundestag*.

»Predsednik državnega zbora:

- predstavlja državni zbor,
- sklicuje in vodi seje državnega zbora,
- podpisuje zakone in druge akte, ki jih sprejme državni zbor,
- skrbi za uresničevanje z ustavo, z zakonom in s tem poslovnikom določenih razmerij z državnim svetom, s predsednikom republike, z vlado in drugimi državnimi organi,
- skrbi za sodelovanje s predstavniškimi organi drugih držav, z mednarodnimi parlamentarnimi institucijami ter z mednarodnimi organi in organizacijami,
- skrbi za izvajanje tega poslovnika,
- dodeljuje zadeve v obravnavo delovnim telesom državnega zbora,
- odloča o sporih glede pristojnosti med delovnimi telesi državnega zbora,
- odloča o službenih poteh poslancev v tujino, če za takšno odločitev ni pristojno nobeno delovno telo,
- opravlja druge naloge v skladu z ustavo, z zakonom in s tem poslovnikom.«¹⁰

Če na tej podlagi opredelimo tiste značilnosti in lastnosti, s katerimi bomo sicer shematično, a bolj jasno razumeli Bučarjevo dojemanje predsedovanja parlamentu, bi veljalo izpostaviti naslednje:

- Skrb za čim boljšo in racionalno organizacijo dela parlamenta.
- Nepristransko vodenje sej ter ohranjanje reda in ugleda parlamenta.
- Varovanje neodvisnosti institucije.

Maiden speech

Ko je poslanec prvič vstopil v parlament, je imel pravico do maiden speech,¹¹ v katerem je pojasnil svoj politični credo. France Bučar je to izkoristil. Predsednik je postal na razgreti konstitutivni seji maja 1990. Svoj položaj in njegovo dojemanje je zaznamoval takoj, v prvi minuti, v govoru, ki ga je (že prej skrbno pripravljenega) prebral ob tej priložnosti. Konstituiranje skupščine je zanj pomenilo konec »državlanske vojne«, ¹² torej časa razprtij, ko zaradi monopola ene stranke ni moglo priti do pomiritve. Zanj je bilo konec absolutne resnice, kar je potrdil tudi v delu govora, v katerem je pojasnil svoje dojemanje parlamentarne demokracije:

---

10 Poslovník državnega zbora.

11 Maiden speeches.

12 Pesek piše, da formulacija ni bila uporabljena pomotoma oziroma nevede. V: Pesek, *Bučar*, str. 193.

»Za to temno sliko stvarnosti, upam si reči raje preteklosti, še toliko svetleje svetijo žarki novega upanja, ki ga daje prav ta skupščina, ker že sam njen obstoj, njena pluralna sestava predstavlja tisti temelj, na katerem lahko z vso gotovostjo in zaupanjem zastavimo na novo. Kljub morda našim začetnim težavam, mogoče tudi grenkim razočaranjem, ta skupščina vseeno dobiva normalno sestavo, ki je značilna za sleherni sociosistem. Namreč svojo lastno notranjo opozicijo, ki opravlja med drugim funkcijo korektivnega mehanizma. Brez tega mehanizma ni sposoben preživeti noben sistem: ne socialni in ne biološki. / ... /.

Opozicija v skupščini torej ni neka nadloga zmagoviti večini, ampak nujna sestavina za njeno normalno delo, četudi v očeh tistega, ki bi hotel samorastno odločati, huda nadloga. In prav je, da je, čeprav ljudje tistemu, ki se z njimi ne strinja, kaj radi odrekajo ne samo pamet, ampak tudi dobre namene, kar seveda tudi vemo iz lastnih izkušenj.

Seveda pa tudi opozicija lahko opravlja to vlogo le, če je konstruktivna. Ob vsej spornosti tega pojma, vsaj nam starejšim je še hudo v zavesti izraz konstruktivna kritika, je opozicija konstruktivna lahko le v primeru, če njeni pogledi na družbeni razvoj in njen program ne predstavljajo neposredne negacije protislovja večinski stranki v parlamentu.

Med stranmi, kjer je tako pojmovana prostorska razdalja, dialog ni mogoč, zato tudi nekakšne konstruktivne opozicije ne more biti. In tudi v tem pogledu lahko z velikim zadovoljstvom ugotavljam, da od najbolj pomembnih vprašanj, ki nas zadevajo kot narod, nismo vsak sebi.«¹³

Sicer je bil nad potekom konstitutivne seje razočaran, a je vendarle izražal vero v razvoj parlamentarne demokracije.

Skrb za organizacijo dela

Najprej velja poudariti, da je bil France Bučar poslanec Demosa in je že imel skupščinsko izkušnjo; ostali so bili, kakor je Spomenka Hribar označila tudi sebe, v glavnem nevedni o tem, kako se obnašati v skupščini.¹⁴ Bučar, ki je po njenem mnenju »to raznorodno sestavo vodil ekscelentno«,¹⁵ je takoj po prihodu na položaj lahko začel delati, pri čemer se je oprl na dotedanje skupščinske službe.

Vedeti je dal, da se zavzema za neodvisen in profesionalen aparat, pri čemer je delo skupščine želel racionalizirati v skladu z doktrino sodobnih

13 Prav tam, str. 189–190.

14 Prav tam, str. 195.

15 Prav tam.

Za govorniški oder Državnega zbora se je Bučar vrnil ob predstavitvi svoje biografije, ki jo je napisala Rosvita Pesek.

(Hrani Raziskovalno-dokumentacijski sektor DZ RS, 2581)

parlamentov. Želel je, da bi se delo zborov in delovnih teles spremenilo do te mere, da bi nove metode in način dela delovnih teles prispevali k učinkovitejši zakonodajni oblasti v slovenski državi. Januarja 1992 je tako zapisal,

»da smo se s predsedniki zborov Skupščine Republike Slovenije dogovorili za bolj usklajeno delo zborov in delovnih teles. Namen je, da se zbere razbremenjena večkratnega obravnavanja istih vprašanj in pogostih prekinitev obravnave ter dolgotrajnih usklajevanj, ki vplivajo tudi na (ne)sklepčnost zborov in delovnih teles, vse skupaj pa vpliva na slabšo učinkovitost Skupščine Republike Slovenije. / ... /. Dogovorili smo se, da v skladu oziroma v smislu poslovnih rešitev dosledno uveljavimo vlogo pristojnih (matičnih) delovnih teles in to tako, da predsedniki zborov ne bodo predlagali uvrstitve določene zadeve v dnevni red zborov, dokler matično delovno telo ne predloži poročila, iz katerega bo razvidno, da je določena zadeva (zakon ali drug akt) dovolj proučena, različni pogledi in mnenja, vključno z amandmaji, pa usklajeni v tolikšni meri, da bi praviloma na sejah zborov le še odločali.

Postopek z akti in delo delovnih teles se bo zato odvijalo v potrebnem časovnem obdobju in brez pritiska, da je že sklicana seja zborov. / ... /

Postopek bo torej naslednji:

- pristojne službe bodo zagotovile, da bodo zakoni (in drugi akti), ki jih bodo predsedniku Skupščine Republike Slovenije poslali pooblašчени predlagatelji, takoj objavljeni v Poročevalcu (razen izjem, kot npr. strogo zaupna gradiva ipd.). S tem bodo dani v obravnavo najširšemu krogu zainteresiranih. / ... /
- predsednik Skupščine Republike Slovenije bo dodelil zakon ali drug akt v obravnavo pristojnemu matičnemu delovnemu telesu, Zakonodajnopравни komisiji in predsednikom pristojnih zborov; kadar predlagatelj ne bo vlada, pa tudi v mnenje vladi.
- matično delovno telo bo pozvalo druga (zainteresirana) delovna telesa, poslance in druge zainteresirane dejavnike (gospodarsko zbornico, sindikat, banke, združenja, društva ipd.), da mu pošljejo svoja stališča in predloge do dneva, ki bo določen za sejo matičnega delovnega telesa. / ... /
- matično delovno telo bo zadevo obravnavalo in iskalo usklajene rešitve z vsemi, ki se bodo v obravnavo vključili. Zato bo pomembno, da se poslanske skupine in poslanci v to obravnavo vključijo čimprej po objavi gradiv v Poročevalcu, saj bo o seji matičnega delovnega telesa to telo vselej obvestilo vodje poslanskih skupin, ti pa potem poslance, člane skupin.
- matično delovno telo bo / ... / opravilo večkratno obravnavo in to z namenom, da v končnem poročilu predsedniku Skupščine Republike Slovenije in predsednikom zborov predloži v največji možni meri usklajene rešitve (sklepe, amandmaje). To poročilo bi bilo potem podlaga, da predsednik Skupščine Republike Slovenije obvesti predsednike zborov, naj predlagajo uvrstitev določene zadeve v dnevni red sej zborov. / ... /

S tako spremenjenim načinom dela se bo bistveno povečala odgovornost predsednika in članov matičnih delovnih teles pri iskanju, usklajevanju in predlaganju usklajenih rešitev. / ... /

Poudariti želim, da bo torej po tem postopku za obravnavo gradiv na razpolago precej več časa kot doslej, pa tudi predlagane rešitve bodo lahko usklajene še pred sklicem sej zborov.

Izjeme v postopku, urejene v poslovniku, ki odstopajo od navedenega običajnega, bodo tako res postale Izjeme. Zato je to obvestilo namenjeno vsem poslaneu, da bi s skupnimi moči povečali učinkovitost pri odločanju na sejah zborov in obseg odločanja prilagodili dejanski zmogljivosti zborov.«¹⁶

France Bučar je pri svojem delu pokazal razumevanje kompromisa oziroma spretnost pri usklajevanju vodij poslanskih skupin pri sprejemanju zavezujočih odločitev, kar je ne nazadnje ključni modus operandi parlamen-

---

16 Bučar, Poslanec in vodjem poslanskih skupin, predsednikom delovnih teles, str. 2.

tarne demokracije.¹⁷ Ob vsem tem pa je nekako v stilu Woodrowa Wilsona: »Congress in session is Congress on public exhibition, whilst Congress in its committee rooms is Congress at work« pokazal zavedanje pomena organizacije dela parlamenta in pomena delovnih teles, ki so jedro odločevalskega procesa.¹⁸

Nepriistransko vodenje sej ter varovanje reda in ugleda

Zapisniki Skupščine Republike Slovenije odstrejo, da si je Bučar nedvomno prizadeval za ohranjanje ugleda. Zaradi tega na sejah ni dovoljeval predstave oziroma šova:

»Ker je bila tukaj aluzija na teater in podobne stvari, bi vas samo opozoril, da tisti poslanci, ki si želijo ogledati nekaj zapisov, saj ljudje telefonirajo brez prestanka v skupščino in pravijo – da jih samo par preberem: Kako se lahko poslanci tako neresno obnašajo v teh kritičnih trenutkih? Obupno, kaj ti ljudje počnejo v parlamentu! Sram me je, da imamo take poslance! Sramota! In tako naprej. Tu imam celo stran takih in podobnih sporočil. Navedena so tudi imena, lahko si pa posamezni poslanci v kabinetu ogledajo to«,¹⁹

sam pa je s svojo ostrino pogosto povzročal incidente. To so mu ne nazadnje očitali nekateri mediji,²⁰ njegov očitek delegatu Grosu februarja 1992 pa je tako postal eden bolj znamenitih stavkov slovenskega parlamentarizma (ne boš tu afne guncal).²¹ Ta stavek je postal pogosto citiran, a so ga vsi razumeli v žlahtnem smislu, kot poziv k resnosti, kot branik dostojanstva ter reda v parlamentu.²²

V tabeli 1, ki temelji na bazi siParl 3.0, so navedene rabe fraze afne guncati skupaj s krajšim kontekstom.

17 Pyta, Kaiserreich kann Kompromiss.

18 *Minnesota House of Representatives*.

19 Pančur, Erjavec, Meden, Ojsteršek, Šorn, Blaj Hribar, *Slovenian parliamentary corpus (1990–2022)* siParl 3.0.

20 Štandeker, Žerdin, France Bučar.

21 Pančur, Erjavec, Meden, Ojsteršek, Šorn, Blaj Hribar. *Slovenian parliamentary corpus (1990–2022)* siParl 3.0. Glej tudi: Pesek, Bučar, str. 355.

22 Npr. za Bundestag glej: *Aufgabe der Präsidentin und des Präsidiums*.

Bučar je bil neizprosno tudi do kolegice Spomenke Hribar, ki jo je »spodil izza skupščinskega pulta«, četudi v nasprotju s poslovníkom. (Pesek, Bučar, str. 573). Kljub temu je menila, da je skupščino vodil »maksimalno dobro«. V: Prav tam, str. 570.

Pavel Gantar, France Bučar in Ernest Petrič na predstavitvi Bučarjeve knjige *Čas velikih sprememb*

(Hrani Raziskovalno-dokumentacijski sektor DZ RS, 6868)

Tabela 1: Različne rabe fraze afne guncati skupaj s krajšim kontekstom

Möderndorfer, Jani, SMC, Stranka modernega centra	tisti je pa odstopil, pa šel zaradi tega, ker je	afne guncal	. Po peni. Mislim, da bomo imeli tega vedno več. Itak spet že
Trček, Franc, Levica, Združena levica	iz koncepta in nekdo bi si mislil, ja saj ta Trček samo tukaj	afne gunca	. Ampak jaz seveda ne bom rekel, da gre na tretjem programu za
Lisec, Tomaž, SDS, Slovenska demokratska stranka	ne grem v nobeno društvo več, raje doma za računalnikom	afne guncam	, kot pa da karkoli konkretnega naredim, ker na koncu
Trček, Franc, Levica, Združena levica	omejevali, ker tudi sam imam talente in lahko začnem	afne guncati	do nezavesti in še naprej. Potem pa bom od POP TV zahteval
Trček, Franc, Levica, Združena levica	Kakšen poslanec iz zgodnjih sklicev bi rekel, da mi tu	afne guncamo	, revščina pa obstaja. Revščina je prisotna ne le v Mariboru
Trček, Franc, Levica, Združena levica	kaj – kot bi rekel starosta slovenskega parlamentarizma,	afne guncali	. Jaz mislim, da jih bomo hitro "odguncali", da bomo

Bogovič, Franc, SLS, Slovenska ljudska stranka	nazaj so vsi mislili, da bodo mešetarili po celem svetu pa	afne guncali	in da bo za to eno milijardo pa pol najbolj razvitega sveta
Kociper, Maša, PS, Pozitivna Slovenija	si prizadevali za sprejem veta Državnega sveta, pa nič. »	Afne guncajo	», so nam rekli, in tudi sami smo se včasih že presneto slabo
Starman, Bojan, DL, Državljska lista	naredili, da bomo pustili stanje, takšno kot je, naj se	afne guncajo	, kot je nekdo rekel prej. Nadzora tukaj ni, bomo naredili
Möderndorfer, Jani, PS, Pozitivna Slovenija	obstruirali tudi ta del do konca, pa se vi pogovarjajte pa »	afne guncajte	, ker tako ste že »zguncali« do konca vse, kar se da
Sušnik, Franc, SDS, Slovenska demokratska stranka	nima nobene veze z Grobo kršite Poslovnik in tako ne boste	afne guncali	na tej seji, na tej komisiji, lepo vas prosim. Ima veze zato
Petan, Rudolf, SDS, Slovenska demokratska stranka	pustimo replike Dobro. Gospod Rugelj, samo ne	afne guncati	prosim. Zunaj že čakajo. Spoštovani predsednik ne
Drobnič, Janez, Nsi, Nova Slovenija – Krščanski demokrati	Bučar pri svojih 80. letih bi še enkrat verjetno rekel: Ne	afne guncat	! In bi resno to izpeljali do konca. Jaz imam poštene in resne
Lavrinc, Maksimiljan, LDS, Liberalna demokracija Slovenije	saving operation«, zdajle vis a vis ljudstvu toliko časa	afne guncajo	tam okrog enega samega problema, kot da drugih ne vidijo.
Zalokar Oražem, Cvetka, LDS, Liberalna demokracija Slovenije	delegati v enega od konstitutivnih delov sveta Evrope	afne guncati	, potem res ni treba teh sredstev zagotavljati. Osebn
Anderlič, Anton, LDS, Liberalna demokracija Slovenije	me to tudi ne zanima, ker to ni relevantno. SNS Ja, saj lahko	afne guncate	, ni nobenega problema. Ni nobenega problema, lahko afne
Anderlič, Anton, LDS, Liberalna demokracija Slovenije	ni nobenega problema. Ni nobenega problema, lahko	afne guncate	. Če bi pa predsednik opozoril podpredsednika, da naj ne
Kacin, Jelko, LDS, Liberalna demokracija Slovenije	ki jo bom sedaj citiral, rekel je: "Ti pa ne boš tukaj gor	afne guncal	." In lepo prosim, mi se po prvem predsedniku državnega
Špiletič, Bogomir, SDS, Socialdemokratska stranka Slovenije	naslednji je kolega Špiletič. Če kdo v tej hiši	afne gunca	, potem vlada iz predvsem opozicije, tako da gospod Kacin

Špiletič, Bogomir, SDS, Socialdemokratska stranka Slovenije	ta odgovor tik pred glasovanjem in potem boste spet rekli, “	afne guncamo	„ Vi skušate „afne guncati“ zopet iz opozicije. Hvala lepa
Špiletič, Bogomir, SDS, Socialdemokratska stranka Slovenije	in potem boste spet rekli, “afne guncamo”. Vi skušate	afne guncati	zopet iz opozicije. Hvala lepa. Glasovali bomo seveda z
Metelko, Alojzij, SLS, Slovenska ljudska stranka	uri ali ob pol sedmih na delu. In so mi v službi rekli: “Tam pa	afne guncate	!” Skoraj cel dan nisem mogel delati. In zato, ker sem tam
Zlobec Lukič, Jaša, LDS, Liberalno demokratska stranka	apatija in nejevolja na politiko nasploh. Če nekdo	afne gunca	v Skupščini, smo avtomatično vsi poslanci obdolženi, da
Gros, Vitomir, LS, Liberalna stranka	Bučar operiral s takimi stavki, na primer, “ne boš ti meni	afne guncal	„ Po bohinjsko namreč! Hvala lepa. No, jaz se ne strinjam s
Bučar, France, DS, Demokrati – Demokratska stranka	Hvala. Gospod Marcel. Ne. Že v redu, ne bo replike. “Ne boš tu	afne guncal	“ Prosim. Spoštovani predsednik, spoštovane gospe in

Junija 1992 so se pojavili očitki, da France Bučar blokira sprejem lastninske zakonodaje, da neprimerno vodi seje itd. Pri volilni zakonodaji pa so mu tako liberalci kot tudi Narodni demokrati »očitali samovoljo, manipuliranje in horukarstvo ter strašenje s črnimi scenariji, češ, kaj bo, če volilne zakonodaje ne bo. Andrej Šter mu je očital grožnje, zmerjanje in pozivanje k linču nad tistimi, ki se z njegovim, torej Bučarjevim mnenjem ne strinjajo, liberalca Franc Golja in Vitomir Gros pa sta nepodporo volilni zakonodaji napovedala tudi zato, ker ni bil sprejet t. i. udbovski amandma.«²³ Ko je prišlo do proceduralnega zapleta glede volilne zakonodaje, je Bučar »vztrajal pri spoštovanju procedure / .../. Na očitke o samovolji pri vodenju sej in kršenju ustave je dejal, da dokazov za to nimajo, saj doslej še nihče ni predložil niti najmanjšega dokaza.«²⁴

France Bučar je prav tako ves čas očitno dajal prednost skupščini pred strankarskim življenjem,²⁵ pri čemer je poudaril: »Jaz ne spadam v nobeno stranko, ker vsaka je v določeni meri prisilni jopič. / .../ To je eden temeljnih problemov našega parlamenta, da so vsi samo vojaki svoje stranke, ne pa poslanci s svojo lastno glavo, lastno hrbtenico in lastnim mišljenjem.«²⁶

23 Prav tam, str. 372.

24 Prav tam, str. 373 in 506.

25 STA: Bučar.

26 Pesek, Bučar, str. 508.

Skrb za neodvisnost institucije

Trditi moremo, da je France Bučar razumel ključno lastnost predsednika parlamenta po westminstrskem zgledu: nepristranskost ali celo nestrankarskost. Tudi ko se je srečeval z očitki, da najbolj nasprotuje Peterletu, »njegovemu« predsedniku vlade, je vztrajal, da skupščina ne more v nasprotju s predpisi le slediti vladi. In ko je naposled skupščina strmoglavila Peterletovo vlado in imenovala Drnovškovo, se mu je to zdelo samoumevno. »Če tega ne sprejemamo, nismo sposobni za normalno parlamentarno življenje,« je suho dejal.²⁷

Tedanji predsednik predsedstva Milan Kučan je dejal, da France Bučar ni prenesel podcenjujočega odnosa do demokratičnih institucij. Želel je, da vse funkcionirajo v celoti, tudi pri delu Demosa nepriljubljeno predsedstvo s svojimi pristojnostmi!²⁸ Zavedal se je pomena medsebojnega spoštovanja, sodelovanja in nadziranja.

Beseda »nestrankarski« je danes, več kot tri desetletja po Bučarjevem vodenju parlamenta, obrabljena in skorajda kompromitirana; nekdo, ki je v stranki, ima »političen nahrbtnik«, poln bremen, zato vsi iščejo nestrankarske kandidate za najvišje državne funkcije, kar otežuje pregledno delovanje parlamentarne demokracije. Toda nestrankarsko pojmovanje nekaterih funkcij, kakor denimo funkcije predsednika državnega zbora, pa je vredno razmisleka; če bi seveda krepilo ugled in neodvisnost parlamenta.

---

²⁷ Prav tam, str. 373.

²⁸ Prav tam, str. 598.

Tabela 2: Najpogostejši obči samostalniki Franceta Bučarja, izrečeni od 9. maja 1990 do 23. decembra 1992

Lema	Frekvenca	Število besed: 1748	Skupna frekvenca: 33,424
predlog	1,881		
zbor	1,161		
republika	1,134		
hvala	1,098		
glasovanje	981		
komisija	934		
skupščina	873		
seja	696		
gospod	669		
beseda	570		
predsednik	544		
red	508		
sodišče	458		
svet	417		
razprava	382		
poslanec	374		
amandma	373		
imenovanje	356		
dolžnost	318		
člen	317		
član	317		
delegat	310		
zakon	305		
točka	298		
volitev	289		
ustava	289		
vprašanje	277		
sodnik	268		
delo	264		
večina	262		
izvolitev	258		
glas	256		
predstavnik	251		
občina	223		
zadeva	222		
podlaga	213		
stališče	206		
poslovnik	196		
minister	190		
vlada	179		
kandidat	179		
sklepčnost	176		
namestnik	176		
sodnica	170		
stvar	162		
zapisnik	157		
predlagatelj	152		
mnenje	152		
podpredsednik	150		
dan	145		

Zaključek

Parlamentarna demokracija je zelo krhek sistem, saj temelji na fikciji, na ideji abstraktne reprezentacije, v kateri so volitve simboličen akt prenosa oblasti z ljudstva na parlament; ohranjajo jo le ideja, simboli in rituali, prepričanje, da

to ima smisel.²⁹ Varovanje te ideje je – po najinem mnenju – ključna naloga predsednika ali predsednice parlamenta.

France Bučar je v začetni fazi reparlamentarizacije postavil jasne standarde;³⁰ morda ni bil povsem uspešen pri njihovi implementaciji, a se jih je gotovo zelo zavedal ...

Ob zaključku velja še omeniti, da sva avtorja skušala Bučarjev dolgoročen vpliv določiti tudi z analizo tipičnega besednjaka vseh predsednikov državnega zbora in ga primerjati z njegovim.³¹ Toda analiza je pokazala, da so bile najpogostejše besede Bučarjevih naslednikov zelo podobne njegovim. V vsej množini besed, ki jih izrečejo predsedniki parlamenta, lahko torej modre in tehtne besede izžvenijo. V tipičnem besednjaku izstopa le ena beseda, ki jo je izrekal France Bučar, nasledniki pa ne, a je precej pomenljiva – dolžnost.

Viri in literatura

Literatura

8. seja Komisije za ustavna vprašanja, 25. 9. 1990. Dostopno na: https://nastajanje-ustave.si/KUV-seja_08.html. Pridobljeno 21. 2. 2024.
- ANALYSIS OF AND RESPONSES TO EXTREMIST NARRATIVES - ARENAS [HORIZON-CL2-2022-DEMOCRACY-01] — [Evolution of political extremism and its influence on contemporary social and political dialogue]. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2022, str. 1.
- Aufgabe der Präsidentin und des Präsidiums*. Dostopno na: https://www.bundestag.de/parlament/praesidium/funktion_neu. Pridobljeno 21. 2. 2024.
- Biefang, Andreas, Geppert, Dominik, Recker Marie-Luise, Wirsching, Andreas (ur.). *Parlamentarismus in Deutschland von 1815 bis zur Gegenwart. Historische Perspektiven auf die repräsentative Demokratie*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2023.
- Boothroyd, Betty. The Role of the Speaker in the 20th Century. *Parliamentary History*, 29, št. 1, 2010. *Special Issue: Speakers and the Speakership – Presiding Officers and the Management of Business from the Middle Ages to the 21st Century*. Ur. Paul Seaward. Dostopno na: <https://onlinelibrary.wiley.com/toc/17500206/2010/29/1>. Pridobljeno 23. 2. 2024.
- Bučar, France. Poslancem in vodjem poslanskih skupin, predsednikom delovnih teles. *Poročevalec Skupščine Republike Slovenije*, XVIII, št. 2, 27. 1. 1992, str. 2.

29 Biefang, Geppert, Recker, Wirsching (ur.), *Parlamentarismus in Deutschland von 1815 bis zur Gegenwart*.

30 Širši kontekst v: Krašovec, *Reparlamentarizacija v Sloveniji*.

31 Na osnovi podatkovne baze *siParl 3.0*.

- Deutscher Bundestag - III. Präsident, Präsidium und Ältestenrat, § 7 Aufgaben des Präsidenten.* Dostopno na: https://www.bundestag.de/parlament/aufgaben/rechtsgrundlagen/go_btg/go03-245160. Pridobljeno 21. 2. 2024.
- Krašovec, Tatjana. *Reparlamentarizacija v Sloveniji. Kronologija dogodkov ob 10. obletnici prvih demokratičnih volitev v Sloveniji*. Ljubljana: Državni zbor Republike Slovenije, 2000.
- Maidenspeeches: guidance for new Members (PDF). Commons briefing note. UK House of Commons. Dostopno na: https://www.parliament.uk/globalassets/documents/commons/executive/Commons-Briefing-Note_Maiden-Speeches_2019.pdf. Pridobljeno 21. 2. 2024.
- Minnesota House of Representatives. Dostopno na: <https://www.house.mn.gov/hinfo/guide/part4.html>. Pridobljeno 21. 2. 2024.
- Mudde, Cas. *The Populist Zeitgeist. Government and Opposition*, 39, št. 4, 2004, str. 541–563.
- Murn, Maja. *Sovražni govor kot orožje populizma. Analiza slovenskega političnega diskurza : diplomsko delo*. Ljubljana: [M. Murn], 2013.
- Pesek, Rosvita. *Bučar*. Celovec: Mohorjeva, 2016.
- Pesek, Rosvita. *Osamosvojitvena vlada. Kako so gradili državo*. Celovec: Mohorjeva, 2012.
- Poslovnik Državnega zbora (PoDZ-1), 19. člen. Dostopno na: *Državni zbor RS*, [https://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/odz/pristojnosti/PoslovnikDrzavnegaZbora/Besedilo/fb037c21-1a9f-418c-95ca-bf79eb2d62e0!/ut/p/z1/jZFND0jADIXP4gEmbUGBWYKJikZRcdSZjRkQCImCMQbl9rIy8Qe1u6bvy-trQcEWVKGrPNOXvCz0oemlsnYTPwi5Ry46Q5vQp7nbm4VLwpEFm2dBwGMAvjCHXXO6QhwwgqC_jtfmDF8Z_PLaU-9N_DdIDeSuzlbd4XeY9rfruJRvebuU5wqbKkyuIoJwfm-OGoeCd4nwPMo3QtGODGGmesi45MeO9WLMotXkSGXvLSBBGCOPnPB_-0X-kUQSnoxCiqJkcV9c663TuLYuhsg!/dz/d5/L2dBISEvZ0FBIS9nQSEh/](https://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/odz/pristojnosti/PoslovnikDrzavnegaZbora/Besedilo/fb037c21-1a9f-418c-95ca-bf79eb2d62e0!/ut/p/z1/jZFND0jADIXP4gEmbUGBWYKJikZRcdSZjRkQCImCMQbl9rIy8Qe1u6bvy-trQcEWVKGrPNOXvCz0oemlsnYTPwi5Ry46Q5vQp7nbm4VLwpEFm2dBwGmA vjCHXXO6QhwwgqC_jtfmDF8Z_PLaU-9N_DdIDeSuzlbd4XeY9rfruJRvebuU5wqbKkyuIoJwfm-OGoeCd4nwPMo3QtGODGGmesi45MeO9WLMotXkSGXvLSBBGCOPnPB_-0X-kUQSnoxCiqJkcV9c663TuLYuhsg!/dz/d5/L2dBISEvZ0FBIS9nQSEh/). Pridobljeno 21. 2. 2024.
- Pyta, Wolfram. *Kaiserreich kann Kompromiss*. V: Braune, Andreas, Dreyer, Michael, Lang, Markus, Lappenküper, Ulrich (ur.). *Einigkeit und Recht, doch Freiheit? Das Deutsche Kaiserreich in der Demoratiegeschichte und Erinnerungskultur*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2021, str. 77–98.
- Seaward, Paul. *The Speaker in the Age of Party, 1672–1715. Parliamentary History*, 29, št. 1, 2010. *Special Issue: Speakers and the Speakership – Presiding Officers and the Management of Business from the Middle Ages to the 21st Century*. Dostopno na: <https://onlinelibrary.wiley.com/toc/17500206/2010/29/1>. Pridobljeno 23. 2. 2024.
- Štandeker, Ivo, Žerdin, Ali H. France Bučar. *Mladina*, št. 25, 18. 6. 1991, str. 13–14.
- Vogelsang, Kai. *Conceptual History: A Short Introduction. Oriens Extremus*, 51, 2012, str. 9–24.

Raziskovalni podatki

Pančur, Andrej, Erjavec, Tomaž, Meden, Katja, Ojsteršek, Mihael, Šorn, Mojca, Blaj Hribar, Neja. *Slovenian parliamentary corpus (1990–2022) siParl 3.0*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2022. Dostopno na: <http://hdl.handle.net/11356/1748>.

Spletni viri

STA: *Bučar: Skupščina ima prednost pred strankarskim življenjem*. Dostopno na: <https://www.sta.si/1014425/bucar-skupscina-ima-prednost-pred-strankarskim-zivljenjem>. Pridobljeno 26. 2. 2024.

Andrej Rahten

OBNOVITELJ PANEVROPSKEGA GIBANJA NA SLOVENSKEM

Panevropsko gibanje, najstarejša organizacija, ki se zavzema za Združeno Evropo, je predlani praznovala stoletnico obstoja. Njen ustanovitelj Richard Nikolaus grof Coudenhove-Kalergi (1894–1972) je namreč sredi novembra 1922 objavil članek, v katerem je predlagal ustanovitev skupnosti evropskih držav – Panevropce. V naslednjih letih se je pod njegovim vodstvom razvilo močno gibanje, katerega sestavni del so bili že v obdobju med obema vojnama tudi slovenski politiki. Prvega kongresa Panevropske unije od 3. do 6. oktobra 1926 na Dunaju, na katerem se je zbralo 2000 delegatov, predstavnikov 24 narodov, se je udeležila tudi močna slovenska delegacija. Vodil jo je Anton Korošec, daleč najpomembnejši slovenski politik v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev. Poleg njega sta na kongres prišla tudi Engelbert Besednjak in Josip Vilfan, vodilni slovenski politični osebnosti na drugi strani rapalske meje. Leta 1930 je bil ustanovljen jugoslovanski odsek Panevropske unije, poleg srbskih so bili v njegovih vodstvenih organih tudi hrvaški in slovenski zastopniki. Med slednjimi velja omeniti zlasti Andreja Gosarja, ki je več let predsedoval

ljubljski organizaciji, njenega tajnika Ferdinanda Majarona in Vladimirja Ravniharja.¹

Coudenhove-Kalergi si je kot predsednik Panevropske unije s svojimi javnimi obsodbami totalitarnih sistemov nakopal veliko nasprotnikov. Še zlasti ga je sovražil Adolf Hitler. Nacisti so po prevzemu oblasti leta 1933 najprej razpustili nemški odsek Panevropske unije, nato pa so hkrati s pohodom Hitlerjevih čet po evropskih državah druga za drugo ugasnile še ostale panevropske nacionalne organizacije, med njimi leta 1941 tudi jugoslovanska. Po razsulu tretjega rajha je prišlo, zahvaljujoč požrtvovalnemu delu Coudenhove-Kalergija in njegovih somišljenikov, do obnove nacionalnih sekcij Panevropske unije, vendar samo v Zahodni Evropi. Vzhodnoevropske države so se namreč znašle v interesni sferi drugega velikega sovražnika panevropskega gibanja – Stalina. Med hladno vojno, ko je Evropa razpadla na dva bloka, je socialistična Jugoslavija krmarila med obema in igrala dejavno vlogo v gibanju neuvrščenih. Združena Evropa seveda ni bila tema, o kateri bi razpravljali na partijskih sestankih. Tako je Jugoslavija ostala izven integracijskega procesa, ki se je začel v Zahodni Evropi. Tudi med Slovenci v diaspori so obstajala precejšnja razhajanja, kako naj bi se Slovenija vključevala v evropski integracijski proces. Sprva jih je večina zagovarjala stališče, da naj bi ostala sestavni del jugoslovanske države, ki bi se seveda morala demokratizirati. Samo manjši del se je ogreval za samostojno slovensko državo, ki bi postala članica bodoče Združene Evrope. Na podlagi dosedanjih raziskav je mogoče sklepati, da je bil panevropski ideji Coudenhove-Kalergija zelo naklonjen Ruda Jurčec, pred drugo svetovno vojno tesen Korošček sodelavec. Leta 1954 je Jurčec v Buenos Airesu objavil razpravo *Združene države Evrope – pogoj za ohranitev svobode v Evropi*.²

Z demokratizacijo javnega življenja konec osemdesetih let so nastopili tudi pogoji za obnovo panevropskega gibanja v Sloveniji. Prelomnico nedvomno pomeni govor Franceta Bučarja v Evropskem parlamentu v Strasbourgu 20. januarja 1988. Ob pisanju tega prispevka mi je uspelo pridobiti nekaj zanimivih pričevanj akterjev iz tistega obdobja, pri čemer sem zlasti hvaležen nekdanjemu bavarskemu poslancu Berndu Posseltu, takratnemu asistentu Otta von Habsburga v Evropskem parlamentu. Kot je znano, je Bučar obiskal Strasbourg prav na vabilo sina zadnjega habsburškega cesarja Karla. Habsburžan, ki so ga Slovenci v njegovi mladosti imenovali cesarjevič Oton, je leta 1973 iz rok Coudenhove-Kalergija prevzel vodenje panevropskega gi-

1 Več o tem: Rahten, *Zgodovinski temelji*, str. 44–45.

2 Jurčec, *Združene države Evrope*, str. 182.

banja. Velja sicer spomniti, da je Bučar že leta 1986 javno zahteval okrepitev sodelovanja med Socialistično federativno republiko Jugoslavijo (SFRJ) in Evropsko gospodarsko skupnostjo (EGS), ko se je pojavila ideja ambicioznega znanstveno-tehnološkega programa Eureka.³

Pobuda za Bučarjev nastop v Strasbourgu je izšla iz Delovne skupine za Srednjo in Vzhodno Evropo, ki je sicer delovala v Evropskem parlamentu brez formalnega statusa, a je imela zaradi svojega ugleda precejšen vpliv. Njen predsednik je bil Otto von Habsburg, namestnika sta bila dva evropska poslanca iz Italije, češki politični emigrant in socialdemokrat Jiří Pelikan ter liberelec Jas Gawronski, sin nekdanjega poljskega poslanika na Dunaju. Njihov cilj je bilo navezovanje stikov s predstavniki emigracije, tam, kjer so to razmere že dopuščale, pa tudi z opozicijskimi politikami iz komunističnega dela Evrope. Po pričevanju Posselta, ki je bil generalni sekretar delovne skupine, so bili prvi sogovorniki iz Jugoslavije hrvaškega rodu, med njimi v Koblenzu živeča novinarka Ivona Dončević, ki je vodila nemško sekcijo Hrvaškega narodnega sveta novinarja Mateja Meštrovića, v Združenih državah Amerike živečega sina slavnega kiparja. Tudi prvi sogovornik iz Slovenije je izhajal iz novinarskih vrst, nekdanji dopisnik *Dela* iz Pariza in Rima ter kasnejši generalni konzul v Strasbourgu Andrej Novak, s katerim so člani delovne skupine navezali stike ob posredovanju izdajatelja časnika *Frankfurter Allgemeine Zeitung* Johanna Georga Reißmüllerja. Novak je spoznal Reißmüllerja, ko je bil še dopisnik v Beogradu, in sta postala družinska prijatelja.⁴ Oba sta predlagala, naj se v Evropski parlament povabi gorenjskega oporečniškega profesorja. V razpravah za nastop se je pojavljalo tudi ime celovškega publicista Vinka Ošlaka, ki pa je tudi menil, da naj bi bil prava izbira Bučar.⁵

Formalno naj bi bil Bučarjev nastop v Evropskem parlamentu izpeljan v okviru razprave o Četrtem finančnem protokolu med EGS in SFRJ, o katerem so prav takrat potekala pogajanja. Pot v Strasbourg, kamor je Bučarja v golfu peljal njegov sin Janez, bi se lahko kaj hitro končala že na slovensko-avstrijski meji, saj so med pregledom obmejni organi našli tudi papir z govorom v angleščini. Po krajši debati so Bučarju le dovolili, da je lahko nadaljeval vožnjo.⁶ A tudi bivanje v alzaškem glavnem mestu je bilo vse prej kot brezskrbno. Kot se spominja Posselt, mu je Bučarjev sin na skrivaj podal listek s telefonsko številko, na katero naj bi poklicali, če bi oče morda kam izginil brez sledu. Roka tajne

3 Bučar, Eureka, str. 702–710.

4 OAA, avtorjev intervju z Edvino Novak, 7. 2. 2023.

5 OAA, avtorjev intervju z Janezom Bučarjem, 2. 2. 2023.

6 Žerdin, *France Bučar*, str. 77–79.

policije komunističnega režima je bila še vedno dolga. Sicer so bile Bučarjeve informacije iz prve roke o stanju v Jugoslaviji za evropske parlamentarce zelo pomembne. Izobraženi in večjezični profesor je napravil vtis na drugače zelo kritične poslance, od katerih jih večina v življenju verjetno sploh še ni srečala nobenega Slovenca. Bučar je v govoru poudaril, da predstavlja za Slovence, ki so bili v preteklosti vedno vključeni v večnarodne države, »združena Evropa kot skupnost svobodnih narodov ideal«. V sodobni evropski integraciji naj bi bil namreč »prostor tudi za take male narode, kakor so Slovenci«. Nasprotno naj bi bila po Bučarjevem mnenju Jugoslavija »leninistična država«, Slovenci pa »postavljeni pred dejstvo, da morajo živeti v državi, ki je po svoji temeljni filozofiji, bolj, ideologiji v popolnem nasprotju z njihovim hotenjem, da bi še naprej živeli kot neodvisni posamezniki, ki jim je njihova narodnost bistveni sestavni del osebne integritete«. Izrazil je skrb zaradi dogajanja v SFRJ in posvaril pred nacionalistično politiko »demokratskega centralizma«. ⁷ Bistvo njegovih ugotovitev je bilo, da »je Jugoslavija možna samo kot demokratska država«. Ali z drugimi besedami: »Jugoslavija je možna samo kot evropska Jugoslavija.« ⁸

Znano je, da je vidni republiški funkcionar Jože Smole Bučarjev nastop označil celo za »narodno izdajstvo«, ker je evropske politike pozval, naj ne hajo podpirati komunistično Jugoslavijo. Bučarjev govor je bil za evropske parlamentarce opozorilo, da se želi slovenski narod po štirih desetletjih bivanja na vzhodni strani železne zavesne vrniti v demokratsko Evropo, skupaj z ostalimi jugoslovanskimi narodi ali tudi brez njih, če slednji tja ne bi hoteli. Ob tem nastopu se je izoblikovalo trajno zavezništvo med Ottom von Habsburgom in Bučarjem. ⁹ V naslednjih treh letih je slednji skupaj z drugimi razumniki iz vrst Slovenske demokratske zveze pomembno prispeval k slovenski osamosvojitvi iz jugoslovanskega okvira. Poleg tega je s svojimi evropskimi povezavami, ki jih je vzpostavil ob obisku Strasbourga, deloval v smeri čimprejšnjega mednarodnega priznanja mlade slovenske države. Pri tem je imelo pomembno vlogo zlasti lobistično omrežje panevropskega gibanja. Stike sta vzdrževala tudi Habsburg in Andrej Novak. Okrepili so se, ko je slednji tik pred razpadom Jugoslavije opravljal funkcijo generalnega konzula v Strasbourgu. Zaradi srbskih pritiskov je moral to mesto zapustiti, nato pa uradoval kot »turist« kar iz nekega bara. Tudi po Ottovi zaslugi so bila njegova vrata v Evropski parlament odprta, da je lahko poslance sproti seznanjal o dogajanjih v Sloveniji. ¹⁰

7 Bučar, Govor na zasedanju Evropskega parlamenta v Strasbourgu 20. januarja 1988, str. 68–71.

8 Bučar, Nezaslišana objestnost, str. 601–603.

9 Posselt, *Erzählt Europa*, str. 129.

10 OAA, avtorjev intervju z Edvino Novak, 7. 2. 2023.

Konec osemdesetih let se je Bučar večkrat udeležil panevropskih sestankov v tujini ali pa je tja pošiljal svoje zastopnike. Bil je aktiven zlasti v okviru panevropskega krožka Alpe-Jadran, ki si je med drugim prizadeval za izboljšanje manjšinskih pravic. Šestega zborovanja manjšin od 15. do 17. septembra 1989 na Koroškem so se udeležili tudi voditelji koroških Slovencev, pri čemer so posredniško vlogo med njimi in nemško deželno večino igrali zlasti predstavniki južnotirolskih Nemcev. Takrat se je angažiral predvsem južnotirolski poslanec v Evropskem parlamentu Joachim Dalsass. Na manjšinskem zborovanju Alpsko-jadranskega krožka od 21. do 23. septembra 1990 v Vidmu je bil Bučar že eden glavnih govornikov, sprejeta pa je bila resolucija, da je potrebno Sloveniji in Hrvaški priznati suverenost in pravico do sodelovanja v evropskih institucijah.¹¹

Bučarjev naslednji obisk Strasbourga oktobra 1990 je že bil v svojstvu predsednika prve demokratično izvoljene skupščine. Tja je bil povabljen skupaj s hrvaškim kolegom Žarkom Domljanom. Na francoski meji je prišlo do zapleta, ko Bučarja in njegovih sinov niso hoteli spustiti naprej, a je pomagala Habsburgova intervencija.¹² Ker so uradne strasbourške strukture zavrnille sprejem parlamentarnih predsednikov takrat še jugoslovanskih republik, sta njuni delegaciji delovali kot »skupina na obisku« pri Habsburgu. Njegova prošnja za sestanek s predsedstvom Evropskega parlamenta je bila zavrnjena, češ da bi s tem nastal vtis priznanja prizadevanj za neodvisnost obeh republik. Delegaciji sta morali na tribuno za obiskovalce, ker pa je takrat zasedanju predsedoval podpredsednik Siegbert Alber, kasnejši prvak nemškega panevropskega gibanja, je prišlo do kršitve protokola: Alber je namreč pozdravil vodji obeh delegacij, kar je povzročilo stoječe ovacije prisotnih poslancev. Sledila sta dva ostra protesta: najprej v obliki note z jugoslovanskega veleposlaništva, drugi pa je prišel iz Londona, osebno od prestolonaslednika Aleksandra Karađorđevića, sina zadnjega jugoslovanskega kralja Petra II.¹³

Medtem ko je jugoslovanski pretendent na prestol v Londonu še čakal na priložnost, da se vrne v Beograd, je sredi januarja 1991 v Ljubljano pripotoval nekdanji cesarjevič. V pismu, ki ga je 12. januarja namenil Bučarju, je izrazil veselje, da je bil povabljen na obisk: »To bo zame resnična vrnitev domov!«¹⁴ Ob njegovem prihodu na letališče 16. januarja ga je Bučar pozdravil z besedami: »Vi ste nam prvi pokazali pot v Evropo.« Ottov odgovor je bil prav tako zgodovinski: »Tu sem kot doma, kot mladi cesarjevič sem bil namreč častni

11 OAA, avtorjev intervju z Berndom Posseltom, 11. 1. 2023.

12 Marič, Otto, str. 103.

13 OAA, avtorjev intervju s Posseltom, 11. 1. 2023.

14 HOA, Habsburgovo pismo Bučarju, 12. 1. 1991.

polkovnik ljubljanskega cesarskega in kraljevega polka in še danes se spominjam zelenih znakov za ovratnik.«¹⁵ V času, ko je večina evropskih državnikov še vedno vztrajala pri ozemeljski celovitosti Jugoslavije, je obisk svetovno znanega evropskega parlamentarca modre krvi gotovo dvignil motivacijo slovenskih politikov v njihovem prizadevanju za državno osamosvojitvev.

V začetku aprila 1991 se je Habsburg ponovno vrnil v Slovenijo, tokrat na kratek oddih v Portorož, čeprav so mu številni to odsvetovali zaradi možnosti izbruha vojne.¹⁶ V Portorožu in Poreču je od 19. do 21. aprila zasedal Alpsko-jadranski krožek, na katerem so panevropceji z resolucijo podprli Slovence in Hrvate na njihovi poti v neodvisnost. V tem smislu so nato posredovali pri številnih evropskih politikih, največ posluha sta jim namenila nemški zvezni kancler Helmut Kohl in avstrijski zunanji minister Alois Mock. Na svečani razglasitvi slovenske državne samostojnosti 26. junija 1991 je panevropsko gibanje zastopal Posselt, ki sta ga v Ljubljano povabila Bučar in takratni predsednik skupščinskega zunanjepolitičnega odbora Matjaž Šinkovec. Habsburg pa je že zjutraj poslal Bučarju faks, s katerim je sporočil, da je Panevropska unija na ta zgodovinski dan z njim in s celotno slovensko nacijo globoko povezana.¹⁷ Na proslavi so bili tudi avstrijski deželni politiki, vendar sosednja država takrat še ni bila članica EGS, zato je bil Posselt edini uradni častni gost iz kakšne od držav članic.

Posselt je že med vojno v Sloveniji po dogovoru z Bučarjem obveščal mednarodno javnost o dogajanjih. Skupaj z Bučarjem in Šinkovcem je pripravil tudi prvi obisk delovne skupine Evropskega parlamenta za Srednjo in Vzhodno Evropo, ki je pod Habsburgovim vodstvom prispela 6. julija.¹⁸ Delegacija je iz Ljubljane nato pot nadaljevala na Hrvaško, kamor se je preusmerjalo težišče agresorskega delovanja Jugoslovanske armade. V pismu, ki ga je Habsburg napisal Bučarju po vrnitvi, je poudaril, da je pod vtisom doživetij glede prihodnosti Slovenije precej bolj optimističen, kot je bil v preteklosti: »Čeprav položaj izgleda precej temačen, je prav boj prebivalstva v boju proti armadi pokazal, kako enoten in energičen je ta narod.« Bučarju je zagotovil, da bo še naprej delal vse, kar je v njegovi moči, da bi pomagal »pri pravični stvari Slovenije«.¹⁹

15 OAA, avtorjev intervju s Posseltom, 11. 1. 2023.

16 Marič, Otto, str. 105.

17 HOA, Habsburgovo pismo Bučarju, 26. 6. 1991.

18 Marič, Otto, str. 106.

19 HOA, Habsburgovo pismo Bučarju, 12. 7. 1991.

V času razpadanja Jugoslavije se je sin zadnjega avstrijskega cesarja močno angažiral za slovensko in hrvaško osamosvojitve. V evropskih institucijah se je zavzemal, naj navežejo stike z demokratičnima vladama v Ljubljani in Zagrebu, ne pa da komunicirajo s »fantomskimi zveznimi oblastmi«.²⁰ Ne samo to, v okviru panevropskega gibanja si je neumorno prizadeval, da Slovenija in Hrvaška čim prej vstopita v Evropsko unijo. Srednjeevropske monarhistične ambicije je kot predsednik Mednarodne panevropske unije že dolgo nazaj zamenjal za evropsko idejo, vendar to ne pomeni, da ni občasno zavestno igral tudi na karto zgodovinske povezanosti narodov v Podonavju. Pridobivanje podpore za osamosvojitve tudi v sosednjih državah za slovensko politiko ni bila lahka naloga, čeprav se z današnje perspektive zdi kot nekaj samoumevnega. Po pričevanju generalnega sekretarja Avstrijskega panevropskega gibanja Rainharda Klouceka, ki je Bučarja spoznal na začetku agresije Jugoslovanske armade na Slovenijo, je slednji nekoč zamujal na sestanek z zunanjim ministrom Aloisom Mockom na Dunaj. Razlog je bil v tem, da ga avstrijski vojaki niso spustili čez mejo, in je moral posredovati Mock.²¹

Po končani vojni za Slovenijo so se začele tudi priprave na ustanovitev slovenske organizacije panevropskega gibanja. 2. decembra 1991 se je v ljubljanskem hotelu Holiday Inn sestal iniciativni odbor Slovenskega panevropskega gibanja. Za predsednika je bil izvoljen France Bučar, za podpredsednike pa ustavni sodnik Peter Jambreč, germanist Andrej Snedec in akademski slikar Tomo Vran.²² Pri ustanovnih aktivnostih se je močno angažirala tudi Uršula Rechbach, ki je prevzela mesto generalne sekretarke. Po uspešno izvedenem sestanku iniciativnega odbora se je 27. januarja 1992 v hotelu Toplice na Bledu zbral ustanovni zbor Slovenskega panevropskega gibanja. Za predsednika je zbor z veliko večino glasov izvolil Bučarja in ta je v govoru po izvolitvi poudaril, da je specifičnost panevropskega gibanja »v tem, da se naslanja na moralno prenovo in moralne vrednote, ki so temelj Evrope«. Opozoril je, da sicer obstoječe evropske skupnosti »ne moremo idealizirati«, saj je »bila narejena na račun obubožanja narodov in zatiranja cele vrste ljudstev«. Potrebno pa je, da »s skupnimi močmi pomagamo ustanavljati novo Evropo«.²³ Ustanovnega zbora Slovenskega panevropskega gibanja se je

20 Marič, Otto, str. 107.

21 OAA, avtorjev intervju z Rainhardom Kloucekom, 12. 1. 2023.

22 ASPG, zapisnik sestanka iniciativnega odbora Slovenskega panevropskega gibanja v Ljubljani, 2. 12. 1991.

23 ASPG, zapisnik ustanovnega zbora Slovenskega panevropskega gibanja na Bledu, 27. 1. 2002.

udeležil tudi Otto von Habsburg s sinovoma Karlom in Georgom ter hčerko Walburgo. Predsednik Mednarodne panevropske unije se je v pozdravnem govoru spomnil Bučarjevega nastopa v Strasbourgu:

»Dr. Bučar je postal takrat v mojih očeh simbol borca proti totalitarističnemu režimu. Tudi sam sem že zdavnaj napovedal razsulo takih režimov. Primerjam vas z narodom, ki se je povzpел do prelaza, odkoder ima razgled na prehojeno odločitev, kako naprej.«²⁴

Panevropci v Evropskem parlamentu so se v naslednjih letih močno angažirali za vključitev Slovenije v EU. Posselt je leta 1994 postal poročevalec za *Sporazum o pridružitvi* s Slovenijo, zelo aktiven pa je bil v tem okviru tudi južnotirolski poslanec Michl Ebner kot sopredsedujoči mešanega parlamentarnega odbora. Na podlagi Posseltovega poročila je Evropski parlament omenjeni sporazum tudi ratificiral. Do določenih razhajanj med panevropskim vodstvom in Bučarjem pa je prišlo kasneje, ko je slovensko-hrvaški obmejni spor postal tudi tema razprav v Bruslju in Strasbourgu. Otto von Habsburg je na Bučarjevo vabilo Slovenijo ponovno obiskal sredi februarja 2000, takrat je bil star že 87 let, vendar še vedno poln elana. To dokazuje pismo, ki ga je poslal Bučarju po prejemu osnutka programa, v katerem ga je pozval, da lahko kakšno točko še doda, saj je tozadevno »res soliden« in se ga lahko bolj obremeni kot druge ljudi.²⁵

Med Slovenci je Habsburg vse do smrti najbolj zaupal prav Bučarju. Iz njune ohranjene korespondence kaže izpostaviti zlasti tri pisma s konca leta 2007 in začetka leta 2008. Povod za njuno izmenjavo mnenj je bilo Bučarjevo pismo 22. novembra 2007, v katerem je opozoril na zahteven položaj Slovenskega panevropskega gibanja v razpravah o slovensko-hrvaški razmejitvi. Poudaril je, da se v Evropskem parlamentu nekateri poslanci, ki so hkrati panevropci, mišljena sta bila zlasti Posselt in Doris Pack, v tem sporu odkrito postavljajo na hrvaško stran, zato naj bi v slovenski javnosti nastajal vtis, da tudi slovenski panevropci delujejo proti nacionalnim interesom.²⁶ Habsburg mu je odgovoril 14. decembra, pri čemer je najprej pojasnil, da ni več predsednik Mednarodne panevropske unije, vendar ga dogajanje v njej še vedno zanima. Izrazil je upanje, da bo možno tudi v omenjenih razpravah – v pismu ni nikjer uporabil besede slovensko-hrvaški mejni spor – »ponovno vzpostaviti mir«. Očitno se ni hotel postaviti na nobeno od strani.²⁷

24 Rahten, Zgodovina panevropskega gibanja, str. 29.

25 HOA, Habsburgovo pismo Bučarju, 25. 1. 2000.

26 HOA, Bučarjevo pismo Habsburgu, 22. 11. 2007.

27 HOA, Habsburgovo pismo Bučarju, 14. 12. 2007.

Toda že tri tedne kasneje je Habsburg Bučarju ponovno pisal, vendar tokrat v precej bolj čustvenem tonu. Uvodoma je poudaril, da je ob proslavljanju vstopa v novo leto prav posebej mislil nanj, povod pa je bil začetek prvega predsedovanja Slovenije Svetu EU. S hvaležnostjo se je spomnil tistega dne, ko je Bučar »z zglednim pogumom« obiskal Strasbourg in kljub kaznim, ki so mu grozile, pred evropskimi parlamentarci spregovoril o Sloveniji. Poudaril je, da sta vstop Slovenije v Evropsko unijo in njeno predsedovanje tudi »prvorazredna zasluga« Bučarja. Druga stvar pa naj bi bila, da se tega spominjajo le redki, zasluge pa naj bi si prisvajali drugi. A kar zadeva Habsburga, je Bučar v njegovih očeh ostal »slovenski patriot in kristjan, ki stoji nad posvetnim političnim hvaljenjem«. Pri tem se je spomnil misli iz neke španske knjige, ki jo je prebral pred leti: »Pred Bogom ni noben vojak neznan.« Misel, ki se je po Ottovem mnenju nanašala tudi na Bučarja, saj je veliko prispeval in pri tem žrtvoval tudi lastne interese.²⁸

Mnenja sedanjih akterjev Mednarodne panevropske unije o Bučarjevi zgodovinski vlogi znotraj gibanja so večinoma afirmativna. Walburga Habsburg Douglas je, denimo, v svoji nedavni oceni poudarila zlasti njegovo povezovalno vlogo.²⁹ Čeprav drži Kloucekova ugotovitev, da Bučar ni bil nikoli član mednarodnega predsedstva organizacije, kar bi mu omogočilo še aktivnejšo vlogo,³⁰ pa je treba hkrati poudariti, da je tudi brez te formalne funkcije dolga leta ostal velika moralna avtoriteta v celotnem gibanju. Ves ta čas je pri ocenjevanju procesov evropskega povezovanja ohranil kritično držo. Na očitke, da je evroskeptik, je rad odgovarjal, da je zgolj evrorealist. Po Posseltovi oceni je Bučarjevo delovanje presegalo zgolj nacionalne okvire. Kdor ga je poslušal v tistih prelomnih letih po padcu berlinskega zidu, je spoznal, da ga je potrebno uvrstiti med »velike vizionarje Evrope prihodnosti«.³¹ Ocena dolgoletnega parlamentarca, ki je v okviru panevropskega gibanja sodeloval in še sodeluje s številnimi državniki sodobne Evrope, ne potrebuje dodatnega komentarja.

28 HOA, Habsburgovo pismo Bučarju, 4. 1. 2008.

29 OAA, avtorjev intervju z Walburgo Habsburg Douglas, 17. 1. 2023.

30 OAA, avtorjev intervju z Rainhardom Klouckom, 12. 1. 2023.

31 OAA, avtorjev intervju s Posseltom, 11. 1. 2023.

Viri in literatura

Arhivski viri

ASPG – Arhiv Slovenskega panevropskega gibanja.

HOA – Habsburg Ottó Alapítvány (Ustanova Otta Habsburga v Budimpešti).

OAA – Osebni arhiv avtorja.

Literatura

Bučar, France. Eureka in mi. *Nova revija*, 5, št. 48–49, 1986, str. 702–710.

Bučar, France. Nezaslišana objestnost. *Nova revija*, 7, 1988, str. 601–603.

Bučar, France. Govor na zasedanju Evropskega parlamenta v Strasbourgu 20. januarja 1988. V: Rahten, Andrej (ur.). *Desetletje Slovenskega panevropskega gibanja*. Celje: Cenesa, Založba Panevropa, 2001, str. 68–71.

Hribar, Tine. Nova, osamosvojitvena volja Slovencev. V: *Slovenci in država. Zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU*. Ljubljana: SAZU, 1995, str. 279–294.

Jurčec, Ruda. Združene države Evrope – pogoj za ohranitev svobode v Evropi. *Koledar zbornik Svobodne Slovenije*, 6, 1954, str. 171–182.

Marič, Martin. Otto von Habsburg in Slovenci. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 87 = 52, št. 3, 2016, str. 85–121.

Posselt, Bernd. *Erzählt Europa. Geschichte und Personen – Bauplan und Visionen*. Regensburg: Verlag Friedrich Pustet, 2020.

Rahten, Andrej. Zgodovina panevropskega gibanja v Sloveniji. V: Rahten, Andrej (ur.). *Desetletje Slovenskega panevropskega gibanja*. Celje: Cenesa, Založba Panevropa, 2001, str. 21–29.

Rahten, Andrej. Zgodovinski temelji slovenskega vključevanja v evropski integracijski proces, V: Rupel, Dimitrij et al. (ur.). *Vzpon med evropske zvezde. Slovenska pot v Evropsko unijo*. Ljubljana: Ministrstvo za zunanje zadeve, 2004, str. 41–51.

Žerdin, Ali. *France Bučar*. Ljubljana: Delo, 2015.

Spomenka Hribar

BUČARJEVO POJMOVANJE NARODNE SPRAVE

Pred izvolitvijo dr. Franceta Bučarja za predsednika skupščine – po prvih svobodnih volitvah – smo se prijatelji pogovarjali z njim, kaj bi bilo treba storiti najprej. Sama sem predlagala *Izjavo o narodni spravi*. Ne, je Bučar odgovoril, to bom povedal v svojem inavguracijskem govoru. In res je povedal – bistvo njegovega govora je bilo: s svobodnimi volitvami in konstituiranjem skupščine je *državljanska vojna pri nas končana*. Sama menim, da pri nas med vojno ni šlo za – recimo – klasično državljansko vojno, saj se je bratomorni spopad pristašev dveh različnih političnih konceptov odvijal *v razmerah tuje okupacije*, zato ga sama imenujem »hibridna državljanska vojna«.

Bučar te specifičnosti »naše« državljanske vojne ne tematizira, zato mu je bila zamenjava izjave o narodni spravi z izjavo o koncu državljanske vojne povsem samoumevna.

Svoje razumevanje narodne sprave je Bučar najbolj razvidno razvil v članku *Narodna sprava kot prepovedana tema*.¹ Vprašanje sprave razume kot

---

1 Bučar, *Narodna sprava kot prepovedana tema*.

»vprašanje, ki je v svojih končnih posledicah odločilnega pomena celo za naše preživetje tako posameznikov kot naroda«. Kajti:

»Brez sprave ni miru med državami, ni miru med narodi, ni miru med družbenimi razredi, ni pogojev ne za rast posameznika ne naroda, še posebej ne malega, kot je slovenski; brez sprave je svet, je sleherna družba v pat položaju in svoje najboljše sile namesto za napredek troši v brezplodnem boju medsebojnega nevtraliziranja.«²

To Bučarjevo diagnozo živo potrjuje dogajanje pri nas in v svetu.

Bučarju ne gre za urejanje računov za nazaj, po njegovem je sprava »*obrnjena predvsem v sedanost*«. Spravo razume »kot stil življenja, ki obsega stalen proces prilagajanja na najbolj širokem pojmovanju človekovih duhovnih možnosti in enkratnosti njegove osebnosti ter ekvivalentnosti sredstev za materialno blagostanje.« Sprava, pravi, »je dopuščanje«. Toda: »Sprava z narodnim izdajstvom sploh ne pride v poštev.« Na ta sofizem – da gre za spravo z izdajalci –, pravi, se je ujela cela vrsta dobronamernih starih partizanov, ki jih je iritirala že sama misel na spravo! Je pa bila ta metoda diskvalifikacij sprave »klasičen primer manipulacije z javnim mnenjem«.

Nasprotno: »*Gre za spravo danes, med nami.*« Dopuščanje Bučarju tako logično pomeni »*stalen in sproten proces najrazličnejšega ravnanja kot še vedno skladnega z našimi osebnimi in splošnimi koristmi*«, kar vključuje »tako družbo kot posameznika«.

Tako pojmovana sprava seveda spodkopava komunistično oblast, ki je utemeljena na leninističnem pojmovanju družbe, primarno pa na pojmovanju resnice, ki je samo ena, partijska in je absolutno dobro, zato so za dosego njenih ciljev dovoljena vsa sredstva. Ker je resnica ena sama, partijska, je lahko tudi stranka ena sama, komunistična, kar je bilo zasidrano tudi v temeljnih načelih jugoslovanske in tedanje slovenske ustave, recimo v VIII. načelu, kjer je zapisano, da je »Zveza komunistov s svojim usmerjevalnim idejnim in političnim delom ... pobudnik in nosilec politične dejavnosti za varstvo in nadaljnji razvoj socialistične revolucije in socialističnih samoupravnih družbenih odnosov ...«³

Komu odgovorna, ni zapisano in tudi potrebno ni, da bi bilo, saj je iz vse te besedne solate jasno, da je nad vsem in pod vsem dogajanjem partijski interes in da je samoupravljanje »posebna oblika diktature proletariata« – kakor je zapisano v IV. točki temeljnih načel.

2 Prav tam, str. 1229.

3 Prav tam, str. 1231, 1232.

Posledica take strukturiranosti politične stavbe je »*ideološki ekskluzivizem, ki onemogoča vse, kar ni skladno z njegovim -izmom*«. Posledica pa je družbena paraliza, stagnacija ...

Kakšen izhod iz tega stanja je videl dr. Bučar daljnega leta 1985?

Čeprav je po njegovem sprava usmerjena v prihodnost, mimo preteklosti ne more. Opredeliti se moramo do sovjetizacije našega družbenega življenja sploh! Sovjetizacija je namreč »v jedru spora, do tega vprašanja se odločamo, tu je področje sprave«. Bučar izhaja iz predpostavke, da je obstajala sprava znotraj Osvobodilne fronte, »*da je bila Osvobodilna fronta koalicija različnih strank in nazorskih usmeritev, ki jih je družil le skupni cilj: pregon okupatorja, osvoboditev celotne Slovenije in demokratična ureditev države po vojski*«. Petinštirideset let po Dolomitski izjavi je Bučar še vedno verjel, da je dejansko bila Osvobodilna fronta koalicija različnih strank in usmeritev. Zato logično tudi zaključí: »Narodna sprava tedaj ni nič več in nič manj kot vrnitev na temeljni program Osvobodilne fronte.« Zakaj vrnitev k temeljnemu programu Osvobodilne fronte, se vpraša Bučar sam in odgovori: »*V tem programu namreč sovjetizacija ni zajeta, ni zajeta socialna revolucija*«. V programu Osvobodilne fronte ne, v partijskih programih pa vsekakor, in to od samega začetka vojne in upora. – Bučar tukaj izhaja iz svoje partizanske izkušnje, ko navadni partizani večinoma res niso vedeli za partijski cilj – toda po Dolomitski izjavi in njenih posledicah pa so mnogi vsekakor vedeli, za kaj gre. Zato je ta Bučarjev predlog osnove za narodno spravo, ki naj bi bila vrnitev k izvirnemu programu Osvobodilne fronte, morda v vato zavit radikalni predlog, da mora Zveza komunistov dovoliti svobodne volitve in torej sestopiti s piedestala absolutne oblasti.

Bučar vidi, da je partijska oblast pravzaprav »*partijski monolit, vlada ene same partije, ukrojene po leninističnem modelu*«, ne vidi pa, da se je ta model porajal že med vojno in celo škodoval samemu boju proti okupatorjem.

Je pa prepričan, da je zaradi partijskega monolita »prišlo do državljanske vojne v okviru NOB«. To je morda ne dovolj premišljena trditev, namreč »*državljanska vojna v okviru NOB*«. Nedvomno je državljanska vojna – po mojem hibridna državljanska vojna – potekala tudi znotraj samega partizanskega gibanja, toda temeljni je bil boj med narodnoosvobodilnim gibanjem in protirevolucionarnim gibanjem, med partizanstvom in domobranstvom, boj, ki se je vse bolj širil in poglobljajal – medtem ko je partija spor znotraj samega partizanstva sproti »*krotila*«, nazadnje z Dolomitsko izjavo, ko je legalizirala svojo avantgardno, oblastno vlogo znotraj partizanstva.

Spomenka Hribar in France Bučar, 28. novembra 1991
(Last Spomenke Hribar)

Bučar nekako odmisli tisti del slovenskega ljudstva, ki je bil na strani protirevolucije in torej proti partizanstvu. Kakor da domobranci niso bili Slovenci in da nas njihova usoda ne zadeva, ne zanima. Zakaj so ravnali, kakor so ravnali? Tukaj bi bilo treba spregovoriti tudi o ravnanju RKC pri nas, v preteklosti in med samo vojno. Slovenski klerokatolicizem je vsaj petdeset let pred vojno začel, desetletje pred vojno pa je dobesedno vzgajal katoličane v sovraštvu do marksizma, socializma in komunizma in med samo vojno izrecno do partizanov! Tu je bilo mesto hibridne državljanske vojne: med partizani in domobranci, ne pa le znotraj NOB!

Menim, da je Bučarjeva odločitev, da bo namesto izjave o spravi v svojem inavguracijskem govoru spregovoril o državljanski vojni, izhajala iz njegove predpostavke, da je državljanska vojna bila, da je zanjo bila odgovorna zgolj Komunistična partija in da se je treba vrniti k političnemu pluralizmu, tj. sistemu več političnih strank, s čimer bo premagana sovjetizacija družbe.

Posledica mišljenja: samo da pridemo do strankarske demokracije, pa bo vse rešeno – kar je bilo v bistvu tudi Bučarjevo mišljenje –, je dejstvo, da smo prišli do večstrankarskega sistema kot osnove demokracije – ne pa do sprave.

Nasprotno, danes smo vidno bolj sprti in medsebojno sovražni kot v socializmu (kjer so bila ta nasprotja pač blokirana). Sprava in demokracija gresta z roko v roki, se podpirata, sektaštvo in medsebojno sovraštvo pa tudi. Ker pri nas sprave ni – dejansko je ne priznava ne levica ne desnica, še posebej desnica naprej igra igro državlanskega spora –, nam tudi demokracija šepa. Znova smo – kot bi rekel dr. Bučar – v pat poziciji.

Povod za to Bučarjevo razpravo o spravi je bil moj esej *Krivda in greh*,⁴ ki ga je ocenil zelo pozitivno, spregledal pa je, da sem sama spravo utemeljila na pieteti do vseh naših mrtvih. Torej tudi tistih spregledanih, zamolčanih. Sprava ni sprava z domobranci kot domobranci, jih pa zadeva kot Slovence in kot ljudi. So del naše zgodovine, nas samih. Ali kakor je rekel novinar Franček Jauk na spravnem dnevu v Rogu 8. julija 1990, da smo tistega dne »prišтели« drugo polovico Slovencev k slovenskemu narodu. Prej jih ni bilo ne v knjigi življenja ne v knjigi smrti. V Rogu je bil postavljen eksistencialni temelj sprave, ki bi jo potem morali gojiti, zavestno razvijati med nami. Dokler ta pietetni dolg ni opravljen, dokler se ne ovemo tragičnosti našega državlanskega spopada in vseh njegovih žrtev – dokler živo ne začutimo absurdnosti zbujanja sovraštva danes in tukaj, med nami ne bo mirnega sožitja. Sprava torej ni le sprememba političnega sistema, temveč je duhovne, kulturne narave v najširšem pomenu besede. Njen temelj je pieteta, so-čutenje do živih in mrtvih. Imamo eno zgodovino, svojo. In to smo mi, nekdanji, sedanji, prihodnji ...

Literatura

Bučar, France. Narodna sprava kot prepovedana tema. *Nova revija*, 4, št. 41/42, 1985, str. 1229–1237.

Hribar, Spomenka. *Krivda in greh*. Maribor: ZAT, 1990.

---

4 Hribar, *Krivda in greh*.

V PRAVNIH KROGIH

Janez Kranjc

FRANCE BUČAR NA PRAVNI FAKULTETI V LJUBLJANI

Bučarjevo bivanje na Pravni fakulteti bi lahko razdelili na tri obdobja: študentsko, profesorsko in obdobje ponovne vrnitve.¹ Dve od naštetih obdobj sta bili na silo prekinjeni: Bučarjev študij je prekinila vojna oziroma aretacija, njegovo profesorsko delo pa politično motivirana in s strani politike spodbujena odstranitev s fakultete.

France Bučar se je vpisal na Pravno fakulteto po odlično opravljeni maturi leta 1941. Že po dveh semestrih je moral študij prekiniti, ker so ga zaradi aktivnega sodelovanja pri odporu aretirali in odpeljali v italijansko internacijo. Po kapitulaciji Italije se je vrnil v Ljubljano, bil znova aretiran in poslan v Nemčijo, vendar mu je med potjo uspelo pobegniti in oditi v partizane, kjer je ostal do konca vojne.² Po demobilizaciji³ se je vrnil na Pravno fakulteto, kjer je

---

1 Pričujoče besedilo temelji na prispevku Kranjc, Prof. dr. France Bučar. Dokumenti, navedeni v tem prispevku, se nahajajo v personalni mapi prof. dr. Franceta Bučarja na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani (dalje PM Bučar).

2 PM Bučar, navedbe v Bučarjevem življenjepis z dne 1. 9. 1951. Podrobno o tem: Pesek, *Bučar*, str. 35 in nasl.

3 PM Bučar, V življenjepis z dne 1. 9. 1951 je Bučar v zvezi s tem zapisal: »Po vrnitvi iz Koroške sem bil do 13. julija pom. čete v KNOJ-u, nato pa pri UDB za Slovenijo, nakar

leta 1947 tudi diplomiral. Po koncu študija je delal v državni upravi, na koncu kot sekretar Republiškega zbora Skupščine SRS.⁴

Bučar, ki je že kmalu po koncu študija začel objavljati strokovne članke, je želel študij nadgraditi z doktoratom. Doktorsko disertacijo z naslovom *Rast socialistične družbe v okviru države delovnega ljudstva* je napisal pod mentorstvom profesorja Gorazda Kušēja in bil leta 1956 promoviran za doktorja pravnih znanosti.⁵

Januarja 1959 je kot enoletni štipendist Eisenhower Exchange Fellowship odšel na študijsko izpopolnjevanje v ZDA.⁶ Na različnih univerzah, v vladnih institucijah in korporacijah se je izpopolnjeval na področju systemske teorije, teorije upravljanja in sodobne organizacije. Že pred odhodom v ZDA in takoj po vrnitvi je objavil vrsto strokovnih besedil. Nekatera so služila kot študijski pripomočki.⁷

Leta 1960 se je Bučar prijavil na razpis Pravne fakultete za prosto mesto honorarnega docenta pri predmetu Ekonomska politika FLRJ.⁸ Do izvolitve ni prišlo, čeprav je prijavo profesor Bajt v svojem poročilu⁹ podprl. Pri tem je poudaril, da je kandidat že v svojih spisih z ekonomskega področja široko posegel na področja drugih družbenih ved. Razlog za neizvolitev je bila »nujna potreba po honorarnem docentu pri predmetu javna uprava«.¹⁰ Bučar je bil v ta naziv izvoljen 29. junija 1962,¹¹ z rednim pedagoškim delom pa je začel v študijskem letu 1962/63.

---

sem bil 10. X. 1946 demobiliziran. Od 28. X. 1947 dalje sem bil v službi pri Predsedstvu vlade LRS, nato pa premeščen na Komite vlade LRS za zakonodajo in izgradnjo ljudske oblasti, kjer sem še danes.«

4 PM Bučar, Odločba predsednika Skupščine SRS Ivana Mačka št. 1111-11/64 z dne 27. 4. 1964 o imenovanju »tov. Franceta dr. Bučarja, strokovnega uslužbenca v Sekretariatu Skupščine Socialistične republike Slovenije, za sekretarja Republiškega zbora Skupščine SR Slovenije«.

5 PM Bučar, Prepis doktorske diplome z dne 23. 6. 1956. Člani komisije za obrambo disertacije so bili: dekan Pravno-ekonomske fakultete Heli Modic ter profesorji Gorazd Kušej, Makso Šnuderl, Lado Vavpetič in Jože Goričar.

6 PM Bučar, Odločba tajnika Ljudske skupščine LRS št. 686/2-59 z dne 30. 4. 1959 o zmanjšanju prejemkov zaradi odhoda v tujino.

7 Glej: *Podjetje in komuna v družbeni skupnosti*; *Zbori proizvajalcev*; *Načelo delitve dohodka gospodarskih organizacij*; *Priročnik za izobraževanje delavcev v gospodarstvu*.

8 Razpis v *Uradnem listu* št. 18/60.

9 Poročilo profesorja A. Bajta z dne 7. 1. 1962. Drugi poročevalec je bil profesor Jože Goričar. – PM Bučar.

10 PM Bučar, Poročilo profesorja Vavpetiča v postopku izvolitve dr. Bučarja za izrednega profesorja z dne 7. marca 1964, str. 2.

11 Izvolitev je podprl profesor Vavpetič, ki se je pridružil mnenju profesorja Bajta in poudaril, da izkazuje kandidat tudi zmožnosti za honorarnega docenta pri predmetu javna uprava. Svoje pozitivno mnenje je dne 22. 7. 1962 podal tudi v pisni obliki. – PM Bučar.

Seja Pedagoško-znanstvenega sveta fakultete leta 1971. Z leve proti desni sedijo: Gorazd Kušej, Katja Vodopivec in Alenka Šelih.
(Hrani Pravna fakulteta)

Svoje delo univerzitetnega učitelja je jemal zelo resno. Predvsem se je zavedal, da študentje potrebujejo kakovostno študijsko literaturo. Zato je že v prvem letu profesure izdal tri knjige in zapiske svojih predavanj.¹² Bučarjeva predavanja so bila, kot je v svojem poročilu za Bučarjevo izvolitev v naziv izredni profesor zapisal profesor Lado Vavpetič, »razumljiva, sistematično izdelana in privlačna«. Pri študentih so vzbujala »zanimanje in interes za študij problemov. Pri eksaminiranju je primerno zahteven, vendar ne malenkosten in študentje, ki predmet študirajo, dobivajo pozitivne ocene.«¹³ Za ta čas vse-kakor drži Vavpetičeva ugotovitev, da je Bučar pri svojem pedagoškem delu »popolnoma uspel«.

Profesor Bučar je na Pravni fakulteti predaval predmet javna uprava, ki pa ga je povsem na novo zasnoval. Na temelju izkušenj iz prakse in predvsem spodbud,

12 Glej: *Javne službe in njihov pomen v družbeni proizvodnji; Kakšen gospodarski sistem?; Naloge gospodarstva v letu 1963; Družbeno gospodarjenje in javne službe.*

13 PM Bučar, Poročilo profesorja Vavpetiča v postopku izvolitve dr. Bučarja za izrednega profesorja z dne 7. marca 1964, str. 3.

ki jih je dobil v času bivanja v Združenih državah, ga je zasnoval interdisciplinarno, s tem da je v razpravo vnašal veliko ekonomskih, socioloških in politoloških prvin. Predmet je ves čas dopolnjeval z novimi spoznanji na področju systemske teorije, teorije odločanja in teorije upravljanja. Čeprav je obravnaval tudi pravne podlage in okvire, je šlo v bistvu za celovit pogled na upravljanje, s čimer se je znatno odmaknil od običajnega podajanja predmeta javna uprava.

Oktobra 1963 se je Bučar prijavil na razpis za delovno mesto izrednega profesorja za predmet javna uprava z upravnim postopkom.¹⁴ Profesor Vavpetič je v svojem že omenjenem obširnem poročilu med drugim zapisal:

»Njegova izhodišča so jasna in čeprav vsebina pojmov, iz katerih izhaja, ni vedno konvencionalna, je vendar premišljena / .../. Pri svojem raziskovanju, zlasti pri analizi osnov, iz katerih problem izhaja, kaže polno inventivnosti in samostojnosti. Gledišča, s katerih skuša posamezno vprašanje osvetliti, so mnogokrat nova, zlasti v tem pogledu, ker uspeva obravnavati sicer že obravnavano vprašanje z gledišč, s katerih do sedaj ni bilo obravnavano. Prav tako so njegovi sklepi duhoviti, vedno samostojni in v številnih primerih originalni. Avtor je naravnost bogat na originalnih mislih, ki jih zasledimo domala v vsakem njegovem spisu. Nova so zlasti tudi sama vprašanja, o katerih razpravlja.«¹⁵

V nadaljevanju je zapisal:

»končno pa nekateri pojavi, na katere avtor gotovo ni mislil, ko je prišel do svojih sklepov, kažejo, da je na pravi poti. Naj omenim samo primer, ko avtor govori o odnosu med organizacijami javnih služb in med interesnimi skupnostmi. /.../ Ta zanimiv primer sem omenil, da ne bi posebne metode, ki jih zasledimo v avtorjevih delih, zavedle k vtisu, da gre pri njem za nerealne in neutemeljene miselne špekulacije, kar bi bil za avtorja vse prej kot upravičen očitek, ki pa se na žalost mnogokrat posebno pri originalnih in smelih pisateljih pojavlja.«¹⁶

Kljub nekaterim kritičnim pripombam, da npr. »tudi avtorjevi spisi niso brez pomanjkljivosti in brez napak. Predvsem ga večkrat zavede polemični značaj njegovih spisov ...«,¹⁷ je bila njegova ocena zelo pozitivna.

Tudi drugi ocenjevalec profesor Kušej je v svojem poročilu poudarjal, da »dr. Bučar marsikje hodi samosvoja pota, ki so različna od klasičnih naziranj«,¹⁸

14 Prijava na razpis za delovno mesto fakultetnega učitelja, za mesto izrednega profesorja za predmet javna uprava z upravnim postopkom z dne 4. 10. 1963. – *Uradni list SRS*, št. 18/63.

15 PM Bučar, Poročilo profesorja Vavpetiča z dne 7. marca 1964, str. 25.

16 Prav tam, str. 27.

17 Prav tam, str. 28.

18 PM Bučar, Poročilo prof. Kušeja z dne 24. februarja 1965, str. 4.

Seja Pedagoško-znanstvenega sveta Pravne fakultete 1971

Z leve proti desni sedijo profesorji Bogomir Sajovic, Peter Kobe, Alojzij Finžgar, France Bučar.

(Hrani Pravna fakulteta)

da pa se loteva problemov »z gledišča ekonomske politike in po njej določene družbene pomembnosti«.¹⁹

Bučar je bil izvoljen v naziv izredni profesor na seji fakultetne uprave dne 9. aprila 1965. Izvolitev je 14. junija 1965 potrdil fakultetni svet.²⁰ Ker je bil v tem času še vedno sekretar Republiškega zbora Skupščine SRS, je delal na fakulteti le dopolnilno. Šele ko je bil s tega položaja sporazumno razrešen, se je redno zaposlil na Pravni fakulteti v Ljubljani.²¹

¹⁹ Prav tam, str. 3.

²⁰ PM Bučar, Odločba dekana Aleksandra Bajta št. Pers. 16/10-65 z dne 14. 6. 1965 o imenovanju dr. Bučarja za izrednega profesorja. (PM Bučar). Po izvolitvi je profesor Bučar eno leto delal z omejenim delovnim časom. Glej: odločbo dekana Pravne fakultete Petra Kobeta št. Pers. 18/1-66 z dne 4. 11. 1966 ter odločbo istega dekana št. Pers. 24/1-67 z dne 21. 9. 1967 o začetku polnega dela profesorja Bučarja na Pravni fakulteti.

²¹ PM Bučar, Odločba tajnika skupščine SRS o sporazumnem prenehanju dela št. 1111-54/67 z dne 1. 9. 1967 in dopis z dne 8. 9. 1967, s katerim dr. Bučar sporoča Pravni fakulteti, da želi s 1. 10. 1967 stopiti v redno delovno razmerje. Potem ko sta prošnjo obravnavali kadrovska komisija (8. 9. 1967) ter pedagoško-znanstveni svet (15. 9. 1967), je dekan prof. dr. Peter Kobe dne 21. 9. 1967 izdal odločbo o zaposlitvi št. Pers. 24/1-67.

Svojemu delu se je posvetil z vso energijo. Za Bučarjevo pedagoško delo so bili poleg sokratične metode značilni kritični in izvirni pristop k naslavljanju aktualnih družbenih pojavov, jasnost opredelitev in logične izpeljave. Ker se je zavedal, da lahko od študentov zahteva znanje le, če jim zagotovi ustrezno študijsko literaturo, je veliko pisal,²² poleg tega pa je prevedel nekaj pomembnih del tujih avtorjev.²³

Bučarjev pristop je bil samonikel in izviren. To je razvidno že iz njegove opredelitve javne uprave: »Javna uprava v materialnem smislu pomeni proces odločanja o javnih zadevah; javna uprava v formalnem smislu je sistem organov, ki odločajo o javnih zadevah, torej o uresničevanju družbenih koristi.«²⁴ V naše okolje je uvedel izsledke sistemske teorije, ki jo je uporabljal kot temeljno orodje svojih raziskav.

Bučar je predaval več predmetov. Na dodiplomskem študiju Pravne fakultete je predaval predmet Organizacija javne uprave SFRJ oziroma Javna uprava, na podiplomskem študiju pa tri predmete s področja javne uprave. Vrh tega je do leta 1972 redno predaval tudi na takratni Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo. Bil je tudi reden predavatelj na simpozijih ter poletnih šolah doma in na tujem.

Posebnosti Bučarjevih predavanj sta bili kritičnost in neizprosna logika. Pri analizi družbenih dogajanj se ni oziral na takrat veljavne politične dogme. Z argumenti in logičnimi izpeljavami je opozarjal na razkorak med teorijo in prakso ter razgaljal šibkosti in zgrešenost nekaterih vidikov sistema. Študente je spodbujal k samostojnemu in kritičnemu razmišljanju ter intelektualni poštenosti. Rad je poudarjal, da je kritična strokovnost bistvena za preživetje naroda. Posebna odlika njegovih predavanj je bila jasnost podajanja. Začel je z določeno trditvijo ter nadaljeval z argumenti za in proti. Za rigoroznost razprave je skrbel z vnaprejšnjo jasno opredelitvijo pojmov. Svaril je pred miselno lenobo in poudarjal, da si mora vsak razumnik dosledno prizadevati za samostojno vrednotenje dejstev in procesov v družbi.

Do študentov je čutil veliko odgovornost. Kot je dejal, je moral ves čas »garati kot črna živina«, saj si ni mogel privoščiti, da ne bi temeljito preštudiral vse priporočene študijske literature in sproti sledil domačim in tujim objavam na svojem področju. Bučarjeva predavanja so bila pri večini študentov priljubljena,

22 V tem času so izšla nekatera temeljna dela: *Uvod v javno upravo*; *Vprašanja sodobne organizacije*; *Podjetje in družba*.

23 Galbraith, *Družba, ki živi v izobilju*; Goodman, *Problemi dvotirne pristojnosti*; Lippitt, *Pomen behaviorizma za upravljanje*.

24 Bučar, *Uvod v javno upravo*, str. 39.

čeprav so se nekateri bali njegove odkrite kritičnosti oziroma so ji nasprotovali iz ideoloških razlogov.

Kritičnost Bučarjevega pedagoškega in raziskovalnega dela ni ostala neopazena. Zato je bilo le vprašanje časa, kdaj bo postal dovolj moteč za sistem, da se ga bo ta lotil. Ko se je leta 1972 v postopku reelekcije ponovno prijavil na razpisano delovno mesto izrednega profesorja za predmet javna uprava,²⁵ je bilo v oceni njegovega dela že opaziti določeno previdnost in zavračanje nekaterih Bučarjevih stališč, od katerih so se poročevalci želeli distancirati.²⁶ Kritični so bili npr. do Bučarjeve trditve, da pomeni socialistična zakonitost odstopanje od pravne družbe oziroma da »zakonitost je zakonitost, ali pa je ni«. ²⁷ Ocenjevalci so zapisali:

»Avtorjevo mnenje o tem vprašanju je preveč aprioristično, ker ne ponuja dokazov za takšno kategorično sodbo. Med številnimi kritikami prava spada gotovo še vedno med najostrejšimi tista, ki omenja, da zakon prepoveduje enako bogatinu in siromaku, da prosjačita in spita pod mostom, vendar se ta kritika očitno zavzema za razredni značaj zakonitosti.«²⁸

Kljub povedanemu kritika poročevalcev še zdaleč ni bila uničujoča. Člani komisije so npr. zapisali: »Z opaznanji in ugotovitvami avtorja se je glede številnih pomembnih vprašanj mogoče strinjati in mu pritrditi, zdi pa se, da ga pri postavljanju hipotez in pri sklepanju včasih zanese predaleč iz pravne sfere.«²⁹ In še:

»Zaradi narave vprašanj, ki jim je kandidat posvetil največ časa, so seveda možna dostikrat čisto drugačna mnenja in stališča, kot jih izraža avtor. Ta vprašanja zanimajo širši krog ljudi in v zvezi s tem nastaja določena nevarnost kompletnega zavračanja kandidatovih idej in postopkov, pa tudi omalovaževanja prizadevnosti in dobronamernosti, ki ju je v dosedanjem delu dokazal.«³⁰

25 Razpis je bil objavljen v *Uradnem listu* SRS, št. 41/72. Glej: Bučarjevo prijavo na razpisano delovno mesto z dne 9. 10. 1972. Prijavi sta bili priloženi kratka bio- in bibliografija. – PM Bučar.

26 PM Bučar, Strokovno mnenje komisije z dne 7. 11. 1974. Člani komisije so bili prof. dr. Rupko Godec, dekanica Pravne fakultete v Ljubljani prof. dr. Majda Strobl in dekan Pravne fakultete v Zagrebu prof. dr. Velimir Ivančević.

27 Komisija se sklicuje na Bučarjev prispevek v zborniku *Vrednost prava v jugoslovanski družbi*, ki je bil objavljen v beograjski reviji *Gledišta*, XIII, št. 5–6, 1972, str. 715–725. Sporni navedek je s strani 717.

28 PM Bučar, Strokovno mnenje v zvezi z Bučarjevo ponovno izvolitvijo v naziv izrednega profesorja z dne 7. novembra 1974, str. 7.

29 Prav tam, str. 7.

30 Prav tam, str. 9.

V poročilu je izrecno omenjeno, da so o Bučarjevem delu razpravljale politične organizacije na fakulteti:

»Politične organizacije na fakulteti so leta 1973 obravnavale kandidatova stališča v njegovem prispevku za mednarodno konferenco o participaciji in samoupravljanju v Dubrovniku in so ob sodelovanju univerzitetnega komiteja v razpravi s kandidatom prišle do prepričanja, da je treba upoštevati kandidatovo iskreno zavzetost in dobronamernost v reševanju perečih družbenih problemov, čeprav njegova kritičnost včasih ni našla primernega izraza.«³¹

Vtis je, da so imeli poročevalci razumevanje za Bučarjeva stališča in kritične pripombe. Razlagali so jih dobrohotno in predlagali Bučarjevo ponovno izvolitev. Na koncu so med drugim zapisali: »Iz kandidatovega celotnega znanstvenega opusa, pa tudi iz njegovega dela na fakulteti in izven nje lahko nedvomno ugotovimo ustvarjalni odnos do samoupravljanja in do graditve samoupravne socialistične družbe.«³² Bučar je bil ponovno izvoljen v naziv izredni profesor na delovno mesto učitelja za predmet javna uprava 26. decembra 1974.³³

Ponovna izvolitev pa žal ni pomenila, da je s tem konec težav, ki so se začele že precej pred tem. Kot smo že omenili, je spomladi 1973 Univerzitetni komite ZKS od osnovne organizacije Zveze komunistov - učiteljev na Pravni fakulteti zahteval, da opravi razpravo o Bučarjevem referatu z naslovom »Sodelovanje države in političnih organizacij pri odločanju v delovnih organizacijah«, ki ga je imel na prvi mednarodni konferenci o participaciji in samoupravljanju decembra 1972 v Dubrovniku.³⁴ V njem je Bučar med drugim ugotovil, da samoupravljanje v Jugoslaviji v svoji takratni obliki še ni bilo operativni koncept. Po njegovem je partija izgubila svoj proletarski značaj in postala drobna buržoazija. V njej naj bi vodilni in odločilni del tvorili uradniki. Z vidika takratne oblasti je bila verjetno najhujša Bučarjeva trditev: »Če razglasimo samoupravljanje kot zadnji in končni odgovor na visoko stopnjo medsebojne odvisnosti v družbenem življenju, je to neverjetna poenostavitev in zanikanje samoupravljanja.«³⁵ Če gledamo z današnjega vidika, bi Bučarjevim trditvam

---

31 Prav tam, str. 11.

32 Prav tam, str. 12.

33 PM Bučar, Odločba dekana Rupka Godca št. Pers. 15/1-74 z dne 26. 12. 1974.

34 Naslov se je v izvirniku glasil: Cooperation of the State and Political Organizations in Decision-making in Work Organizations. Objavljen je bil v zborniku *Participation and Self-Management*. Zbornik mi žal ni dostopen.

35 Ciklostilno razmnoženi prevod referata Cooperation of the State and Political Organizations, str. 26. Prevod ni bil objavljen.

Seja Pedagoško-znanstvenega sveta Pravne fakultete 1971
Z leve proti desni sedijo profesorji Peter Kobe, Alojzij Finžgar, France Bučar,
Lovro Šturm, Aleksander Bajt.
(Hrani Pravna fakulteta)

težko kaj očitati. Takrat so kajpak delovale kot sakrilegij, zlasti ker je bila konferenca o participaciji in samoupravljanju v Dubrovniku zamišljena kot triumf ideje samoupravljanja, ki naj bi predstavljalo t. i. »tretjo pot«. Bučarju so očitati tudi njegova izvajanja v knjigi *Podjetje in družba*, ki je izšla leta 1972.

Osnovna organizacija ZK na Pravni fakulteti je priporočila, »da se prof. dr. Bučar tesneje poveže z nekaterimi učitelji fakultete, da se bo v bodoče mogoče izogniti podobnim neljubim primerom tako za samega avtorja kot tudi za fakulteto«. ³⁶ Bučarju so priporočili, da naj se bolj poveže s katedro, »ker le tako se bo lahko razvilo željeno pedagoško in raziskovalno delo«. ³⁷ Kot je v svojem poročilu nekaj let kasneje ugotovil dekan Sajovic, se Bučar »po teh tovariških nasvetih ni ravnal; kljub lastnim zagotovitom se ni povezal v katedri«. ³⁸

36 PM Bučar, Poročilo dekana Bogomira Sajovica o zadevi prof. dr. F. Bučar z dne 3. 4. 1978, str. 1.

37 Prav tam, str. 1.

38 Prav tam, str. 1.

S tem je nastalo dokaj neprijetno stanje. Vodstvo fakultete in nekateri kolegi, ki se niso hoteli zameriti oblasti, so se čutili ogrožene. Zato so si želeli, da bi se Bučar čim manj oglašal. Z različnimi vdanostnimi izjavami so skušali odvrniti od sebe vsak sum nelojalnosti do uradne politike. Drugi so Bučarja sicer na tihem podpirali in se z njim strinjali, bali pa so se izpostaviti. Bili so mnenja, da bi Bučar s prehudimi stališči ne smel provocirati oziroma da ne bi smel stvari povedati tako neposredno. Verjamemo lahko, da mu je »škodoval« njegov logični in jasni način pisanja. Povedanega ni nikoli zavijal v različne nebulozne formulacije, tako da resnični pomen njegovih besed ni mogel nikoli ostati skrit ali sporen. Morda bistvo problema še najbolje ponazarja izjava enega od fakultetnih kolegov, ki je dejal, da je Bučar sicer zelo »brihten«, ni pa pameten.

Posledica žuganja oblasti na eni in strahu ter nasprotovanja kolegov na drugi strani je bilo dokaj napeto in neprijetno ozračje, ki je seveda vplivalo na to, da se je Bučar, ki je vedno delal doma (tudi zato, ker je zjutraj začel delati, še preden so se odprla vrata deželnega dvorca, v katerem je bila Pravna fakulteta), še manj mudil na fakulteti.

Formalni povod za Bučarjevo odstranitev s fakultete je bilo pismo, ki ga je konec maja 1976 Predsedstvo izvršnega komiteja ZKS poslalo Komiteju univerzitetne konference ZKS.³⁹ V njem je bilo nekaj povzetkov in citatov iz Bučarjeve knjige *Podjetje in družba*. Med drugim je bilo v pismu zapisano: »Že bežen pregled knjige opozarja na to, da je njena vsebina v nasprotju z našo stvarnostjo, da jo grobo potvarja in ponekod tudi samovoljno in politično tendenciozno prikazuje / ... /. V knjigi je jasno viden zahoden vpliv pri ocenjevanju razvoja in procesov v naši družbi.«⁴⁰

Kot lahko povzamemo iz nedatiranega poročila komisije za kadrovske zadeve, je pismo obravnaval aktiv ZK učiteljev Pravne fakultete, pri čemer mu velika večina članov ni nasprotovala. Aktiv je v delovno skupino UK ZKS,

39 Pismo št. 02-817/1 nosi datum 24. 5. 1976. – V Bučarjevi personalni mapi na fakulteti na žalost ni najti kopije. Navaja ga Pesek, *Bučar*, str. 102. Zanimivo je, da poročilo dekana Sajovica o zadevi prof. dr. F. Bučar z dne 3. 4. 1978 in nedatirano poročilo Komisije za kadrovske zadeve, ki je morala v isti zadevi pripraviti poročilo za fakultetni svet (Ker se poročilo sklicuje na seji fakultetnega sveta z dne 5. 5. in 6. 12. 1986, je verjetno, da je poročilo nastalo konec leta 1986. To potrjuje tudi navedba v pismu (naslovljenem Igre) prof. dr. Alenke Šelih časopisu *Mladina*, št. 42, 11. 12. 1987, str. 3, kjer pravi, da je bilo poročilo kadrovske komisije napisano leta 1986.), govorita o pismu Predsedstva izvršnega komiteja ZKS, nedatirani rokopisni osnutek poročila Komisije za kadrovske zadeve, ki ga je napisal profesor Bojan Zabel že po tem, ko je profesorju Bučarju prenehalo delovno razmerje, pa govori o Izvršnem komiteju CK ZKS. – PM Bučar.

40 Navedek po Poročilu dekana o zadevi prof. dr. F. Bučar z dne 3. 4. 1978, str. 1. – PM Bučar.

ki naj bi »pripravila oceno primernosti prof. dr. Bučarja kot fakultetnega učitelja«, ⁴¹ imenoval prof. dr. Majdo Strobl in prof. dr. Bojana Zabela. Ker je bil Bučar medtem prerazporejen na drugo delovno mesto, se komisija ni sestala in ni izdelala mnenja. Pač pa je profesor Zabel sekretarju Univerzitetnega komiteja ZKS kot naslovljencu pisma že 15. junija 1976 poslal strokovno mnenje, katerega temeljna ugotovitev je bila naslednja: »Delo kot celota ne nasprotuje marksistični družbeni teoriji in načelu samoupravljanja; pozitivne strani dela daleč presegajo njegove negativne strani.« ⁴² Profesor Zabel je v obsežni utemeljitvi opozoril na to, da obravnava Bučar podjetje in družbo z vidika teorije sistemov, ki je bila po njegovem pogojno sprejemljiva tudi za marksistično družboslovje: »S tega stališča je Bučarju treba šteti v zaslugo, da je zapletena in mnogostranska razmerja med podjetjem in družbo skušal obdelati s stališča teorije sistemov in tako opozoril na mnoge nove vidike v razmerjih med posameznikom, organizacijo in družbo.« ⁴³

Zabel je v svojem mnenju opozoril, da gredo mnoge pomanjkljivosti v Bučarjevem delu tudi na račun časa, v katerem je delo nastalo: »Zato morem tem manj soglašati, da se obravnava knjige začenja šele sedaj, po polnih štirih letih, odkar je izšla.« ⁴⁴ Po Zabelovem mnenju knjiga »ni klasičen učbenik za študente. Težave utegne povzročati dejstvo, da terja knjiga mnogo večje predznanje, kot ga dobi sedaj povprečen študent.« ⁴⁵ Hkrati po njegovi sodbi »nekaj pamfletističnih vstavkov«, s katerimi se tudi sam ne strinja, ni »izraz sovražnega razpoloženja do socialistične ureditve pri nas«, niti ne daje tona knjigi. ⁴⁶

Mnenje profesorja Zabela, ki dokazuje njegovo intelektualno in človeško poštenost, ni moglo ustaviti teka dogodkov. Dekan fakultete je takoj po prejemu pisma Predsedstva izvršnega komiteja ZKS Bučarju prepovedal izpraševati na izpitih. Skladno s sklepom odbora za medsebojna razmerja v združenem delu, sprejetim istega dne, je izdal odločbo, katere izrek se je kratko glasil: »Tov. prof. dr. France Bučar se s 18. VI. 1976 razporedi na delovno mesto raziskovalca v Centru za znanstveno-raziskovalno delo fakultete.« ⁴⁷

41 Glej: že omenjeno nedatirano poročilo Komisije za kadrovske zadeve, ki je morala v zadevi dr. F. Bučar pripraviti poročilo za fakultetni svet, str. 1. – PM Bučar.

42 PM Bučar, Povzetek vloge prof. dr. Bojana Zabela sekretarju UK ZKS z dne 15/6-1976.

43 Prav tam, tč. 1.

44 Prav tam, tč. 5.

45 Prav tam, tč. 7.

46 Prav tam, tč. 6.

47 PM Bučar, Odločba št. Pers. 4/1-76 z dne 17. 6. 1976. Kot izhaja iz uradnega zaznamka na odločbi, je bila ta izročena prizadetemu še isti dan.

Dekanica Majda Strobl in Rupko Godec
(Hrani Pravna fakulteta)

Razlog za naglico, ki jo je mogoče opaziti v dekanovi odločbi, bi lahko iskali v časovni stiski, v kateri se je znašla fakulteta. Univerzitetna habilitacijska komisija, ki je tudi prejela pismo izvršnega komiteja, je namreč sklenila začeti postopek za odvzem naziva profesorju Bučarju. Da se to ne bi zgodilo, naj bi se bilo vodstvo fakultete s takratnim predsednikom habilitacijske komisije

Z leve proti desni Bojan Zabel, Peter Bekeš (s hrbtom proti kameri) in Lado Vavpetič
(Hrani Pravna fakulteta)

dogovorilo, da bo postopek za odvzem naziva (ki se sploh še ni začel!) prekinjen, če bo profesor Bučar do roka, ki ga je komisija postavila, razporejen na drugo delovno mesto. Profesor Bučar je po več razgovorih z vodstvom fakultete pod težo argumentov »pristal« na prerazporeditev,⁴⁸ zaradi česar fakultetni svet ni začel postopka za odpoklic.⁴⁹

48 PM Bučar, Poročilo dekana o zadevi prof. dr. F. Bučar z dne 3. 4. 1978, tč. 3, str. 2: »Na temelju tega (govor je o roku, ki ga je postavila habilitacijska komisija) se je vršilo več razgovorov s prof. dr. F. Bučarjem, ki je na predlagano rešitev pristal tik pred potekom roka.« Glej tudi: Bučarjevo zahtevo za varstvo pravic delavca z dne 2. 3. 1978, str. 2: »Sprejel sem odločbo dekana fakultete, s katero me razporeja na delovno mesto raziskovalca v Centru za znanstveno raziskovalno delo fakultete.«

49 PM Bučar, Poročilo dekana o zadevi prof. dr. F. Bučar z dne 3. 4. 1978, tč. 2. Tu je med drugim naveden izvleček iz pisma predsedniku habilitacijske komisije J. Pernušu, kjer je med drugim rečeno: »Prav tako je na temelju sklepa z dne 17. 6. 1976 katedri naročeno, da knjiga ‚Podjetje in družba‘ prof. dr. F. Bučarja ne more biti študijski pripomoček in da je zaradi tega treba študijski program ustrezno spremeniti. Katedra za upravnopravne znanosti je na svoji seji dne 18. 6. 1976 podvzela v tej smeri ustrezne ukrepe. O vseh teh ukrepih je bil seznajen tudi predsednik OO ZSMS Pravne fakultete. Zaradi takšnega razvoja zadeve, fakultetni svet na svoji seji, ki bo predvidoma 1. 7. 1976, ne bo pričel postopka za odpoklic. Zato prosim, da v smislu dogovora tudi habilitacijska komisija ne pokrene postopka.«

Ob vsem skupaj se je težko znebiti vtisa, da je vodstvo fakultete ravnalo servilno do oblasti in nekolegialno v razmerju do Bučarja. Slednjemu med drugim ni hotelo dati dovoljenja za odhod na univerzo Helsinki, kamor so ga aprila 1976 za dva meseca povabili kot gostujočega predavatelja.⁵⁰

Stanje, ki je nastalo z Bučarjevo prerazporeditvijo na novo delovno mesto, je bilo dokaj nevzdržno za obe strani. Bučar se je upravičeno čutil izdanega in po krivici kaznovanega za to, da je pisal in predaval o svojih znanstvenih spoznanjih, kar se ne bi štelo za nedopustno v nobeni civilizirani družbi. V zadregi je bila tudi fakulteta, ki ga je večkrat formalno pozivala, naj se vključi v raziskovalno delo. Ponujenih mu je bilo več tem, ki naj bi jih raziskoval. Po drugi strani je Bučar predlagal fakulteti več tem, ki bi jih želel raziskovati.⁵¹ Pri tem se ni mogoče znebiti vtisa, da se je vodstvo fakultete balo, da bo Bučar pri svojem raziskovanju prišel do ugotovitev, ki jo bodo, če bodo objavljene, znova spravliale v zadrego.⁵² Verjetno so si želeli, da bi Bučar odšel s fakultete in s tem rešil nastalo stanje. Zato se vsiljuje vtis, da so iskali razlog za njegovo odstranitev. Dekan mu je med drugim napisal, da »so na tvoj odnos do fakultete

50 PM Bučar, Bučarjeva prošnja za odobritev dopusta z dne 2. 4. 1976. Gl. tudi vabilo profesorja Svena E. Kocka št. 212/10/76 z dne 22. aprila 1976: »Professor France Bučar has been invited as visiting professor to teach and conduct research seminars at our school for two months October – December 1976. He has accepted our invitation and we hope that the Faculty will grant him leave from his duties during the time which he himself specifies.«

51 PM Bučar, Bučarjev dopis z dne 14. 6. 1977, v katerem predlaga, da bi prevzel raziskovalno nalogo z naslovom Upravljanje kot informacijski proces. Fakulteta na to ni odgovorila. Glej nadalje: zasnovo raziskovalne naloge z naslovom Vloga upravnih strokovnjakov pri mestnem planiranju, ki jo je Bučar 12. 7. 1977 poslal fakulteti, ki pa, čeprav je temo predlagala fakulteta (PM Bučar, dekanov dopis št. 487/77 z dne 25. 6. 1977), ni reagirala več kot tri mesece. V zvezi s tem glej: PM Bučar, dopis dekana št. 487/77 z dne 21. 7. 1977 katedri za upravno-pravne znanosti s prošnjo za mnenje (rok je bil do 10. avgusta) in zapisnik seje katedre z dne 10. 10. 1977. Katedra ugotavlja, da je tema zelo aktualna in primerna za raziskovalno nalogo.

52 Ta zadrega se lepo vidi iz korespondence med vodstvom fakultete in profesorjem Bučarjem, ki daje vtis, da si fakulteta ni hudo želela, da bi se Bučar dejansko vključil v raziskovalno delo. Glej npr.: PM Bučar, dopis dekana katedri za upravno-pravne znanosti št. 487/77 z dne 15. 6. 1977: »Pri tem upoštevaj, da fakulteta seveda nima sredstev za ev. izdatke pri predlagani temi.« Glej tudi: – PM Bučar, dekanov dopis Bučarju št. 487/77 z dne 25. 6. 1977: »Obe katedri sta mnenja, da predloženega predloga ni sprejeti in to iz več razlogov, predvsem pa zaradi celotnega postopka pri raziskovalni skupnosti, kjer so predlogi pravne fakultete bili že obravnavani. Prof. ... je tudi poudaril, da se katedra ne ukvarja s problemom informacij ter informacijskih procesov. Zaradi tega sta oba predstojnika kateder soglašala na predlogu, da bi bilo najprimerneje, izbrati eno od tem, ki jo je predlagala katedra za upravno-pravne znanosti. Kot znano, so predlagane teme takšne, da imajo pomen za slovensko pravno znanost in jih je tudi mogoče obdelovati, ne da bi fakulteta s tem imela posebne stroške. /.../. Zato Te najlepše prosim, da se odločiš za eno od predloženih nalog po svojem preudarku in pošlješ njeno prvo zasnovo do 15. julija 1977.« Bučar je zasnovo v roku poslal, vendar fakulteta na to ni reagirala – glej: naslednjo opombo.

številne pripombe med fakultetnimi delavci.«.⁵³ Očitali so mu, da ne dela, da ne prihaja na fakulteto⁵⁴ in da noče sprejeti ponujenih raziskovalnih tem.⁵⁵ Bučar je kot dokaz za to, da raziskovalno dela, navajal rokopis knjige *Upravljanje*⁵⁶ in raziskavo Samoupravljanje na stanovanjskem in komunalnem področju, ki jo je opravil s sredstvi sklada Borisa Kidriča. Kot je zapisal v pismu dekanu, je šlo s strani fakultete »za preračunano šikaniranje, ki naj bi mi odvzelo voljo in pogoje za nadaljnje sodelovanje s fakulteto. Hkrati naj bi ustvarilo vtis, da se odtegujem svojim obveznostim in da hočem na račun fakultete živeti brez dela.«⁵⁷ Ker mu, kot je dejal, fakulteta ni zagotovila dela raziskovalca, je v nadaljevanju napisal: »izjavljam, da sem v nadaljnjem pripravljen ponovno in v celoti prevzeti mesto fakultetnega učitelja za javno upravo. Doslej namreč nihče ni ugotovil, da za to mesto ne izpolnjujem vseh potrebnih pogojev.«⁵⁸

To je bilo za odločujoče dejavnike na fakulteti preveč. Čeprav mu je dekan v dopisu, s katerim mu je naznanil, da je »dolžan prevzeti nekatere iniciative in to v pogledu odmere osebnih dohodkov in opravljanja del in nalog«, zagotavljal, da je »sam kot tudi drugi člani različnih teles fakultetnega sveta in družbeno političnih organizacij vedno na razpolago za razgovor«, ⁵⁹ je bilo jasno, da ponovna vključitev Bučarja v normalno delo na fakulteti ni bila več mogoča.

Po številnih peripetijah⁶⁰ in dopisovanju je dekan 16. februarja 1978 izdal odločbo o prenehanju delovnega razmerja za dr. Bučarja, ki naj bi ostal na delu

53 PM Bučar, dopis št. 487/77 z dne 2. 11. 1977, s katerim dekan Sajovic opozarja Bučarja na to, »da bo treba opredeliti tvoja dela in naloge na fakulteti ... in ker so v katedri naloge že povsem razdeljene, bo narava nalog določena glede na potrebe fakultete«.

54 PM Bučar, dekanov dopis z dne 29. 12. 1977, s katerim ta Bučarja prosi »v smislu sklepov pristojnih fakultetnih organov, da z dnem 4. 1. 1978 pričneš z rednim opravljanjem svojih delovnih obveznosti v fakultetnih prostorih«.

55 PM Bučar, Korespondenca v zvezi s tem navaja Poročilo dekana o zadevi prof. dr. F. Bučar z dne 3. 4. 1978, tč. 4–7.

56 Knjiga je izšla šele leta 1981 pri Cankarjevi založbi v Ljubljani v zbirki Misel in čas. Po mnenju ocenjevalcev za Bučarjevo izvolitev v naziv redni profesor na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo je treba »to delo ... šteti za njegov najvišji strokovni in znanstveni domet, obenem pa tudi za najvišji domet te stroke v naši deželi; z njim je dr. Bučar ne le ujel stik s sodobno znanostjo na tem področju v svetu, pač pa dosegel tudi njen nivo«. Glej: PM Bučar, strokovno poročilo, ki so ga 15. 3. 1990 napisali profesorji Eugen Pusić, Janez Šmidovnik in Janez Jerovšek.

57 PM Bučar, Bučarjev dopis dekanu fakultete z dne 31. 12. 1977.

58 Prav tam, str. 2.

59 PM Bučar, dekanov dopis št. 51/78 z dne 23. 1. 1978.

60 Bučarju je bila z odločbo dekana 6. 2. 1978 z veljavo od 1. 1. 1978 znižana plača oziroma določen le minimalni osebni dohodek v znesku 2.162 din (PM Bučar). Glej: PM Bučar, dekanov dopis Bučarju, št. 51/78 z dne 23. 1. 1978, v katerem ta ukrep napoveduje, oziroma njegov dopis predsedniku komisije za delovna razmerja z dne 7. 2. 1978, v katerem predlaga komisiji preučitev svojega predloga o prenehanju delovnega razmerja prof. Bučarju.

še do 16. marca 1978. V obrazložitvi odločbe je rečeno, da »dr. F. Bučar odklanja opravljanje ponujenih nalog, kar je v smislu zakona o delovnih razmerjih razlog za prenehanje delovnega razmerja«. ⁶¹

Zoper odločbo o prenehanju delovnega razmerja je Bučar vložil zahtevo za varstvo pravic delavca. ⁶² V njej je opozoril na to, da mu fakulteta ni omogočila dela na raziskovalnem področju in je zato prisiljen vztrajati pri tem, da opravlja delo fakultetnega učitelja, za kar je bil izvoljen od pristojnih fakultetnih organov in za kar ima tudi vse potrebne kvalifikacije.

Bučar je med drugim zapisal:

»Še dosti bolj kot sama formalno pravna stran tega ‚primera‘ pa je zame pomembna njegova moralno politična. Gre za klasičen primer družbenega ostrakizma in celo za poskus intelektualnega umora. Če se strinjamo z Engelsovo trditvijo, da je delo napravilo človeka, tedaj pomeni poskus nekomu sistematično preprečevati njegovo udejstvovanje, za katero je usposobljen in v katero je vložil vso svojo energijo, poskus njegovega razčlovečenja. S sistematičnim zapiranjem sleherne možnosti udejstvovanja na kateremkoli področju intelektualne dejavnosti naj bi sprožili proces počasne, a zanesljive intelektualne degeneracije. Tak odnos do mene in mojega dela že dokaj dolgo traja. Že leta nazaj gre za preračunano prizadevanje, da se mi zapre možnost dela / ... / Hkrati se organizirano ali pa tudi samo po sebi okrog tebe ustvarja vzdušje neke sumljivosti, družbene nesprejemljivosti, ki ti še bolj zapira vrata. Vse kar narediš je a priori sumljivo in pod vprašanjem. ‚Pametni‘ ljudje s takim raje nimajo posla. Zakaj bi še sami imeli sitnosti. / ... / Da bo perfidnost tega početja še večja, te skušajo zraven še ožigosati kot izkoriščevalca: ‚Ha, pri nas dobiva plačo, dela pa drugod.‘ Kot da bi šlo tu za denar. Tu gre za življenjski obstoj. Samo tisti, ki so obupali nad življenjem, so pripravljeni prostovoljno umreti. V očeh takih preganjalcev je največji tvoj zločin, če hočeš živeti, ko so te oni obsodili na smrt. Kot da bi šlo samo za fizično smrt! Jaz pa sem se odločil za življenje. Predvsem zavestno že leta 1941, ko sem se vključil v organizirano delo za NOB in nato v partizanih, pa v povojnem aktivizmu, pa v mladinskih delovnih brigadah (za kar sem prejel vrsto odlikovanj in priznanj) – pa tudi v svojem kritično analitičnem odnosu do sleherne institucionalne ureditve. Samo tak odnos je namreč lahko vir napredka. Samo taki absolventi fakultete bodo lahko nadaljevali tisto, kar smo začeli v NOB, ki ni bila samo upor proti okupatorju, ampak tudi upor zoper vso zastarelo institucionalno navlako, tako v organizaciji kot v mišljenju. Seveda pa tudi po NOB ne pada samo mana z neba.

61 PM Bučar, Odločba dekana Pravne fakultete št. Pers. 2/1-78 z dne 16. 2. 1978.

62 PM Bučar, Vloga z dne 2. 3. 1978. Fakulteta je njen prejem potrdila 15. 3. 1978.

Sprejem na Pravni fakulteti ob 80-letnici profesorja Bučarja
Z leve proti desni stojijo profesorji: Jože Mencinger, France Bučar, Ljubo Bavcon,
Janez Kranjc.
(Hrani Pravna fakulteta)

Zaradi takega pozitivnega odnosa do idealov, za katere smo se borili v NOB in se borimo še danes, se tudi upiram takim postopkom in metodam, ki se jim je zdaj pridružila še fakulteta (čeprav za vse ne morem dolžiti samo fakultete). Če bi se mirno sprijaznil, bi samo pomagal pri uveljavljanju metod, ki so v tako globokem nasprotju z vsemi pozitivnimi prvinami naše družbe; metod, ki tako sumljivo dišijo po tistem, zoper kar smo se podali v borbo, in ki končno vodijo v moralni razkroj predvsem tistih, ki jih uporabljajo.⁶³

Zahtevo za varstvo pravic delavca je 3. aprila 1978 obravnavala organizacija sindikata na fakulteti. Ugotovila je, da je bila odločba dekana formalnopravno pravilna, saj je bila oprta na sklep komisije za delovna razmerja, in da je ista komisija, ker je prizadeti nedvoumno odklonil raziskovalno delo, pravilno uporabila ustrezne pravne predpise. Zato je bil izvršilni odbor organizacije sindikata mnenja, da je zahteva za varstvo pravic delavca neutemeljena.⁶⁴

63 PM Bučar, Vloga F. Bučarja za varstvo pravic delavca z dne 2. 3. 1978, str. 3–5. Vlogo je poslal v vednost tudi Izvršnemu komiteju Predsedstva CK ZKS.

64 PM Bučar, Mnenje Organizacije sindikata na Pravni fakulteti o zahtevi za varstvo pravic delavca dr. Franceta Bučarja z dne 3. 4. 1978.

12. aprila 1978 je o zadevi odločal fakultetni svet. Kljub pomislekom dveh učiteljev fakultete je bil izid glasovanja v tripartitno sestavljenem svetu vnaprej jasen. Svet je sprejel sklep,⁶⁵ na temelju katerega je dekan izdal novo odločbo, ki se je glasila: »Tov. dr. France Bučar, roj. 2. II. 1923, izredni profesor, se s 12. IV. 1978 razreši delovnih obveznosti in mu s tem dnem preneha delovno razmerje na Pravni fakulteti v Ljubljani.«⁶⁶

Ker je Bučar medtem izpolnil pogoje za upokojitev, se je lahko takoj po prenehanju delovnega razmerja upokojil. Zaradi tega je bilo vodstvo fakultete prepričano, da je ravnalo zelo humano.

Če pogledamo »zadevo Bučar« nekoliko širše, se nam pokaže naslednja podoba. Odgovorni na fakulteti so sprejeli sklep o Bučarjevi prerazporeditvi formalistično in brez postopka, v katerem bi ugotavljali dejstva in kritično ovrednotili posamezne trditve. Brez pomisleka so se poistovetili z obtožbami proti Bučarju in hiteli z ukrepi, ki bi vrnili fakulteto na pravo pot in predvsem obvarovali študente pred nevarnimi idejami in njihovimi negativnimi vplivi. Predvsem niso niti poskušali ravnati kot pravniki. Tako npr. niso opozorili na nedopusten poseg v ustavno zajamčeno pravico do svobode znanstvenega ustvarjanja, ki je bila izrecno zapisana v ustavi.⁶⁷ Odgovorni na fakulteti se tudi niso ukvarjali z argumenti v strokovnem mnenju profesorja Zabela, temveč so brez oklevanja sprejeli kot resnične vse trditve partijskega pisma. Zdi se, da je bila njihova glavna želja in hkrati zadrega, kako se čim hitreje znebiti Bučarja in pozabiti na vse skupaj.

Ko so nekako v istem času od takratne Fakultete za politične vede in novinarstvo zahtevali, da odstrani štiri svoje profesorje,⁶⁸ je ta pokazala precej več poguma in hrbtenice. Da niti ne govorimo o Filozofski fakulteti v Beogradu, ki je enotno podprla svoje profesorje in se je dolgo upirala, tako da so morali spremeniti celo zakon o univerzi, da so profesorje lahko odstranili.⁶⁹

65 PM Bučar, odločitev fakultetnega sveta, ki jo je podpisal dekan. Dokument ima številko Pers. 2/3-78 in je bil izdan 17. 4. 1978, torej tri dni po prenehanju delovnega razmerja. Fakultetni svet je sprejel tri odločitve: zavrnil je zahtevek za varstvo pravic dr. Bučarja, potrdil odločbo o prenehanju delovnega razmerja z dne 16. 2. 1978 in sklenil, da delovno razmerje dr. F. Bučarja na Pravni fakulteti preneha z 12. 4. 1978.

66 PM Bučar, Odločba dekana Sajovica št. pers. 2/2-78 z dne 14. 4. 1978.

67 Glej: prvi odstavek 169. člena takrat veljavne *Ustave SFRJ*, v katerem preberemo, da je znanstveno in umetniško ustvarjanje svobodno.

68 To so bili Vladimir Arzenšek, Tine Hribar, Janez Jerovšek in Veljko Rus.

69 Šlo je za profesorje Mihaila Markovića, Ljubomira Tadića, Svetozara Stojanovića, Zago Pešić, Miladina Životića, Dragoljuba Mićunovića, Nebojše Popova in Triva Indića. Pregled dogajanj dajeta Chomsky in Cohen, *The Repression at Belgrade University*. Srbski prevod gl. na ČOMSKI: *REPRESIJA NA UNIVERZITETU U BEOGRADU*.

Stojan Cigoj
(Hrani Pravna fakulteta)

Odstranitev s fakultete je Bučarja zelo prizadela. Ne le, da mu je bila vzeta možnost predavanj in s tem stikov s študenti, marveč je sledila tudi družbena osamitev. Ljudje so se mu začeli izogibati, hkrati pa mu je bilo onemogočeno objavlanje. Vidimo lahko, da je začel Bučar (z izjemo knjige *Upravljanje*, ki je po hudih zapletih izšla leta 1981, tj. štiri leta po tem, ko je bila napisana) po letu 1973 znova objavljati šele po tem, ko je bila leta 1982 ustanovljena *Nova revija*.⁷⁰

⁷⁰ Dejansko je Bučar v času od leta 1973 pa do leta 1983 objavil le šest prispevkov, kolikor jih je sicer objavil pred tem v enem letu. Bolj kot število objav je zgovoren podatek o

Na sprejemu na Pravni fakulteti ob 80-letnici profesorja Bučarja dekan Marko Ilešič izroča Francetu Bučarju priložnostno darilo.

V ozadju stojita profesorja Ada Polajnar Pavčnik in Karel Zupančič.

(Hrani Pravna fakulteta)

Po prenehanju delovnega razmerja na Pravni fakulteti je profesor Bučar še sodeloval na podiplomskih tečajih univerz v Zagrebu in Sarajevu ter občasno na takratni Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo.

Fakulteta je »primer Bučar« ponovno odprla leta 1986. Takrat je fakultetni svet na pobudo prof. dr. Stojana Cigoja in dekanice prof. dr. Alenke Šelih komisiji za kadrovske zadeve naložil, da pripravi poročilo o razlogih in postopku prenehanja delovnega razmerja dr. Bučarja. Komisija je med drugim ugotovila, »da je bil postopek in samo prenehanje delovnega razmerja prof. Bučarja opravljeno v skladu s predpisi, da na fakulteti obstoji podrobno gradivo o razlogih in postopku za prenehanje delovnega razmerja prof. Bučarja«. Glavna ugotovitev komisije, ki ji je predsedoval profesor Zabel, pa je bila, »da osnovni razlog za ukrepe proti prof. Bučarju, t. j. neustreznost njegove

---

publikacijah, v katerih je v času od leta 1973 do 1983 objavljajl: dva prispevka je objavil v zbornikih Mohorjeve družbe, dva v reviji *Organizacija in kadri*, enega v verskem časopisu za študente *Bilten* in enega v katoliški reviji *Znamenje*. Povsod drugod so mu bila vrata tesno zaprta.

knjige ‚Podjetje in družba‘ ni bil utemeljen«. ⁷¹ Enako ugotovitev sta sprejela pedagoško-znanstveni zbor fakultete na seji 11. decembra 1986 in fakultetni svet na svoji seji 25. junija 1987. ⁷²

Leta 1990 je bil Bučar na Fakulteti za družbene vede izvoljen za rednega profesorja. Marca 1992 je znanstveno-pedagoški svet Pravne fakultete v Ljubljani sprejel pobudo Univerze za Bučarjevo rehabilitacijo. Sprejel je besedilo pisma z opravičilom fakultete in ugotovitvijo, da je »odločitev, da Vam preneha delovno razmerje na Pravni fakulteti v Ljubljani nastala pod nelegitimnim političnim pritiskom«. Dekan prof. dr. Albin Igličar je nadalje zapisal: »Tako je Pravna fakulteta v Ljubljani že nekaj let po Vaši odstranitvi ugotovila, da se Vam je zgodila krivica, vendar fakulteta ni bila zadosti dosledna, da bi v celoti odpravila posledice te krivične odločitve. To želimo storiti sedaj, zato Vas vabimo k sodelovanju na pedagoškem in raziskovalnem področju.« ⁷³

Do predlaganega sodelovanja žal ni prišlo, predvsem zaradi Bučarjevih številnih drugih obveznosti.

Senat Pravne fakultete je na 32. seji dne 24. marca 1999 soglasno sklenil, da predlaga upokojenega profesorja Pravne fakultete dr. Franceta Bučarja za zaslužnega profesorja Univerze v Ljubljani. Istega leta mu je bil naslov slovesno podeljen. Profesor Bučar je dobil na fakulteti svoj delovni prostor. Zaradi številnih drugih obveznosti je le redko prihajal na fakulteto.

Z izvolitvijo za zaslužnega profesorja je bila krivica, če uporabimo izraz, ki ga je v svoji odločbi leta 1978 uporabila organizacija fakultetnega sindikata, »formalnopravno« popravljena. S tem pa seveda ni bilo mogoče popraviti krivice, storjene Bučarju, in slabega vtisa, ki ga je pustilo ravnanje fakultete. Tudi generacijam študentov, ki bi poslušali Bučarjeva predavanja, če ne bi bil odstranjen s fakultete, ni bilo mogoče povrniti te možnosti.

Zadeva pa je imela tudi širšo razsežnost. Pravna fakulteta, ki bi morala biti zgled civilnega poguma in zavzetosti za pravičnost, je brez odpora pokleknila pred oblastjo. Fakultetni odločevalci v »zadevi Bučar« niso pokazali nobene od kakovosti, ki naj bi odlikovale dobrega pravnika. Zato je najmanj, kar lahko rečemo, da je bilo ravnanje Pravne fakultete klavrno. Seveda bi težko verjeli, da bi pogumnejše postopanje fakultetnega vodstva lahko preprečilo Bučarjevo odstranitev. Z veliko gotovostjo lahko celo trdimo, da bi ostalo morebitno upiranje brez učinkov. Bi pa fakulteta ohranila obraz in napravila bistveno boljši

71 Glej: PM Bučar, zapisnik 8. seje komisije za kadrovske zadeve z dne 25. 11. 1986, Ad 3.

72 Glej: Šelih, Igre.

73 Glej: zapisnik 6. seje znanstveno-pedagoškega sveta Pravne fakultete v Ljubljani z dne 25. 3. 1992, Ad 2 d in pismo dekana Albina Igličarja profesorju Bučarju z istim datumom. – PM Bučar.

Sprejem na Pravni fakulteti ob 80-letnici profesorja Bučarja

Z leve proti desni stojijo Ivka Bučar in profesorji France Bučar, Bojan Zabel, Marijan Pavčnik, Franci Grad, Jože Mencinger, Marko Ilešič, Karel Zupančič, Vladimir Simič, s hrbtom proti kameri Ada Polajnar Pavčnik.

(Hrani Pravna fakulteta)

vtis. Bolj pokončno ravnanje fakultetnega vodstva bi bilo vrh tega zgled njenim študentom.

Vodstvo fakultete je z Bučarjevo odstranitvijo pokazalo preveliko zavezanost ideološki ozkosti, ki se boji samostojnega in kritičnega razmišljanja ter jo je strah oblasti, ki ji skuša ugajati. Tudi če so člani organov, ki so odločali, intimno verjeli v utemeljenost politične kritike Bučarjevega dela, izražene v pismu Predsedstva izvršnega komiteja ZKS, nas vseeno preseneča odsotnost sleherne solidarnosti s fakultetnim kolegom. Vtis je, da so se vedli kot izvrševalci, ki vidijo smisel predvsem v tem, da ubogajo. Očitati jim je mogoče odsotnost intelektualne avtonomnosti,⁷⁴ akademske samozavesti in tovariške solidarnosti, na kateri je vsaj deklaratorno temeljil takratni sistem. V njihovem ravnanju vrh tega ni čutiti tistega minimalnega dvoma, ki ga je treba ovreči pred spreje-

⁷⁴ Za splošno o problemu servilnosti in vpliva ideologije na pravnike glej: Rütters, *Dei Wende-Experten*, zlasti str. 143 ss.

Albin Igličar
(Hrani Pravna fakulteta)

mom kakršnekoli odločitve in bi moral biti temeljna značilnost akademskega načina mišljenja. Po drugi strani pa je treba toliko bolj občudovati pogumna in pokončna ravnanja nekaj posameznikov na fakulteti, ki so si upali podvomiti o utemeljenosti oblastne kritike in se niso zadovoljili s »formalnopravno« črkobralsko pravilnostjo sprejetih odločitev.

Verjamemo lahko, da so bile odločitve fakultetnih organov v skladu s takrat veljavnimi predpisi. Preseneča sicer, da je bil proti Bučarju izrečen najstrožji disciplinski ukrep, ne da bi bil izveden disciplinski postopek, vendar lahko verjamemo, da je bilo tudi to, če znova uporabimo besede osnovne organizacije sindikata, »formalnopravno« v skladu z veljavnimi predpisi.

Seveda pa se postavlja vprašanje, ali so bile sprejete odločitve glede na obstoječe predpise edine mogoče. Vprašanje je torej, ali bi se bilo mogoče

skladno z veljavnimi predpisi izogniti prepovedi predavanj in izpraševanja, razporeditvi na novo delovno mesto ali prenehanju delovnega razmerja. Verjetno bi moral biti odgovor tudi to pot pritrdilen, če bi predpise tolmačili ljudje z več poguma in fantazije. Vsiljuje pa se še bolj neprijetno vprašanje, namreč, ali bi fakulteta postopala enako strogo, če ne bi bilo pisma izvršnega komiteja partije? Z veliko gotovostjo lahko trdimo, da ne.

Razvoj dogodkov je potrdil pravilnost Bučarjevih ugotovitev. V vsebinskem pogledu torej ne more biti dvoma o tem, da se mu je zgodila krivica. »Primer Bučar« pa je poučen tudi za današnji čas. Predvsem nam nazorno kaže, da akademski naslovi ne varujejo pred plašnostjo, oportunizmom in neenačelnostjo. Opozarja nas tudi na to, da lepe in abstraktno načelne besede, ki so redna prvina akademskih diskurzov, niso vedno tudi vodilo konkretnih ravnanj. Ob tem bi bilo seveda nepošteno, če bi vsem takratnim učiteljem fakultete očitali strahopetnost in oportunizem. Zavedati se moramo namreč, da so bili časi kljub vsemu bistveno drugačni od današnjih. Verjamemo pa lahko, da bi se »primer Bučar« odvil drugače, če bi bili na vodstvenih položajih na fakulteti ljudje Bučarjevega kova. Hkrati lahko upamo, da bi se današnji učiteljski zbor fakultete v podobni situaciji odrezal bolj možato in načelno.

Viri in literatura

Dokumentarno gradivo

PM Bučar – Personalna mapa prof. dr. Franceta Bučarja na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani.

Literatura

Bučar, France, Kovič, France (ur.). *Priročnik za izobraževanje delavcev v gospodarstvu*. Ljubljana: Gospodarski vestnik, 1962.

Bučar, France. Cooperation of the State and Political Organizations in Decision-making in Work Organizations. V: *Participation and Self-Management, 1, First International Sociological Conference on Participation and Self-Management, 13–17 Dec. 1972*. Zagreb: Institute for Social Research, University of Zagreb, 1972.

Bučar, France. *Družbeno gospodarjenje in javne službe: zapiski predavanj*. Ljubljana: Pravna fakulteta, 1963.

Bučar, France. *Javne službe in njihov pomen v družbeni proizvodnji*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1963.

- Bučar, France. *Kakšen gospodarski sistem? O nekaterih temeljnih vprašanjih našega gospodarskega sistema*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1963.
- Bučar, France. *Načelo delitve dohodka gospodarskih organizacij*. Ljubljana: Gospodarski vestnik, 1958.
- Bučar, France. *Naloge gospodarstva v letu 1963 (Ob družbenem planu za leto 1963)*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1963.
- Bučar, France. *Podjetje in družba*. Kranj: Moderna organizacija, 1972.
- Bučar, France. *Podjetje in komuna v družbeni skupnosti: (Študijsko gradivo)*. Ljubljana: Gospodarski vestnik, 1958.
- Bučar, France. *Upravljanje*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1981.
- Bučar, France. *Uvod v javno upravo*. Ljubljana: Uradni list SRS, 1969.
- Bučar, France. *Vprašanja sodobne organizacije*. Ljubljana: Uradni list SRS, 1971.
- Bučar, France. *Zbori proizvajalcev: (Študijsko gradivo)*. Ljubljana: Gospodarski vestnik, 1958.
- Chomsky, Noam, Cohen, Robert S. The Repression at Belgrade University. *The New York Book Review*, 7. 2. 1974. Dostopno na: The Repression at Belgrade University | Noam Chomsky | The New York Review of Books. Pridobljeno 28. 3. 2024.
- ČOMSKI: REPRESIJA NA UNIVERZITETU U BEOGRADU – INSTITUT ZA FILOZOFIJU I DRUŠTVENU TEORIJU. Pridobljeno 28. 3. 2024.
- Galbraith, John K. *Družba, ki živi v izobilju*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1964.
- Goodman, Richard Alan. Problemi dvotirne pristojnosti pri vodenju posebnih programov. *Moderna organizacija*, 1, št. 2, 1968, 171–183.
- Kranjc, Janez. Prof. dr. France Bučar: osemdesetletnik. *Zbornik znanstvenih razprav*, 63, 2003, str. 43–89.
- Lippitt, Gordon I. Pomen behaviorizma za upravljanje. *Moderna organizacija*, 1, št. 4, 1968, str. 335–344.
- Pesek, Rosvita. *Bučar*. Celovec: Mohorjeva, 2016.
- Rüthers, Bernd. *Dei Wende-Experten, Zur Ideologiefälligkeit geistiger Berufe am Beispiel der Juristen*. München: C. H. Beck, 1995.
- Šelih, Alenka. Igre. *Mladina*, št. 42, 11. 12. 1987, str. 3.
- Uradni list SRS.
- Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije. Ljubljana: Uradni list SRS, 1974.

Miro Cerar

VLOGA FRANCETA BUČARJA PRI NASTAJANJU SLOVENSKE USTAVE

Uvod

France Bučar je močno zaznamoval slovensko polpreteklo zgodovino. V tem prispevku se osredotočam na njegovo vlogo v procesu oblikovanja slovenske ustave, pri čemer lahko seveda v okviru tega prispevka ta pomemben del njegovega življenjskega poslanstva predstavim le strnjeno in v omejenem obsegu. Temeljitejša analiza njegove vključenosti v navedeni ustavni proces bi namreč zagotovo zahtevala bistveno več prostora. Različna besedila »izpod peresa« profesorja, intelektualca, oporečnika in nenazadnje politika in državnika dr. Bučarja ter njegove številne dokumentirane javne razprave iz časa snovanja ter oblikovanja in sprejemanja ustave, pa tudi kasnejše strokovne in politične razprave, ki analizirajo slovensko ustavno ureditev, bi lahko napolnili kar obsežno knjigo. Pričujoči izbor tematik in poudarkov iz tega Bučarjevega ustavnega opusa je tako rezultat moje izbire. Pri tem na eni strani upoštevam nekatera ključna dela, ki pričajo o Bučarjevi vlogi v procesu sprejemanja slovenske ustave, po drugi strani pa izhajam tudi iz osebne izkušnje dveletnega tesnega sodelovanja z Bučarjem in drugimi protagonisti oblikovanja slovenske

ustave, pri čemer strnjeno opisujem nekatere pomembnejše in zanimivejše vidike doživljanja Bučarja skozi to izkušnjo tudi v posebnem poglavju.

S Francetom Bučarjem se nisva nikoli tikala. Najino sodelovanje je bilo ves čas profesionalno in močno obarvano z akademskim bontonom, ki ga še vedno gojimo na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani. V duhu takšnega bontona sva se torej z Bučarjem ves čas medsebojno vikala, pri čemer sem ga seveda jaz naslavljal kot predsednika (skupščine in ustavne komisije), on pa je mene največkrat naslavljal z nazivom kolega. V njem sem vedno znova prepoznaval profesorja, vrhunskega intelektualca in državnika. Ob tem, da sem se že tako ali tako zavedal, da imam poseben strokovni in življenjski privilegij, da lahko kot zelo mlad pravnik neposredno sodelujem v procesu osamosvajanja Slovenije, tj. pri oblikovanju slovenske ustave, je ta občutek privilegiranosti in seveda tudi velike odgovornosti le še rasel, ko sem iz dneva v dan od blizu spoznaval osebnost in državniško držo profesorja in predsednika Bučarja. To ne pomeni, da sem bil ali sem do njega nekritičen, kajti tudi Bučar je bil seveda le človek s svojimi posebnostmi, človek, ki zagreši tudi napake. Toda njegova načelna etična drža, državljanski pogum ter nesebična in iskrena predanost izgradnji demokratične, pravne in socialne države Slovenije so tako močno presegali lastnosti povprečnih politikov in strokovnjakov, da mu lahko upravičeno pripisujemo naziv državnika ter, kot pojasnujem na koncu prispevka, tudi simbolni naziv »očeta slovenske ustave«, čeprav seveda ni bil edini, ki je odločilno prispeval k njenemu nastanku in sprejemu.

Oris nekaterih temeljnih značilnosti procesa sprejemanja Ustave Republike Slovenije¹

Vprašanje kontinuitete in diskontinuitete med prejšnjo in novo ustavno ureditvijo

Ker je bila Bučarjeva vloga pri ustvarjanju Ustave Republike Slovenije še posebej pomembna zaradi njegovega načelnega in praktičnega zavzemanja za ustanovitev suverene slovenske države, je na začetku tega prispevka smiselno pojasniti ključno vlogo, ki jo je v procesu državnega osamosvajanja imelo oblikovanje nove ustave z vidika diskontinuitete v razmerju do prejšnje ustavne ureditve. Ta diskontinuiteta je bila posledica povsem drugačnih političnih in

¹ V tem poglavju deloma povzemam ter glede na tu obravnavano tematiko spreminjam in dopolnjujem svoje besedilo, objavljeno v Cerar, Gašparič, *Izgradnja države*, str. 45–47, 80–93.

pravnih konceptualnih okvirov in vsebin od prejšnje ustavne ureditve. Nova ustava je že po svoji prvotno zasnovani vsebini predpostavljala izstop iz tedanje jugoslovanske države (Socialistične federativne republike Jugoslavije – SFRJ), zato je cel proces oblikovanja ustave povsem transparentno potrjeval to politično namero. To je pomenilo, da so protagonisti tega ustavnega procesa, med katere je v prvi vrsti sodil tudi Bučar, po eni strani nase prevzemali veliko odgovornost za oblikovanje novih politično-pravnih vsebin, ki naj bi jih uveljavila nova ustava, po drugi strani pa so ti protagonisti izkazovali velik državljanski pogum, saj so se zavedali, da bi v primeru, če osamosvojitve Slovenije ne bi uspela, nosili za to največjo politično in pravno (kazensko) odgovornost, pri čemer bi še posebej slednjo zoper njih na verjetno najstrožji način uveljavila jugoslovanska komunistična oblast. Čeprav je ta prispevek namenjen zgolj Bučarjevi vlogi v ustavnem procesu in ne pojasnjuje različnih drugih vidikov njegove državljanske in osebne drže v tistih negotovih in politično turbulentnih časih, se mi zdi primerno vsaj omeniti, da je seveda Bučar tudi v času, ko je kot predsednik vodil slovensko skupščino in njeno ustavno komisijo, potencialno nase prevzemal veliko tveganje, ki ni bilo v možni perspektivi neuspeha projekta slovenske osamosvojitve nič manjše od tveganj, ki jih je pred tem nase že prevzemal kot javno izpostavljeni oporečnik prejšnjemu avtoritarnemu režimu.

Ustava Republike Slovenije, sprejeta 23. decembra 1991, je pomenila dokončen in korenit prelom oziroma diskontinuiteto s prejšnjo zvezno ustavno ureditvijo SFR Jugoslavije in ustavno ureditvijo Socialistične Republike Slovenije (obe prejšnji ustavi sta bili sprejeti leta 1974 in kasneje dopolnjeni z več ustavnimi amandmaji). Ta diskontinuiteta je bila predvsem vsebinska (materialnopravna), saj je nova ustava uveljavila povsem nova načela in temelje državne ureditve, nov politični sistem in državne institucije, demokratičen katalog človekovih pravic itd. Le v zelo majhni meri lahko pogojno govorimo tudi o vsebinski ustavni kontinuiteti, in sicer v tisti meri, v kateri je nova ustava ohranila (točneje: rekonstituirala) nekatere posamezne določbe iz prejšnje ustave, ki pa so (bile) v novi ustavi ustrezno kontekstualno modificirane in postavljene v povsem nov, tj. demokratičen in moderen ustavni kontekst.

Za razliko od materialnopravne (vsebinske) diskontinuitete je v formalno-procesnem pogledu mogoče ugotoviti precejšnjo ustavno kontinuiteto s prejšnjo slovensko ustavno ureditvijo, ki se kaže predvsem v dveh vidikih. Prvič, novo ustavo je sprejela takratna slovenska skupščina; drugič, ustava je bila sprejeta po ustavnorevidzijskem postopku, določenem v ustavi iz leta 1974.

Gre torej za kontinuiteto v (istem) subjektu ustavodajalca in v (istem) postopku spreminjanja ustave. Seveda pa je bila kontinuiteta v ustavodajalcu zgolj formalna. Čeprav je namreč novo ustavo sprejemala še vedno »stara« slovenska republiška skupščina, je bila po prvih demokratičnih volitvah aprila 1990 politična sestava te skupščine zdaj bistveno spremenjena, z večstrankarskim zastopstvom v družbenopolitičnem zboru, pri čemer je zmagovita vladno-parlamentarna koalicija Demos zagovarjala povsem drugačne politične poglede od tistih, ki jih je zagovarjala predhodna (socialistična oziroma komunistična) sestava skupščine. Kljub tej koreniti politični spremembi pa je bil celoten proces nastajanja nove ustave bolj evolutiven kot revolucionaren. Ustava se je namreč oblikovala postopoma oziroma skozi daljše časovno obdobje (od prvih formalnih iniciativnih predlogov do sprejema ustave je preteklo leto in pol), pri čemer je bila ustavna razprava široko odprta in inkluzivna (demokratična), saj je vključevala poleg politike tudi pravno in druge stroke, civilno družbo ter najširšo javnost.

Vprašanje ustavne kontinuitete in diskontinuitete je sicer kompleksno ter na splošno nanj ni mogoče odgovoriti zgolj enopomensko. Toda nesporno je, da je ustava leta 1991 povsem nova ustava, ki vsebinsko pomeni radikalno diskontinuiteto s prejšnjim ustavnim sistemom oziroma ureditvijo. Za razliko od prejšnje ustavne ureditve Slovenije, ki je bila zgolj ustavna ureditev Slovenije kot federalne enote znotraj skupne države SFR Jugoslavije, je slovenska ustava iz leta 1991 prva ustava suverene (samostojne, neodvisne) slovenske države. Seveda pa ob tem ne gre spregledati dejstva, da je bil prehod v slovensko državnost tako pravno kot tudi politično lažje izvedljiv na temelju že priznane posebne ustavnopravne subjektivitete Slovenije v okviru SFR Jugoslavije ter ustavno opredeljene pravice slovenskega naroda do samoodločbe, ki je izrecno vključevala pravico do odcepitve. Poleg tega se je prehod v novo ustavno ureditev postopno pravno izgrajeval že tudi s sprejemom nekaterih amandmajev k ustavi Republike Slovenije iz leta 1974 (zlasti amandmaja XCVI in XCIX). Navsezadnje velja poudariti, da se je Slovenija še pred sprejemom nove ustave kot država pravno konstituirala s sprejemom Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije (25. junij 1991).

Z vidika (dis)kontinuitete nastajanja slovenske ustave je bila Bučarjeva vloga pomembna v več pogledih. Kot širše družboslovno in mednarodno razgledan profesor prava ter človek z bogato življenjsko izkušnjo je bil eden redkih takratnih politikov, ki je dodobra razumel pomen prava v izgradnji nove države. Zavedal se je, da brez legitimno ustvarjene ustavne podlage slovenska država

ne bo uspešno zaživela kot samostojen mednarodnopravni subjekt, saj je bilo v tistem času mednarodno okolje močno nenaklonjeno osamosvojitvi Slovenije. Hkrati se je zavedal, da brez legitimne in kakovostne ustave novonastala država ne bo mogla učinkovito delovati. Po eni strani demokratično in razvojno uspešno delovanje v okvirih bistveno spremenjene politične in ekonomske ureditve na temelju stare socialistične ustave ne bi bilo mogoče, po drugi strani pa takšno delovanje tudi ne bi bilo mogoče brez sporazumnih in modernih demokratičnih ustavnih temeljev, ki jih lahko ustvari le ustava kot najvišji akt suverene države. Ustava naj bi tako, po Bučarjevih besedah, »ustvarila državo in postavila nove okvire notranjega družbenega sožitja«. ² V tem pogledu se je Bučar seveda jasno in vseskozi zavzemal za materialnopravno ustavno diskontinuiteto s prejšnjo ustavno ureditvijo.

Bučar v svoji retrospektivi ugotavlja, da je bil projekt osamosvojitve Slovenije v letu 1991 zaradi vedno bolj organiziranega odpora takratnih jugoslovanskih federalnih oblasti in vojske ter podpore temu odporu s strani ZDA in vodilnih držav zahodne Evrope po večinskem političnem prepričanju nujen. To je pripeljalo do nujne spremembe prvotnega načrta osamosvojiteljev, ki je temeljil na referendumskem sprejemu ustave, s katero bi ustanovili in v temeljih uredili samostojno slovensko državo. Zaradi spremenjenih okoliščin je bilo tako treba najprej izvesti referendum (plebiscit o samostojni Sloveniji) ter šele po njegovem pozitivnem izidu preiti na ustavo. ³ Toda Bučar ob tem opozarja, da je ves potek osamosvajanja le tekel v ustavnih okvirih, čeprav ne na temelju nove slovenske ustave, temveč na temelju amandmajev k takrat veljavni ustavni ureditvi ter na podlagi sprejema Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije, ki se na te amandmaje tudi izrecno sklicuje. ⁴

Drugi pomembnejši vidik Bučarjevega razumevanja pomena ustave kontinuitete in diskontinuitete se je kazal v njegovem takratnem razumevanju, da ustavnega in nasploh pravnega procesa osamosvajanja Slovenije ni primerno obremeniti z vprašanjem politične in širše lustracije. Del takratne vladajoče koalicije Demos je seveda svoje tedanje poslanstvo razumel tudi kot obračun z ostanki komunističnega režima, tako na političnem kot gospodarskem in drugih področjih. ⁵ Če bi takrat Bučar dovolil, da vsa ta vprašanja v skupščini postanejo osrednja in prioriteta in da se začne npr. izvajati čistka med t. i. rdečimi direktorji, bi to ne le vsaj kratkoročno oslabilo konkurenčnost slo-

2 Bučar, *Nastajanje nove slovenske ustave*, str. 14.

3 Prav tam.

4 Prav tam, str. 15.

5 Glej Žerdin, *France Bučar*, str. 124.

venskega gospodarstva, marveč bi tudi resno ogrozilo projekt izgradnje nacionalnega soglasja,⁶ ki je bilo seveda ključnega pomena prav za sprejem nove ustave, za katero je bila v postopkovnem pogledu potrebna absolutna kvalificirana večinska podpora, tj. podpora glasov najmanj dveh tretjin vseh poslancev (delegatov) Skupščine Republike Slovenije.

Danes se lahko seveda vprašanje takratne odločitve, da se ne izvede takšnih čistk v gospodarstvu ter lustracije vodilnih politikov in njihovih sodelavcev iz komunističnega obdobja, zastavlja tudi v drugačni luči. Toda v tistem času bi tovrstna radikalna zaostritev političnega konflikta znotraj Slovenije zagotovo resno ogrozila možnost sprejetja nove ustave in legitimne ustanovitve suverene države. Glede na dejstvo, da je bil prav Bučar v času jugoslovanskega in slovenskega komunizma izpostavljen številnim političnim pritiskom in sankcijam vladajočega režima in bi lahko imel zato na osebni ravni veliko »razlogov«, da razmišlja na povračilni način, je njegova takratna drža, v kateri je vseskozi prevladovala odgovornost do slovenskega naroda, do projekta demokratične samostojne Slovenije ter nenazadnje do prihodnjih generacij, vredna še posebnega občudovanja. Vse to in še posebej njegova skrb za sprejem kakovostne moderne ustave ter uspešna realizacija te naloge le potrjujejo ugotovitev, da je bil Bučar državnik v polnem pomenu te besede.

Potek ustavne razprave v ustavni komisiji

Razprava o novi slovenski ustavi se je v širšem smislu začela že leta 1988 z oblikovanjem in javno predstavitvijo t. i. Pisateljske ustave (o tem več v nadaljevanju), pri čemer je bila seveda ta razprava povsem neformalna in je potekala predvsem v intelektualnih krogih in deloma v širši javnosti.⁷ V tem času se je takratna slovenska republiška oblast oziroma Zveza komunistov Slovenije osredotočala na razpravo o ustavnih amandmajih k takrat veljavni socialistični ustavi, s katero naj bi v Sloveniji omogočili politični pluralizem in s tem proces demokratizacije, hkrati pa naj bi Slovenija s temi amandmaji

---

⁶ Glej prav tam.

⁷ Bučar je v retrospektivi menil, da ni naključje, da je prva zasnova nove ustave še pred formalnim osnutkom izšla iz vrst kulturnih ustvarjalcev v obliki Pisateljske ustave, kajti nova ustava po njegovem mnenju ni nastajala prvenstveno kot sad dela pravnih strokovnjakov, ampak kot rezultat dolgih političnih naporov, ki so terjali predvsem vrednostno podlago v slovenski kulturi zasidranih vrednot (Bučar, *Nastajanje nove slovenske ustave*, str. 17). O pomenu Pisateljske ustave in ustavne razprave, ki je sledila njeni objavi, glej npr. Jambrek, *Ustavna demokracija*, str. 256–275; Jambrek, *Ustava in svoboda*, str. 61–75; Peršak, *Pisateljska ustava*, str. 13–15; Pavčnik, *Materia Constitutionis*, str. 67–80; Cerar, *Pisateljska ustava*, str. 59–66.

okrepila svoj politično-pravni položaj v jugoslovanski federaciji in se tako uspela oddaljiti od centralističnih in destruktivnih namenov in praks na zvezni ravni ter v nekaterih jugoslovanskih republikah.

Ko je aprila 1990 po demokratičnih volitvah v slovensko skupščino postalo jasno, da Slovenija potrebuje novo ustavo, se je ustavna razprava o tem in o nekaterih amandmajih k tedanji ustavi osredinila v Ustavni komisiji Skupščine Republike Slovenije (v nadaljevanju: ustavna komisija). Ustavna komisija je bila ustanovljena 13. junija 1990 in je pričela z delom 19. junija 1990. Sestavljalo jo je 25 delegatov (poslancev) iz vseh treh zborov tedanje slovenske skupščine, tj. iz zbora združenega dela, zbora občin in družbenopolitičnega zbora. Njen predsednik je bil Bučar, podpredsednika pa Miran Potrč in Vitodrag Pukl.

Ko je 25. junija 1990 novoizvoljeno Predsedstvo Republike Slovenije oblikovalo uradni predlog za začetek postopka za sprejem nove ustave, se je ustavna komisija v pretežni meri posvetila prav tej nalogi. Skupščina Republike Slovenije (v nadaljevanju: skupščina) je 18. julija 1990 sprejela Sklep o začetku postopka za sprejem Ustave Republike Slovenije (*Ur. l. RS*, št. 29/90), ustavna komisija pa je v skladu s tem sklepom 24. julija 1990 imenovala Strokovno skupino za pripravo delovnega osnutka nove slovenske ustave, ki jo je sestavljalo sedem strokovnjakov, in sicer dr. Franci Grad, dr. Tine Hribar, dr. Peter Jambrek, dr. Tone Jerovšek, mag. Matevž Krivic, dr. Anton Perenič in dr. Lojze Ude – koordinatorja skupine sta bila Jambrek in Ude. Skupina je v avgustu, po predhodnih pripravah in preučitvi številnih pisnih pobud, mnenj in komentarjev s strani posameznikov ter raznih skupin in organizacij, v Hotelu Grad Podvin spisala Delovni osnutek Ustave Republike Slovenije (Ude zaradi bolezni pri delu skupine v Podvinu ni sodeloval, je pa nato sodeloval z ustavno komisijo vse do sprejema ustave) ter ga 31. avgusta 1990 izročila Bučarju kot predsedniku skupščine.

Ko je ustavna komisija prejela delovni osnutek ustave, ga je v nekaterih členih preoblikovala in nato sprejela Osnutek Ustave Republike Slovenije, ki ga je 12. oktobra 1990 skupščina dala v javno razpravo. Javna razprava se je uradno zaključila 30. novembra 1990, dejansko pa je trajala mnogo dlje, pri čemer je ustavna komisija posamezne pobude javnosti sprejemala in obravnavala celo vse do določitve predloga ustave. V tej formalni javni razpravi so številni posamezniki, združenja in organizacije (npr. občine, gospodarska združenja, sindikati, univerza, verske skupnosti, različna društva in skupine) na ustavno komisijo naslovili številne pobude, pripombe, mnenja, stališča, kritike ipd., ki so se nanašali na ustavne institucije ter na različne dele ustavnega besedila. Za

obravnavo vseh teh pobud in mnenj ter za podrobnejšo obravnavo posameznih vsebinskih sklopov ustave je ustavna komisija 7. januarja 1991 določila oziroma oblikovala več strokovnih skupin, ki so jih sestavljali predstavniki skupščine (delegati in predstavniki strokovnih služb) ter zunanji pravni in drugi strokovnjaki.

Tako ustanovljene strokovne (pod)skupine ustavne komisije so bile naslednje: 1. Skupina za preambulo in splošne določbe; 2. Skupina za pravice, svoboščine in dolžnosti; 3. Skupina za ekonomska in socialna razmerja; 4. Skupina za državno ureditev (državni zbor, predsednik republike in vlada); 5. Skupina za upravo, vojsko, sodstvo, javno tožilstvo, odvetništvo in notariat; 6. Skupina za lokalno in drugo samoupravo; 7. Skupina za ustavnost in zakonitost, ustavno sodišče in ustavno revizijski postopek; 8. Skupina za prehodne in končne določbe in za ustavni zakon za izvedbo ustave. Te (pod)skupine ustavne komisije so obravnavale pripombe iz javne razprave in na podlagi osnutka ustave oblikovale delovna besedila posameznih poglavij predloga ustave. Ta delovna besedila je nato ustavna komisija združila v integralno delovno besedilo predloga nove ustave, o katerem je v nadaljnjih mesecih obsežno razpravljala in na njegovi podlagi z ustreznimi spremembami in dopolnitvami pripravila besedilo predloga nove ustave.

Za celotno ustavno razpravo lahko rečemo, da je bila demokratična, obsežna in temeljita.⁸ Zaradi različnih odprtih vprašanj, glede katerih ni bilo mogoče hitro doseči zadostne stopnje soglasja ali vsaj ustreznih kompromisov, je bila razprava bistveno daljša od prvotno načrtovane. Po aprilskih volitvah 1990 je novonastala vladna koalicija Demos načrtovala sprejem nove ustave že za konec leta 1990. Decembra 1990 je bil namesto tega izveden plebiscit, Slovenija pa se je junija 1991 osamosvojila s Temeljno ustavno listino o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije, kot nekakšnim »nadomestkom« za celovito ustavo, glede katere do dne osamosvojitve v ustavni komisiji oziroma skupščini še ni bilo potrebnega dvotretjinskega soglasja.

Nekatera pomembnejša odprta vprašanja iz ustavne razprave

Bučar je seveda dajal usmeritve in ton razpravi v ustavni komisiji. Kot njen predsednik in predsednik skupščine je neposredno ali pa iz ozadja usmerjal skupščinski ustavni proces. Pri tem se ni nikoli vmešaval v delo zgoraj navedenih

---

8 Potek ustavne razprave v letih 1990–1991 je v precejšnji meri dokumentiran v izboru gradiv Komisije za ustavna vprašanja Skupščine Republike Slovenije (glej Cerar, Perenič, *Nastajanje slovenske ustave* 2001-I, 2001-II in 2001-III).

strokovnih (pod)skupin ustavne komisije. Kot bo pojasnjeno v nadaljevanju, je celo vodenje ustavne komisije v določenih krajših obdobjih prepuščal svojim podpredsednikoma Potrču in Puklu. Toda v ozadju je ves čas pozorno spremljal, kaj se dogaja, in čakal na trenutek, ko bo s svojo avtoriteto in močjo položaja predsednika posegel v ključno fazo razprave. Iz svojih izkušenj je dobro vedel, da nima smisla »izgubljati časa« v tistih začetnih fazah skupščinskih delovnih razprav, ko se različne strokovne in politične ideje še vedno množijo, preučujejo in konfrontirajo brez prave možnosti, da privedejo do dokončnih rešitev. Nato pa je spomladi leta 1991 nenadoma začel s pozicije predsednika ustavne komisije in s svojo osebno avtoriteto ustavno razpravo močneje usmerjati proti dokončnim rešitvam. V tem je bil v veliki meri uspešen, ne pa seveda v celoti, kajti demokratična razprava, ki jo je kljub avtoritativnemu (ne pa avtorskemu) vodenju komisije vseskozi dopuščal, je pokazala, da obstoje glede nekaterih pomembnih ustavnih vprašanj še vedno zelo različna politična stališča.

V ustavni razpravi je bilo izpostavljenih veliko političnih, pravnih, etičnih in drugih vprašanj, ki so se vsaj v začetni fazi razprave praktično nanašala na vse določbe bodoče ustave. Nekatera izmed teh vprašanj so bila zaradi različnih ideoloških, interesnih, vrednotnih in drugih razlogov do te mere sporna, da so ostala odprta vse do zadnjih mesecev ali celo zadnjih tednov in dni ustavne razprave. Z ustavnopravnega vidika je bilo vse to pogojeno z zahtevnostjo ustavnorevidijskega postopka, ki je za sprejem nove ustave zahteval visoko stopnjo skupščinskega soglasja, kar je bilo seveda glede najbolj spornih vprašanj zelo težko doseči.

Kot pravno podlago za izpeljavo postopka za sprejem nove ustave je demokratično izvoljena skupščina v letih 1990 in 1991 uporabila določbe takrat veljavne socialistične ustave iz leta 1974, z vsemi njenimi ustavnimi dopolnili. Ustavnorevidijski postopek, ki so ga urejali člani od 435 do 440 in je urejal le možnost spremembe ustave, se je tako kot edina primerna ustavnopravna podlaga uporabil za postopek sprejetja povsem nove ustave, ki je seveda ukinila staro. V skladu z določbami o tem postopku je bilo treba za sprejem nove ustave doseči soglasje najmanj dveh tretjin delegatov v vsakem od treh zborov Skupščine Republike Slovenije, v primeru dodatnega usklajevanja pa soglasje najmanj dveh tretjin delegatov vseh zborov na skupni seji 240-članske skupščine. Tako zahteven ustavnorevidijski postopek je seveda po eni strani novi ustavi zagotovil visoko stopnjo legitimnosti, po drugi strani pa je otežil proces sprejemanja odločitev.

Ker v ustavni razpravi glede najbolj spornih vprašanj ni bilo mogoče doseči potrebnega političnega soglasja, so se z njimi posebej ukvarjale tudi različne podskupine in druge usklajevalne skupine, vse skupaj pa je na najvišji ravni koordinirala ustavna komisija. To dodatno kaže, da je bila ustavna razprava obsežna in izčrpna, njen uspeh pa je bil pogojen tudi z različnimi kompromisi med političnimi elitami. Nekatera od takrat odprtih oziroma spornih ustavnih vprašanj so bolj ali manj sporna še danes, saj so prežeta z močnimi interesnimi ali vrednostno-ideološkimi pogledi in ozadji.

Med pomembnejša odprta vprašanja v okviru ustavne razprave v letih 1990/1991⁹ je mogoče uvrstiti predvsem tista, ki so se nanašala na:

- sklicevanje na svetost življenja v preambuli ustave;
- določitev državnega grba in zastave;
- ustavno opredelitev nacionalnega temelja slovenske države;
- lastninsko pravico tujcev;
- obseg varovanja socialnih in ekonomskih pravic;
- status narodnih manjšin;
- socialno funkcijo lastnine;
- pravico delavcev do soupravljanja;
- pravice v zvezi s spočetjem in rojstvom otroka;
- eno- ali dvodomno sestavo parlamenta;
- zastopanost regij ter socialnih, kulturnih in ekonomskih interesov v parlamentu;
- oblikovanje vlade oziroma imenovanje ministrov;
- pristojnosti predsednika republike;
- vprašanje vojske oziroma morebitnega demilitariziranega statusa Slovenije;
- razmejitev pristojnosti med državo in lokalno samoupravo;
- imenovanje in sestavo sodnega sveta;
- vprašanje ustavnega referendumu ali plebiscitu o samoodločbi naroda.

Med naštetimi vprašanji so se nekatera v času ustavne razprave rešila neposredno na podlagi razvoja dogodkov v tistem obdobju. Tako je z izvedbo plebiscita o slovenski samostojnosti razprava o analognem ustavnem referendumu postala brezpredmetna. Prav tako je spopad med nastajajočo slovensko vojsko in jugoslovansko armado v dneh neposredno po razglasitvi slovenske samostojnosti (10-dnevna vojna za Slovenijo) pokazal, da Slovenija potrebuje oborožene sile ter da je vprašanje njenega demilitariziranega statusa, za katerega so se nekateri izrecno zavzemali, izven okvirov politične realnosti.

---

9 O tej razpravi glej tudi Ribičič, Sprejemanje slovenske ustave, str. 31–53.

V nadaljevanju strnjeno predstavljam le nekatera odprta vprašanja, ki so se v ustavni razpravi izkazala za najbolj zahtevna,¹⁰ s čimer želim opozoriti na zahtevnost ustavnega procesa. Na koncu tega pregleda pa nato strnjeno predstavljam vlogo dr. Bučarja pri reševanju nekaterih od teh vprašanj.

Glede posamičnih človekovih pravic so bile v ustavni razpravi posebne pozornosti deležne predvsem pravica delavcev do soupravljanja, lastninska pravica tujcev ter pravica do svobodnega odločanja o rojstvu otrok. Pravici delavcev do soupravljanja so nekateri nasprotovali zato, ker je spominjala na pravico (delavcev) do samoupravljanja iz prejšnjega sistema, ki se je v marsičem izkazala kot nerealna oziroma zgolj navidezna in v funkcionalnem smislu neučinkovita ideološka postavka. Prevladalo je nasprotno stališče, saj gre pri pravici do soupravljanja za pravico, ki jo v določenih okvirih uveljavljajo tudi sodobne demokracije.

Glede lastninske pravice tujcev je bila po daljših razpravah sprejeta rešitev, ki jo je do leta 1997 vseboval 68. člen ustave. Ta člen je določal, da tujci lahko pridobivajo lastninsko pravico na nepremičninah pod pogoji, ki jih določa zakon. Vendar pa je hkrati določal, da na zemljiščih tujci ne morejo pridobiti lastninske pravice, razen z dedovanjem ob pogoju vzajemnosti. Leta 1997 in kasneje se je takšna ureditev izkazala za nesprejemljivo zaradi vključevanja Slovenije v Evropsko unijo in zaradi s tem povezane potrebe po prilagoditvi ureditvam drugih držav članic Evropske unije. 14. julija 1997 je bila zato ta ustavna določba spremenjena (to je bila prva sprememba nove ustave), do nadaljnje spremembe te iste določbe pa je prišlo v letu 2003.

Eno najtežjih vprašanj v ustavni razpravi je bilo vprašanje, ali naj ustava določi pravico do svobodnega odločanja o rojstvu otrok. To pravico je vsebovala že prejšnja ustava, njeno vključitev v novo ustavo pa so podpirale predvsem levo in levosredinsko orientirane politične stranke ter precejšen del javnega mnjenja. Kljub številnim poskusom uskladitvenih formulacij glede 55. člena ustave, ki v okviru svobode odločanja o rojstvu otrok dopušča tudi negativno izbiro, do kompromisa ni prišlo. Zato je bilo vse do trenutka, ko je 23. decembra 1991 skupščina na skupni seji vseh treh zborov odločala o sprejetju ustave, negotovo, ali bodo tisti poslanci, ki so odločno nasprotovali 55. členu ustave, kljub temu glasovali za sprejem celotne ustave, pri čemer je na koncu ustava le dobila zadostno podporo.

Glede državne ureditve se je v začetku ustavne razprave v ustavni komisiji zastavljalo predvsem vprašanje, kakšen naj bo položaj predsednika re-

10 Obširnejši pregled teh vprašanj je prikazan v Cerar, Gašparič, *Izgradnja države*, str. 84–93.

publike, v povezavi s tem pa seveda tudi, kako naj bo urejeno razmerje med parlamentom in izvršilno oblastjo. Strokovna skupina ustavne komisije je kot pripomoček za razpravo izdelala dva normativna modela. Po prvem naj bi bil sistem oblasti parlamentaren, v katerem bi imel parlament prevladujoč vpliv na oblikovanje vlade. Po drugem modelu, ki bi ga lahko imenovali polpredsedniški ali predsedniško-parlamentarni model (po pretežno francoskem zgledu), pa bi imel prevladujoč vpliv na imenovanje in razrešitev vlade neposredno izvoljeni predsednik republike. Že na samem začetku ustavne razprave je prevladalo stališče, da je za Slovenijo primernejši parlamentarni sistem. Ta je bil nato oblikovan pretežno po nemškem zgledu, s poudarkom na institutu konstruktivne nezaupnice, pri čemer pa je bila v zadnji fazi ustavne razprave nekoliko presenetljivo in v nasprotju s prevladujočimi stališči pravne stroke sprejeta določba, po kateri vladne ministre imenuje in razrešuje parlament (državni zbor). Glede položaja in vloge predsednika države je ustavna komisija po eni strani upoštevala tedaj močno prevladujoče javno mnenje oziroma pričakovanja velike večine Slovencev, da bo (individualni) predsednik države po novi ustavi voljen na neposrednih volitvah. Po drugi strani pa je v ustavni komisiji prevladalo stališče, da naj predsednik države nima pomembnejših ustavnih pristojnosti, na kar so vplivale tudi takratne ocene o političnem vplivu, ki se je hipotetično pripisoval potencialnim konkretnim predsedniškim kandidatom (javno mnenje je favoriziralo Milana Kučana).

Glede strukture parlamenta v ustavni razpravi ni prišlo do potrebnega soglasja med zagovorniki enodomnosti in zagovorniki dvodomnosti, zato je bil šele v zadnjih mesecih ustavne razprave dosežen kompromis, in sicer v obliki določitve državnega zbora kot splošnega ljudskega predstavništva ter državnega sveta kot organa, ki zastopa različne družbene interese in jih prenaša v parlament.

Med zahtevnejšimi vprašanji ustavne razprave je bila nova koncepcija lokalne samouprave. Pri tem je bilo relativno hitro doseženo soglasje glede tega, da se občine vzpostavi kot izključno samoupravne enote, precejšnje nesoglasje pa se je pojavilo glede možnosti njihovega povezovanja v pokrajine (regije) kot širše enote lokalne samouprave, pri čemer je bil sporen predvsem sam koncept pokrajin. V zvezi s tem je prišlo v ustavni razpravi do močnega razhajanja med zagovorniki t. i. regionalizma na eni strani ter t. i. centralisti na drugi. Prvi, predvsem predstavniki levo in levosredinsko usmerjenih političnih strank, ki so izhajale iz prejšnjega sistema, so se zavzemali za to, da se Slovenija že z ustavo razdeli na več pokrajin (regij), ki bi imele relativno visoko stopnjo

avtonomnosti. S tem je bila povezana tudi njihova ideja o dvodomnem parlamentu, kjer bi bil drugi dom predstavništvo lokalnih interesov in bi imel bistveno večje pristojnosti kot sedanji državni svet, pri čemer bi v nekaterih zadevah tudi enakopravno soodločal z državnim zborom. Nasprotniki te ideje, predvsem predstavniki strank Demosa, so menili, da je Slovenija premajhna za takšen regionalizem, ki bi pretirano slabil moč in vlogo države, zaradi česar so se zavzemali za ostrejšo ločitev med državo in lokalno samoupravo ter za manjšo vlogo slednje. V skladu s takšnim pogledom so zagovarjali tudi enodomnost parlamenta. Na koncu je prevladala centralistična koncepcija, s korekcijo v instituciji državnega sveta.

Ta kratek pregled nekaterih pomembnejših oziroma zahtevnejših odprtih vprašanj iz ustavne razprave in njihovih (kompromisnih) ustavnih rešitev kaže na nekatera področja, ki so bila v tistem obdobju posebej občutljiva in so sprožala tudi nasprotna stališča. Zaradi svojega ideološkega, interesnega ali vrednostnega naboja ostaja večina teh vprašanj občutljivih oziroma spornih vse do danes. V okviru dosedanjih pobud in predlogov za spremembo ustave je državni zbor na ustavni ravni že ponovno obravnaval nekatera od teh vprašanj. Pri tem je razprava glede ureditve lastninske pravice tujcev in opredelitve razmerja med državo in lokalno samoupravo na ravni pokrajin privedla do ustavnih sprememb, medtem ko predlagane spremembe niso bile sprejete v zvezi s predlogi, ki so se nanašali na sestavo parlamenta oziroma na vlogo državnega sveta in zastopanost regij v parlamentu, na imenovanje ministrov ter na izvolitev in sestavo državnega sveta. Tem pobudam in predlogom so se seveda pridružili tudi predlogi za spremembo nekaterih drugih ustavnih določb, kar je privedlo do nekaj ustavnih sprememb,¹¹ pri čemer je bilo več ustavnorevidizijskih predlogov zavrženih. Med zavrženimi so bili tudi takšni, za katere je strokovna javnost ocenjevala, da bi bili koristni z vidika posodobljenja ustave oziroma njene prilagoditve aktualnim spoznanjem in družbenim potrebam.

Bučar je bil po sprejemu ustave pretežno zelo zadržan do predlogov ustavnih sprememb. Mnogi so to pripisovali dejstvu, da je bila ustava »njegov otrok«, zato naj bi bil nanjo nekako emocionalno in egocentrično navezan. Osebnostno menim, da je v tem zagotovo tudi nekaj resnice. Toda Bučarjevo strokovno utemeljevanje načelne zadržanosti do ustavnih sprememb je bilo v marsičem zelo prepričljivo, kajti odgovorov na različne oblike družbenega nelagodja in neprilagojenosti na razvojne izzive sveta po njegovem mnenju vsaj praviloma ni mogoče najti v

11 O dosedanjih spremembah in dopolnitvah ustave glej Kaučič, Spreminjanje ustave, str. 54–76.

Nagovor predsednika Skupščine Republike Slovenije Franceta Bučarja neposredno pred sprejemom in razglasitvijo Ustave Republike Slovenije, Ljubljana, 23. decembra 1990
(Foto: Tone Stojko, hrani: Muzej novejša in sodobna zgodovina Slovenije)

spremembah ustave, temveč predvsem v ustreznih spremembah v stvarnem življenju. Brez slednjih so po Bučarjevem mnenju predlogi za spremembe ustave le beg pred spremembami, ki so nujne, vendar se jih v resnici bojimo.¹² Na globlji filozofski ravni Bučar meni, da je problem celo bistveno hujši, saj ne vemo, kje smo in kaj hočemo, kje bomo pristali.¹³ Če to Bučarjevo mnenje dopolnim na svoj način, lahko rečem, da se je treba zavedati, da kljub dejstvu, da bi bilo ustavo na podlagi dosedanjih izkušenj in spoznanj na nekaterih mestih smiselno in koristno spremeniti, temeljni problemi in izzivi naše družbe ne izvirajo iz ustave, marveč iz pomanjkljivosti zakonodaje in politike ter na splošno iz prenizke politične, pravne in obče državljanske kulture.

Bučarjeva vloga pri reševanju odprtih vprašanj v ustavni razpravi

Bučar je bil seveda kot predsednik ustavne komisije vključen v razpravo o vseh navedenih in drugih odprtih oziroma občutljivih in spornih pravno-

¹² Bučar, Kje in kakšne spremembe, str. 3.

¹³ Prav tam.

političnih vprašanjih. Pri tem je bilo zanj značilno, kolikor to lahko zatrdim iz svoje osebne izkušnje najinega takratnega sodelovanja, da svojih stališč nikoli ni apriorno podprejal stališčem Demosa ali svoje stranke, tj. Slovenske demokratične zveze (SDZ). Nasprotno, bil je protagonist oblikovanja številnih stališč, ki jim je koalicija Demos pogosto sledila, pri čemer je v nekaterih primerih zagovarjal ali pa zaradi iskanja nujnega političnega kompromisa vsaj podpiral tudi stališča, ki so odstopala od večinske volje v Demosu. Njegova stališča so bila skoraj brez izjeme plod njegovih strokovnih in političnih razmislekov ter nikoli akt konformizma oziroma golega podrejanja tuji volji. Za svoja stališča je bil vedno pripravljen zastaviti tudi svoj politični položaj.

Ker je v tem prispevku nemogoče natančneje analizirati Bučarjev vpliv na reševanje vseh spornih ustavnih vprašanj in na vse posamezne ustavne rešitve, v nadaljevanju te točke in kasneje zgolj strnjeno predstavljam nekatere značilne in morebiti najbolj zanimive vidike njegovega tovrstnega vpliva. Najprej lahko na splošno rečem, da je čvrsto stal za vsemi ustavnimi rešitvami, ki uveljavljajo moderno demokracijo, človekove pravice ter nasploh pravno in socialno državo. Pri tem je, kot je mnogo kasneje ugotavljal Bučar sam, Slovenija bistvene ustavne rešitve v pretežni meri prevzela iz sodobnih demokratičnih evropskih držav, zaradi česar vsebina celotne ustave ni naletela na posebne težave in nasprotovanja,¹⁴ razen seveda v primerih že omenjenih spornih vprašanj. Predvsem temeljna ustavna načela ter ključne sistemske značilnosti naše ustave so bile lahko po razpravi v ustavni komisiji praviloma sprejete le z Bučarjevo privolitvijo, saj je temeljnim sistemskim vprašanjem namenjal še posebno pozornost. Pri svojih stališčih je po eni strani izhajal iz lastnega znanja, hkrati pa se je opiral tudi na strokovna mnenja, predvsem tista, ki so mu jih posredovali člani podvinske skupine, s katerimi je ves čas ustavne razprave ohranjal delovni stik (v zadnjem obdobju pred sprejemom ustave le še s tremi člani iz te skupine, kajti štirje so bili izvoljeni za ustavne sodnike, zaradi česar v ustavni razpravi niso več smeli sodelovati). Toda tudi če je kake predloge drugih članov komisije ali strokovnjakov sprva zavračal, je vedno prisluhnil dobro strokovno ali politično argumentiranim stališčem ter bil na njihovi podlagi utemeljene predloge pripravljen tudi sprejeti.

Mnogo kasneje, ob dvajseti obletnici sprejema slovenske ustave, je Bučar zapisal, da je bil z novo ustavno ureditvijo vzpostavljen institucionalni skelet nove države in pravni mehanizem za razvoj materialnega blagostanja družbe in zagotovitev človeškega dostojanstva njenih članov, pri čemer pa sama ustava še

14 Bučar, *Čas velikih sprememb*, str. 342.

ne more biti jamstvo za uspešno demokratično in dovolj pravično družbo, ki vsakomur zagotavlja samostojnost osebnega razvoja in lastnega odločanja. Nova ustava tako družbeno ureditev omogoča, vendar pa je neposredno ne ustvarja, pri čemer je demokracija možna le v družbi, ki je na določen način strukturirana in ne entropična.¹⁵ Vprašanje je seveda, v kolikšni meri se je tega – in zagotovo se je – Bučar zavedal že ob sprejemanju ustave, koliko pa je to spoznanje tudi v njem še dodatno dozorelo po dvajsetih letih vzponov in padcev pri praktičnem uveljavljanju slovenske demokracije, pravne in socialne države, človekovih pravic ter vseh drugih temeljnih postulatov naše ustave. Dejstvo je namreč, da tudi danes, po več kot tridesetih letih od sprejema ustave, v Sloveniji še nismo razvili takšne politične, pravne in obče državljanske kulture, ki smo si jo v času osamosvajanja in sprejemanja ustave zavestno ali podzavestno želeli. Prav to je verjetno imel v mislih Bučar, ko je ob dvajsetletnici ustave tudi zapisal, da je treba institucionalni ustavni skelet šele izpolniti z zrelo politiko in dozorelostjo zgodovinskih izkušenj, ki pa nastajajo počasi.¹⁶

Tako kot podvinska skupina se je tudi Bučar ves čas zavzemal za čim bolj jedrnato (kratko) in realistično ustavo. Prvo je pomenilo, da je podpiral bolj abstraktne in splošne ustavne formulacije, ki pa so seveda morale biti zato včasih še bolj domišljene, da ne bi sprožale pretirano različnih interpretacij. Danes lahko ugotovimo, da se tudi zelo različnim interpretacijam ustave praktično ne da izogniti, pri čemer je seveda ideja o »kratki in jasni« ustavi že sama po sebi v precejšnji meri notranje kontradiktorna. Takšen Bučarjev pristop ter stališče podvinske skupine pa sta kljub temu pomenila smiselni odziv na ustavno normiranje iz obdobja socialistične Jugoslavije in Slovenije, ko sta dolžina ustavnih besedil ter število ustavnih členov podirala svetovne rekorde, samoupravni socialistični novorek pa je ustavo naredil povsem nerazumljivo povprečnemu državljanu.

Kasneje, v svoji ustavni retrospektivi ter ob opozarjanju na nezadostno ponotranjenost zavesti Slovencev o samih sebi kot narodu in o izgubljenosti v svobodi, ki nam jo je z državo in ustavo prinesla demokracija, Bučar opozarja na pomen nedorečenih ustavnih določb, ki naj bi bile srž naše državnosti in

15 Bučar, *Dvajset let*, str. 14–15.

16 Bučar, *Deblokada*, str. 3. Širše o Bučarjevem zelo kritičnem pogledu (leta 2009) na razkorak med slovenskim ustavnim normativnim okvirom demokratične ureditve in pravne države na eni strani ter po njegovi oceni nezadostnim političnim, upravnim in širšim uresničevanjem te koncepcije v praksi, ki se kaže tudi v prvinah avtoritarnosti, glej npr. v Bučar, *Slovenci*, str. 169 in nasl. Leta 2012 je Bučar v intervjuju celo izjavil, da je Slovenija avtoritarna in da se naša vodilna elita še vedno obnaša enako kot njeni predniki v prejšnjem sistemu (glej Bučar, »Pravnikov imamo malo«, str. 33).

družbenega sožitja – pri tem primeroma omenja določbe o pravni in socialni državi (2. člen ustave), o oblasti ljudstva (3. člen) ali o gospodarskih in socialnih razmerjih (66.–79. člen ustave). V zvezi s tem ugotavlja, da je (bila) prav nedorečenost teh ustavnih kategorij po eni strani prednost, ki je omogočila najširši družbeni sporazum, da je bila ustava sploh lahko sorazmerno hitro in soglasno sprejeta.¹⁷ Seveda pa je implementacija oziroma konkretizacija takšnih ustavnih določb, pri kateri pridejo na dan najrazličnejši konkretni družbeni interesi, vedno težaven proces. Ko se namreč z razvojem splošne usmeritve krčijo v neposredno izvršljivost, prihaja do krize.¹⁸

Prizadevanje za realistično ustavo je pomenilo odziv na pretirano programskost ustavnega normiranja v socialistični Jugoslaviji in Sloveniji. Številne ustavne norme so bile namreč takrat oblikovane predvsem kot politične programske ideje in manj kot pravne norme, ki bi jih bilo v primeru kršitev mogoče uveljavljati v pravnih postopkih pred sodišči. Prav v tem pogledu je bila Bučarjeva vloga v ustavni komisiji nadvse pomembna, kajti vedno znova je preprečil, da bi se v besedilo ustave prikradle izrazite programske norme, ki bi zaradi nezmožnosti, da se dosledno pravno uveljavljajo, slabile zaupanje državljanov v ustavo kot vrhovni pravni akt in posledično v pravo nasploh. Poleg tega si je Bučar ves čas prizadeval, da v ustavno besedilo ne bi uvrščali določb, ki po njegovi oceni niso imele ustavnega pomena. Ob tovrstnih predlogih se je včasih tudi razburil in se nanje jezno odzval. Kot primer naj omenim predlog, da se v ustavo vključi določba o pravici posameznikov do športa, ki jo je Bučar odločno zavrnil, saj po njegovem mnenju ni sodila v ustavo, temveč kvečjemu v okvir zakonskega urejanja.

Tudi sicer je Bučar verjel – z današnjega zornega kota lahko rečemo, da včasih tudi nekoliko pretirano zaupljivo ali celo naivno –, da so nekatere stvari že same po sebi strokovno gledano tako jasne, da jih v ustavnem besedilu ni treba še dodatno pojasnjevati. Tako je npr. menil, da opredelitev Slovenije kot republike že sama po sebi implicira demokratičnost političnega sistema (kar seveda drži le, če besedo republika razlagamo v njenem izvornem pomenu), zato je štel za nepotrebno oziroma pleonastično predlagano ustavno dikcijo 1. člena, po kateri je Slovenija opredeljena kot »demokratična republika«, saj je menil, da beseda »demokratična« tu ni potrebna. Iz takšnih in podobnih posamičnih izsekov iz ustavnih razprav, ki jih seveda v tem prispevku ni mogoče obširneje predstavljati, je razvidno, da je Bučar včasih preveč optimistično stavil

17 Bučar, Zanikanje temeljev, str. 3.

18 Prav tam.

na strokovni konsenz bodočih razlagalcev ustavnih določb. Danes vemo, da je lahko prav vsaka beseda, zapisana v ustavi, predmet različnih interpretacij.

Pri reševanju prej opisanih ključnih odprtih ustavnih vprašanj je bila Bučarjeva vloga na koncu zelo pomembna in večkrat odločilna. Čeprav je do nekaterih uskladitev glede teh vprašanj prišlo tudi mimo njega, je glede vsake takšne uskladitve kot predsednik ustavne komisije zavzel svoje stališče. Če se s kakšno uskladitvijo o vprašanju, ki ga je štel za zelo pomembno, ni strinjal, je tako tudi odreagirjal in na koncu pogosto vsaj delno, če ne v celoti, svoj pogled tudi uveljavil.

Tako je npr. Bučar odigral pomembno vlogo pri usklajevanju odprtih vprašanj glede eno- ali dvodomnosti parlamenta ter ureditve regionalizma. Prav na njegovo pobudo in vztrajanje sta ustavna komisija in kasneje skupščina kot kompromisni rešitvi sprejeli na eni strani asimetrično in zelo specifično dvodomno ureditev slovenskega parlamenta, na drugi strani pa tudi specifično ureditev podlage za vzpostavitev regionalizma. V prvem primeru je šlo za to, da se je na Bučarjev predlog ob državnem zboru, kot klasičnem parlamentarnem predstavništvu ljudstva, z ustavo ustanovil še državni svet kot interesno predstavništvo, v drugem primeru pa je Bučar uspel s svojim predlogom, po katerem je sicer ustava dopustila povezovanje občin v pokrajine kot širše samoupravne enote, vendar pa na način, ki dejansko ni omogočal sistemskega ustanavljanja pokrajin, zato na njegovi podlagi realno gledano do ustrezne organizacije pokrajin oziroma regionalizma po celotni Sloveniji sploh ni moglo priti.

V obeh primerih je Bučar s svojimi predlogi oziroma stališči ustavno komisijo dokaj spretno, čeprav po težavnih polemikah, privedel do nujnega ustavnega kompromisa, hkrati pa je uveljavil svoj osebni pogled na obe materiji, kajti verjel je, da bi dvodomni parlament z regijskim predstavništvom pretirano slabil moč osrednje državne oblasti. Slednja je bila po njegovem mnenju za Slovenijo kot majhno državo pomembna tako v smislu njenega učinkovitega (v ključnih vidikih centraliziranega) delovanja kot še bolj za preprečevanje morebitnih centrifugalnih regionalnih teženj, ki bi lahko v določenih skrajnih okoliščinah celo ogrožale enotnost in teritorialno povezanost naše skupne države. V tem pogledu je zagotovo izhajal iz bolečih zgodovinskih izkušenj, ko smo Slovenci izgubljali ali prepuščali svoj teritorij drugim (z nekaj svetlimi izjemami, med katere sodi v prvi vrsti pogumno ravnanje generala Maistra) oziroma smo se bili hitro pripravljeni izrazito podrediti tujim političnim in ekonomskim vplivom. Seveda pa z vidika ustavne ureditve tako institucija državnega sveta (več o tem v nadaljevanju) kot ustavno že spremenjena, vendar praktično nerealizirana

ureditev regionalizma očitno kažeta, da ta vprašanja še vedno ostajajo odprta in vedno znova sprožajo različne politične in strokovne poglede.

Ta in podobna vprašanja dejansko dokazujejo, da o nekaterih ustavnih temah nacionalni konsenz še danes ni mogoč, zato je bil kompromis glede ustavne ureditve parlamenta in regionalizma takrat nujen. Seveda ni privedel do optimalne ureditve, toda brez njega ne bi mogli sprejeti ustave. Velik del drugih ustavnih kompromisov je privedel do bolj sporazumnih ali vsaj manj problematičnih rešitev, seveda ob nekaterih izjemah. Kot rečeno, je bila Bučarjeva vloga pri doseganju ustavnih kompromisov praviloma konstruktivna, pri čemer je s svojo strokovno in politično avtoriteto večkrat utišal pretirane oziroma neproduktivne polemike v ustavni komisiji. Pri iskanju kompromisov ali optimalnih ustavnih rešitev se je praviloma opiral na strokovna (ustavno) pravna mnenja, še posebej na tista, ki so mu jih posredovali člani bivše podvinske skupine. Zelo redko se je zgodilo, da je sprejel odločitev v nasprotju z mnenji stroke. To se je praviloma lahko zgodilo le zaradi njegovega drugačnega strokovnega prepričanja ali zaradi politične nuje, da uskladi nasprotujoča si politična stališča.

Kot primer ene redkih izjem od njegove premišljene drže v ustavni razpravi naj navedem njegov poseg v strokovno in politično zasnovano ustavno ureditev imenovanja vladnih ministrov. V zadnji fazi ustavne razprave je namreč Bučar ustavni komisiji predlagal, da v tem pogledu odstopi od ustaljenega parlamentarnega modela ter v ustavo zapiše, da ministre na predlog predsednika vlade imenuje državni zbor. Ta ideja je pomenila vnos posamičnega elementa skupščinskega sistema (izvolitev oziroma imenovanje celotne vlade s strani predstavniškega telesa) v sicer celovito zaokrožen parlamentarni model državne oblasti. Ta Bučarjev predlog je bil očitno motiviran s političnim in morebiti tudi površnim strokovnim premislekom, da je treba težnjo izvršilne veje oblasti po politični dominaciji, ki je praktično prisotna v vsakem parlamentarnem sistemu, znotraj sistema delitve oblasti omejiti s pristojnostjo parlamenta, da imenuje ministre. Kljub ugovorom nekaterih članov ustavne komisije je le-ta na Bučarjevo vztrajanje in v relativni časovni stiski, ko zadeve ni bilo več mogoče vsestransko in temeljito strokovno preučiti, njegov predlog sprejela, pri čemer je verjetno tudi večina drugih članov ustavne komisije tedaj na hitro politično ocenila, da je dobro, da se bodočemu državnemu zboru na ta način zagotovita večji vpliv in nadzor nad vlado. V zvezi s tem je mogoče domnevati, da je šlo za eno tistih odločitev, ki so bile sprejete tudi kot odziv na takratno konkretno politično situacijo, saj so si parlamentarne stranke, ki seveda niso mogle z gotovostjo predvideti, kakšno

vlogo bodo imele v prihodnjih sestavah skupščine in vlade, s tem zagotovile to posebno možnost vplivanja na oblikovanje oziroma sestavo vlade.

Že nekaj let po sprejemu ustave je postalo očitno, da je bila ta ustavna rešitev napačna in da je treba imenovanje ministrov z ustavno spremembo prilagoditi naravi parlamentarnega sistema. Konsenz o tem spoznanju se je izoblikoval tako v stroki kot tudi v politiki. Toda ker je v političnem pogledu ta ureditev vedno v prid aktualni parlamentarni opoziciji, zaradi težav pri doseganju soglasja o alternativnih rešitvah ustavna sprememba še vedno ni bila sprejeta, čeprav je državni zbor obravnaval že več predlogov za ustrežnejšo ustavno ureditev imenovanja ministrov.

Bučarjeva vloga v celotnem procesu oblikovanja ustave

Proces oblikovanja ustave je treba razlikovati od izvedbe postopka sprejemanja ustave. Pri ustavodajnem postopku gre za formalni del ustavodajnega procesa, ki se je pričel 25. junija 1990 s predlogom novoizvoljenega predsedstva Republike Slovenije za začetek postopka za sprejetje nove slovenske ustave in s potrditvijo tega predloga s strani Skupščine Republike Slovenije 18. julija 1990. Ta postopek je nato potekal v okviru skupščine in njenih delovnih teles ter se zaključil 23. decembra 1991 s sprejetjem in uveljavitvijo ustave. Za razliko od tega s procesom oblikovanja ustave označujem tako prve javne ideje, razprave in zapise o možni vsebini ustave demokratične države Slovenije kot tudi vse nadaljnje neformalne in formalne razprave, predloge in dokumente, ki so vplivali na oblikovanje vsebine in sprejem ustave v slovenski skupščini.

Tu naj le opozorim, da je mogoče v širšem smislu proces oblikovanja slovenske ustavne ureditve, ki zajema poleg besedila veljavne ustave tudi implementacijo njenih določb, razumeti kot proces, ki se nadaljuje tudi po sprejetju ustave. V pravnem pogledu gre predvsem za proces sprejemanja in izvajanja zakonodajnih, ustavnosodnih, sodnih, izvršilno-upravnih in drugih oblastnih aktov in interpretacij ustavnih določb, ki le-tem v dinamičnem družbenem in časovnem kontekstu na manj abstraktni (npr. zakonski) ali konkretni ravni (npr. pri odločanju rednega ali ustavnega sodišča o ustavno določenih človekovih pravicah) sodoločajo oziroma natančneje opredeljujejo njihovo pravno vsebino. V tem prispevku seveda ne obravnavam ustavne ureditve, temveč se osredotočam le na nekatere vidike procesa oblikovanja ustave, ki so pomembni za razumevanje Bučarjeve vloge v tem procesu.

Proces oblikovanja ustave se je pričel že leta 1987 z izidom 57. številke *Nove revije*,¹⁹ v kateri so avtorji, med njimi je bil tudi Bučar, izpostavili potrebe po uresničitvi pravice slovenskega naroda do samoodločbe in državni suverenosti,²⁰ po razvoju slovenske parlamentarne večstrankarske demokracije, po ustanovitvi slovenske vojske, po drugačni ureditvi pravnega razmerja s SFR Jugoslavijo itd. S tem so eksplicitno in implicitno izpostavili tudi idejo in potrebo po novih ustavnih temeljih Slovenije, predvsem takšnih, ki bi Slovenijo, ki je bila takrat del komunistične Jugoslavije, vzpostavili kot suvereno, demokratično in pravno državo.

Bučar je proces oblikovanja nove ustave močno zaznamoval že v samem izhodišču, in sicer na dva načina. V navedeni izdaji *Nove revije* je bil soavtor prispevka Pravna ureditev položaja Slovencev kot naroda, v katerem je dokazoval nelegitimnost komunistične oblasti, poleg tega pa je bil tudi med prvimi, če ne celo prvi, ki je leta 1987 v Društvu slovenskih pisateljev ter posledično širše v Sloveniji sprožil kritično in odklonilno reakcijo nekaterih intelektualcev na predlog predsedstva Jugoslavije (januar 1987), da se začne postopek za spremembo ustave SFR Jugoslavije. Po oceni Bučarja je ta predlog vodil v izrazito centralizacijo številnih državnih in družbenih področij ter v omejevanje pristojnosti Slovenije in drugih federalnih republik skupne države.²¹

Takratno turbulentno dogajanje je nekaj mesecev kasneje privedlo do ustanovitve Ustavne komisije Društva slovenskih pisateljev, katere zunanji član je bil tudi Bučar. Svojo ustavno komisijo so kmalu zatem ustanovili tudi sociologi v okviru Slovenskega sociološkega društva, pri čemer sta nato obe ustavni komisiji, ki sta delovali kot nekakšna civilnodružbena alternativa tedanji uradni skupščinski ustavni komisiji, napisali in javno objavili vsaka svojo kritično oceno takrat že oblikovanega delovnega besedila osnutka sprememb zvezne jugoslovanske ustave.²² Čeprav je šlo pri delu obeh civilnodružbenih »ustavnih komisij« za kritiko potencialnih sprememb in dopolnitev jugoslovanske ustave, je bila iz te kritike že jasno razvidna temeljna ustavna usmeritev obeh omenjenih društev. Ta je odražala takratno slovensko javno mnenje, ki je bilo v

19 *Nova revija* 57, Prispevki za slovenski nacionalni program.

20 Seveda pa v tistem obdobju odločitev za državno osamosvojitve Slovenije še zdaleč ni bila oblikovana, kar v svoji retrospektivni analizi ugotavlja tudi Bučar, ki pravi, da je odločitev o lastni državi v tistem obdobju nekako podzavestno zorela predvsem zaradi pomanjkanja druge alternative ter brez kakih globljih razmislekov o resničnem pomenu te odločitve, ki si je dotlej ni upala sprejeti še nobena generacija slovenskih izobražencev (Bučar, Od kdaj zamisel, str. 21–23).

21 Glej Jambrek, *Ustavna demokracija*, str. 231–232.

22 Glej prav tam, str. 236–237.

marsičem diametralno nasprotno od usmeritev predlaganega osnutka ustavnih sprememb, saj je izražalo želje po večji samostojnosti Slovenije (in drugih jugoslovanskih republik), po svobodnejšem trgu in podjetniški pobudi, po legitimnosti in samostojnosti družbenih gibanj, po neposrednih volitvah z več kandidati ter nenazadnje po političnem pluralizmu.²³

Vse te ideje so kmalu pripeljale tudi do dogovora obeh »ustavnih komisij« o pripravi ustavnih tez za novo slovensko ustavo.²⁴ Tako sta 25. aprila 1988 Ustavna komisija upravnega odbora Društva slovenskih pisateljev in Delovna skupina za ustavni razvoj pri slovenskem sociološkem društvu objavili »Gradivo za slovensko ustavo«, v katerem so zavzemale posebno mesto »Teze za ustavo Republike Slovenije«, bolj znane kot Sociološko-pisateljska ustava ali Pisateljska ustava (v nadaljevanju: Pisateljska ustava). Teze so predstavljale povzetek in dograditev idej, ki so bile leto prej objavljene v nacionalnem programu. Oblikovane so bile kot nekakšna okvirna zasnova ustavnega besedila, njihov osnovni namen pa je bil izražen v težnji po odpravi ideoloških načel iz ustave, po odpravi ustavnih določil o vodilni vlogi Zveze komunistov ter v težnji po začetku procesa za vzpostavitev modernega demokratičnega ustavnega reda v Sloveniji, ki naj bi se oblikovala kot država. Med sestavljavci tez je bil tudi Bučar, ki je oblikoval teze o državni ureditvi s spremno avtorsko razlago. Od tedaj dalje je bil Bučar ves čas vključen v proces porajanja ter kasneje oblikovanja in sprejemanja nove ustave. Še več, bil je vseskozi eden vodilnih akterjev, lahko rečemo tudi protagonistov tega procesa. Ne samo kot pisec besedil, temveč seveda v svoji kasnejši politični vlogi tudi kot predsednik skupščine in ustavne komisije.

Bučar je bil neposredno vključen tudi v proces oblikovanja t. i. Demosove ustave, ki jo je z naslovom »Delovni osnutek nove slovenske ustave« 10. aprila 1990 takrat že bistveno močnejša in vplivnejša politična in intelektualna opozicija objavila v svojem časopisu *Demokracija* (št. 14, 10. 4. 1990, str. 1–8). Ta osnutek se je opiral na besedilo Pisateljske ustave, prijelo pa se ga je omenjeno ime »*Demosova ustava*«, kar ni bilo povsem točno. Sprejel ga je namreč Zbor za ustavo, katerega članica je bila tudi Zveza socialistične mladine Slovenije (ZSMS), res pa ga je v svoj program sprejela tudi tedaj že ustanovljena Demokratična opozicija Slovenije (Demos), katere koalicijske članice so bile združene tudi v Zboru za ustavo. V primerjavi s Pisateljsko ustavo je navedeni osnutek (v nadaljevanju ga zaradi lažjega razločevanja od drugih besedil vseeno

²³ Podrobneje prav tam, str. 237–238.

²⁴ Glej prav tam, str. 263.

imenujem Demosova ustava) v 164 členih ponujal natančnejše izdelano in pravno gledano še za stopnjo bolj izpopolnjeno formulacijo zasnove nove ustave, čeprav seveda po stopnji izdelanosti ni presegal oznake iz svojega naslova. Bučar je skupaj s Petrom Jambrekem koordiniral delo strokovne skupine, ki je pripravila besedilo Demosove ustave, pri čemer je vsebinsko podlago za poglavje o državni ureditvi tvoril Bučarjev zadevni prispevek iz Pisateljske ustave.

Bučar je nato vse do ustanovitve ustavne komisije skupaj s Petrom Jambrekem in nekaterimi drugimi avtorji Pisateljske ustave, Demosove ustave ter z nekaterimi člani kasnejše podvinske skupine načrtoval nadaljnje korake za oblikovanje in sprejem ustave. Ko je na volitvah 1990 zmagal Demos in je Bučar postal predsednik skupščine, je postalo jasno, da bo imel postopek sprejemanja nove ustave politično prioriteto. Na neformalnem sestanku v Bohinju, na domu novoizvoljenega predsednika skupščine Bučarja, je tako 1. maja 1990 o tem potekal razgovor, ki so se ga poleg Bučarja udeležili Tine in Spomenka Hribar, Jože Pučnik in Peter Jambrek.²⁵ V tem razgovoru je že dozorelo spoznanje, da je treba poleg dotedanjega optimističnega načrta, po katerem naj bi bila nova slovenska ustava sprejeta in razglašena že decembra 1990, računati tudi na možnost, da bo lahko do sprejema ustave prišlo šele maja 1991. Danes vidimo, da je bil tudi ta drugi načrt še vedno preveč optimističen, saj je bila ustava sprejeta šele decembra 1991. Pri tem so še posebej zanimiva Bučarjeva opažanja iz tistega časa, po katerih so zakasnitev pri sprejemu ustave povzročili poslanci Demosa, ki so v parlamentarni obravnavi podali k predlogu ustave toliko spreminjevalnih in dopolnilnih predlogov, da so s tem pokopali vsako upanje, da bi bila lahko ustava sprejeta še v tekočem letu (1990), tj. prvem po prevzemu oblasti.²⁶ Ti spreminjevalni in drugi predlogi so bili mnogi v nasprotju s strokovnimi utemeljitvami ter medsebojno neusklajeni ali celo nasprotujoči si, pri čemer pa je Bučar leta kasneje v retrospektivi le ocenil, da ta blokada verjetno ni bila namerna.²⁷ Tej Bučarjevi oceni ni težko pritrditi, kajti v tistem času je v ustavni razpravi na strani Demosa sodelovalo veliko poslancev, ki so bili povsem politično neizkušeni in niso imeli dovolj znanja o vsebinskih in postopkovnih vidikih sprejemanja ustave.

Bučar se je že v naslednjih dneh po omenjenem sestanku v Bohinju s predsednikom predsedstva Slovenije Milanom Kučanom dogovoril, da je treba sprožiti pobudo za začetek postopka za sprejem nove ustave. Na podlagi tega

25 Prav tam, str. 285. Glej tudi Hribar, *Začetek in konec Demosa*, str. VIII.

26 Bučar, *Rojstvo države*, str. 309; Pesek, *Bučar*, str. 514.

27 Bučar, *Rojstvo države*, str. 309.

dogovora sta se nato pri Milanu Kučanu uvodnega delovnega razgovora za določitev načina in rokov za sprožitev tega postopka udeležila Peter Jambrek in Lojze Ude, ki sta bila kasneje imenovana za člana podvinske skupine.

Od tu dalje Bučar kot predsednik skupščine in kasneje ustavne komisije seveda ni več mogel prevzemati vloge pisca ustavnih gradiv ali drugih strokovnih nalog pri pripravi besedila nove ustave. Za to nalogo je skupščina pooblastila podvinsko skupino, kasneje pa so strokovna mnenja in besedila oblikovali pravni in drugi strokovnjaki, ki so sodelovali z ustavno komisijo ter z njenimi podskupinami za posamezna ustavna področja. Toda Bučar je v tesni povezavi s Petrom Jambrekom, s katerim sta se srečala že pri kritičnih nastopih zoper načrtovane amandmaje k jugoslovanski ustavi ter sta nato med drugim sodelovala pri pripravi Pisateljske ustave in Demosove ustave, ves čas spremljal tudi delo podvinske skupine, ki je pripravila ključni delovni osnutek bodoče slovenske ustave. Ker je imel kot predsednik ustavne komisije celo najpomembnejšo politično vlogo pri nadaljnjem oblikovanju ustavnega besedila ter seveda pri samem sprejemanju ustave, ki jo je kot predsednik skupščine tudi svečano razglasil, je na mestu ugotovitev, da je bil Bučar edina oseba, ki je bila v procesu sprejemanja ustave strokovno ali/in politično aktivno udeležena od začetka do konca.

Glede Bučarjeve vloge v celotnem procesu oblikovanja ustave je mogoče ugotoviti, da so prav v tem procesu njegove osebne lastnosti, strokovno znanje, življenjske izkušnje ter pridobljen politični položaj (predsednik skupščine) ustvarili izjemno in močno sinergijo. Čeprav so imeli mnogi v različnih obdobjih pomisleke o njegovih strokovnih in političnih pogledih,²⁸ se je na koncu izkazalo, da je bil tako glede projekta osamosvojitve kot glede vodenja skupščinskega postopka sprejemanja ustave pravi človek na pravem mestu. Politično je bil predan ideji samostojne Slovenije, ustavne in parlamentarne demokracije in pravne države, pri čemer je zaradi svoje etične osebne in državljanske drže ter velikega poguma nastopal ne le kot (bolj ali manj spreten) politik, marveč predvsem kot državnik. Ob tem je imel na podlagi svoje poklicne preteklosti

28 Ob tem, da je Bučarja prejšnji komunistični režim seveda ostro kritiziral in sankcioniral kot disidenta, so se tudi v času njegovega predsedovanja slovenski skupščini pojavila različna mnenja in vprašanja o njegovi politični sposobnosti. Po formalno sprejeti napovedi o umiku Jugoslovanske ljudske armade iz Slovenije, 18. julija 1991, ki je seveda mnogim ključnim akterjem osamosvojitve dvignila samozavest, je Janez Janša predlagal korenito spremembo v vodstvih državnih organov, pri čemer so bili v ozadju nastanka te ideje tudi drugi posamezniki. Bučarja naj bi po tej zamisli v tistem času, ko ustava sploh še ni bila do konca spisana, prestavili na ustavno sodišče (glej Žerdin, *France Bučar*, str. 141–142), čemur se je Bučar uspešno uprl.

tudi izkušnje z delom v upravi, ki jih je večkrat postopkovno in politično spretno izkoristil pri uveljavljanju ciljev, za katere se je zavzemal.

Za ustavni proces sta bila še posebnega pomena njegova privrženost pravni državi ter njegovo obsežno pravno in tudi širše družboslovno znanje, ki sta mu prinašali status strokovne avtoritete. V njegovem političnem in državniskem delovanju se je nedvomno praktično odražal tudi sistemski pristop, ki je bil pomembna osnova in vodilo njegovega znanstvenega pogleda na družbo²⁹ in v skladu s katerim je tudi na osamosvojitve ter oblikovanje ustave gledal kot na celovit proces, v katerem morajo biti za dosego cilja vsi elementi v ustrezni dinamični soodvisnosti, pri čemer je pomembno, da so ti elementi prežeti tudi z etično vsebino. S praktičnega vidika pa je bilo npr. zanimivo in pomembno, da je bil Bučar nekdanji profesor mnogim pravnikom, ki so bili člani ustavne komisije ali so drugače sodelovali v skupščinski ali širši ustavni razpravi. Kot udeleženec v teh razpravah sem pogosto opažal, da se mu tako ti kot tudi mnogi drugi posamezniki zaradi priznavanja njegove strokovne in osebne avtoritete včasih niso upali izraziteje ugovarjati, četudi se z njim niso strinjali.

Njegov bistveni pravniški prispevek k ustavnemu oblikovanju nove države je bil v tem, da je razumel, da je treba državo zgraditi na legitimnih in legalnih temeljih. Zavedal se je, da se morata obe vrsti državno-demokratskih temeljev zlit in osrediniti v slovenski ustavi ter da je treba samostojno državo, od organizacije plebiscita do sprejemanja slovenske zakonodaje, tudi sicer izgrajevati po legalni poti. Politično legitimnost državne osamosvojitve je Sloveniji zagotovil predvsem zakonito zasnovan, organiziran in izpeljan plebiscit o samostojni Sloveniji, legalne temelje novi državi pa sta zagotovila dva ključna ustavna akta, tj. Temeljna listina o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije ter Ustava Republike Slovenije, ter vsi t. i. osamosvojitveni zakoni, ki so bili po predpisanem postopku sprejeti v skupščini. Seveda pa je bilo za mednarodno politično in pravno legitimnost naše novonastale države ključno tudi to, da sta oba vrhovna ustavna akta Slovenijo konstituirala kot moderno demokratično, pravno in socialno državo, ki namenja osrednji pomen varstvu človekovih pravic. Prav za vse te prvine nove države se je seveda ves čas osebno zavzemal tudi Bučar.

Bučar je za smiselnost oziroma utemeljenost svoje (ustavno)pravne države,³⁰ s katero je močno zaznamoval celoten proces nastajanja ustave, na sicer

29 Glej Kovač, *Filozofija France Bučarja*, str. 31–55.

30 Žerdin, *France Bučar*, str. 122–123 to Bučarjevo držo označuje kot legalistično, pri čemer meni, da je bil po eni strani »legalistični fundamentalizem« najpomembnejši del Bučarjevega političnega nazora, hkrati pa navaja, da se je Bučar zavedal, da je ideja o legalistični odcepitvi

France Bučar med govorom ob izidu glasovanja o sprejemu Ustave Republike Slovenije v Skupščini Republike Slovenije, 23. decembra 1990

(Foto: Tone Stojko, hrani: Muzej novejšje in sodobne zgodovine Slovenije)

nekoliko neprijeten način dobil potrditev tudi v svojem srečanju z ameriškim veleposlanikom v SFR Jugoslaviji Warrenom Zimmermannom, ki ga je v skupščini gostil približno dva meseca pred osamosvojitvijo. Naslednji dan po

oziroma osamosvojitvi Slovenije na neki način bistroumni nesmisel. Bučarjevo stališče o postopku osamosvojitve, ki ni bil nikjer vnaprej zapisan oziroma določen, naj bi temeljilo na naravnem pravu, ki naj bi Sloveniji najprej omogočalo osamosvojitve, nato pa nadaljnjo odločitev o tem, ali ostane samostojna ali pa vstopi v kakšno novo povezavo. Tudi Bučar sam je kasneje dejal, da »vsak jurist dobro ve, da se v skladu s pravnim redom ne da iz države priti, ker vse demokratične države imajo predvideno, da se legalno ne boš mogel izločiti«. (Pesek, *Bučar*, str. 512). Toda k opredelitvi »bistroumnega nesmisla legalne odcepitve«, kot takšno stališče Bučarja označuje Žerdin, je le treba dodati, da je bila glede na določbo Ustave Socialistične republike Slovenije iz leta 1974 pri slovenski osamosvojitvi v ustavnopravnem smislu vsaj na načelni ravni navedena kontradiktornost močno omiljena (čeprav sam postopek odcepitve ni bil pravno urejen), kajti v tej ustavi je bila izrecno določena pravica slovenskega naroda do samoodločbe ter ob tem izrecno navedeno, da ta pravica vključuje tudi pravico do odcepitve (I. temeljno načelo te ustave). Pravna podlaga za osamosvojitve Slovenije je torej bila izrecno določena že v naši republiški ustavi in nihče v takratni Jugoslaviji te naše kolektivne ustavne pravice kot takšne nikoli ni zanikal. Le v času, ko se je začela porajati ideja o možnosti slovenske osamosvojitve, so se v zvezi s tem v Srbiji pojavila tendenciozna pravna stališča o trajni konzumiranosti te pravice s slovenskim vstopom v Jugoslavijo, kar je bilo seveda povsem nesmiselno in v nasprotju z mednarodnopravnim razumevanjem temeljne pravice ljudstev oziroma narodov do samoodločbe.

tem srečanju mi je Bučar precej resignirano dejal, da je bil ta sestanek zanj zelo težak, saj mu je Zimmermann dejal, da so ZDA odločno proti osamosvojitvi Slovenije. Toda ameriški veleposlanik je, po Bučarjevih besedah, k temu še dodal, da če se že odločimo za to skrajno in trmoglavo dejanje, naj to storimo v skladu s pravnim redom, sicer nas nikoli ne bodo priznali.³¹ Iz Bučarjevega povzetka tega sestanka in njegovega razpoloženja sem videl, da mu je bilo zdaj še bolj oziroma dokončno jasno, da bo pot do mednarodnega priznanja samostojne Slovenije zelo težka, da pa mu upanje vzbuja prav ta »legalistični del«³² veleposlanikove izjave, s katerim je seveda Zimmermann pri Bučarju potrkal na odprta vrata. Če kdo, potem se je Bučar še kako dobro zavedal, da moramo v formalnem pogledu pot v samostojnost tlakovati z ustavnimi in zakonskimi akti, ki morajo biti po predpisanih postopkih in na demokratičen način sprejeti v slovenski skupščini. Seveda pa se je Bučar ob tem zavedal, da je lahko tudi ustava šele nasledek uspešnih političnih procesov.³²

Moja osebna izkušnja sodelovanja z Bučarjem

Z Bučarjem kot predsednikom skupščine in njene ustavne komisije sem dve leti (od januarja 1991 do decembra 1992) tesno sodeloval v vlogi sekretarja Ustavne komisije Skupščine Republike Slovenije. Čeprav mi je v tem času večkrat pripovedoval tudi kake zgodbe in anekdote iz svojega življenja, opisal ozadja nekaterih preteklih in aktualnih političnih in širših družbenih dogajanj ter mi namenil kak koristen poklicni in življenjski nasvet, sva najin odnos oba razumela predvsem kot strokovno sodelovanje, v okviru katerega sva ves čas ohranjala medsebojno spoštljivost. Med nama se je ohranjala nekakšna distanca, na kar je zagotovo vplivalo več dejavnikov. Bučar je bil mnogo starejši od mene, bil je predsednik skupščine in moj nadrejeni in pred pričetkom pisanja ustave se nisva nikoli srečala oziroma osebno spoznala. Jaz sem ga dojemal kot strokovno in politično avtoriteto, on pa se je ob tem, da mi je bil nadrejen že po položaju, na nekakšen profesorski način večkrat postavil v vlogo mentorja, ki daje mlademu začetniku koristne nasvete in opozorila.

Bučarja sem prvič osebno srečal v zadnjih dneh avgusta 1990 v gradu Podvin, kjer sem kot strokovni tajnik t. i. podvinske skupine sodeloval pri pisanju predloga osnutka ustave (t. i. Podvinska ustava). Po nekaj dnevih

31 Ta razgovor je kasneje večkrat povzemal tudi sam Bučar. Glej npr. Pesek, *Bučar*, str. 512; Bučar, *V viharjih časih*, str. 52–53.

32 Prim. Bučar, *Nastajanje nove slovenske ustave*, str. 14.

napornega dela so nas ločeno obiskali dr. Jože Pučnik, predsednik Demosa, dr. France Bučar, predsednik skupščine, ter mag. Janez Kocijančič, neformalni pooblaščenec predsednika predsedstva Milana Kučana. Bučarjev obisk je bil kratek, zanimalo pa ga je predvsem, ali delo poteka normalno in kako hitro bo opravljeno. Dr. Peter Jambrek, ki je bil koordinator (neformalni vodja) podvinske skupine, ga je v prisotnosti ostalih članov informiral o tem, da delo poteka dobro in konstruktivno ter da bo zastavljeni rok za pripravo predloga osnutka ustave spoštovan. Bučar je nato po kratkem razgovoru o našem delu kmalu odšel.

Moje drugo srečanje z njim je bilo bistveno drugačno. Pomembno je bilo za oba. Neki ponedeljek v decembru 1990 sem namreč ob osmih zjutraj prišel k njemu v njegovo predsedniško skupščinsko pisarno na predstavitveni razgovor kot kandidat za sekretarja za skupščinsko ustavno komisijo, ki ji je predsedoval kot predsednik skupščine. Kako je prišlo do tega? V soboto, le dva dni pred tem, me je domov poklical Peter Jambrek in mi dejal, da me želi predlagati predsedniku skupščine Bučarju za novega sekretarja ustavne komisije. Ker sem bil takrat kot pedagoški asistent že zaposlen na ljubljanski pravni fakulteti, sem mu seveda izrazil skrb in pomisleke glede hkratnega angažmaja pri ustavi, pri čemer me je kot kot profesor naše fakultete v tem pogledu do neke mere takoj pomiril, saj mi je dejal, da bo delo z ustavo trajalo le še nekaj mesecev in da to ne bo oviralo mojega dela na fakulteti. Tej njegovi pretirano optimistični presoji sem verjel, in ker nisem imel veliko časa za razmislek, sem mu naslednji dan sporočil, da sem pripravljen sprejeti navedeno strokovno nalogo. Ker pa se je seveda proces sprejemanja ustave kasneje bistveno podaljšal in intenziviral ter me strokovno in časovno močno preokupiral, sem se že kmalu zatem redno zaposlil v skupščini, ob tem pa na pravni fakulteti še naprej redno opravljal pedagoške in nekatere druge obveznosti.

Tako sem tisti ponedeljek sedel pred predsednikom Bučarjem in dobil občutek, da se kar precej čudi, koga mu je Jambrek poslal kot kandidata za novega sekretarja ustavne komisije. Verjetno si je mislil, da sem premlad in premalo izkušen, toda rekel ni nič takega. Ko sem mu začel razlagati, kaj vse mislim, da bi lahko kot bodoči sekretar naredil, me je kmalu nekoliko nestrpno in odrezavo prekinil in dejal, da bo vse to opravil že on in da bo moja naloga predvsem, da korektno pišem zapisnike. Bilo mi je jasno, da ob tem, da me ne pozna in da sem z 28 leti relativno mlad in strokovno še ne dovolj izkušen, vame ne more imeti kakšnega posebnega zaupanja, zato sem cenil, da je bil do mene v tem najinem kratkem pogovoru dosledno spoštljiv. Kasneje sem se na srečo v svoji novi vlogi

dobro izkazal, tako da se je med nama razvilo ne le zaupanje, temveč tudi iskreno medsebojno spoštovanje, v okviru katerega je seveda on zasedal mesto učitelja in vodje, jaz pa mesto učenca in strokovnega pomočnika. Seveda sem kasneje kot sekretar ustavne komisije počel marsikaj več, kot le pisal zapisnike.

Naj omenim še moje tretje zaporedno začetno srečanje z Bučarjem. V teh treh srečanjih sem namreč lahko že v precejšnji meri spoznal nekatere temeljne plati njegovega značaja. Če sem v prvem srečanju v Podvinu doživel Bučarja predvsem kot močno ciljno usmerjenega in odločnega politika in intelektualca, ki se je zavedal ključnega političnega in pravnega pomena sprejetja nove ustave, ter sem nato v drugem srečanju nekako intuitivno začutil, da je človek visokih zahtev, ki ga povprečnost ne zanima, sem ga v tretjem srečanju spoznal tudi po njegovi mehkejši in duhovitejši plati. V slednjem primeru sem se pri njem oglasil neki ponedeljek v začetku ali sredi januarja 1991, ko so pričakovanja glede nove ustave že močno naelektrila politično ozračje. Postalo je jasno, da sprejemanje nove ustave ni več le teoretična ideja ali osamljen poskus nasprotovati tedanjemu nedemokratskemu jugoslovanskemu režimu, marveč ključni del projekta političnega in pravnega osamosvajanja Slovenije.

V predsednikovi skupščinski pisarni sta me pričakala Bučar in Vitodrag Pukl, eden od dveh podpredsednikov ustavne komisije (drugi je bil Miran Potrč). Na ta razgovor, kjer naj bi se okvirno pogovorili o naslednjem sklicu ustavne komisije, sem prišel s precejšnjim nelagodjem, kajti odločil sem se, da bom predsednika prosil, da mi v januarju odobri teden odsotnosti. Pred tem zaradi svoje študijske in pedagoške zagnanosti na pravni fakulteti že dve leti zapored nisem izkoristil zimskega dopusta, tako da sem se to namenil storiti zdaj. Ko sem Bučarju povedal, da bi šel rad v januarju, še pred sejo ustavne komisije, za en teden na smučanje, sta me on in Pukl najprej skrajno nejeverno pogledala, saj nekako nista mogla verjeti, da si v tem napetem času ter kot novinec na položaju sekretarja in to že kak teden po nastopu dela sploh upam predlagati kaj takega. Ko sem že pričakoval pravo predsednikovo eksplozijo, saj iz njegove mimike nisem razbral nobenega razumevanja za takšen predlog, pa se mu je obraz nenadoma razjasnil in dejal mi je: »No, prav, pa pojdite smučat. Saj vam bo dobro delo. Samo pazite, da si ne zlomite noge, da boste lahko normalno delali, ko se vrnete. Ah, saj sem tudi sam smučal ta vikend. Bil sem na Kobli in sem tak smuk užgal, da je bil pravi užitek,« je dodal takrat že 67-letni Bučar. In še pripomnil: »Kar uživajte, saj imate prav, da si vzamete tudi dopust.« Lahko si mislite, s kakšnim olajšanjem sem odšel s tega sestanka, na katerem smo nato dorekli nekatere organizacijske zadeve glede nadaljnjega dela ustavne komisije.

Bučar je cenil zdravo pamet, odkritost in poštenost, strokovno znanje in delo. Sestanki z njim niso potekali na konvencionalen način. Pogosto je svojim gostom v njegovih predsedniških prostorih v skupščini pozabil posebej ponuditi kavo ali kak drug napitek, ki se je v tistih časih običajno ponudil ob začetku razgovora. Za to so morali še bolj skrbeti protokolarni in drugi sodelavci iz njegovega kabineta, kajti Bučar najpogosteje ni izgubljal časa z uvodnimi prijaznostmi, temveč je kar takoj prešel na vsebinsko razpravo.

Ker sem v svojem več kot dvajsetletnem svetovalnem delu v takratni skupščini in kasneje v državnem zboru vse do leta 2014 neposredno sodeloval z vsemi predsedniki državnega zbora (izjema je bil le predsednik Herman Rigelnik, ki sem ga osebno kot predsednika na kratko srečal le dvakrat ali trikrat), lahko zanesljivo rečem, da je bil Bučar v nekaterih zadevah bistveno drugačen od ostalih. Njegova »pozabljivost«¹ glede zadev, kot so uvodne vljudnostne geste, je pričala o tem, da mu je tuja tista prilagodljivost, ki je imajo povprečni politiki običajno v izobilju. Praviloma ga ni zanimalo, kakšen vtis bo naredil na sogovornika. Prav tako se ni kaj dosti posvečal piarju. Najpogosteje je na sestankih, kot rečeno, takoj prešel k vsebinskim zadevam, ki jih je kot intelektualec obravnaval z vso svojo miselno ostrino.

Toda včasih je znal presenetiti tudi s prav nasprotnim pristopom, še posebej, ko je gostil osebe, ki jim je zaupal ali bil z njimi tesneje osebno povezan. Takrat je včasih že na začetku razgovora vsem sogovornikom poleg kave ponudil tudi viski ali kakšno drugo močnejšo pijačo ter znal povsem sproščeno pokramljati tako o osebnih kot političnih stvareh.

Bučar predvsem ni imel potrpljenja za izgubljanje časa v (pre)dolgi političnih razpravah in za razprave posameznikov, ki so bile intelektualno plitke ali zgolj politikantske, tj. oportunistične, nedržavotvorne ipd. Ko sem ga enkrat v prvi četrtini leta 1991 vprašal, zakaj se kot predsednik ustavne komisije ne udeležuje nekaterih takratnih sej te komisije in njihovo vodenje prepušča obehma podpredsednikoma Potrču in Puklu, mi je preprosto odgovoril, da s tem ne želi izgubljati časa in da se bo v ustavno razpravo vključil, ko bo šlo zares. V tistem obdobju je imela ustavna komisija že dlje časa številne podskupine kot delovna telesa, v katerih so politiki ter pravni in nekateri drugi strokovnjaki razpravljali o posameznih poglavjih in določbah osnutka ustave, na ustavni komisiji pa je nato o vsem tem potekala politična razprava. Izkazalo se je, da je bila Bučarjeva ocena o pomenu te faze ustavne razprave vsaj v pretežni meri pravilna. Ko so se številna vprašanja in dileme skozi večmesečno razpravo dodobra izčistili ali pa se je dokončno izkazalo, da glede določenih vprašanj ni zadostnega ustavnega

konsenza, je vodenje ustavne komisije prevzel on sam ter razpravo s svojo avtoriteto res usmeril proti rešitvam, ki si jih je predhodno zamislil. Seveda pa je bila v nekaterih primerih zadeva ravno obratna. Ker namreč v predhodni razpravi o nekaterih ustavnih temah ni neposredno sodeloval, so se glede teh tem med poslanci in političnimi strankami že oblikovala nekatera čvrsta stališča in prepričanja, ki jih je nato Bučar z večjo težavo preusmerjal tja, kamor si je želel.

Seveda tudi na splošno, zaradi demokratičnosti razpravljanja v ustavni komisiji, marsikaj ni šlo po Bučarjevi volji. Včasih je njegovo potrpljenje močno načel kak razpravljavec, ki na razpravo ni bil dobro pripravljen ali ni bil sposoben razpravljati na ustrezni intelektualni ravni. V takšnih primerih je Bučar, potem ko je pod mizo nestrpno stiskal ali zvijal svoja očala, občasno celo malo zacepetal z nogama in se nemirno presedal, prej ali slej izbruhnil in razpravljavcu dejal, da naj članov komisije ne poučuje o tem, kar že vsi vedo, ali pa da naj upošteva, da člani komisije niso neumni. Praviloma so takšni njegovi izbruhi nepotrpežljivosti imeli dober učinek in so vsaj pretežno utišali takšnega govorca. Toda pravo Bučarjevo jezo so si nakopali predvsem tisti člani ustavne komisije, ki so zagovarjali kako ustavno rešitev, ki je bila očitno v neskladju z osnovno težnjo po bodoči samostojni in relativno učinkoviti demokratični in pravni državi. V takšnih primerih je svojo jezo, ki sem jo sedeč ob njem jasno razbral iz njegovih kretenj, večkrat tudi uspešno potlačil, saj se je zavedal, da mora tu igrati politično igro ter namesto neposredne verbalne konfrontacije raje uporabiti drugačno taktiko oziroma zvijačo. Ko sva se po končani seji ustavne komisije, na kateri je potekala kakšna tovrstna razprava, usedla in pogovarjala, mi je večkrat pojasnil, da želijo s takšnimi razpravami nekateri poslanci, ki v resnici niso naklonjeni slovenski osamosvojitvi, zgolj zavleči ali onemogočiti sprejem ustave.

V takšnih in podobnih pomembnih zadevah je znal Bučar vsekakor ravnati tudi nadvse politično modro in zvito. Svojo odločno naravnost k cilju, tj. k Sloveniji kot samostojni, demokratični, pravni in socialni državi, je znal ustrezno uskladiti s sklepanjem nekaterih nujnih političnih kompromisov ter uporabiti tudi taktične politične pristope za doseg zadostne podpore ustavi in drugim pomembnejšim skupščinskim aktom. Pri tem pa ni popuščal tako, da bi se zaradi kakršnekoli lastne koristi odrekel temeljnim etičnim normam ali zanemaril ključne interese Slovenije in državljanov.

Del Bučarjeve življenjske filozofije, ki jo je izpričeval s svojimi dejanji, je bila nepopustljivost glede norm etike in spodobnosti. S tem seveda ne mislim, da

tudi njemu v življenju ni marsikdaj spodletelo pri uveljavljanju te svoje načelne usmeritve. Toda ta njegova etična prizadevnost ter težnja po odgovornem in predanem opravljanju javne funkcije je bila še posebej pomembna v zadnji fazi ustavne razprave, ko je bilo treba na poti do končnega sprejema ustave prebiti ali preseči kar nekaj čvrstih blokad. Ne glede na to, kaj so si posamezni člani ustavne komisije ter drugi takratni poslanci in politiki osebno mislili o Bučarju, mu je velika večina priznavala intelektualno in osebnostno avtoriteto, ki si jo je ustvaril skozi leta intelektualnega dela ter z velikim pogumom, ki ga je večkrat izpričal v svojem burnem življenju. Majhna, a vendar nazorna ponazoritev te njegove drže in njenih posledic je dobro razvidna iz naslednjega primera.

Decembra 1991, nekaj tednov pred predvidenim sprejemom ustave, je bila ob 9. uri zjutraj sklicana seja ustavne komisije. To je bila ena zadnjih sej, ki je bila zaradi končnih usklajevanj ustavnega besedila še posebej pomembna. Točno ob 9. uri je predsednik Bučar že sedel na svojem predsedujočem mestu v skupščinskem velikem salonu (kot se je imenovala sejna dvorana) ter pred kamerami in ob prisotnosti novinarjev čakal, da pridejo na sejo še preostali člani komisije. Sejna dvorana je bila namreč še vedno na pol prazna. Bučar je postajal vidno slabe volje. Pri sebi je mrmral, da gre za neverjetno nespoštljivost poslancev do ustave in ustavne komisije. Po petnajstih minutah, ko je bila komisija zaradi zamujanja več kot polovice članov še vedno nesklepčna, je jezno vstal in dejal: »Če je tako, da se jim gospodom ne da priti pravočasno na sejo, potem pa nič. Seja je končana oziroma je ne bo!« Takoj zatem je zapustil prostor in odšel v svojo pisarno.

Ker je šlo za nadvse pomembno sejo in je kazalo, da brez njene izvedbe ne moremo uloviti zastavljenega roka za sprejem ustave, so vsi prisotni ostali brez besed in se zmedeno spogledovali. Ko so nekaj minut zatem na sejo le prišli vsi tisti ostali člani ustavne komisije, ki so zamujali, je nastala vsesplošna zadrega. Seveda je bilo zamudnikom upravičeno nerodno. Kolikor se spomnim, je nato po splošnem dogovoru do Bučarjeve pisarne odšel eden od članov ustavne komisije, da mu sporoči, da je zdaj komisija sklepčna in da bi lahko sejo izpeljali. Ker predsednik od svoje odločitve ni hotel odstopiti, je šla zatem do njega še članica komisije, ki pa se je prav tako vrnila, ne da bi ga uspela pregovoriti. Nobeno pojasnilo ali opravičilo ni delovalo. Nazadnje sem šel do njega še jaz in ga kot sekretar komisije ob vsem razumevanju za njegovo reakcijo oziroma odločitev skušal prepričati, da sejo vseeno izpeljemo, saj je izredno pomembna, časa pa nam zmanjkuje. Odgovoril mi je: »Poslušajte, mladi gospod, človek si nikoli ne sme tako močno želeli kake stvari, da se ji ne bi bil zmožen tudi odreči.«

Takšna Bučarjeva praktično izpričana nepopustljiva zaveza k dostojnosti in odgovornosti delovanja v javni sferi govori sama zase. Naslednji dan je bila seja ustavne komisije ponovno sklicana, vsi njeni člani so bili tokrat na svojih mestih že točno ob začetku seje. Delo je nato potekalo zavzeto in na koncu je bila ustava tudi zaradi te uspešno izvedene seje sprejeta po predvidenem časovnem načrtu.

Ker je bil Bučar temperamenten, je lahko človek ob njegovih odločnih in pogosto vehementnih nastopih dobil občutek, da gre za avtokrata. Toda če si pri določenih pogledih vztrajal z argumenti, je vedno prisluhnil. Na koncu se morebiti vseeno ni strinjal, toda spoštoval je intelektualno in na dejstvih utemeljeno razpravo. Če so se mu zdeli argumenti sogovornika prepričljivi, je znal tudi odstopiti od svojega stališča.

Med takšne primere pa zagotovo ni sodila razprava, ki sva jo imela o ustavni vzpostavitvi državnega sveta, kjer je odločno in nepopustljivo vztrajal pri svojem stališču. Ko je namreč nekje sredi leta 1991 postalo jasno, da v ustavni razpravi ni mogoče pričakovati, da bodo bodisi zagovorniki enodomnega bodisi zagovorniki dvodomnega parlamenta odstopili od svojega stališča v prid nasprotnemu, je ocenil, da lahko kot kompromisni predlog ponudi institut državnega sveta. Ta državni organ naj bi bil nekakšna dopolnitev državnega zbora, in sicer kot predstavništvo lokalnih in poklicnih interesov, pri čemer bi bil voljen posredno in ne bi imel pomembnejših parlamentarnih pristojnosti. Takšna rešitev naj bi po eni strani ustrezala zagovornikom enodomnosti, saj državni svet ne bi mogel bistveno vplivati na delo državnega zbora kot ljudskega predstavništva, po drugi strani pa naj bi predvsem zastopništvo lokalnih interesov v državnem svetu do neke mere ugodilo tudi zagovornikom regionalizma in dvodomnosti parlamenta.

Nekega dne me je tako Bučar poklical v svojo skupščinsko pisarno in mi dejal, da moramo to blokado razrešiti in da naj iz arhiva potegnem Pisateljsko ustavo ter po njenem vzorcu spišem delovni osnutek poglavja o državnem svetu. Takoj sem ga spomnil, da je pravna stroka že v Podvinu, po temeljitem premisleku, zavrnila koncept asimetrične dvodomnosti z institucijo državnega sveta kot interesnega in lokalnega predstavništva. Predsednik je vztrajal pri svojem in kljub mojim večkratnim poskusom, da ga prepričam, da predlog ne bo naletel na strokovno podporo, sem na koncu odšel v svojo pisarno ter se lotil naložene naloge, tako da sem na podlagi besedila iz Pisateljske ustave spisal nekoliko modificirano različico ustavnega poglavja o državnem svetu. Besedilo je bilo Bučarju všeč, na nekaj mestih sva ga skupaj še dopolnila, nato pa se je –

če dolgo zgodbo povem na kratko – z njim podal v prepričevanje Demosa ter kasneje opozicije in ustavne komisije, da je to najboljši možni kompromisni predlog. Seveda so se oglasili tudi pravni strokovnjaki, ki so bili do predloga večinoma odklonilni ali vsaj skeptični. Tudi kljub tem pomislekom ter precejšnjim težavam v Demosu in kasneje v ustavni komisiji je Bučar s svojim predlogom uspel in tako presegel eno večjih ovir v ustavni razpravi.

Danes (lahko) na različne načine ocenjujemo ustavno institucijo državnega sveta, pri čemer se že več kot dvajset let stališča gibljejo od zahtev po njegovi ukinitvi do ugotovitev o njegovi koristni in konstruktivni vlogi v parlamentarnem procesu in v predstavljanju različnih družbenih interesov, še posebej tudi interesov civilne družbe. Dejstvo je, da do konca leta 1991 brez (te) kompromisne rešitve ne bi bilo mogoče sprejeti ustave. Ob tem lahko rečem, da je Bučar tudi iskreno verjel, da je klasično ljudsko predstavništvo, ki ga personificira državni zbor, smiselno in koristno v omejeni meri dopolniti z interesnim predstavništvom, ki ga sam ni neposredno pojmoval kot del parlamenta, čeprav je pravna stroka kasneje nedvomno dokazala, da je državni svet glede na svoje pristojnosti in umestitev v ustavno besedilo treba šteti za (specifični) drugi dom parlamenta.

Spomnim se, kako sva nekega jesenskega dne, ko smo se bližali končnim odločitvam v zvezi z ustavo, z Bučarjem v njegovi pisarni skozi okno opazovala stavko delavcev. Pod vodstvom sindikatov se je kolona tisočih delavcev s protestnimi vzkliki in zapisanimi gesli vila ravno okoli skupščinske zgradbe. »No, pogledjte, a vidite,« je rekel Bučar v svojem značilnem slogu, »ravno to je tisto, kar lahko bolje uredimo z državnim svetom. Vse to njihovo protestiranje so le izgubljene delovne ure in na koncu verjetno ne bo iz tega praktično nič ali pa zelo malo. Če pa bi imeli sindikati svoje predstavnike v organu, kot je državni svet, bi lahko neposredno predlagali zakonske spremembe, pritiskali na poslance s svojimi mnenji ali celo z zakonodajnim vetom. Tako bi se lahko izognili vsemu temu cirkusu.«

Vedno sem imel občutek, da se je Bučar najbolje počutil in celo užival, ko se je o ustavnih, zakonodajnih ali drugih pravnih in državnih zadevah pogovarjal z vrhunskimi pravnimi ali drugimi strokovnjaki. V zvezi z ustavnimi zadevami me je večkrat poklical k sebi in na svoj hitri način dejal nekako takole: »No, dajte, dajte no, pokličite mi tisto našo skupino, da se o tem resno pogovorimo.« S tem je vedno mislil na strokovnjake iz podvinske skupine, ki se jim je včasih pridružil še kdo drug, predvsem Pavle Svete, namestnik ministra za zakonodajo. Njegove prisotnosti smo bili vedno vsi veseli, saj je bil ne le zelo

izkušen pravnik in prijetna osebnost, temveč tudi – enako kot člani podvinske skupine – izraziti talent za pisanje pravnih besedil. Nekajkrat je bil na teh sestankih tudi Lojze Janko, minister za zakonodajo, npr. ko smo razpravljali o besedilu Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije in o njenih spremnih aktih. Ta Bučarjev strokovni ustavni krog, če ga tako imenujem, se je vedno sestel v t. i. okrogli sobi. To je bila soba v okviru predsednikovega kabineta, v kateri je bila lepo izdelana lesena okrogla miza, okoli katere smo se posedli na takšnih posvetih. Že Bučarjevi predhodniki na čelu skupščine so to sobo in mizo uporabljali za pomembnejše ožje posvete, Bučarjev naslednik, predsednik državnega zbora Rigelnik, pa je, seveda povsem brez občutka za tradicijo, dal to mizo odstraniti in sobo preurediti v delovno pisarno za sodelavce.

Do junija 1991 je v teh internih strokovnih razpravah z Bučarjem sodelovala večina članov podvinske skupine. Nato pa so bili 25. junija Jambrek, Jerovšek, Krivic in Perenič izvoljeni za ustavne sodnike. Od tedaj dalje sta poleg mene v teh razpravah vse do sprejetja ustave decembra 1991 sodelovala praviloma le še Franc Grad in Lojze Ude, pri čemer se nam je, kot rečeno, po potrebi večkrat pridružil tudi Pavle Svete. Prav Grad, Ude in jaz smo na koncu najbolj neposredno sodelovali pri pisanju obrazložitve predloga ustave, pri čemer nam je Bučar, ki se ob vseh ostalih obveznostih ni mogel ukvarjati z vsemi zadevami, na podlagi predhodnih izkušenj povsem zaupal opravljanje teh in drugih strokovnih nalog. Naj še omenim, da se Tine Hribar sestankov v okrogli sobi večkrat ni udeležil, saj se kot filozof ni želel podrobneje ukvarjati s pretežno pravnimi vidiki ustave. Bil pa je prisoten na sestankih, kjer smo obravnavali tiste vsebine (npr. preambula, nekatera temeljna načela ustave in nekatere človekove pravice), h katerim je vsebinsko prispeval že tudi v podvinski skupini.

Kot sem že omenil, je Bučar v začetnih mesecih leta 1991 čakal na trenutek, ko bo ustavna razprava prešla v odločiln(ejš)o fazo, in se do takrat ni intenzivno spuščal v številne razprave o ustavnem besedilu, ki so potekale v strokovnih (pod)skupinah ustavne komisije. Ko pa se je odločil, da dejansko prevzame krmilo in kot predsednik ustavne komisije usmeri ustavno razpravo proti končnemu cilju, je to storil na precej nepričakovan način.

Ustavna komisija je delovala tako, da je na podlagi sprejetega osnutka ustave z 12. oktobra 1990 po vsaki zaokroženi razpravi v podskupinah ali v komisiji pripravila novo delovno besedilo, v katero so bile vključene in ustrezno označene spremembe in dopolnitve prejšnjih delovnih osnutkov ustavnega besedila, ki so nadgrajevali prvotni osnutek. Nekega dne, ko se je teh sprememb

in dopolnitev nabralo že precej, kar se je poznalo tudi v opaznem povečanju obsega celotnega ustavnega besedila, mi je Bučar dejal, naj mu prinesem zadnjo verzijo delovnega besedila, ki jo je nato odnesel domov. Že dan ali dva zatem me je poklical in mi naročil, da nemudoma povabim na sestanek Udeta, Grada in Sveteta. Ko smo se še isti dan zbrali v okrogli sobi, nam je na vpogled izročil delovno besedilo, ki ga je doma preštudiral in ga, kot je dejal, »malo popravil oziroma skrajšal«. Ko smo si besedilo na hitro ogledali, smo na naše veliko presenečenje ugotovili, da je v njem ročno prečrtal kar nekaj členov, mnoge druge pa je skrajšal za kak stavek ali odstavek. Zagotovo je s tem celotno besedilo, ki se arhivsko žal kot takšno ni ohranilo in lahko o njem pričam le po spominu, skrajšal najmanj za kako četrtno skupnega obsega. Ko smo ga začudeni in nekoliko vznemirjeni vprašali, ali misli resno, je dejal, da gre pri prečrtanih določbah za nepotrebni pravni balast, ki ga v ustavi ne potrebujemo, in da predlaga, da te njegove »spremembe« besedila upoštevamo in pripravimo ustrezno skrajšano integralno besedilo delovnega osnutka ustave. Opozorili smo ga, da se verjetno člani ustavne komisije z mnogimi njegovimi popravki ne bodo strinjali in da so nekatere prečrtane določbe tudi rezultat daljše predhodne strokovne in politične razprave. Toda Bučar je vztrajal pri svojem, tako da smo v nadaljevanju srečanja nekatere njegove popravke natančneje prediskutirali, jih deloma in v obsegu, v katerega je Bučar privolil, tudi korigirali (odpravili ali spremenili), nato pa sem na podlagi vsega tega in še dodatnih mnenj članov strokovne skupine za sejo ustavne komisije pripravil novo delovno besedilo. V tem besedilu so bili sicer nekateri Bučarjevi popravki zanemarjeni ali korigirani, toda kar nekaj členov je bilo opazno skrajšanih, kakšen pa je bil tudi črtan.

Na seji ustavne komisije, ki sem jo zaradi te Bučarjeve intervencije pričakoval s precejšnjim vznemirjenjem, je nato Bučar uvodoma le na kratko omenil nekaj v smislu, da je bilo delovno besedilo, ki je predloženo v razpravo, dodatno strokovno in redakcijo pregledano in ustrezno modificirano, ter pričel razpravo o posameznih členih. Spomnim se, da je Ciril Ribičič, kot član ustavne komisije in izkušeni ustavni pravnik, takoj začudeno odreagirал z ugotovitvijo, da gre tu kar za precejšnje spremembe, in tudi mnogi drugi so to seveda kmalu opazili. Toda Bučar je pomen njihovega začudenja hitro nevtraliziral z napotilom, da se dajmo lotiti obravnave členov, pri čemer je njegov odločen in samozavesten nastop, pospremljen z dejavnikom presenečenja, privedel do tega, da je delo v komisiji steklo in da vsaj na načelni ravni ni več nihče pretirano problematiziral novega integralnega besedila delovnega osnutka. Seveda so v nadaljevanju seje ter na prihodnjih sejah ustavne komisije njeni člani večkrat

Čestitke predsednika predsedstva Republike Slovenije Milana Kučana predsedniku skupščine Francetu Bučarju po sprejemu Ustave Republike Slovenije, 23. decembra 1990 (Foto: Tone Stojko, hrani: Muzej novejša in sodobne zgodovine Slovenije)

kritično opozorili, da je bilo besedilo nekaterih členov prej drugačno in da nekaterih določb ni več. Kakšna izmed njih je nato po polemični razpravi spet našla mesto v integralnem besedilu, toda precejšen del tovrstnih pripomb je Bučar nevtraliziral z vztrajanjem pri osredotočenosti na predloženo besedilo ter z načelnim argumentom, da se mora ustavodajalec osredotočiti le na temeljno ustavno materijo, medtem ko naj manj pomembne zadeve in podrobnosti ureja zakonodajalec.

Navedene spremembe oziroma krajšanja nekaterih ustavnih členov so seveda opazili tudi pravni strokovnjaki, ki so pred tem v strokovnih podskupinah ustavne komisije sodelovali pri njihovi pripravi. Na Bučarja so tako nekateri profesorji s Pravne fakultete Univerze v Ljubljani naslovili pisna opozorila, da je treba nekatere člene, ki so bili po njihovem mnenju pretirano skrajšani, preoblikovati nazaj v prejšnjo verzijo besedila. Ta opozorila so naslovili tudi name kot sekretarja ustavne komisije, tako da sem Bučarja na to osebno opozoril. Ker je kljub temu vztrajal pri svojem in se s profesorji ni želel osebno srečati, sem ga prosil za dovoljenje, da se z njimi pogovorim sam, čemur ni nasprotoval. Po teh razgovorih, ki sem jih opravil na Pravni fakulteti, sem Bučarju prenesel

njihove ugotovitve in mu predlagal, da nekaj sedanjih členov le popravimo. S tem se je strinjal, vendar le pod pogojem, da se besedilo členov ne bo pretirano podaljšalo, kar je bilo v skladu z njegovim načelnim zavzemanjem za relativno kratko in koncizno ustavo.

Na koncu so bila na ta način strokovna pravna mnenja v pretežni meri upoštevana, ustavno besedilo pa po vsebini in obliki ni bilo neuravnoteženo, čeprav so omenjeni profesorji po sprejemu ustave še večkrat opozorili, da vse njihove pripombe le niso bile upoštewane. Ilustrativni primer tega takratnega dogajanja je npr. 29. člen ustave, ki v osnutku ustave vsebuje nekatere določbe, ki jih zdaj veljavna ustava nima. Toda pri tem ni nepomembno, da je osnutek ustave vseboval tudi navedbo t. i. variante, da se 29. člen sploh ne uvrsti v ustavo, kar je bilo (že takrat) odraz stališča, ki ga je pri tem in nekaterih drugih ustavnih členih zastopal tudi Bučar, ki je – po moji sedANJI OCENI DOBRONAMERNO, vendar vsaj deloma zmotno – menil, da gre pri tovrstnih določbah za izključno zakonsko in ne ustavno materijo.

V retrospektivi ocenjujem, da je bil v celoti gledano Bučarjev »skrajševalni poseg« v ustavno besedilo v precejšnji meri smisel in koristen, saj se je na podlagi dotedanje ustavne razprave, v kateri je poleg politike neposredno ali posredno sodelovala celotna strokovna in laična javnost, v ustavno besedilo zares prikradlo veliko stvari, ki niso imele temeljnega ustavnega pomena in jih je bilo zato primerno izpustiti iz ustavnega besedilo ter jih prepustiti bodočemu zakonskemu urejanju. Zagotovo pa je šel Bučar v nekaterih vidikih pri tem predaleč, zato je bilo prav tako dobro in koristno, da so nadaljnja ustavna razprava v ustavni komisiji ter omenjene pripombe profesorjev prava in drugih strokovnjakov le pripeljale do tega, da je moral Bučar privoliti v nekatere korekcije svojih pogledov, kar vse je na koncu rezultiralo v dovolj uravnoveženem, koherentnem in celovitem besedilu nove ustave.

Končno naj na kratko omenim še Bučarjevo vlogo pri skupščinski odločitvi za nov slovenski državni grb in zastavo. Čeprav sta sedaj državni grb in zastava določena v 6. členu ustave, sta bila kot takšna sprejeta že z ustavnim amandmajem C (100) k prejšnji ustavi Republike Slovenije, in sicer le en dan pred dnevom državne osamosvojitve Republike Slovenije. V zvezi z določitvijo teh ključnih državnih simbolov³³ so bili izvedeni številni postopki in razprave, v katerih so v okviru pristojnega skupščinskega delovnega telesa za državne

³³ Poleg državne zastave in grba je ključni državni simbol še državna himna. Zdravljica je bila kot slovenska himna določena že leta 1989, zakonsko pa urejena leta 1990 in se je kot takšna ohranila tudi v novi ustavi.

simbole (posebne podskupine ustavne komisije) ter na temelju javnega natečaja poslanci, strokovnjaki različnih strok (veksikologi, heraldiki, likovni umetniki, zgodovinarji in drugi družboslovci itd.) ter predstavniki civilne družbe iskali najprimernejše rešitve za ta dva pomembna državna simbola.

Ker v teh razpravah nikakor ni prišlo do ustreznega soglasja, časovno pa smo bili vse bliže sprejemu ustave, se je Bučar osebno zavzel, da se kot državni grb sprejme rešitev akademskega kiparja Marka Pogačnika, ki je bila po izvedenem javnem natečaju uvrščena v najožji izbor treh predlogov. V hudih polemikah, ki so takrat potekale med zagovorniki starih socialističnih simbolov in zagovorniki različnih drugačnih rešitev, so prav Bučarjeva odločnost in odločnost drugih podpornikov osamosvojitve, ki so razumeli, da je treba na dan osamosvojitve Slovenijo tudi simbolno predstaviti svetu z novo zastavo in grbom, ter še posebej Bučarjeva podpora konceptualno osmišljenemu Pogačnikovemu predlogu novega grba odločilno vplivale na to, da je bila peterokraka zvezda na dotedanji zastavi še pravočasno zamenjana z novim grbom.

Naj ta del opisa Bučarjevega delovanja, ki izhaja predvsem iz moje udeležnosti v ustavni razpravi in mojega neposrednega sodelovanja z njim, zaključim z ugotovitvijo, da imam na svoje sodelovanje z Bučarjem prijetne spomine. Četudi se z njim niti takrat niti kasneje nisem o vsem strinjal, sem ga vedno cenil kot iskrenega in dobronamernega intelektualca. Od njega sem slišal prenekateri moder nasvet ter zanimive življenjske zgodbe. Pomagal mi je dodobra spoznati in razumeti proces izgradnje države in v tem okviru odločilen pomen ustave in prava. Predvsem pa sem mu hvaležen za njegov zgled poguma ter etične in državniške pokončne drže,³⁴ ob kateri so zbledele vse tiste nekonvencionalne plati njegovega značaja, zaradi katerih ga nekateri niso šteli za dovolj dobrega politika ali pa so ga imeli za izrazitega karakternega posebneža. V slovensko zgodovino je Bučar zato upravičeno zapisan kot samonikel, pogumen in široko razgledan intelektualec, predvsem pa kot eden glavnih akterjev slovenske osamosvojitve in kot oče slovenske ustave.³⁵

34 Odlična ilustracija Bučarjeve etične drže je njegov zapis o odločitvi za demokracijo kot moralnem vprašanju (Bučar, *Demokracija*, str. 104): »Kdor ne verjame v dejansko enakopravnost ljudi, kdor ni zavestno pripravljen delovati, da se čim bolj približamo idealu stvarne enakosti (kot ideal je nedosegljiv!), in temu idealu tudi žrtvovati del svojih tvarnih in duhovnih možnosti, po svojem bistvu ni demokrat. Za demokracijo je zrela zato le tista družba, katere vodstvena elita se je iz svojega prepričanja in moralne opredeljenosti odločila za demokracijo.«

35 Moje ocene o Bučarjevi izjemni človeški, strokovni in politični integriteti in drugih zglednih lastnostih, ki jih mestoma navajam v tem prispevku, potrjujejo tudi mnoge druge ocene njegove osebnosti in delovanja – glej npr. Kranjc, Prof. dr. France Bučar, str. 1–21; Štemberger, France Bučar, str. 503–510.

Sklepno: Bučar kot »oče slovenske ustave«

Naziv »oče slovenske ustave«, ki so ga predvsem novinarji in del strokovne javnosti v času pred in po sprejemu ustave metaforično pripisali Bučarju,³⁶ je zanj vsekakor na mestu. To velja še posebej, če nastajanje in sprejem slovenske ustave gledamo v širšem kontekstu Bučarjevega nasprotovanja Sloveniji škodljivih ustavnih amandmajev k jugoslovanski ustavi, nadalje v luči njegovega prizadevanja za demokracijo, pravno državo in človekove pravice, kar vse je osrednja vsebina naše sedanje ustave, te seveda v kontekstu njegove strokovne in politične udeležnosti v celotnem procesu slovenskega državnega osamosvajanja ter oblikovanja slovenske ustave.

Ob tem je prav, da omenimo tudi Petra Jambreka, ki je verjetno druga takšna oseba, ki bi ji lahko v največji meri pripisali očetovstvo slovenske ustave. V sodelovanju z Bučarjem in na druge načine je bil namreč tudi Jambrek strokovno udeležen v mnogih ključnih fazah procesa nastajanja ustave, pri čemer je bil v določenih obdobjih tudi protagonist tega procesa, še posebej pri nastajanju Pisateljske ustave, Demosove ustave in kot koordinator podvinske skupine. Toda Jambrek se je moral v zadnjem obdobju oblikovanja ustave v skupščinski razpravi, ki jo je vodil Bučar, svoji strokovni udeležbi v njej odpovedati, saj je nastopil funkcijo ustavnega sodnika, ki je bila nezdržljiva z njegovo dotedanjo vlogo strokovnega soustvarjalca ustave.

Naziv oče slovenske ustave ter podobne slikovite, metaforične, simbolne in druge opredelitve ter primerjave so seveda s strokovnega vidika pogosto vprašljive in lahko marsikomu, ki je prav tako zavzeto sodeloval in zapustil močno sled v procesu nastajanja ustave, naredijo krivico ali pa zameglijo dejstvo, da je slovenska ustava skupni proizvod prizadevanja večine Slovencev, predvsem pa mnogih izobražencev in politikov, ki so si prizadevali za samostojno in demokratično Slovenijo. Zato naj v zvezi z Bučarjem dodam le še to, da mu lahko simbolni in metaforični naziv oče slovenske ustave brez resnejših vsebinskih pomislekov priznamo predvsem zato, ker je za razliko od vseh svojih strokovnih in civilnodružbenih sopotnikov v ustavnem procesu edini tudi politično vodil in uspešno izpeljal ta proces kot predsednik ustavne komisije in slovenske skupščine ter ker si je v vseh svojih vlogah etično, strokovno in politično odgovorno prizadeval, da bi slovenski državljani z ustavo resnično dobili kakovostne demokratične temelje za svojo prihodnost.

---

36 Pesek, *Bučar*, str. 347.

Viri in literatura

Literatura

- Bučar, France. *Čas velikih sprememb*. Radovljica: Didakta d. o. o., 2011.
- Bučar, France. Deblokada političnih zavor. *Pravna praksa: časopis za pravna vprašanja*, 30, št. 24/25, 2011, str. 3.
- Bučar, France. *Demokracija in kriza naših ustavnih institucij*. Ljubljana: Nova revija, d. o. o., 1998.
- Bučar, France. Dvajset let ustave republike Slovenije. V: *Pomen ustavnosti in ustavna demokracija: gradiva z Mednarodne znanstvene konference: Dvajset let Ustave Republike Slovenije*. Ljubljana: Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani in Ustavno sodišče Republike Slovenije, 2011.
- Bučar, France. Kje in kakšne spremembe. *Pravna praksa: časopis za pravna vprašanja*, 28, št. 28, 2009, str. 3.
- Bučar, France. Nastajanje nove slovenske ustave. V: Kaučič, Igor (ur.). *15 let uresničevanja Ustave Republike Slovenije*. Ljubljana: Pravna fakulteta, 2007, str. 13–17.
- Bučar, France. Od kdaj zamisel o samostojni slovenski državi. V: Štih, Peter (ur.). *Dvajset let slovenske državnosti: Prispevki s posveta na Slovenski akademiji znanosti in umetnosti*. Ljubljana: SAZU, 2013, str. 13–25.
- Bučar, France. »Pravnikov imamo malo«. Intervju: Andrej Razdrih. *Odvetnik*, 14, št. 3, 2012, str. 33–35.
- Bučar, France. *Rojstvo države: izpred praga narodove smrti v lastno državnost*. Radovljica: Didakta d. o. o., 2007.
- Bučar, France. *Slovenci in prihodnost: slovenski narod po rojstvu države*. Radovljica: Didakta d. o. o., 2009.
- Bučar, France. V viharjih časih. V: *Prava pot prava*. Ljubljana: GV Založba, 2009, str. 37–53.
- Bučar, France. Zanimanje temeljev odločitve za samostojnost. *Pravna praksa: časopis za pravna vprašanja*, 27, št. 24/25, 2008, str. 3.
- Cerar, Miro. Pisateljska ustava in prevrednotenje (ustavnopravnih) vrednot. V: *Izvori slovenske ustave. Zbornik referatov in razprav, št. 2/2009*, druga izdaja. Ljubljana: Državni svet Republike Slovenije, 2009, str. 59–66.
- Cerar, Miro, Gašparič, Jure. *Izgradnja države: Zgodovina nastajanja Ustave Republike Slovenije in njeni temeljni vidiki (1990–1991)*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2022.
- Cerar, Miro, Perenič, Gorazd. *Nastajanje slovenske ustave. Izbor gradiv Komisije za ustavna vprašanja 1990–1991, I. zvezek*. Ljubljana: Državni zbor Republike Slovenije, 2001-I, str. 1–338.
- Cerar, Miro, Perenič, Gorazd. *Nastajanje slovenske ustave. Izbor gradiv Komisije za ustavna vprašanja 1990–1991, II. zvezek*. Ljubljana: Državni zbor Republike Slovenije, 2001-II, str. 339–780.

- Cerar, Miro, Perenič, Gorazd. *Nastajanje slovenske ustave. Izbor gradiv Komisije za ustavna vprašanja 1990–1991, III. zvezek*. Ljubljana: Državni zbor Republike Slovenije, 2001-III, str. 781–1280.
- Hribar, Tine. Začetek in konec Demosa. *Nova revija*, št. 116, 10. december 1991, str. I–XVII.
- Jambrek, Peter. *Ustava in svoboda: Ustavna ureditev Slovenije – izvori, temelji in razvoj*. Kranj: Nova Gorica: Evropska pravna fakulteta in Fakulteta za državne in evropske študije, 2014.
- Jambrek, Peter. *Ustavna demokracija. Graditev slovenske demokracije, države in ustave*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, d. d., 1992.
- Kaučič, Igor. Spreminjanje Ustave Republike Slovenije (1991–2021). V: *Ustava Republike Slovenije*. Ljubljana: Javno podjetje Uradni list Republike Slovenije, d. o. o., 2021, str. 54–76.
- Kovač, Igor. Filozofija France Bučarja znotraj tokov mednarodnih odnosov: »Geopolitična etika« in post-pozitivna znanstvena paradigma. *Anthropos*, 45, št. 3–4, 2013, str. 31–55.
- Kranjc, Janez. Prof. dr. France Bučar – osemdesetletnik. *Zbornik znanstvenih razprav*, 63, 2003, str. 43–89.
- Nova revija* 57, *Prispevki za slovenski nacionalni program*, 6, št. 57, 1987.
- Peršak, Anton. Pisateljska ustava kot predmet pogledov. V: *Izvori slovenske ustave. Zbornik referatov in razprav*, št. 2/2009, druga izdaja. Ljubljana: Državni svet Republike Slovenije, 2009, str. 13–15.
- Pavčnik, Marijan. *Materia Constitutionis* (Glose ob pisateljski ustavi). V: *Izvori slovenske ustave. Zbornik referatov in razprav*, št. 2/2009. Ljubljana: Državni svet Republike Slovenije, 2009, str. 67–80.
- Pesek, Rosvita. *Bučar*. Celovec: Mohorjeva, 2016.
- Ribičič, Ciril. Sprejemanje slovenske ustave (1990–1991). V: *Ustava Republike Slovenije*. Ljubljana: Javno podjetje Uradni list Republike Slovenije, d. o. o., 2021, str. 31–53.
- Štemberger, Katja. France Bučar (1923–2015), starosta slovenske politike, oče slovenske ustave in nestor upravne znanosti. *Pravnik*, 74 (136), št. 7–8, 2019, str. 503–510.
- Žerdin, Ali. *France Bučar*. Ljubljana: Delo, 2015.

Tine Hribar

BUČARJEVO STALIŠČE DO ARBITRAŽNEGA SPORAZUMA

O arbitražnem sporazumu s Hrvati in Bučarjevem odnosu do njega sem podrobno pisal že v knjigi *Preživetje naroda – Avtonomnost duha in suverenost države*.¹ Poglavje *Slovenske meje* ima štiri podpoglavja: Arbitražni sporazum in referendumsko prevara, Vatikanski ukor, Ameriški pritisk in Vladne laži. Že naslovi razkrivajo glavno vsebino teh podpoglavij knjige. Zato se bom v pričujočem prikazu osredotočil na to, kako je bil z njimi povezan France Bučar.

Bučar je bil že od začetka osamosvojitve zelo nezaupljiv do Hrvatov. Naj navedem le dva razloga za to. Hrvati so osamosvojitve razglasili sočasno z nami, nas formalno celo za dan prehiteli, a ostali na povsem fiktivni ravni. Mi smo osamosvojitve vzeli zares, jo takoj začeli uveljavljati tudi teritorialno: z vojaškega in policijskega vidika. Hrvati pa tega niso napravili, tako da so se tanki JLA lahko brez ovir skozi Hrvaško pomikali proti Sloveniji. Če je bila kakšna osamosvojitve tedaj operetna, je bila to hrvaška.

So pa Hrvati takoj pomislili na prisvajanje slovenskega ozemlja. Že ob razmejevanju Hrvaške in Slovenije z »meddržavnimi« prehodi je tedanji hrvaški

---

1 Hribar, *Preživetje naroda*, str. 360–395.

minister Nikica Valentić **rokopisno** (če se prav spomnim), na enem samem lističu papirja (kje je zdaj ta listič?), našega ministra za notranje zadeve Igorja Bavčarja zaprosil, ali bi lahko prehod »začasno« premaknili z vzpetine nad Dragonjo, kjer je še zmerom stala medrepubliška razmejitevna tabla, k reki, na ravno. Bavčar mu je ugodil. Začasnost pa se je kaj kmalu začela spreminjati v večnost.

Zato je Bučar ob prvih zaostritvah s Hrvati predlagal, da bi Slovenci zasekli ozemlje do Mirne. Pričujoči nismo bili prav navdušeni nad tem predlogom. A je bil z današnjega vidika smiseln. Saj bi Slovenci lahko zatrjevali, da bo ta poseg le začasen: dokler se pač ne dogovorimo za fiksno določene meje. Potem bi se lahko tudi res umaknili; a ne do Dragonje, marveč le do vzpetin nad njo. S tem bi si zagotovili posedovanje in nadzorovanje celotnega Piranskega zaliva.

Navedeni pričujoči, poleg Franceta Bučarja še Jože Pučnik, Spomenka in jaz, smo tvorili skupino, ki se je oblikovala pred drugim krogom predsedniških volitev 22. aprila 1990: kot neformalno strateško vodstvo Demosa. Na Novi reviji s Cankarjeve 10. Po sestavi torej takšno, kakršna je na fotografiji² iz tega obdobja: na njej sta poleg naše četverice kot neformalnega strateškega vodstva Demosa še Niko Grafenauer (gostitelj) in Gorazd Fink (bivši tajnik »Bavčarjevega odbora« – Odbora za varstvo človekovih pravic, v času fotografije pa tajnik Pučnikovega volilnega štaba). To strateško vodstvo Demosa, znotraj katerega je imel Bučar po izvolitvi za predsednika skupščine pogosto, namreč s proceduralnega vidika, vodilno vlogo, je sprejelo vse ključne sklepe. Naj navedem samo glavne: a) sklep (1. maja 1990) na kosilu pri Bučarjevih v Bohinjski Bistrici³ o datumu (23. december 1990) ustavnega referenduma, sovpadajočega z osamosvojitvenim plebiscitom, b) sklep o izvedbi plebiscita v Poljčah (9. nov. 1990) in c) sklep o blokiranju Jambrek-Janševe rušitve Demosa in njegove vlade julija 1991, mesec dni po osamosvojitvi.

- 2 Glej: fotografija Toneta Stojka (A meeting of the leaders of Demos) v Muzeju novejši in sodobne zgodovine Slovenije (ponatisnjeno v knjigi Valič, *Jože Pučnik*, str. 61); vodstvo da, toda ne formalno, ki so ga sestavljali predsedniki strank slovenske pomladi s Pučnikom na čelu.
- 3 Tedaj se nam je prilepil tudi Peter Jambrek. Po moji krivdi. Dva dni prej sva se, kot velikokrat, spet srečala pred Maxijem. Jambrek me je vprašal, kam grem za praznike. Prostodušno sem mu odgovoril, da se bova s Spomenko zapeljala na kosilo k Bučarju, z nama pa bo šel tudi Jože Pučnik. Takoj je poprijel, rekoč: »Bi šel lahko zraven še jaz? Rad bi se spoznal s Pučnikom, s katerim se doslej še nisem srečal.« V takih okoliščinah se ne morem znebiti navade, da najprej rečem ja. Torej sem Jambreku odvrnil »Seveda!« Naslednje Jambrekovo vprašanje: »Ali bi se lahko najprej oglasili pri meni v Radovljici, da se bom potem lahko peljal za vami, saj pri Bučarju nisem bil še nikoli?« In spet moj »idiotski« odgovor: »Ni problema.« Nisem pomislil na Franceta, ki Jambreka ni maral, saj je ta kot partijski funkcionar sodeloval pri izgonu Bučarja s Pravne fakultete. Ravno tako nisem pomislil na Ivko, ki je bržkone za to vedela, poleg tega pa tudi ni bila pripravljena na še enega gosta, kar je za gospodinjo lahko zelo neprijetno (dodatni stol, drugačna razporeditev za mizo itd.).

Ključen je bil sklep o osamosvojitvenem plebiscitu v Poljčah, neodvisnem od sprejemanja ustave RS.⁴ Tudi o dogajanju v Poljčah sem že veliko pisal, prvič v knjigi *Slovinci kot nacija*.⁵ Zato naj se tu osredotočim samo na Bučarja. Po naši (Bučarja, Pučnika, Rupla in mene) vrnitvi 24. oktobra 1990 iz Beograda (s pogovora z Dobrico Čosićem in njegovimi) ter pred svojim odhodom konec oktobra v ZDA in Kanado je Bučar Spomenki naročil, naj skliče sejo kluba poslancev Demosa v Poljčah (z 2. točko o sprejemanju Ustave Republike Slovenije) za dan njegove vrnitve iz Amerike. Bučar se je tega dne res vrnil, toda pozno ponoči, zato je začetek posvetovanja v Poljčah zamudil.

Zato sem se znašel pred dvema skoraj nemogočima nalogama: prvič, da med četrtturnim dopoldanskim odmorom Bučarja (za njim pa še Janeza Janšo) šele seznanim z novim konceptom plebiscita, drugič, da ga o spremembi tudi prepričam. Upravnik dvorane v Poljčah nama je odprl manjšo predavalnico in usedla sva se, sama, za eno od klopi. V tistih trenutkih, minutah je zato usoda plebiscita visela na nitki. Od Bučarja je bilo odvisno vse. Zunaj je čakal Janša, ki ga je do vrat pripeljala Spomenka. Če Bučar ne bi soglašal, bi oba odšla iz sobe, z Janšo sploh ne bi več imelo smisla govoriti, stopil bi do Jambreka in mu sporočil, da je zadeva padla v vodo. Ker pa ni, sem po odhodu Bučarja prepričeval Janšo in ga v zadnjem trenutku, pet do dvanajstih (dobesedno), le uspel prepričati.

Nato sem stopil pred poslance, ki so se, čakajoči v dvorani, že spraševali, kaj se dogaja, in jim s filozofskega in strateškega vidika utemeljil, zakaj je osamosvojitveni plebiscit nujen in zakaj je nujen prav zdaj, pred novim letom.⁶ Jambrek je plebiscit predstavil z ustavnopravnega vidika, Jerovšek z operativno

4 Ker večini še zmerom ni jasno, za kaj je v Poljčah pravzaprav šlo, naj vse še enkrat pojasnim. Pred sprejetjem sklepa o osamosvojitvenem plebiscitu so obstajale tri variante: 1. zahteva socialistov po razpisu *poizvedovalnega* referendum / »plebiscita« o tem, ali naj osamosvojitve razglasimo hkrati s sprejetjem Ustave RS ali ne; 2. predlog Jambreka in Jerovška o referendumu z istim vprašanjem, toda v obliki *zakonodajnega* referendum, tj. plebiscita v pravem pomenu, obenem pa sočasnega s sprejetjem Ustave RS; 3. moj predlog, ki je v Poljčah obveljal kot sklep, da organiziramo *zakonodajni osamosvojitveni plebiscit* že 23. decembra, in to ne glede (to je bilo tisto bistveno, po čemer se je moja, tretja varianta razlikovala od obeh prvih) na to, kdaj bo sprejeta ustava. Kajti kot piscu ustave in članu skupščinske ustavne komisije mi je bilo povsem jasno, da bo ustava sprejeta šele čez pol leta, če ne celo čez leto dni, kar se je nazadnje tudi zgodilo. Če bomo sprejeli prvo in/ali drugo varianto, sem opozarjal, bomo zamudili zgodovinski *kairos*, najbolj ugoden, če ne edini osamosvojitve omogočujoči/dopuščajoči čas. Zgodovina nas bo zapustila.

5 Hribar, *Slovinci kot nacija*.

6 Ker sem bil za zunanje kroge Demosa praktično »neviden«, so bili poslanci, skupaj z večino ministrov, nad mojim nastopom bržkone osupli, saj skupaj z večino ministrov niso vedeli, kdo pravzaprav sem. Ko smo hodili po terenu, so me ljudje pogosto vprašali: »Kdo pa ste Vi?« Največkrat sem jim odgovoril: »Šofer od Spomenke.«

pravnega vidika. Nato pa sta nastopila Bučar in Pučnik ter plebiscit energično podprla. Poslanci so zatopotali in zaploskali, kar smo razumeli kot potrditev plebiscita z aklamacijo.⁷

Za vse dogajanje je bilo najbolj pomembno, da razen Pučnika ter Jambreka in Jerovška za moj predlog ni vedel nihče. Od teh pa sem zahteval popoln molk, vse dokler ne spregovorim z Bučarjem, predsednikom skupščine in predsednikom skupščinske ustavne komisije, predvsem pa članom strateškega vodstva Demosa in mojim prijateljem. Ne smejo govoriti ne s poslanci, ne z ministri (Bavčarjem in drugimi), ne s predsednikom vlade Peterletom. Ministri, ki so nastopili pod 1. točko posvetovanja (o delovanju vlade) in so zaradi »silne« zaposlenosti nato takoj odšli (že pred dopoldanskim odmorom), vključno s Peterletom, zato niso imeli pojma, kaj se bo zgodilo. V času med dopoldanskim odmorom in kosilom. Zunanji minister Dimitrij Rupel pa je na posvet tako ali tako prišel šele po kosilu, popoldan.

7 Če ne bi bilo med nami, med člani neformalnega strateškega vodstva Demosa, popolnega, tako rekoč absolutnega zaupanja, mi ne bi uspelo. Tako pa mi je, prej kot v desetih minutah, zato sem za Janšo lahko porabil več časa. Pri njem mi skoraj ni uspelo: k temu, da je končno po dvajsetih minutah izrekel svoj da, je največ pripomoglo moje navajanje, da bosta Bučar in Pučnik moj predlog zagotovo podprla. Med Pučnikom in nama s Spomenko se je globoko zaupanje stkalo že v osemdesetih letih, ko se je Jože začel vračati v Slovenijo / Jugoslavijo in je tedaj po nekaj dni prespal pri nama. Ob tem je spotoma videl tudi, kako nepopustljiva je bila Spomenka pred Partijo, ko jo je ta začela preganjati (1983) zaradi spisa *Krivda in greh*; celo on jo je svaril: »Ne veš, česa so zmožni!« In potem sem na Novi reviji vzpostavil (10. aprila 1990) zanj volilni štab. In ko je Jože med predvolilnim spopadom z Milanom Kučanom doživel karambol, sva ga zaradi njegove osebne varnosti vsak dan zjutraj na vožnji iz Tomišlja do centra Ljubljane spotoma pobrala pod njegovim stanovanjskim blokom, njegov poškodovani avto pa sva peljala k avtomehaniku na Ig itn. Z Bučarjem sva se pač spoprijateljila kot oporečnika, kot človeka, ki ju je Partija vrgla z univerze. Kot urednik *Nove revije* sem mu takoj začel objavljati spise itn. Zakaj pa smo ostali prijatelji vse do razpusta Demosa, kljub velikim trenjem v njem od vsega začetka, je razvidno iz odgovora na vprašanje Rosvite Pesek o odnosu med Bučarjem in menoj: »V čem se vidva ne strinjata?« Odgovor: »Jaz sem le filozof in se bojim politike kot hudič križa; samo če sem nujno prisiljen poseči vanjo, se vključim, kot je bilo to v času osamosvajanja ali ob ustanavljanju Nove revije, ko so nas hoteli zadušiti pod mizo. Samo v takih ključnih primerih se spustim v politiko, in to samo na ravni zagona... Ne mislim sodelovati v pogonu in nikoli nisem sodeloval. V aktivni politiki nikakor ne; tudi ko so me silili, naj sprejemem kako ministrstvo, sem to striktno odklanjal. Z Bučarjem imava zato vzporedne poti; on je bolj praktičen; ne da bi bil pragmatist, torej bolj življenjski. Filozofi smo precej neživljenjski, imamo pač to področje mišljenja in smo temu zavezani. Prav vzporednost najinih poti je bila najbrž tudi razlog, da nisva konfliktirala.« (Pesek, *Bučar*, str. 588–589) Z Rosvito smo v času po osamosvojitvi postali veliki prijatelji: povabila nas je, naju in Franceta, na zagovor svoje disertacije, na prvem nastopu *Prifarskih muzikantov* (še zmerom jih vodi Rosvitiin partner Mitja Ferenc) v Cankarjevem domu smo na njeno povabilo skupaj sedeli v prvi vrsti; celo v obdobju, ko se je Rosvita začela zmerom bolj bližati Janši, oddaljevati od nas, nas je kmalu po preselitvi v Vodice povabila (glej: fotografija na str. 403 knjige o Bučarju) na novi dom, pa še Lojzeta Peterleta zraven.

To vzvratno pomeni, da smo člani strateškega vodstva, začeni z Bučarjem, že vnaprej vedeli, da se nam v tem primeru na vlado (z izjemo Janše kot obrambnega ministra v njej, predvidoma odgovornega za konflikt z JLA) ni treba ozirati. Drugače rečeno, neformalno strateško vodstvo Demosa je posredno (seveda le v najbolj ključnih, več kot operativnih zadevah) usmerjalo tudi demosovsko vlado. Edina, ki sta za to vedela, sta bila Jambrek (že od Bohinja naprej) in Janša (od Poljč naprej). In ker v strateško vodstvo Demosa nista mogla vdreti, kaj šele da bi si ga podredila, sta čez dobrega pol leta, takoj po osamosvojitvi, pripravila načrt, kako zrušiti obstoječe vodstvo Demosa in njegovo vlado.

Jambrek je ta načrt napisal v obliki posebnega dokumenta, ki ga je nato podprl in posvojil Janša. V vednost ga je poslal tudi Milanu Kučanu in meni. Tako Jambrek kot Janša sta najbolj sovražila Bučarja. Jambrek zaradi tega, ker ga je Bučar nekajkrat postavil pred vrata, Janša pa je gotovo zvedel, da mu Bučar »med prijatelji« pravi »mali Napoleonček«. Na živce pa jima je šel tudi Jože Pučnik. Zato je Jambrek v rušilnem dokumentu z dne 24. julija 1991 med drugim predvidel naslednje: odstavitev Bučarja z mesta predsednika skupščine in njegovo nastavitev za predsednika Demosa, torej predhodno odstavitev Pučnika s tega mesta. Jambrek je, spletkarski, kakršen je, najbrž računal na to, da bo s svojim predlogom Bučarja in Pučnika sprl.

Janša je Jambrekov predlog naslovil na predsedstvo Demosa. Vendar se mu je Pučnik uprl, zato je pogorel. Bil je preglasovan, s tem pa je propadla tudi namera, na zunaj neopazna, da bi spotoma, mimogrede razgradila tudi strateško vodstvo Demosa. A Janša ni odnehal; prešel je, skupaj z Rajkom Pirnatom, tajnikom SDZ, na pripravo puča znotraj Slovenske demokratične zveze. Izvršila sta ga tri mesece kasneje, oktobra, posledica pa je bil Pučnikov razpust Demosa konec decembra 1991, se pravi, pol leta po osamosvojitvi, pred mednarodnim priznanjem Slovenije in njenim sprejetjem v OZN.

Šlo je za Pučnikovo solo akcijo, ki je kot taka pomenila tudi samoukinitve neformalnega strateškega vodstva Demosa.⁸ Moji odnosi s Pučnikom so se

8 Ko je Spomenka prosila Bučarja, naj gre tudi on v Dolsko, ji je odvrnil: »Ne grem. Demosa je konec.« A potem ga je konec, kakršen se je zgodil v Dolskem, vseeno presenetil, še več, hudo razjezil: »Domov sva se peljala s Spomenko, ki tudi ni bila preveč zadovoljna. Od Hribarja sva telefonirala Bučarju in mu povedala za rezultat. Rekel sem: Demosa je konec! Grozno se je razburil. Meni je rekel *osel*, Spomenki pa kaj podobnega, ker je bila čisto iz sebe. Bučar je vedel, da gre za prevaro, res pa je, da je sklepe sestanka formuliral sam Bavčar.« (Rupel, *Skrivnost države*, str. 231.) Ne samo Pučnik, tudi drugi Demosovi »veljaki« so v tem času igrali, vsak zase, svoje solo igre in vloge. Pučnik je izgubil še tisto moč, ki jo je dotlej imel; z njim pa tudi neformalno strateško vodstvo Demosa v celoti.

tedaj ohladili. Ne pa tudi z Bučarjem. Kadar je bil v dilemah ali kakih drugih stiskah, se je še naprej posvetoval bodisi s Spomenko bodisi z menoj. Ko se mu je Edi Kovač leta 2006 opravičil, da ne bo mogel pripraviti referata za srečanje Slovenskega panevropskega gibanja v Celju z mednarodno udeležbo, na čelu s Karlom von Habsburškim, se je Bučar obrnil name in me zaprosil, čeprav nisem bil član panevropskega gibanja, ali bi lahko nastopil jaz. Takoj sem privolil in na srečanju prebral svoj referat o poosamosvojitvenem položaju Slovenije v Evropi.

Nekaj podobnega se je zgodilo leta 2010, ko se je Bučar odločil, da kot predsednik Slovenskega panevropskega gibanja zavrne arbitražni sporazum s Hrvati oziroma njegovo referendumsko potrditev v Državnem zboru Republike Slovenije ratificiranega sporazuma. Organiziral je tiskovno konferenco, ki sva se je na Bučarjevo povabilo udeležila tudi Boris Pahor in jaz. Sporazum smo skritizirali do zadnje vejice. To je precej pomagalo nagniti slovensko javnost k zavrnitvi arbitraže. Toda politiki so klonili drug za drugim zaradi različnih pritiskov in razlogov. Prvi je klonil in šel podpisat arbitražni sporazum predsednik vlade Borut Pahor, tudi zaradi strahu pred atentatom. Sporazum je vseskozi podpiral predsednik države Danilo Türk, bržkone zaradi računanja na svojo vrnitev v OZN. Janez Janša je pod ameriškim pritiskom klonil že v parlamentu: arbitražno sejo je obstruiral in se tako izognil svojemu ne. RKC na Slovenskem je klecnila nazadnje: pod vztrajnimi pritiski kardinala Franceta Rodeta, torej Vatikana. Sledilo je, 6. junija 2010, referendumsko sprejetje arbitražnega sporazuma, toda z minimalno večino: z enim odstotkom in pol (1,48 %).

France Bučar je ob tem doživljal silovite pritiske, tudi iz Panevropskega gibanja, ki ga je zastopal na Slovenskem. Nekateri novinarji so ga silili, naj se distancira od ostrih stališč, drugi, zlasti iz revije *Mladina*, so se norčevali iz njega. Vse to je vplivalo tudi na njegovo zdravstveno stanje, tako da se je leta 2012 odrekel predsedovanju Slovenskega panevropskega gibanja.

Slovenska politika pa je tavalala naprej. Še enkrat je zavezila že zavezano, najprej pa požrla svojo glavno obljubo: zagotovilo, da bo arbitraža Slovencem prinesla dostop do odprtega morja. Bučarjev naslednik Laris Gaiser, ki sicer ni bil Bučarjeva izbira, je 29. junija 2017 kljub temu objavil izjavo s tole vsebino:

»Republiki Sloveniji je arbitražno sodišče sicer dodelilo točko stika z mednarodnimi vodami, vendar sodišče verjetno ni upoštevalo vseh zgodovinskih dejstev oziroma jim ta dejstva niso bila primerno predstavljena s strani zagovornikov Republike Slovenije. Skozi celotni postopek ostaja neodgovorjeno

dejstvo, da Slovenija nikoli ni ponovno zavzela položajev čez reko Dragonjo in tako povzročila razmerje *uti possidetis*, kar se je odrazilo v današnji razsodbi. Zaradi tega je nastala nepopravljiva škoda, saj so izgube državnega ozemlja na področju Dragonje in posledično teritorialnega morja občutne.«

Zadnji dokaz tega je bila razdelitev, leta 2022, Jadranskega morja med Hrvaško in Italijo, ob kateri sta njuna zunanja ministra z Anžetom Logarjem ravnala kot s cicibanom, saj sta mu dala jasno vedeti, da se nima kaj vmešavati v njune posle; naj bo hvaležen, da ga sploh informirata o svojem početju.

Potemtakem je imel Bučar od vsega začetka prav; ne samo glede arbitraže, ampak tudi glede goljufivosti hrvaških in nedoraslosti slovenskih politikov. O sami arbitraži ni spremenil mnenja. V Rosvitinem intervjuju z njim na vprašanje »Kako se bo izteklo urejanje odnosov, predvsem mejnih, s Hrvaško?« odgovarja:

»Prognoze ne bi rad delal, jaz ne spadam med vedeževalce. Kaj dosti šans nimamo, to vam čisto odkrito povem, ker če bi hoteli stvari urediti, je treba dobiti dostop do odprtega morja. Dostop do odprtega morja pa lahko dobimo samo na ta način, da mejo korigiramo tako, kot je vedno bila. To se pravi, meja je bila približno po sredini Savudrijskega polotoka, zdaj na pamet govorim. Če pa tu ne dosežemo ničesar, je tudi vprašanje odprtega morja odprto. Kot vprašanje, ne kot morje.«⁹

Po arbitražni razsodbi tudi to vprašanje ni več odprto, narobe, dokončno je zaprto, natančneje, sami smo si ga zaprli.

Literatura

- Hribar, Tine. *Preživetje naroda. Avtonomnost duha in suverenost države*. Ljubljana: Založba 2000, 2010, str. 360–395.
- Hribar, Tine. *Slovenci kot nacija*. Ljubljana: Enotnost, 1995.
- Pesek, Rosvita. *Bučar*. Celovec: Mohorjeva, 2016.
- Rupel, Dimitrij. *Skrivnost države*. Ljubljana: Delo, 1992.
- Valič Zver, Andreja. *Jože Pučnik. Sestanek Demosovega vodstva*. Ljubljana: Študijski center za narodno spravo, 2019.

---

9 Pesek, *Bučar*, str. 498.

Igor Kovač

NOVI KRŠČANSKI REALIZEM FRANCETA BUČARJA IN METATEORETSKA UNIKATNOST NJEGOVEGA KRITIČNEGA SISTEMSKEGA RAZMIŠLJANJA

V okviru Slovenskega panevropskega gibanja sem več kot desetletje tesno sodeloval s Francetom Bučarjem. Kot študent sem imel privilegiran dostop do njegovega časa in procesa razmišljanja. Tudi po več ur sva debatirala o aktualnih in teoretskih vprašanjih. Morda zaradi moje iskrenosti in mladosti so mi bila dovoljena vsa vprašanja; še več, na vsako vprašanje sem vedno prejel tudi vsebinski odgovor.¹ Z lastnim intelektualnim razvojem se je postopoma kristaliziral tudi moj uvid v razsežnost in unikatnost misli profesorja Bučarja. Tako sem najprej prepoznal njegovo nagnjenost k znanstveni sintezi.² Med doktorskim študijem v ZDA in rigorozno predelavo literature filozofije znanosti in sistemske teorije se je moje prepričanje o Bučarjevi posebnosti utrdilo in poglobilo. Po njegovi smrti leta 2015 sem tako pripravil prevod njegove knjige iz leta 2006 *Na novih razpotjih*.³ Ta šele drugi prevod kakšnega

---

1 Za biografijo o Francetu Bučarju glej: Pesek, *Bučar*.

2 Kovač, *Filozofija France Bučarja*.

3 Bučar, *Na novih razpotjih*.

Bučarjevega dela v angleščino⁴ je posprenilo več študij njegovih idej različnih avtorjev.⁵ V uvodu omenjene knjige sem poudaril izvirnost Bučarjevega pristopa znotraj sistemskih teorij. Njegov pristop namreč združuje oba tokova sistemskih teorij, ki sicer poudarjata bodisi elemente sistema ali procese med elementi.⁶ V pričujočem prispevku pa lahko preberemo še nekaj misli o Bučarjevi unikatnosti znotraj filozofije znanosti in metateoretskih pristopov.

Bučarjevo kritično sistemsko razmišljanje⁷ predstavlja sintezo klasičnega normativnega pristopa in behavioralizma.⁸ Njegove rešitve glede treh vprašanj (struktura ali agens, idejnost ali materialnost, posameznik ali skupina)⁹ orisujejo novo pot t. i. aditivnega pristopa k metateoretski konkretizaciji realistične filozofije znanosti.¹⁰ Način Bučarjeve inkorporacije etike v njegov znanstveni pristop pa ga postavlja blizu krščanskemu realizmu.¹¹ Zaradi vsega naštetega in načina, s katerim Bučar operacionalizira vse te koncepte, menim, da je France Bučar skoval novo smer filozofije znanosti, ki jo imenujem novi krščanski realizem.

Motiv za takšen prispevek predstavlja poglavje prijatelja Petra Verovška v že omenjeni knjigi o Bučarju iz leta 2018.¹² Namreč, Verovšek analizira zgodovinsko pluralnost kritične teorije na Vzhodu, zlasti v prostoru nekdanje Jugoslavije, ter orisuje Bučarja skozi prizmo marksističnega metateoretskega pristopa. Moj pričujoči prispevek pa riše drugačno sliko Bučarjeve znanstvene filozofije.

Pri analiziranju Bučarjevega pristopa se bom naslonil zlasti na knjigi, ki sta močno obarvani s filozofijo znanosti: leta 2003 izdano *Porušeno harmonijo sveta* in že omenjeno knjigo *Na novih razpotjih* (2006).¹³ Za prvo mi je Bučar večkrat dejal, da je nanjo najbolj ponosen. Ob tem je treba izpostaviti, da Bučar v nobeni izmed svojih knjig ni sistematsko razgrnil svoje teorije ali svojega znanstvenega

4 Prvi prevod v angleščino kakšnega Bučarjevega dela je bil prevod knjige *Resničnost in utvara* (1986), ki je bil izdan leta 1989.

5 Glej: Kovač, *At His Crossroad*.

6 Kovač, *Introduction*.

7 Za več o kritičnem sistemskem razmišljanju glej: Jackson, *Critical systems thinking*.

8 Behaviorizem je niša v psihologiji, ki proučuje refleksno obnašanje živali in ljudi. Behavioralizem pa je niša v politologiji, ki vpeljuje naravoslovne znanstvene principe v družboslovje. Za več o filozofiji znanosti in družboslovju glej: Marsh in Stoker, *Theory and methods in political science*.

9 Glede teh temeljnih vprašanj glej: Hay, *Political Ontology*.

10 Za več o različnih metateoretskih pristopih v družboslovju glej: Marsh, *Meta-Theoretical Issues*.

11 Niebuhr, *Christian Realism*.

12 Verovšek, *Eastern Praxis*.

13 Bučar, *Porušena harmonija sveta*; Bučar, *Na novih razpotjih*.

pogleda na svet. Bučar ni napisal enega samega dela, ki bi podrobno zajelo njegovo teorijo. Žal ne obstaja niti ena knjiga, ki bi bila v celoti posvečena razlagi njegove sistemske teorije, v kateri bi opisal svoje predpostavke, neodvisne spremenljivke, odvisne spremenljivke, pogoje spremenljivke in posredne spremenljivke ter narisal vzročni zemljevid in logične povezanosti vseh njih.¹⁴

To predstavlja največji izziv za pričujočo analizo, ki bo potekala sledeče. Prvič, povzel bom Bučarjevo kritično sistemsko razmišljanje in njegov pristop k sintezi. Drugič, iz slednjega bom izpeljal Bučarjeva znanstvena izhodišča. Tretjič, na podlagi že omenjenih treh ontoloških izzivov bom orisal Bučarjev unikatni pristop k reševanju metateoretskih izzivov. Četrto, zaključil bom s tezo o Bučarjevem novem krščanskem realizmu kot samostojni znanstveni filozofiji.

Bučarjevo kritično sistemsko razmišljanje

Bučar prične vsak svoj tekst z opisom problema, s katerim se bo soočal: e. g. razpad Jugoslavije, razpad Avstro-Ogrske ali ključni izzivi Slovenije in EU. Torej, njegova izhodiščna točka je vselej konkreten družbeni problem. Slednjega se loteva empirično, pri čemer vzročni mehanizem določenega problema logično in sistematično privede do njegovega zaključka (*argumentum ad absurdum*). Vendar pa Bučarjeva teorija ne vzklije čudežno iz samih opazovanih podatkov (induktivno) ali njihove interpretacije. Njegova analiza je deduktivna, temelji na identifikaciji vzročnega mehanizma s pomočjo sistemskega pristopa oz. kritičnega sistemskega razmišljanja. Bučar v svoj predhodno kreirani sistem vpelje empiričen problem in ga na podlagi vzročnih mehanizmov v sistemu pripelje do zaključka, ponavadi kolapsa sistema. Pri slednjem ni cinično melanholičen, temveč normativno orisuje rešitve za analizirani problem. Bučarjeva odlika je njegova problemska osredotočenost, na drugi strani pa je njegova največja pomanjkljivost premajhna pozornost znanstveni lucidnosti – jasna razgrnitev svoje teorije oz. sistema razmišljanja in analize.

Sistemska teorija je nastala iz potrebe po preglednosti in ob raziskovanju kompleksnih pojavov.¹⁵ Začetek vsakršne sistemske analize je empirično vprašanje, v sam analitični proces pa je vgrajena tudi želja po praktični aplikaciji rešitve na zastavljeni problem – obe lastnosti takoj zasledimo pri Bučarju. Zato

14 Za Bučarjevo bibliografijo do leta 1992 glej: Bučar, *Prehod čez rdeče morje*, str. 135–153.

15 Za več o predhodnikih sistemske teorije in več o njegovih začetkih glej: Hammond, *The science of synthesis*.

je morda bolje, da ne govorimo o sistemskih teorijah, temveč o sistemskem pristopu kot metodi znanstvenega dela. Ta aplikativna orientiranost posledično v sistemskem pristopu generira določeno mero pragmatizma, ki pa lahko analizo samo potisne izven območja znanstvenega v območje subjektivnega. Čeprav metodološko ne najbolj rigorozen, Bučar temu ne podleže. Ne želi ugajati ali biti senzacionalen, je popolnoma predan znanosti: sklepa na podlagi vzročnih mehanizmov.¹⁶

Hiter razvoj tehnologije, ekonomije in industrije ob koncu 19. stoletja in v začetku 20. stoletja je povzročal preglavice znanstvenikom, saj so razmerja med pojmi in pojavi postajala vse bolj nejasna in nepregledna. Znanstveni redukcionizem je pokazal pomanjkljivosti, saj ni uspel slediti novim zahtevam kompleksnih pojavov.¹⁷ Nekaterih stvari ne moremo pojasniti z drugo bolj osnovno in že poznano stvarjo, temveč jo moramo obravnavati samostojno in neodvisno od njenih komponent.¹⁸ Iz te potrebe se je pojavila teorija sistemov, ki je izjemno uporabna za modeliranje dinamičnih pojavov. Avstrijski biolog von Bertalanffy je tako razvil splošno teorijo sistemov,¹⁹ ki so jo po drugi svetovni vojni začeli uporabljati tudi v družboslovju.²⁰ Sistem je tako opredeljen kot skupina povezanih elementov in njihovih značilnosti, ki so medsebojno soodvisni, njihove aktivnosti pa privedejo do rezultata, ki je večji od seštevka vpliva posameznih elementov. Zelo preprost model sistemske teorije sestavljajo tako okolje sistema, ki je hkrati njegov vnos (*input*), sam sistem in izhod (*output*) sistema, ki vpliva na okolje oz. na nov vnos v sistem ter tako predstavlja povratno zanko sistema.²¹

Sistemski pristop je predstavljal novo vrsto organiziranja znanja in omogočil raziskovanje kompleksnih pojavov. Različne oblike sistemske teorije, ki so se razvile skozi desetletja, lahko klasificiramo na podlagi dveh spremenljivk. Prvič, kako so urejeni elementi v sistemu: hierarhija ali heterarhija oz. vprašanje narave elementov?²² Drugič, kakšna je narava komunikacije med temi elementi

16 King, Keohane, in Verba, *Designing social inquiry*.

17 Za več o redukcionizmu glej: Jones, *Reductionism*.

18 Zelo plastičen primer problema redukcionizma so ekipni športi, kjer kvalitete moštva ne moremo zreducirati na preprost seštevke kvalitete posameznih igralcev. Ekipa ima sebi lastne karakteristike, na primer ekipni duh, ki ga z merjenjem posameznikov ne moremo zaznati.

19 von Bertalanffy, *Kritische Theorie*.

20 Npr. Parsons, *The social system*.

21 Glej: Easton, *A framework*.

22 Hierarhija označuje vertikalni odnos enot, torej odnos nadrejenosti in podrejenosti (glej: Diefenbach, *Hierarchy*). Heterarhija pa označuje odnose, kjer elementi niso postavljeni v vertikalno, temveč horizontalno razmerje, kjer ni jasne vodje, npr. omrežje (glej: Cerny,

oz. njihovi odnosi.²³ Nekateri sistemski pristopi dajejo prednost prvemu, drugi drugemu.²⁴

Bučarjev sistemski pristop je edinstven, saj tudi znotraj tistih, ki dajejo enak pomen obema spremenljivkama, vpeljuje tudi etiko kot ključno povratno zanko sistema.²⁵ Etični vzgib pa ne deluje samo kot negativna povratna zanka v sistemu kot korektivni mehanizem, s katerim sistem vzdržuje rezultat ali stanje, ki si ga želi (*status quo*). Obstaja tudi pozitivna povratna zanka, ki pa je pogosto tretirana kot nekaj nezaželenega, saj vodi v spiralo dogodkov in akcij sistema, ki lahko vodijo v njegovo destrukcijo.²⁶ Pa vendar lahko slednje privede tudi do novega stanja stabilnosti sistema na višji oz. boljši ravni.²⁷ Bučar slednje inkorporira v svoje sistemsko razmišljanje. Pozitivne povratne zanke zagovarja – na primer v primeru skrbi za nacionalno istovetnost.

Ker sta racionalnost in etika dve enakovredni počeli aktivnosti v Bučarjevem sistemu, je slednji sinteza pozitivizma in interpretativizma.²⁸ Sintetiziranje je združevanje različnih narativov ali aspektov teorij v novo samostojno celoto, ki ima sebi lastno razlagalno moč.²⁹ Proces sintetiziranja zaobjema tudi ločevanje pomembnega od nepomembnega. In za Bučarja je pomembna nacionalna identiteta. Ob tem ponudi še dodatno unikatnost, in sicer aplikacijo istih etičnih vrednot na različne agens nivoje svojega sistemskega razmišljanja. Torej, ne gre za to, da obstajajo različni etični standardi za posameznike in države, marveč so le-ti enaki, saj se spreminja nivo agensa oz. elementov v sistemu, procesi pa ostajajo enaki.

Bučarjev sistemski pristop umeščamo v t. i. kritično sistemsko razmišljanje.³⁰ Kritično sistemsko razmišljanje je različica sistemskega pristopa, razvita v 80. letih prejšnjega stoletja kot orodje pomoči odločevalcem za bolj informirane odločitve v zapletenih situacijah.³¹ Pri tem velja izpostaviti, da se beseda

---

Heterarchy). Slednje ne gre enačiti z anarhijo, saj je heterarhija še vedno tip reda, medtem ko anarhija pomeni odsotnost reda (več o konceptu anarhije glej: Milner, *The assumption of anarchy*).

23 Npr. Luhmann, *Differentiation of society*.

24 Glede različnih smeri v sistemski teoriji glej: Arnold, *Traditions of systems theory*.

25 Za več glede Bučarjevega sistemskega razmišljanja glej: Kovač, *Filozofija France Bučarja*; Kovač, *At His Crossroad*.

26 Hammond, *Systems Theory*, str. 336.

27 Na primer, proces športnega treniranja je proces podiranja homeostaze in vzpostavljanja le-te na višjem nivoju. Ob tem procesu pa je športnik tudi bolj izpostavljen poškodbam.

28 Več o tem v naslednjem poglavju.

29 Morse, »Emerging from the data«.

30 Za več glede te klasifikacije glej: Kovač, *Filozofija France Bučarja*; Kovač, *At His Crossroad*.

31 Za več glej: Flood in Romm, *Critical systems thinking*.

‚kritičen‘ ne nanaša na t. i. kritično teorijo oz. Frankfurtsko šolo,³² temveč se nanaša na starejši pojem kritičnega mišljenja. Koncept kritičnega mišljenja lahko zasledimo že pri Sokratu. Gre za analizo razpoložljivih dejstev, dokazov, opazanj in argumentov za oblikovanje stališča do določenega vprašanja, ki temelji na kritični zavesti, družbeni zavesti, komplementarnosti na metodološki ravni, komplementarnosti na teoretični ravni in predanosti človeški emancipaciji.³³ Pri uporabi kritičnega systemskega razmišljanja so ključni štirje koraki – po akronimu EPIC: *Explore* (empirično poznaj problem, ki ga analiziraš), *Produce* (izdelaj model sistema, ki ga analiziraš), *Intervene* (dopolni ali popravi model na podlagi narave problema, ki ga analiziraš), *Check* (preveri rezultate).³⁴ Za opravljanje tega procesa sta potrebna strogo sledenje načelom racionalnosti, skeptičnosti, nepristranskosti in usmerjenost v reševanje problemov.³⁵

Znanstvena filozofija Franceta Bučarja

Kot smo zapisali, je Bučar predan sintezi in slednje je razpoznavno že v samih temeljih njegovega znanstvenega pristopa oz. filozofiji.³⁶ Deležen je bil klasične izobrazbe, kar odseva v njegovem esejističnem stilu pisanja in občutljivosti za etiko. Leta 1959 je odpotoval v ZDA kot Eisenhowerjev štipendist in se tam srečal s t. i. behavioralistično revolucijo v družboslovju.³⁷ Prek slednje so bili v družboslovje vpeljeni rigorozni znanstveni standardi, na primer: objektivnost, jasno definirane spremenljivke, jasen vzročni mehanizem, zavračanje hipotez in osredotočenje na razlago ter na napoved, ki izhaja iz opazovane zakonitosti. To pomeni, da so behavioralisti zavezani sistematični uporabi empiričnih dokazov, za razliko od klasičnih normativnih avtorjev, ki zgolj nizajo ilustrativne primere.³⁸ Ne gre za obvezno kvantifikacijo podatkov, temveč za to, da so le-ti uporabljeni za testiranje teoretskih napovedi (predikcij) in da se tega testiranja lotevamo sistematsko, ne ilustrativno oz. anekdotno. Tako se je Bučar navzel systemskega pristopa, ki je tipična metoda behaviorizma in tipičnih raziskovalnih vprašanj behavioralistov, kot na primer ‚kdo vlada?‘ Bučar je večkrat izpostavil vpliv, ki ga

32 Za več o kritični teoriji glej: Bronner, *Of critical theory*.

33 Jackson, *The origins*.

34 Jackson, *Critical systems thinking*.

35 Halpern, *The Nature and Nurture of Critical Thinking*.

36 Več glede filozofije družboslovne znanosti glej: Winch, *The idea of a social science*.

37 Za več o behavioralistični revoluciji glej: Pye, *The Behavioral Revolution*.

38 Za več o normativnih teorijah glej: Buckler, *Normative Theory*.

je nanj imel Karl Deutsch s knjigo *The nerves of government*.³⁹ Torej Bučar združuje klasično normativnost in pozitivistično rigoroznost.

Predpostavljam, da epistemološka stališča izhajajo iz ontoloških predpostavk ter da metodološke preference tudi izhajajo iz epistemoloških pozicij.⁴⁰ Ontologija je veda o obstoju, torej, kaj obstaja, da lahko raziščemo in razumemo. Epistemologija je veda o spoznavanju, torej o tem, kaj lahko spoznam in razumem. Metodologija pa je veda o načinu, kako lahko pridem do tega znanja oz. razumevanja.⁴¹ Ta vprašanja na prvi pogled niso pomembna, vendar pa stališča, ki jih ima raziskovalec glede teh vprašanj, določajo njegov raziskovalni proces – od raziskovalnega vprašanja do procesa zbiranja podatkov, njihovega obdelovanja (procesiranja) ter analiziranja in nenazadnje tudi do oblikovanja zaključkov in aplikacij spoznanja. Ta znanstvena izhodišča niso kot obleka, ki jo lahko raziskovalec sleče in se preobleče – torej prevzame druga izhodišča, temveč so kot koža, ki znanstvenika spremlja vsepovsod in je del njega samega in poklica.⁴²

Najbolj temeljno ontološko vprašanje je, ali lahko raziskovalec res spozna objektivno pravo naravo pojava. Možna sta dva odgovora – da ali ne. Prvi nas vodi v t. i. fundacionalizem, ki zagovarja, da stvari obstajajo ne glede na človeški um oz. percepcije. Zelo velika večina znanstvenikov pripada tej skupini, ki zagovarja tudi obstoj objektivne, absolutne in brezpogojne resnice, katero lahko odkrijemo. Druga opcija pa je t. i. antifundacionalizem (konstruktivizem), ki pravi, da ni pravega sveta, ki bi obstajal brez pomena, ki ga človeški um daje pojavu.⁴³ To pomeni, da ni nikakršne objektivne resnice, saj je svet družbeno konstruiran in vloga znanosti je tako samo preučevati to strukturo. Bučar je jasen fundacionalist, saj ostro nasprotuje relativizmu, ki izhaja iz antifundacionalističnega nazora.

Ključno epistemološko vprašanje je, ali lahko raziskovalec direktno opazuje in meri vse pojave ali pa obstaja kaj tudi skritega, ne direktno merljivega. Prva veja fundacionalizma je pozitivizem, ki pravi, da lahko vse merimo neposredno, in katerega privrženci so bili prej omenjeni behavioralisti.⁴⁴ Pozitivizem vidi znanost kot proces vzpostavljanja vzročnih povezav med pojavi s pomočjo hipotez, ki pod predhodno določenimi pogoji dajejo predvidljiv re-

39 Deutsch, *The nerves of government*.

40 Hay, *Political Ontology*.

41 Za več glej: Furlong in Marsh, *A skin not a sweater*.

42 Prav tam.

43 Prav tam.

44 Za več o pozitivizmu glej: Eidlin, *Positivism*.

zultat. Analogno ontološki delitvi je antipod pozitivizma interpretativizem, ki izvira iz antifundacionalizma in pravi, da vsega ne moremo meriti – in še več, bolj pomembno kot razložiti pojav je razumeti pojav, kar pa brez subjektivne izkustvene interpretacije ni možno.⁴⁵ Tretja epistemološka opcija pa je t. i. znanstveni realizem,⁴⁶ ki zagovarja sintezo med pozitivizmom in interpretativizmom.⁴⁷ Znanstveni realizem izhaja iz fundacionalizma, torej verjame v raziskovalno objektivnost in nevtralnost, vendar ostaja odprt do interpretacij struktur in pojavov, ki jih težko direktno merimo, pa vendar so ključne za razlago pojavov – kot na primer etika. Znanstveni realizem poudarja vlogo teorije, ki osmišlja, kdaj in kje je smiselno uporabiti katero metodo oz. pristop. Ker Bučar prav tako združuje oba pristopa v svojem sistemu (racionalnost in etiko vidi kot neodvisni počeli aktivnosti), ga umeščam v skupino znanstvenega realizma.

Kakor epistemološka stališča sledijo ontološkim, tako tudi metodološke preference sledijo epistemologiji znanstvenika. Tako pozitivizem zagovarja kvantitativne (regresije, Bayesianski statistični modeli) in kvalitativne metode (študije primera, mehke množice) ter mešane metode raziskovanja.⁴⁸ Znanstveni realizem slednjim dodaja tudi interpretativne (etnografija, analiza diskurza), medtem ko interpretativizem zagovarja izključno slednje.⁴⁹ Bučar v svojih tekstih uporablja kvalitativne in interpretativne oz. normativne metode,⁵⁰ torej ostaja zvest svojemu znanstvenemu realizmu.

Torej, Bučar združuje pozitivistični in normativni pristop znotraj fundacionalističnega pogleda na svet. Zaveda se, da normativnosti ni vedno lahko ločiti od empirije, še več, včasih je to nemogoče. Prav tako je Bučar jasen pri razločevanju vprašanj ,kaj je' in ,kaj naj bi bilo'. Kot bom razdelal v zadnjem poglavju, je Bučarjeva epistemološka sinteza drugačna od dominantnega pristopa znotraj znanstvenega realizma, ki ga predstavlja kritični realizem, ta pa se ukvarja z odkrivanjem globokih struktur, ki jih je težko zaznati ali pa je zaznava lažna.⁵¹ Bučar se s tem ne strinja, saj če je struktura transcendentalna, je

45 Idejni oče tega pristopa je Max Weber in njegov *Verstehen*, glej: Weber, *Economy and Society*.

46 Beseda realizem se tu nanaša na filozofijo znanosti in ne politološko paradigmo, značilno zlasti za mednarodne odnose.

47 Za več o znanstvenem realizmu glej: Leplin, *Scientific realism*.

48 Za več o teh metodah glej: Creswell, *Research design*.

49 Za več o interpretativnih metodah glej: Yanow in Schwartz-Shea, *Interpretation*.

50 V preteklosti so bile normativne teorije izključno fundacionalistične, saj so se klasični avtorji spopadali z idejo absolutnega dobrega ali pravičnega. Prav slednje velja za Bučarja – spopada se z idejo in aplikacijo dobrega.

51 Za več o kritičnem realizmu glej: Bhaskar, *A realist theory*.

podvržena etičnim presojam, če pa je del imanence, jo z rigoroznim razumom lahko odkrijemo.

Bučarjeva metateoretska sinteza

Metateorija se znanstveno ukvarja z znanostjo. Opisana izhodišča Bučarjeve filozofije znanosti je zato treba konkretizirati.⁵² Slednje bom storil s tremi vprašanji o primarnosti: ali je primarna struktura ali agens; ideje ali materialnost; posameznik ali skupina.⁵³ Bučar na vsa odgovarja z unikatno sintezo obeh skrajnosti.

Struktura ali agens? Kaj je gonilo sprememb oz. dogodkov v zgodovini in družbi? Strukturalisti trdijo, da so strukturni elementi (ravnotežje moči) tisti, ki generirajo dogodke, in jih hkrati tudi najbolje razlagajo.⁵⁴ Na drugi strani pa so intencionalisti, ki ključ v spremembah vidijo v velikih zgodovinskih osebnostih in agensu posameznika.⁵⁵ Bučar ne pristaja na dualizem – odločitev za eno ali drugo stran, prav tako ne na (marksistično) dialektiko med obema stranema. Zanj sta oba elementa enako pomembna, od konkretnega problema (*input* v sistem) pa je odvisno, ali bo struktura bolj dominantna od agensa ali obratno. In še več, v znanost vpelje različne nivoje agensa. To pomeni, da se tako vsebina strukture kot tudi narava agensa spreminjata glede na sliko analize – posameznik, država, mednarodni sistem.⁵⁶ Torej, ne gre samo za ločene vzročne mehanizme, ki so značilni za različne slike, temveč gre za enake vzročne mehanizme, le da ti potekajo med različnimi entitetami, ki pa imajo enake lastnosti. Država in narod imata za Bučarja torej enake attribute (racionalnost, interes, identiteta) v mednarodnih odnosih kot posameznik v medosebnih odnosih. Kakor je umor neetičen na medosebnem nivoju, je genocid neetičen na mednarodnem. Podobno velja tudi za strukturne dejavnike – npr. ravnotežje moči. Slednje ima enak vzročni mehanizem v mednarodnih kakor tudi v medosebnih odnosih, le da v igri biljarda kot prispodobi mehanizma ravnotežja moči biljardna krogla predstavlja bodisi posameznika ali pa državo.⁵⁷

52 Glej: Fay, *Theory and metatheory*.

53 Hay, *Political Ontology*.

54 Glede strukturalizma glej: Waltz, *Theory of International Politics*.

55 Glede intencionalizma glej: Tsebelis, *Nested Games*.

56 Glede slik analize glej: Waltz, *Man, the state, and war*.

57 Bučar je z idejo o različnih nivojih agensa prehitel druge svetovne avtorje, ki so o tem začeli neodvisno od njega pisati kasneje. Glej: Wendt, *The state as person*.

Ideje ali materialnost? Ali so ideje tiste, ki predstavljajo razloge oz. imajo konstitutivno vlogo pri konkretnih političnih rezultatih, kot to zagovarjajo konstruktivisti?⁵⁸ Nasproti temu stojijo materialisti, ki trdijo, da je materija tista, ki determinira dogodke.⁵⁹ Bučar znova ne pristaja na dualizem ali dialektiko med obema stranema. Kot smo že zapisali, so etika, racionalnost in moč enakovredna počela aktivnosti za Bučarja, vir katerih sta idejnost in materialnost. Bučar vidi projekt evropskega združevanja kot primer relevantne vloge dveh različnih počel – etike in moči. Če entiteta sledi zgolj in samo logiki moči, se ustavi samo, ko trči ob drugo sebi enako ali večjo moč. Etika je vzvod, ki entiteto lahko omeji pri tej ekspanziji. Evropske države so s procesom združevanja pričele etično kontrolirati medsebojne odnose moči. A hkrati so s tem tudi povečale svojo skupno moč, da so se lahko zoperstavile moči Sovjetske zveze in s tem etično ohranile svojo istovetnost. Za Bučarja sta obe počeli, idejnost in materialnost, potrebni za razumevanje tako spremembe odnosov navznoter evropskega povezovanja kakor tudi navzven.⁶⁰

Posameznik ali skupina? Ali kolektivne entitete zares obstajajo ali so zgolj uporaben miselni koncept? Če so realne, ali imajo potem tudi organske kvalitete kot njihovi sestavni elementi? Holizem na ta vprašanja odgovarja pritrdilno,⁶¹ individualizem pa na njih odgovarja negativno.⁶² Bučar tudi tu ne pristaja na dualizem ali dialektiko med obema opcijama. Na prvi pogled bi Bučarja mnogi umestili med holiste, saj vidi sisteme kot samostojne enote. Vendar je takšna klasifikacija nepopolna. Čeprav Bučar trdi, da imajo skupinske entitete oz. sistemi svojo lastno naravo in značilnosti, kot na primer narod in država, jih zavoljo dviga agentnega nivoja tretira kot posameznike. Prav tako posameznik ne izgubi svoje svobode kljub temu, da je del večjega sistema. Prej omenjene različne slike analize Bučar združuje v večnivojski sistem. Zato često govori o podsistemih in odnosih med njimi. Bučar inovativno sintetizira obe strani, kjer sta posameznik in skupina ne konglomerat, marveč sobivata in soobstajata.

Ti Bučarjevi odgovori na metateoretska vprašanja rišejo njegovo uni-
katnost. Izmed mnogih opcij metateoretske konkretizacije je blizu aditivnemu

58 V tem primeru ne gre za filozofijo znanosti, saj se konstruktivizem večkrat uporablja namesto besede antifundacionalizem, temveč za politološki raziskovalni program oz. paradigmo. Glej: Wendt, *Social theory*.

59 Glede dominantnosti materialnega glej: Kovač in Ripsman, *Material Sources*.

60 Enakega stališča je bil tudi Kalergi, tako da ni čudno, da je Bučar bil prepričan Panevropjec; glej: Kalergi, *Panевropa*.

61 Glede holizma glej: Fay, *Contemporary Philosophy*.

62 Glede individualizma glej: Gilbert, *On Social Facts*.

pristopu.⁶³ Slednje namreč ne zapade na eno ali drugo stran (dualizem) omenjenih vprašanj, temveč zagovarja sintetiziranje znotraj metateorije. Vendar pa za razliko od dialektike, ki je prav tako del aditivnega pristopa, ne vidi odnosa med dvema opcijama kot ponavljajočo interakcijo dveh stvari,⁶⁴ temveč kot dve medsebojno povezani stvari. Torej, ne gre za to, da sta to dve strani istega kovanca, ki se izmenjujeta, katera bo zgoraj, temveč gre v tej prispodobi za dve kovini, iz katerih je kovanec narejen.

Bučarjev novi krščanski realizem

Večkrat sem v tekstu omenil pomen, ki ga Bučar pripisuje etiki. Gre za njegovo unikatno razumevanje vloge, ki jo ima etika v njegovem sistemskem razmišljanju. S tem Bučar zarisuje inovativno filozofijo znanosti, ki jo imenujem krščanski realizem.

Bučarjevo pojmovanje etike ni deontološko. Pri slednji gre za presojo, da je neko dejanje pravilno na podlagi prej določenih pravil. To je nekakšen pozitivističen pristop k etiki, saj za uspešno normativno presojo potrebujemo tudi predhodno pravilo.⁶⁵ Pravil pa za vse možnosti in situacije v življenju in svetu ne moremo v naprej predvideti, saj sta svet in življenje nepredvidljiva. Primer takšnega deontološkega razumevanje etike je Kantov kategorični imperativ in dolžnost, ki izhaja iz njega.⁶⁶ Bučar pa ne govori o dolžnosti, marveč o odgovornosti. Torej razume naravo etičnosti drugače, izvor etičnosti je v drugem oz. v rezultatih naših dejanj, in ne v nas samih oz. dejanjih, ki izhajajo iz nas samih.⁶⁷

Prav tako Bučar ne sledi etiki vrlin, ki predstavlja osredotočanje na značaj človeka oz. njegove motive.⁶⁸ Problem slednje konceptualizacije normativne etike ni, da ne bi bila aplikativna v vsako situacijo, kot sem nakazal problem pri deontološki etiki, temveč da predhodno ne vemo, katera lastnost je najprimernejša oz. najbolj etična za dano situacijo. Več lastnosti je lahko etičnih v situaciji, vendar katera je najbolj etična in s tem pravilna? Na primer, Aristotel predlaga devet etičnih vrlin: hrabrost, zmernost, odprtost, veličastnost, velikodušnost, ambicioznost, prijaznost, iskrenost, pravičnost, preudarnost in

63 Glej: Marsh, *Meta-Theoretical Issues*.

64 Npr. teorija strukturiranja – Giddens, *The constitution of society*.

65 Za več o deontologiji glej: Rawling, *Deontology*.

66 Kant, *The metaphysics of morals*.

67 Za več o etičnosti do drugega glej: Levinas, *Humanism of the other*.

68 Za več o etiki vrlin glej: Van Zyl, *Virtue ethics*.

ljubeznivost, a ne ponudi tudi etične matrice, katera od teh lastnosti je v kateri situaciji najprimernejša.⁶⁹

Tretja opcija normativne etike je t. i. konsekvencionalizem, ki gleda na posledice dejanj, ali so le-te etične ali ne.⁷⁰ Morda najbolj znana veja je utilitarizem, ki tretira dobre posledice kot tiste, ki prinašajo koristi.⁷¹ Bučarju je takšno razumevanje etike blizu, saj poudarja odgovornost posameznika za rezultate in posledično njegovih podsistemov in sistema.⁷² Ta njegova predanost Weberjanski etiki odgovornosti je zanj nekakšno etično orodje, s katerim operativno poveže različne nivoje agensa v svojem sistemskem razmišljanju. S tem kreira unikatno povratno zvezo med podsistemi in med sistemom in okoljem. Ne gre za to, da obstajata dva ali več različnih nivojev etike, temveč so različni nivoji agensa. Torej, akterji se spreminjajo, etika pa ostaja enaka, kar je drugače kot pri klasičnem realizmu,⁷³ ki ima svoje etične korenine tudi v konsekvencionalni etični tradiciji.

V svojem delu *Politics Among Nations* Hans Morgenthau predstavi šest načel političnega realizma, s katerimi lahko prikladno opišemo razumevanje etike klasičnih realistov.⁷⁴ V četrti, peti in šesti točki Morgenthau pravi, da se realizem zaveda pomena etike za politično delovanje. Zaveda se tudi neizogibne napetosti med etiko in zahtevami za uspešno politično delovanje. A vendar univerzalnih etičnih načel za posameznika ni mogoče uporabiti za dejanja držav. Prav tako ni mogoče načela etičnega obnašanja držav posplošiti v univerzalno etično načelo. Z drugimi besedami, različni nivoji agensa imajo različne oblike etike. Kot primer Morgenthau navede rek *fiat iustitia, pereat mundus* (naj bo pravica, tudi če svet propade), država pa nima pravice tega reči, saj deluje v imenu več posameznikov.

Druga oblika realizma v politologiji, ki prav tako črpa iz konsekvencionalne etične tradicije, je krščanski realizem.⁷⁵ Gre za pogled, ki temelji na

69 Aristotle, *Nicomachean ethics*, str. 303–304.

70 Za več o konsekvencionalizmu glej: Driver, *Consequentialism*.

71 Glej: Mill, *On liberty, utilitarianism*.

72 Za več o etiki odgovornosti glej: Weber, *Politics as a Vocation*.

73 Ta besedna zveza se uporablja za raziskovalni program v mednarodnih odnosih. A beseda realizem je del tega koncepta z namenom, saj označuje tudi filozofska izhodišča, ki jih ima ta raziskovalni program in so skladna z znanstvenim realizmom. Za več o klasičnem realizmu glej: Kirshner, *An unwritten future*.

74 Morgenthau, *Politics among nations*, str. 4–15.

75 Podobno kot pri klasičnem realizmu beseda realizem označuje tudi filozofska izhodišča raziskovalnega programa. Besedna zveza sama pa je ime konkretne paradigme v politologiji. Za več o krščanskem realizmu glej: Gingles, Mauldin in Miles (ur.), *The Future of Christian Realism*.

treh bibličnih predpostavkah: grešnosti posameznika, svobodi posameznika in na novi zapovedi Jezusa – ljubi svojega Boga in ljubi svojega bližanega kot samega sebe. Ključni koncept za krščanski realizem je ravnotežje med močjo in odgovornostjo. Utemeljitelj krščanskega realizma Reinhold Niebuhr je trdil, da idealnega sveta ne moremo ustvariti, ker družba sama na sebi sili ljudi v neetična dejanja. Zato moramo biti pripravljeni sprejemati kompromise med etiko in močjo.⁷⁶ Na tej zadnji točki lahko vidimo razliko med Bučarjem in krščanskim realizmom. Prvi ne zagovarja kompromisov, saj ti niso potrebni. Etika in moč sta enakovredni počeli aktivnosti, ki se na nivoju držav manifestirata kot nacionalni interes.⁷⁷ Vsaka politična odločitev ima namreč etični moment, ker je usmerjena v neki cilj, cilji pa so etične narave. In vsaka etična odločitev ima v sebi komponento moči, saj brez slednje tega etičnega cilja ne moremo doseči. Tako sta etika in moč neločljivo povezani, njuna delitev je zgolj analitske narave, ne pa tudi dejanske.

Jezusove besede, dajte Bogu, kar je božjega, in cesarju, kar je cesarjevega, orisujejo različne nivoje agensa, ki so unikatni pri Bučarjevem sistemskem razmišljanju. Odgovorna uporaba fuzije moči in etike opredmeti njegovo sintezo ter realističen pogled na znanost in svet. Zato menim, da je France Bučar kreiral edinstveno filozofijo znanosti, ki jo lahko imenujem novi krščanski realizem.

Literatura

- Aristotle. *Nicomachean ethics*. Chicago: University of Chicago Press, 2011.
- Arnold, Darrell (ur.). *Traditions of systems theory: Major figures and contemporary developments*. New York: Routledge, 2014.
- Bertalanffy, Ludwig von. *Kritische Theorie der Formbildung*. Berlin: Gebrüder Borntraeger, 1928.
- Bhaskar, Roy. *A realist theory of science*. New York: Routledge, 2013.
- Bronner, Stephen Eric. *Of critical theory and its theorists*. New York: Routledge, 2013.
- Buckler, Steve. Normative Theory. V: Marsh, David, Stoker, Gerry (ur.). *Theory and methods in political science*. New York: Palgrave Macmillan, 2010, str. 156–177.
- Bučar, France. *Na novih razpotjih*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2006.
- Bučar, France. *Porušena harmonija sveta*. Dob pri Domžalah: Miš, 2003.
- Bučar, France. *Prehod čez rdeče morje*. Ljubljana: Založba Mihelač, 1993.
- Bučar, France. *Resničnost in utvara*. Maribor: Obzorja, 1986.
- Bučar, France. *The reality and myth*. Antigonish: St. Francis Xavier University Press, 1989.

⁷⁶ Niebuhr, *Moral man*.

⁷⁷ Za slednjo tezo glej tudi: Oppenheim, *The place of morality*.

- Cerny, Philip G. (ur.). *Heterarchy in World Politics*. Abingdon: Routledge, 2022.
- Coundenhove-Kalergi, Richard N. *Panevropa*. Ljubljana: Slovensko panevropsko gibanje, 2013.
- Creswell, John W. *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Thousand Oaks: Sage, 2014.
- Deutsch, Karl W. *The nerves of government; Models of political communication and control*. London: The Free Press, 1963.
- Diefenbach, Thomas. *Hierarchy and organisation: Toward a general theory of hierarchical social systems*. New York: Routledge, 2013.
- Driver, Julia. *Consequentialism*. New York: Routledge, 2011.
- Easton, David. *A framework for political analysis*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1965.
- Eidlin, Fred. Positivism. V: Gibbons, Michael T. (ur.), *The Encyclopedia of Political Thought*. Hoboken: John Wiley & Sons, 2015.
- Fay, Brian. *Contemporary Philosophy of Social Science: A Multicultural Approach*. Oxford: Blackwell, 1996.
- Fay, Brian. Theory and metatheory in social science – or, why the philosophy of social science is so hard. *Metaphilosophy*, 16, št. 2/3, 1985, str. 150–165.
- Flood, Robert L., Romm, Norma R. A. (ur.). *Critical systems thinking: current research and practice*. New York: Plenum Press, 1997.
- Furlong, Paul, Marsh, David. A skin not a sweater: Ontology and epistemology in political science. V: Marsh, David, Stoker, Gerry (ur.). *Theory and methods in political science*. New York: Palgrave Macmillan. 2010, str. 184–211.
- Giddens, Anthony. *The constitution of society: Outline of the theory of structuration*. Cambridge: Polity Press, 1984.
- Gilbert, Margaret. *On Social Facts*. Princeton: Princeton University Press, 1989.
- Gingles, Dallas, Mauldin, Joshua, Miles, Rebekah L. (ur.). *The Future of Christian Realism: International Conflict, Political Decay, and the Crisis of Democracy*. Lanham: Rowman & Littlefield, 2023.
- Hammond, Debora. Systems Theory and Practice in Organizational Change and Development. V: Arnold, Darrell (ur.). *Traditions of systems theory: Major figures and contemporary developments*. New York: Routledge, 2014, str. 326–344.
- Hammond, Debora. *The science of synthesis: Exploring the social implications of general systems theory*. Boulder: University Press of Colorado, 2003.
- Hay, Colin. Political Ontology. V: Goodin, Robert, Tilly, Charles (ur.). *The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis*. Oxford: Oxford University Press, 2006, str. 78–96.
- Halpern, Diane F. The Nature and Nurture of Critical Thinking. V: Sternberg, Robert J., Roediger, Henry L., Halpern, Diane F. (ur.). *Critical Thinking in Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, str. 1–14.
- Jackson, Michael C. *Critical systems thinking and the management of complexity*. Hoboken: John Wiley & Sons, 2019.
- Jackson, Michael C. Critical systems thinking and practice: What has been done and what needs doing. *Systemist*, 41, št. 1, 2020, str. 31–61.

- Jackson, Michael C. The origins and nature of critical systems thinking. *Systems practice*, 4, št. 2, 1991, str. 131–149.
- Jones, Richard H. *Reductionism: Analysis and the fullness of reality*. Bucknell University Press, 2000.
- Kant, Immanuel. *The metaphysics of morals*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
- King, Gary, Keohane, Robert O., Verba, Sidney. *Designing social inquiry: Scientific inference in qualitative research*. Princeton: Princeton University Press, 1994.
- Kirshner, Jonathan. *An unwritten future: realism and uncertainty in world politics*. Princeton: Princeton University Press, 2022.
- Kovač, Igor (ur.). *At His Crossroad: Reflections on the Work of France Bučar*. New York: Springer, 2018.
- Kovač, Igor. Filozofija France Bučarja znotraj tokov mednarodnih odnosov: »geopolitična etika« in post-pozitivna znanstvena paradigma. *Anthropos*, 45, št. 3–4, 2013, str. 31–55.
- Kovač, Igor. Introduction. V: Kovač, Igor (ur.). *At His Crossroad: Reflections on the Work of France Bučar*. New York: Springer. 2018, str. IX–XX.
- Kovač, Igor, Ripsman, Norrin. Material Sources of Grand Strategy. V: Balzacq, Thierry, Krebs, Ronald R. (ur.). *Oxford Handbook of Grand Strategy*. Oxford: Oxford University Press, 2021, str. 205–220.
- Leplin, Jarrett (ur.). *Scientific realism*. Berkeley: University of California Press, 1984.
- Levinas, Emmanuel. *Humanism of the other*. Urbana: University of Illinois Press, 2003.
- Luhmann, Niklas. Differentiation of society. *Canadian Journal of Sociology/Cahiers canadiens de sociologie*, št. 1, 1977, str. 29–53.
- Marsh, David. Meta-Theoretical Issues. V: Marsh, David, Stoker, Gerry (ur.). *Theory and methods in political science*. New York: Palgrave Macmillan, 2010, str. 212–231.
- Marsh, David, Stoker, Gerry (ur.). *Theory and methods in political science*. New York: Palgrave Macmillan, 2010.
- Mill, John Stuart. *On liberty, utilitarianism, and other essays*. Oxford: Oxford University Press, 2015.
- Milner, Helen. The assumption of anarchy in international relations theory: a critique. *Review of International Studies*, 17, št. 1, 1991, str. 67–85.
- Morgenthau, Hans. *Politics among nations: The struggle for power and peace*. New York: Kopf, 1978.
- Morse, Janice M. »Emerging from the data«: The cognitive processes of analysis in qualitative inquiry. V: Morse, Janice M. (ur.). *Critical issues in qualitative research methods*. Thousand Oaks: Sage, 1994, str. 23–45.
- Niebuhr, Reinhold. *Christian Realism and Political Problems*. New York: Charles Scribner's Sons, 1953.
- Niebuhr, Reinhold. *Moral man and immoral society: A study in ethics and politics*. New York: Charles Scribner's Sons, 1932.
- Oppenheim, Felix E. *The place of morality in foreign policy*. Lexington: Lexington Books, 1991.

- Parsons, Talcott. *The social system*. London: The Free Press, 1951.
- Pesek, Rosvita. *Bučar*. Celovec: Mohorjeva, 2016.
- Pye, Lucian. The Behavioral Revolution and the Remaking of Comparative Politics. V: Goodin, Robert, Tilly, Charles (ur.). *The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis*. Oxford: Oxford University Press, 2009, str. 797–805.
- Rawling, Piers. *Deontology*. Cambridge: Cambridge University Press, 2023.
- Tsebelis, George. *Nested Games: Rational Choice in Comparative Politics*. Berkeley: University of California Press, 1990.
- Van Zyl, Liezl. *Virtue ethics: A contemporary introduction*. New York: Routledge, 2018.
- Verovšek, Peter J.. Eastern Praxis and Western Critique: France Bučar's Critical Systems Theory in Context. V: Kovač, Igor (ur.). *At His Crossroad: Reflections on the Work of France Bučar*, 2018, str. 3–14.
- Waltz, Kenneth N. *Man, the state, and war: A theoretical analysis*. New York: Columbia University Press, 1959.
- Waltz, Kenneth N. *Theory of International Politics*. Reading: Addison-Wesley, 1979.
- Weber, Max. *Economy and Society*. Berkeley: University of California Press, 1978.
- Weber, Max. Politics as a Vocation. V: Gerth, Hans H., Mills Wright C. (ur.). *From Max Weber: Essays in sociology*. New York: Routledge, 1991, str. 77–128.
- Wendt, Alexander. *Social theory of international politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Wendt, Alexander. The state as person in international theory. *Review of international Studies*, 30, št. 2, 2004, str. 289–316.
- Winch, Peter. *The idea of a social science and its relation to philosophy*. New York: Routledge, 2003.
- Yanow, Dvora, Schwartz-Shea, Peregrine. *Interpretation and method: Empirical research methods and the interpretive turn*. New York: Routledge, 2015.

V SPOMINSKIH ODMEVIH

Edvard Kovač

FRANCE BUČAR IN TRNOVSKI KROG

Ob 100. obletnici rojstva profesorja Bučarja so v javnosti opozarjali na njegov prispevek k slovenski pravni stroki, na njegove izjemne družbene politične analize o položaju Slovencev v Evropi ter o vzpostavitvi in razvoju slovenske države. Povezujemo ga z znamenito 57. številko *Nove revije* in njegovimi številnimi članki ter seveda kot sodelavca pri pisanju pisateljske Slovenske ustave, ki je bila z dopolnitvami sprejeta kot naša ustava, katere glavni avtor je bil. Prav tako pa govorimo o njem kot o politiku v slovenskem političnem prostoru. Pričujoči zapis želi biti le pričevanje o Francetu Bučarju kot osebi, ki je v sebi in pri svojem delu uresničevala krščanski humanizem in ga je delila s tako imenovanim Trnovskim krogom, katerega duša je bil karizmatični duhovnik, voditelj trnovske župnije, ki se je rad podpisoval tudi kot Janez Trnovski, sicer pa mag. Janez Pogačnik. Pero nas bo vodilo v smeri razkritja pogledov in razmišljanj, predvsem pa vrednot, ki jih je prof. Bučar delil z omenjenim krogom v svojih osebnih in prijateljskih srečanjih. Njegova razmišljanja in pričevanja se bodo prepletala s članki, ki jih je objavljal ne samo v *Novi reviji*, ampak poprej še v reviji Celovške Mohorjeve družbe *Celovski Zvon* in tudi reviji za krščanske izobražence

Tretji dan ter v krščanski pastoralni reviji *Cerkev v sedanjem svetu*, ki jo je takrat urejal že omenjeni trnovski župnik Janez Pogačnik.

Po pripovedovanju gimnazijskega prijatelja akad. dr. Staneta Gabrovca je bil France Bučar razborit fant že v šentviških Škofovih zavodih. Profesor Bučar sam je rad pripovedoval, da je šlo na tej klasični gimnaziji za prvovrstno intelektualno izobraževanje in tudi za trdo vzgojo, ki pa ni bila nečloveška. Še v zrelih letih se ni mogel načuditi, da so do njegove trme in mladostne prenapetosti pokazali tolikšno popustljivost in razumevanje. V tej vzgojni ustanovi se je srečeval tudi z Alojzijem Šuštarjem, kasnejšim ljubljanskim nadškofom. Po Šuštarjevem prihodu iz Švice sta obnovila prijateljstvo, ki je bilo velikega pomena pri procesu demokratizacije in sami osamosvojitvi, saj je šlo za obojestransko veliko zaupanje.

Mladi gorenjski fant France je trdno zavest o slovenstvu in zvestobi slovenskemu jeziku ter krščanstvu prinesel v Škofove zavode že od doma. Toda vsa vzgoja v tej ustanovi je šla v smeri sovpadanja osebne vere z narodno zavednostjo. Tako je bil že zgodaj prepričan, da med slovenstvom in krščansko zavestjo ne more biti navzkrižij. Četudi bi v javnosti prišlo kdaj do kakšnega nasprotovanja, v intimnosti njegove osebne vesti med krščanskimi koreninami in slovensko prihodnostjo ne more biti nasprotij. Oboje mu je že od mladosti predstavljalo močan etični imperativ. To je bilo tudi predvojno moralno stališče, ki ga je jasno razvijal prof. Janez Janžekovič in je imelo somišljenike med profesorji na škofijski klasični gimnaziji. Zato se ne smemo čuditi, da je našel duhovnega voditelja, ki ga je utrdil v prepričanju, da je zaradi višjih vrednot vseeno mogoče sodelovati s komunisti. Šlo je namreč za nasprotovanje odklonilnemu stališču do takšnega sodelovanja, ki ga je vsebovala okrožnica Pija XI. *Divini Redemptoris* iz leta 1937. O tem je France Bučar zelo neposredno spregovoril tudi v televizijskem pogovoru z Rosvito Pesek.¹

Njegov uporniški duh se je kmalu izkazal v odklonitvi italijanske okupacije, zato so ga odvedli v internacijo v Gonars, iz katere se je rešil s pobegom med prevozom v Tretji rajh in pri dvaindvajsetih letih vstopil v partizanske vrste. Ta leta so bila tudi zanj polna dilem in neprestanih odločitev. Zavedal se je, da njegovo življenje visi na nitki, ne samo zaradi bitk z okupacijskimi silami, ampak predvsem zaradi njegovega globokega krščanskega prepričanja in zvestobe svojim etičnim načelom. Tega težkega medvojne in povojnega obdobja se spominja tudi v svojem znanem intervjuju z Janezom Pogačnikom in drugimi člani kroga Nove revije leta 2000 v *Novi reviji*.²

1 Pesek, *Bučar*, str. 530–531.

2 Intervju z Francetom Bučarjem. *Nova revija*, 19, št. 213–214, 2000, str. 105–137.

Toda s svojo iznajdljivostjo in trmasto odločitvijo mu je uspelo izstopiti iz prisilnega aparata v novonastali državi in se podati na študij prava. Odslej se bo zapisal pravni stroki. Njegovi kolegi pravniki in tudi študentje so njegovo izvirnost v pravnih teorijah odlično predstavili na našem simpoziju na Slovenski matici. Za nas pa je pomembno, da znova izpostavimo njegovo dosledno etičnost, ki jo je povezoval s svojim krščanskim izkustvom in mu je narekovala, da mora postati tudi proti svoji volji disident, če to zahteva pravičnost. Zelo zanimivo je, da je v sebi udejanjal čisto Kantovo načelo, ki je povezovalo etično pokončnost z zvestobo razumnosti. Ker je vsak totalitaren sistem v svojem bistvu nerazumen, je bil njegov spor s političnim režimom in vodstvom univerze neizogiben.

Naj omenimo, da je vseskozi ohranjal stik s slovensko krščansko tradicijo, o čemer pričajo tudi članki v *Koledarju Mohorjeve družbe*.³ K sodelovanju z Mohorjevo ga je povabil tudi Anton Trstenjak, da je napisal zelo odmeven članek v transdisciplinarnem zborniku *Meje spoznanja* iz leta 1974, ki je sprožil ostre kritike.⁴ Prav te kritike so že naznanjale njegovo izključitev z univerze.

To se je zgodilo leta 1976. In za prof. Franceta Bučarja se je po njegovih lastnih besedah psihološko gledano začelo eno izmed najtežjih obdobij življenja. Pripovedoval je, kako so se ga prijatelji in kolegi izogibali. Nekateri so šli čez cesto, da jim ga ni bilo treba pozdraviti. Takrat se je čutil zelo osamljenega in se začel spraševati, ali prav razmišlja, kaj je narobe z njim. Prav v tistem obdobju ga je obiskal njegov bivši študent Marjan Vidmar in ga navdušeno povabil v tako imenovani Trnovski krog, ki ga je vodil in navdihoval trnovski župnik Janez Pogačnik. Pogačnik je izhajal iz neverne družine, zato je imel izjemen posluš za iščoče duše, kot je bil on sam. Posebno blizu je bil umetnikom in vsem kulturnikom. Vedel pa je, da se bomo Slovenci postavili na noge, če se bomo znali intelektualci med seboj pogovarjati, prepoznati skupne vrednote in se odločiti za skupne nastope. Tako bo nastal proces demokratizacije, ki bo vodil vse tja do slovenske državnosti. France Bučar je zato za Pogačnika in njegove prijatelje predstavljal utelešenje njihovih želja, sanj in načrtov. V njem so prepoznali tisti zagon, ki smo ga Slovenci potrebovali, da vstopimo v zgodovino in vzpostavimo svojo samobitnost. Zato so videli v njem človeka, ki bo povezoval tako slovensko laično kulturno obzorje kot tudi slovenski krščanski etos. Krščanska kultura je lahko tudi v Sloveniji del bogate širše kulturne ustvarjalnosti. Ne sme pa biti ljubosumna na druge duhovne tokove, ampak jih mora pozdravljati, vstopiti z njimi v dialog in se z njimi oplemenititi.

3 Glej: Bučar, Kriza demokracije; Bučar; Odločilni pomen znanja.

4 Trstenjak, *Meje spoznanja*.

Zato je krščanska duhovnost daleč od izključujočnosti, prav obratno. V vseh ustvarjalcih je Pogačnik prepoznaval delo Duha, ki je deloval kot navdih od zgoraj. Navdušeno je pozdravljal vsakega umetnika in ga ni silil v izraze svoje konfesionalnosti.

Nekaj podobnega je Pogačnik zaznal tudi v intelektualnem snovanju in družbenih analizah Franceta Bučarja. Bil je prepričan, da so njegove analize in pobude nadaljevanje ali tudi postmoderna aplikacija krščanskega socialnega nauka, ki se žal v Sloveniji zaradi poveljnih razmer ni mogel razvijati. Tako si je zadal, da bo prek znanstvenega magisterija, ki ga je napisal na Teološki fakulteti, Bučarjevo sistemsko analizo pripeljal v slovensko teologijo. Bučar pa je prek Janeza Pogačnika prepoznal duhovni naboj slovenskega krščanstva, ki lahko pomaga pri prebujanju slovenske narodne zavesti k odgovornosti pred zgodovino in tudi k razvijanju svetovljanstva v slovenski kulturi, ter s tem pomagal pri osamosvajanju.

Slovenski kristjani so s Trnovskim krogom počasi postajali ponosni na Franceta Bučarja. Leta 1989 so ga izbrali, da jih je zastopal na Ekumenskem evropskem zboru v Baslu in bil soavtor njegove *Deklaracije o ohranitvi stvarstva*. Profesor Bučar je zelo odmevno nastopal tudi na *Teoloških tečajih* o aktualnih temah. Prav tako ga je Jože Strgar leta 1987 povabil k znamenitemu zborniku Celjske Mohorjeve *Na pragu tretjega tisočletja*, ki je znova zbral intelektualce različnih obzorij, ki so videli prihodnost Slovenije v osamosvojitvi. Najdemo ga kot zelo odmevnega predavatelja na shodih v Dragi, ki so združevali slovenske izobražence tako iz matice in zamejstva kot tudi iz zdomstva in izseljenstva ter begunstva. Prav na teh letnih srečanjih na Občinah so se pojavljale ideje o samostojnosti Slovenije in je bil tudi utemeljen nastanek Svetovnega slovenskega kongresa, ki je kasneje pomagal pri mednarodnem priznanju Slovenije.

V Trnovskem krogu se je France Bučar dobro počutil, saj je tam srečeval tudi svoje prijatelje iz *Nove revije*. Temu krogu se je prav tako rad ustvarjalno pridružil in imel z njim prijateljske in osebne vezi tudi Janez Pogačnik. S Pogačnikovo smrtjo leta 2003 je Trnovski krog počasi usahnil. Prof. Bučar je svojim mlajšim prijateljem večkrat rekel, kako pogreša Janeza iz Trnovega. Venomer je čutil, da smo Slovenci znova pred veliko skušnjava razcepa. Njegova ideja je bila, da bi morali biti združeni, ko gre za našo prihodnost in obstanek. Zato se je vseskozi angažiral za vstop Slovenije v Evropsko unijo in tudi v Severnoatlantsko zaveznitvo. Počasi se je tudi krog *Nove revije* razšel, ostala mu je skupina mladih intelektualcev v Slovenskem panevropskem gibanju, ki so še vedno občudovali njegovo pronicljivost in z njim debatirali. Tudi o

Skupina iz Trnovskega kroga ob obisku Otta von Habsburga pred trnovsko cerkvijo, 18. februarja 2000. Od leve: Otto von Habsburg, Jože Hudeček, Janez Bučar, Vili Kovač, France Bučar, Stane Gabrovec in Janez Pogačnik.
(Hrani družina Bučar)

vprašanju, kje vidi današnjo vlogo krščanstva v slovenstvu in Evropi. Še vedno se je čutil blizu krščanski kulturi in duhovnosti, tako v njeni drži upora kot tudi v globini osebne vere. Zato je napisal izjemen članek o nadškofu Antonu Vovku ob izidu njegovega dnevnika. Znova je doživel, da mu dnevno časopisje članka

ni hotelo objaviti, tokrat je to storil katoliški tednik *Družina*. S tem je dal tudi dragocen dokument v procesu Vovkove beatifikacije. Do konca je opozarjal, kako pomemben je slovenski jezik in da bi se morali pisatelji znova zganiti ter pri Slovencih prebuditi odgovorno držo do jezika.

Lahko rečemo, da je bil profesor France Bučar Slovenec in svetovljan, hkrati pa globok kristjan, ki se ni bal drugače mislečih, tudi ne nevernih in drugače verujočih, ampak je z njimi sodeloval in prijateljeval. Vedel je, da se o najglobljih rečeh ne da govoriti, saj so najlepše in večnostne resnice le na dnu srca in so neizgovorljive. Morda jih je mogoče zaslutiti in živeti v zakramentalnih skrivnostih, ki jih je profesor France, kot smo ga klicali, znova z radostjo in osebno podoživljal. Vendar ko je bilo treba, je znal reči tako kot prvi krščanski pričevalci: kristjan sem. V tej svoji krščanski drži je znal tudi odpuščati. Družiti se z njim v katerem koli krogu je bilo človeško toplo in intelektualno vznemirjujoče.

Literatura

Bučar, France. Kriza demokracije. *Koledar Mohorjeve družbe za navadno leto 1969*.

Celje: Mohorjeva družba Celje, 1968, str. 68–73.

Bučar, France. Odločilni pomen znanja. *Koledar Mohorjeve družbe za navadno leto 1970*. Celje: Mohorjeva družba Celje, 1969, str. 98–102.

Intervju s Francetom Bučarjem. *Nova revija*, 19, št. 213–214, 2000, str. 105–137 [spraševalci Janez Pogačnik, Rudi Šeligo, Peter Jambrek].

Pesek, Rosvita. *Bučar*. Celovec: Mohorjeva, 2016.

Trstenjak, Anton (ur.). *Meje spoznanja*. [knjigo so napisali France Bučar et al.]. Celje: Mohorjeva družba, 1974.

Boris A. Novak

SKUPINSKI PORTRETI S FRANCETOM BUČARJEM

Skupinski portret *Nove revije* s Francetom Bučarjem

Franceta Bučarja sem spoznal v krogu *Nove revije*.

Kot predstavnik tedaj najmlajše generacije sem bil med šestimi ustanovitelji te zgodovinsko pomembne in prelomne literarne in družboslovne revije. Poleti 1980 smo Tine Hribar, Niko Grafenauer, Dimitrij Rupel, pokojni Andrej Inkret, Svetlana Makarovič in jaz podpisali zahtevo za ustanovitev *nove revije* – ta oznaka z malo začetnico pa je kmalu prerasla v veliko začetnico imena revije. Tedanja oblast ni bila navdušena nad rojstvom nove disidentske revije, zato smo izid prve številke praznovali šele dve leti pozneje, ko je predsedstvo SZDL (Socialistične zveze delovnega ljudstva) po ostrih polemikah moralo popustiti in omogočiti realizacijo te iniciative, ki je uživala veliko podporo javnosti. Že v teh dveh letih 1980–1982 pa se je formirala močna, široka, generacijsko in nazorsko sila raznolika skupina sodelavcev in sodelavk, ki se je intenzivno družila, razpravljala in pripravljala največji revijalni in intelektualni projekt

osemdesetih let. Jedro so tvorili pesniki in pisatelji nekdanjih slavnih disidentskih revij, *Besede*, *Revije 57* in *Perspektiv* (vseh po vrsti prepovedanih), filozofi heideggerjanske usmeritve, ki so bili nezaželeni v »svinčenih« sedemdesetih letih in čedalje bolj zaostreni kulturnopolitični klimi kriznih osemdesetih let, ter nekaj posameznic in posameznikov, ki nismo pripadali nikamor in nikomur. Mednje sva sodila tudi midva, France Bučar in podpisani. Prof. dr. France Bučar je bil nekdanji partizan in poznejši profesor na Pravni fakulteti, ki so mu zaradi radikalizacije kritičnih stališč odvzeli profesuro, torej sila nenavadna pojava: med slabimi manirami socialistične družbe je izstopal po gosposki drži, ki pa je bila naravna in niti najmanj arogantna, saj je bil izjemno skromen, do drugih odprt in prijazen človek, vedrega in optimističnega značaja. V hudih političnih diskusijah, ki so sledile, se je kmalu izkazalo, da ga odlikujejo trdna volja, ponos in grčava bojevitost rojenega Bohinjca. O partizanskih zaslugah ni govoril; če je kdo v družbi omenil zgodovinsko dejstvo, da je poveljeval enoti, ki je osvobodila Celovec, se je zasmejal in minimaliziral svoje zasluge. Od prvega trenutka mi je bil silno všeč ..., kar ne pomeni, da se nisva v nadaljnjih odnosih zapletla tudi v kakšne praske, v katerih pa ni bilo nikoli niti trohice osebne zamerljivosti. France Bučar je bil široka, pogumna, velika duša.

Še posebej intenzivno sva se družila in pogovarjala leta 1987, ko je izid prelomne 57. številke, naslovljene *Prispevki za slovenski nacionalni program*, v kateri je z eno izmed ključnih analiz in vizij sodeloval tudi Bučar – *Pravna ureditev položaja Slovencev kot naroda* –, pretresel slovenski in jugoslovanski politični prostor. Ni naključje, da se je za tisti čas nepojmljivo oster plaz političnih obtožb in groženj s kazenskimi sankcijami osredotočil na Franceta Bučarja in Iva Urbančiča kot avtorja prispevkov v 57. številki ter na Dimitrija Rupla kot odgovornega in Nika Grafenauerja kot glavnega urednika *Nove revije*. Zvezni javni tožilec Miloš Bakić je napovedal kazenski postopek zoper *Novo revijo* na podlagi prijave organizacije Zveze borcev iz Zagreba, kar smo razumeli kot grob pritisk na svobodo izražanja, na *Novo revijo* ter na slovensko sodstvo in politiko, za katera se je takrat zdelo, da sta kljub ostrim kritikam poskušala tovrstne konflikte reševati brez represivnih metod, kakršne so bile v navadi drugje po Jugoslaviji ... V Sloveniji pa smo živeli v iluziji, da se ne more več ponoviti preganjanje drugače mislečih, značilno za prvo obdobje avtoritarnega režima po drugi svetovni vojni, za prepoved disidentskih revij *Beseda*, *Revija 57* in *Perspektive* ter za zaporne kazni Jožetu Pučniku, Viktorju Blažiču in Dragu Jančarju. Ti trije so sodili tudi v krog sodelavcev *Nove revije*, Jančar pa je bil tudi član uredništva.

Zaradi političnega škandala, ki ga je povzročil izid 57. številke, je predsedstvo SZDL odstavilo Grafenauerja kot glavnega in Rupla kot odgovornega urednika *Nove revije*. Sledila je napeta situacija, polna političnih pritiskov in groženj s kazenskimi pregoni. K sreči se je Cankarjeva založba, formalna izdajateljica *Nove revije*, obnašala korektno in solidarno z nami, k čemur je nemalo prispeval glavni urednik Cankarjeve založbe, pesnik Tone Pavček. Predsedstvo SZDL, ki se je tudi zavedalo, da bi prepoved *Nove revije* negativno vplivala na kulturno in politično stanje v Sloveniji, je predlagalo, da bi se uredništvo na novo formiralo, a brez najbolj inkriminiranih urednikov in sodelavcev – Rupla, Grafenauerja, Bučarja in Urbančiča. V uredništvu, ki so mu grozili z obglavljenjem in preganjanjem, smo mrzlično iskali rešitve, kdo bi lahko prevzel mesti glavnega in odgovornega urednika. Izkazalo se je, da nekateri kolegi in kolegice, ki so se sicer odlikovali z vsemi potrebnimi kompetencami za ti dve nalogi, zaradi svojih stališč ali preteklih »grehov« niso bili sprejemljivi za oblast, nekateri drugi, ki so bili ob vseh svojih kvalitetah sprejemljivi za SZDL (oziroma točneje: Zvezo komunistov), pa so se – iskreno povedano – prestrašili. Izbira se je čedalje bolj osredotočala name, k temu zaupanju pa je nedvomno prispevalo tudi dejstvo, da sem pri reviji sodeloval od samega začetka.

Močno sem se zavedal političnega konteksta in dejstva, da so odločujoči politični krogi hoteli spremeniti koncept in usmeritev revije ter iz redakcije odstraniti vsa štiri najbolj eksplozivna imena – Bučarja, Urbančiča, Rupla in Grafenauerja –, zato sem kot pogoj za prevzem te težke in nevhvaležne naloge postavil založniškemu svetu Cankarjeve založbe kot izdajateljice revije ter predsedstvu SZDL in drugim odločevalcem »v senci« dva nujna pogoja:

1. kontinuiteto dotedanje konceptualne usmeritve revije (vključno s 57. številko) ter
2. ohranitev dotedanjega uredniškega odbora.

Bilo mi je namreč jasno, da je namen oblasti bil razbiti redakcijo *Nove revije*, osamiti štiri najbolj izpostavljene avtorje in urednike 57. številke ter jih kaznovati, povzročiti razkol v krogih kritičnih intelektualcev ter pohabiti *Novo revijo*, ki bi v tem primeru izgubila nujno potrebno moralno moč, temelječo na solidarnosti. Instinktivno sem čutil, da ne smemo prav nikogar pustiti na cedilu ter da moramo držati in ostati skupaj, kar sem jasno povedal tudi na prvem uredniškem sestanku po odstitvi Rupla in Grafenauerja.

Naj zaradi zgodovinske pomembnosti te situacije tu citiram svoje *Poročilo vršilca dolžnosti glavnega in odgovornega urednika Nove revije ob izteku šestmesečnega mandata*, ki ga je Zbor sodelavcev NR sprejel 24. septembra 1987:

»(...) Založniški svet Cankarjeve založbe kot izdajateljice revije je na seji 3. aprila 1987 brez pripomb sprejel drugi pogoj, pri diskusiji o prvem pogoju pa je prišlo do konflikta, ki je skoraj preprečil moje imenovanje. SZDL je namreč zahtevala, da naj kontinuiteta konceptualne usmeritve velja le od 1. do 56. številke NR ter da se moram od 57. številke ograditi, če hočem biti imenovan. To zahtevo sem kategorično odklonil, saj se kot član uredniškega odbora, ki je sprejel in izdal 57. številko, nočem odpovedati svojemu deležu odgovornosti; hkrati sem jasno napovedal, da v primeru imenovanja nameram še naprej objavljati rubriko z naslovom *Prispevki za slovenski nacionalni program*, ki bi predstavljala nadaljevanje 57. številke. – Nato je bila zahteva SZDL konkretizirana z dvema imenoma: če hočem biti imenovan, se moram ograditi od prispevkov Iva Urbančiča in Franceta Bučarja v 57. številki NR. Tudi ta pogoj sem odločno zavrnil in napovedal, da nameravam v primeru imenovanja objavljati besedila teh dveh dragocenih sodelavcev NR.

Ker je konflikt zašel v slepo ulico in je že kazalo, da ne bom sprejet, je bil pogoj za moje imenovanje preformuliran v vprašanje, ali sem pripravljen spoštovati programska izhodišča NR, kakor jih sam razumem. – Na to sem seveda s čistim srcem pristal, saj smo ta programska izhodišča soustvarjali tudi sodelavci NR.«¹

Oba moja pogoja je založniški svet Cankarjeve založbe kot izdajateljice revije nazadnje torej sprejel, kar pomeni, da ju je – s stisnjenimi zobmi – sprejela tudi slovenska politika.

Poleg dramatičnih političnih konfliktov, groženj s kazenskim pregonom in zaslišanj Službe državne varnosti je tedanja država maltretirala *Novo revijo* tudi z birokratskim sadizmom. O tej razsežnosti pišem v svojem *Poročilu* naslednje:

»Poleg teh dramatičnih konfliktov pa se moramo ukvarjati tudi z bolj dolgočasnimi, a nič manj nevarnimi zadevami: bojujemo papirnato vojno s pravno birokracijo, ki v paragrafe spravlja zahteve politike. Tako smo prisiljeni prilagajati ustanovitveni akt revije novemu Zakonu o javnem obveščanju, ki je restriktiven, saj krepi kontrolne mehanizme in zmanjšuje možnosti za vpliv sodelavcev na usodo revij, ki jih s svojim delom soustvarjajo. – (...) Glede na dejstvo, da je NR ena izmed prvih revij, ki jih silijo v tovrstna pravna prilagajanja, pa se ne moremo znebiti vtisa, da hočejo iz NR narediti »poskusnega zajčka« in s pravnimi paragrafi omejiti prostor za ustvarjanje in razmišljanje. Na naše pripombe o restriktivnosti Zakona o javnem obveščanju nam uradni politični predstavniki odgovarjajo, da ta zakon ni tako nevaren, saj vsi časopisi itak delujejo na način kršenja zakona. Ne moremo se sprijazniti s to logiko, saj svoboda delovanja revije v demokratični družbi ne sme biti stvar kršenja zakona, temveč stvar, ki

---

1 Novak, Poročilo vršilca dolžnosti, str. 1702–1705.

je zagarantirana z zakonom, sicer se utegne v slehernem trenutku zgoditi, da varuhi zakonitosti uporabijo zakon proti reviji. Celo v primeru, če ne izkoriščajo te zakonske možnosti, ne gre za svobodo v pravem smislu besede, ampak zgolj za »modrost« razsvetljene politike in »milost« pravosodnih organov.

Odličen alternativni predlog pravnih aktov revije je pripravil France Bučar.²

Ta podatek govori o dejstvu, da Bučar ni bil le eden izmed ključnih sodelavcev Nove revije, ampak tudi pravni um, ki je neutrudno in lucidno bedel nad pravnimi akti in preprečeval zlorabo zakonov zoper naše delovanje in svobodo izražanja.

Pri Novi reviji smo od dneva podpisa zahteve za ustanovitev poleti 1980 člani/ce redakcije ter sodelavci in sodelavke živeli zelo intenzivno »skupno življenje«, ki je daleč presevalo uredniške sestanke ter uradne nastope, literarne večere itd. To toplo in strastno sodelovanje in prijateljevanje se je še intenziviralo leta 1987, v mesecih mojega uredniškega mandata in reševanja Nove revije po politični obsodbi 57. številke. Tako rekoč vsak dan smo se dobivali in se ure in ure pogovarjali o zahtevnih in perečih, a tudi o lepih in zabavnih rečeh, veliko smo se smejali in občasno tudi prepirali. Bil je to dialog sila različnih osebnosti, pripadnic in pripadnikov različnih generacij, poklicev in svetovnih nazorov. Družil nas je skupni imenovalec boja za demokratizacijo in svobodo izražanja ter takrat – pozneje pa čedalje manj – tudi spoštovanje naših medsebojnih razlik. Sam sem bil predstavnik tedaj najmlajše slovenske literarne generacije, medtem ko je bil Bučar predstavnik najstarejše generacije in k temu še – nekdanji partizan. To dejstvo je dajalo moralno težo njegovi briljantni pravni strokovnosti ter brezkompromisno radikalni družbeni kritiki. Presenetilo in očaralo pa me je dejstvo, da tako ostra politična kritika prihaja od tako kultiviranega, spoštljivega in »normalnega« človeka. Bučar nikdar ni skrival svojega porekla, temveč je bil nanj ponosen. Zmeraj sem imel občutek, da je v ključnih trenutkih, tudi ob konfliktnih zgodovinskih razsežnosti, Bučar agiral in reagiral razumno in razumsko, obenem pa tudi z modrostjo globlje intuicije ter s temperamentom bohinjskega gorjanca, navajenega vsega hudega in pripravljenega v hudih situacijah potegniti voz iz blata, iti na juriš, zakričati pravšnjo besedo, ki je v trenutku razjasnila megleno ozračje in pokazala smer. Znal se je razjeziti (tudi name, da ne bo pomote!), obenem pa je bil obdarjen tudi s humorjem, ironijo in samoironijo. Znal se je smejati tudi samemu sebi. V spominu mi odmeva formulacija, ki jo je z velikim občudovanjem na formalnih in neformalnih uredniških sestankih rad kričal pesniški kolega Niko Grafen-

---

2 Prav tam.

auer: »Buča!« Pomen je bil: France Bučar je Buča, pametna Buča, možganski center *Nove revije*. Niko se je ob tem *bučanju* zmeraj smejal in smejal se je sam Buča-r in vsi smo se smejali.

Najlepše, kar ostane od tovrstnih angažmajev, je prav spomin na človeško bližino, medsebojno solidarnost, pogum stati zase in za drugega ...

Kot odgovorni urednik sem se bal prepovedi *Nove revije* zaradi članka Jožeta Pučnika *Dvoje temeljnih zahtev*, objavljenega v številki 63–64;³ šlo je namreč za prvi javno objavljeni predlog in program uvedbe večstrankarskega političnega sistema. V pričakovanju zaplembe te številke sem dal original tega in podobnih člankov skriti, razmnožili pa smo tudi večje število izvodov Pučnikovega članka – za vsak primer, da bi jih lahko razpečevali v primeru zaplembe in prepovedi. Toda proti pričakovanju oblast sploh ni reagirala na ta skrajno eksplozivni Pučnikov članek; enopartijski sistem se je očitno izčrpal in zašel v nerazrešljivo krizo, zato je politična oblast na čelu z Zvezo komunistov to provokacijo ignorirala.

Kljub normalizaciji izhajanja revije, kar je bil pglavitni cilj mojega uredniškega mandata, so se odnosi med novorevijaši in oblastmi čedalje bolj zaostrovali. Zaostritev gre v veliki meri pripisati tedanjemu vodstvu Jugoslovanske »ljudske« armade, ki je poleti leta 1987 lansirala izjemno obsežno in ostro medijsko kampanjo zoper *Novo revijo* po vsej zvezni državi. Šlo je za pravo pravcato ofenzivo diskvalifikacij in hudih groženj. Kot se je pozneje izkazalo, se je tej kampanji pridružil tudi del tedanje slovenske politične oblasti – v vsakem primeru pa slovenski organi pregona. Štirim politično najbolj sumljivim »novorevijašem« – Bučarju, Urbančiču, Ruplu in Grafenauerju – sva se pridružila tudi Blažič in jaz, jaz kot glavni in odgovorni urednik, Blažič pa kot avtor glose *Yugoslavia's Security Dilemmas ali Država na dražbi* (št. 61–62, maj–junij 1987),⁴ v kateri je kritiziral članek Marka Milivojevića v glasilu vplivnega londonskega Inštituta za strateške raziskave *The Journal of Strategic Studies*, da je le vojska sposobna rešiti razpadajočo Jugoslavijo, zato je priporočal zahodnim silam, da podprejo vojaški puč v Jugoslaviji. Ker se je Blažič pri nesprejemljivosti tega predloga skliceval na jugoslovansko ustavo, nisem kot odgovorni urednik niti najmanj pomislil, da utegne biti ta kratka glosa tako subverzivna, kot se je izkazalo, da je bila, saj je sprožila plaz političnih obtožb in groženj, ki so v jugoslovanskih medijih odmevale dolge mesece. Jugoslovanska »ljudska« armada je prav takrat z vojaškim korakom ponovno stopila na oder zgodovine

3 Pučnik, *Dvoje temeljnih zahtev*.

4 Blažič, *Yugoslavia's Security Dilemmas*.

in odigrala katastrofalno negativno vlogo, ki je kulminirala s tragično izgubo stotisočev življenj v jugoslovanskih vojnah, ki so sledile.

Trda roka, ki je še zmeraj delovala, je udarila nazaj prav tja, kjer tega nisem pričakoval. Služba državne varnosti je 11. decembra 1987 zaslišala Viktorja Blažiča kot avtorja eksplozivne glose in mene kot odgovornega urednika, ki sem jo objavil. Zaslišanje sem natančno dokumentiral v *Zapisu o pogovoru na UNZ* (št. 69–70, januar–februar 1987).⁵ Očitno SDV ni imela dovolj »dokazov« za najino in naše protizakonito delovanje, zato objava Blažičeve glose ni doživela svojega epiloga na sodišču ..., doživela je pa epilog z drugim sojenjem šest mesecev pozneje. S sojenjem četverici – Janezu Janši, Ivanu Borštnerju, Davidu Tasiću in Franciju Zavrlu. Isti udbovec, Drago Isajlović, ki je 11. decembra 1987 zasliševal Viktorja Blažiča in mene, je 31. maja 1988 aretiral Janšo.

Igor Omerza v knjigi *JBTZ* dokumentira protestno izjavo uredništva *Nove revije* zoper aretacijo Janeza Janše:

»Že dopoldne 1. junija so se na uredništvu Nove revije zbrali naslednji uredniki oz. njeni sodelavci – France Bučar, Spomenka Hribar, Tine Hribar, Alenka Puhar, Boris A. Novak, Jože Snoj, Veno Taufer in Marko Uršič. Sestavili so kratko izjavo ob aretaciji Janeza Janše. V njej med drugim preberemo: „Navsezgodaj zjutraj 31. maja 1988 so organi za notranje zadeve preiskali stanovanje in službene prostore Janeza Janše, znanega javnega delavca in enega od kandidatov za predsednika ZSMS, ki je tudi predložil program za prenovo te organizacije. Po izjavah uradno povabljenih prič so se uslužbenci UNZ zanimali izključno za *besede*, zapisane, natipkane, natisnjene. Priči sta vztrajali, da se v zapisnik zapiše, da na *nobenem* od najdenih in zaseženih papirjev *ni bilo* oznake: *zaupno*.“⁶ Ta uvodni del izjave je oblikovala Alenka Puhar.

Potem je navedeno „nekaj kočljivih elementov, ki zbuja sum v ustreznost postopka, in postavilo tri zahteve: za takojšnjo osvoboditev, za možnost obrambe s prostosti in za natančno pojasnilo, ki so ga oblasti dolžne javnosti.“⁷

Kot je razvidno iz tega dokumenta, je bil Bučar v tem dramatičnem trenutku tam. Kakor je bil zraven zmeraj, kadar je bilo to potrebno. V krogu *Nove revije* pa France Bučar ni bil le eden glavnih sodelavcev in avtorjev najbolj radikalnih kritičnih člankov ter pravna avtoriteta (pravzaprav neformalni pravnik *Nove revije*), ampak je bil izjemno dragocen kot odprt, topel in moder človek.

Zame je bilo to eno izmed najtežjih obdobjih življenja, tudi in predvsem zaradi dejstva, da je bila moja tedanja žena noseča; v tej osebni situaciji ne bi

⁵ Novak, *Zapis o pogovoru na UNZ*.

⁶ Hribar, *Preživetje naroda*, str. 53.

⁷ Omerza, *JBTZ*, str. 152–153.

bil smel prevzeti skrajno napornega in konfliktnega urejanja *Nove revije*. Z ženo sva pogumno in potrpežljivo zdržala te napore mesece, posledice pa so se pokazale pozneje.

Eden izmed redkih ljudi, ki je razumel to dvojno težo mojega položaja, je bil Bučar, ki je bil »družinski človek« in je tovrstno življenjsko napetost poznal iz »prve roke«, iz svoje lastne izkušnje.

Zaradi vse te intelektualne in človeške podpore je bil France Bučar med tistimi, ki sem se jim na koncu *Poročila* ob izteku svojega uredniškega mandata tudi poimensko zahvalil: »Še posebej pa sem dolžan zahvalo vsem trem bivšim urednikom – Tinetu Hribarju, Niku Grafenauerju in Dimitriju Ruplu – članu uredništva Aleksandru Zornu, stalnemu sodelavcu Francetu Bučarju ter tajnici redakcije Neli Malečkar, ki so bili v slehernem trenutku pripravljeni priskočiti na pomoč.«⁸

Skupinski portret Društva prijateljev Lipice s Francetom Bučarjem

O angažmaju za zaščito lipicancev le nekaj nujnih podatkov.

Mednarodni boj za pravice do lipicancev je žal sprožila zakonodaja Evropske unije, ki je zahtevala, da države članice prijavijo svoje avtohtone živalske vrste. Zakonodaja EU pač temelji na osnovnem ekonomskem postulat novodobnega kapitalizma, da mora imeti vsak produkt (vključno z živalmi in živalskimi proizvodi) označeno deželo porekla. To pravilo je sprožilo pravo pravcato tekmovanje med državami članicami EU za »domicil« vseh mogočih proizvodov, od vina prek sira do konj. Kar zadeva konje, to pomeni, da ima država, ki ji EU prizna to pravico, kar največji vpliv na določanje pogojev in smotrov vzreje ter da posledično uživa tudi največje koristi. Iz zgodovinskega dejstva, da je habsburški nadvojvoda Karel II. daljnega leta 1580 ustanovil Kobilarno Lipica na slovenskem etničnem ozemlju, ki danes tudi pripada Republiki Sloveniji, izvira nedvomna pravica naše države do tega statusa, pri tem pa smo se soočali z dvema problemoma – da RS do leta 2004 še ni bila članica Evropske unije ter da vlada RS na nobeni ravni ni izkazala nobenega interesa, da bi pravno formalizirala pravico Slovenije do vodenja izvirne rejske knjige lipicancev. Interes za ta status pa sta jasno in agresivno izražali Avstrija in Italija. Ne more biti dvoma, da je Avstrija imela določeno pravico do domicila

---

8 Novak, Poročilo vršilca dolžnosti.

lipicancev, in sicer na podlagi Španske jahalne šole na Dunaju, nikakor pa ne na podlagi kobilarn; največja avstrijska kobilarna lipicancev v Pibru je bila ustanovljena šele po razpadu avstro-ogrske monarhije, po prvi svetovni vojni. Vsebinsko skrajno problematična in cinična pa je bila zahteva Italije za ta status; pri tem se je vlada naše zahodne sosedne sklicevala na zgodovinske dokumente – na izvirno rejsko knjigo lipicancev, ki so jo italijanski fašisti ukradli iz arhiva Kobilarne Lipica ob kapitulaciji Italije v drugi svetovni vojni leta 1943. Ko sva z baronico Moniko van Paemel v imenu Društva prijateljev Lipice julija 1998 obiskala evropsko komisijo v Bruslju, nama je komisar za trgovino in konkurenco Karel van Miert direktno povedal, da Italije sploh ne zanimajo konji, ampak da z uporabo teh zgodovinskih dokumentov »*markira svoje ozemeljske interese in zahteve do Slovenije*«. Ker slovensko ministrstvo za zunanje zadeve in drugi predstavniki slovenske vlade niso nikoli ničesar naredili v tej smeri, je Društvo prijateljev Lipice zahtevo za vrnitev zgodovinskih rejskih knjig izročilo italijanskemu veleposlaništvu v Ljubljani – žal brez haska.

Potreba po organizirani akciji se je pokazala spomladi 1998, ko je izbruhnil mednarodnopravni spor o domicilu lipicancev. Spričo zaostrovanja mednarodnega boja za »*zibelko vrste (cradle of the race)*« je Slovenski PEN aprila 1998 napisal izjavo o nujnosti varovanja naše naravne in kulturne dediščine. Maja 1998 nas je tedanji predsednik Republike Slovenije Milan Kučan, ki se je zavedal pomembnosti problema, prosil, naj po neformalnih pisateljskih zvezah pomagamo lobirati za slovenske pravice do lipicancev v Bruslju.

Pri mednarodni akciji za obrambo slovenskih pravic do lipicancev nam je odločilno pomagala odlična flamska in belgijska pisateljica, ena največjih romanopisk sodobne svetovne književnosti, baronica Monika van Paemel, s katero smo odlično sodelovali že pri organiziranju humanitarne pomoči za begunce in pisatelje v obleganem Sarajevu med vojno v Bosni in Hercegovini. Med njenimi prejšnjimi obiski v Sloveniji smo izvedeli za njeno navezanost na lipicance. Njen dedek, pri katerem je odraščala, je kot častnik belgijske vojske v prvi svetovni vojni spoznal nekega ujetnika avstrijske vojske, za katerega se je izkazalo, da je bil Slovenec s Krasa. Ker sta imela oba rada konje, je Kraševac pripovedoval o čudovitih konjih, ki se rodijo črni in nato postanejo snežno beli, kar je pozneje gospod van Paemel pripovedoval vnukinji Moniki kot pravljico, ki jo je globoko zaznamovala. Moža sta postala prijatelja in se obiskovala do konca življenja. Na enega teh obiskov v Lipici je dedek že po drugi svetovni vojni vzel tudi svojo vnukinjo. Monika van Paemel je leta 2000 objavila roman *Razlika (Het verschil)*, v katerem lipicanec spremlja skupino humanitarnih akti-

vistov na njihovi nevarni poti med jugoslovanskimi vojnami v devetdesetih letih v Bosno in oblegano Sarajevo; lipicanec tu postane tudi metaforičen simbol kulturnih razlik. Ta pretresljivi roman, ki kombinira vojne in pravljичne prizore, je v mojem prevodu izšel pri Mladinski knjigi leta 2003.

S svojo velikansko energijo in predanostjo se je Monika van Paemel takoj lotila lobiranja v bruseljskih krogih Evropske unije za zaščito slovenskih pravic do lipicancev in ima neprecenljive zasluge za to, da so lipicanci ostali slovenski. Prav ona je prišla tudi na idejo, da bi ustanovili društvo, ki bi se borilo za slovenske pravice do lipicancev.

Pobudo za ustanovitev Društva prijateljev Lipice sva napisala Monika van Paemel in jaz. Na ustanovnem sestanku 8. junija 1998 se je v Pisateljski hiši na Tomšičevi 12 v Ljubljani zbrala močna in pisana pisateljska in intelektualna družčina. Društvo prijateljev Lipice je formalno delovalo v okviru Slovenskega PEN-a, poleg številnih posameznic in posameznikov pa so delo društva kot kolektivni člani podpirali in v njem sodelovali Slovenski PEN (tedanji predsednik Marko Kravos), Društvo slovenskih pisateljev (predsednik Evald Flisar), Slovenska matica (predsednik prof. dr. Joža Mahnič, podpredsednik prof. dr. Peter Vodopivec), Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti (direktor dr. Oto Luthar), Biblioteka SAZU ter Forum za Goriško (podpredsednik Iztok Humar). Zapisnik ustanovnega sestanka kaže pomenljivo dejstvo, da se je v društvo prvi vpisal in podpisal dr. France Bučar. Kot je to nazorno pokazala dramatična zgodovina Društva prijateljev Lipice, Bučarjeva vloga prvopodpisanega ni bila nikakršno naključje, saj je poleg naju dveh z Moniko van Paemel Bučar odigral ključno vlogo pri obrambi lipicancev.

V letih krize smo odlično in plodno sodelovali z Društvom rejcev lipicanca Slovenije. Vsa pristojna ministrstva in vladni uradi, od katerih smo pričakovali pomoč, pa so nas pustili na cedilu. Vlada je v tem smislu kontrolirala in diktirala tudi odločitve in ravnanje Kobilarne Lipica; kljub nekaterim različnim pogledom pa smo zelo dobro sodelovali s strokovnim direktorjem kobilarne, dr. Janezom Rusom, ki je svoje veliko znanje posvetil lipicancem.

V *Pobudi za ustanovitev Društva prijateljev Lipice* smo uvodoma zapisali:

»V zadnjih mesecih so slovensko in mednarodno javnost vznemirile novice, da tem plemenitim belim konjem v kobilarni Lipica, njihovi zgodovinski zibelki, po dobrih štirih stoletjih slavne zgodovine grozi konec. Po eni strani Avstrija in Italija od ustreznih mednarodnih forumov zahtevata domicilno pravico za vzrejo lipicancev, po drugi strani pa hoče *igralniški lobi* spremeniti neposredno okolico

kobilarne v velikanski zabaviščni park, ki bi v najkrajšem času uničil krasni, a ekološko krhki Kras in prizadel smrtni udarec lipicancem.«⁹

Naj poleg zabavišnega parka omenim le še nekatere nevarnosti, ki so grozile Kobilarni Lipica: prodaja slovenske kobilarne tujim lastnikom, za katero so se ogrevali tudi nekateri vodilni politiki in »strokovnjaki«, graditev zabavišnega parka v karibskem slogu (sredi Krasa?!) in celo graditev letališča in steze za avtomobilске dirke formule 1 na zaščitenem zemljišču Kobilarne Lipica itd. Imel sem večkrat priložnost »iz prve roke« slišati te moraste in – ne morem drugače reči – izdajalske načrte. Tako mi je eden izmed pomembnih slovenskih diplomatov z velikim navdušenjem povedal, da so našli tujega kupca za Kobilarno Lipica; nato je bil šokiran, ko sem na ves glas izgubil živce.

V letih 1998–2007 smo se pogosto oglašali v javnosti s protestnimi izjavami, razlagami in sporočili, v katerih smo strnili svoje interpretacije zgodovinskih vidikov in aktualne problematike mednarodnega položaja lipicancev ter svoje zahteve. Vsa ta sporočila in izjave sem napisal jaz, ki pa sem se pri tem pogosto posvetoval s kolegicami in kolegi – o mednarodnih in evropskih razsežnostih predvsem z Moniko van Paemel, Alešem Debeljakom in Francetom Bučarjem, ki je bil nadvse dragocen, načelen in luciden sogovornik in svetovalec tudi pri karseda zagatnih notranjeslovenskih pravnih in političnih blodnjakih. Nekatere izjave sva podpisala midva z Moniko van Paemel, nekatere midva z Bučarjem, *Peto sporočilo Društva prijateljev Lipice* z dne 23. septembra 1998 pa kar vsi trije. Začenja se na veder način:

»Razveselila nas je dolgo pričakovana novica, da je slovenska vlada končno izročila Evropski uniji noto v zvezi z lipicanci. Po splošnem prepričanju pa se je to zgodilo zgolj zaradi pritiska Društva prijateljev Lipice in negativne pozornosti, ki jo je v domači in tuji javnosti zbudilo nekajmesečno obotavljanje slovenske vlade, da pred mednarodnimi forumi zahteva nekaj, kar Sloveniji nedvomno pripada – status dežele izvora lipicancev.«¹⁰

Sporočilo izzveni z opozorilom, ki velja ne le za lipicance, temveč tudi za naravno in kulturno dediščino nasploh:

»/.../ Ključno vprašanje pridružitve Slovenije Evropski uniji je, ali bo novoustanovljena samostojna država to storila na pokončen način ali pa se bo v Evropo priplazila na trebuhu, ekonomsko in kulturno obubožana ter oropana vseh atributov svoje identitete. Če bomo najpomembnejše ekonomske panoge in nacionalne simbole zapravili tako, kot izgubljam lipicance, se bomo morali

9 Van Paemel, Novak, Pobuda za ustanovitev, str. 70.

10 Novak, van Paemel, Bučar, Peto sporočilo Društva prijateljev, str. 52.

vprašati, čemu sploh neodvisnost in samostojnost, če nimata nikakršne vsebine! V tem primeru slovenski politiki ne bodo mogli uporabiti izgovora, da so za vse krivi *„grdi tujci“* iz Beograda ali Bruslja; krivdo za veliko ekonomsko škodo in neprecenljivo škodo na simbolni ravni bodo nosili kar sami!

Vendar kljub vsemu še ni prepozno! Še je čas, da v Sloveniji omogočimo človeka vredno življenje generacijam, ki prihajajo! Ne smemo zapraviti naravne in kulturne dediščine, ki nam je bila zaupana v varstvo, temveč jo moramo – po možnosti obogateno – izročiti generacijam svojim otrok in vnukov! Zato pozivamo vse državljanke in državljane Slovenije, naj se ne prepustijo apolitični apatiji, temveč naj se v skladu s pravicami, zapisanimi v ustavi RS, borijo za vrednote, od katerih je odvisna kvaliteta življenja prihodnjih rodov! /.../

Ljubljana, 23. septembra 1998

Za Društvo prijateljev Lipice:

Dr. Boris A. Novak

Monika baronica van Paemel

Dr. France Bučar¹¹

Že kmalu pa smo ugotovili, da največja nevarnost za uveljavljanje slovenskih pravic do lipicancev ne prihaja iz Bruslja, Rima ali z Dunaja, ampak iz – Ljubljane! Točneje: s petih ministrstev, ki so bila na tak ali drugačen način pristojna za reševanje te problematike (za kmetijstvo, zunanje in evropske zadeve, kulturo ter okolje in prostor). Predsednik Kučan nam je ob prošnji za angažma namreč »pozabil«¹¹ povedati, da bomo pri boju za slovenske lipicance imeli proti sebi tako rekoč celotno slovensko politiko, ki je s temi konji imela drugačne, manj lepe načrte. Pri tem se žal niso izkazale niti desne stranke, ki so se sicer zaklinjale na narodnostno identiteto in slovenstvo kot vrhovno vrednoto. Ključno odgovornost za napačno politiko do lipicancev in Kobilarne Lipica pa je seveda nosila tedanja vlada pod vodstvom Liberalne demokracije Slovenije, na ožjem strokovnem področju pa ministrstvo za kmetijstvo, ki je bilo bolj ali manj v rokah Slovenske ljudske stranke (SLS).

Bil sem šokiran spricho cinične arogance liberalcev do kulturne in naravne dediščine, še bolj pa spricho hlapčevske pripravljenosti SLS – ljudske, po izvoru kmečke stranke – na razprodajo lipicancev in Kobilarne Lipica. Skrajno podli so bili napadi medijev, ki so delovali pod taktirko pristojnih ministrstev in vladajočih strank, na Društvo prijateljev Lipice in še posebej name osebno, češ da sem nor in da sem podivjani nacionalist, ker branim slovenske pravice do lipicancev. Obdobje boja za rešitev lipicancev je bilo v tem smislu eno izmed najbolj neprijetnih v vsem mojem življenju.

---

¹¹ Prav tam.

Kar zadeva vsebinske in strokovne odločitve, je poglavitno odgovornost za pasivnost, zmedo in nevarno zamudo pri reševanju problema mednarodnega statusa lipicancev nosilo seveda ministrstvo za kmetijstvo. V skladu s tradicijo in sestavo tedanje vladajoče koalicije je bilo ministrstvo za kmetijstvo v rokah tedanje SLS. Pričakovanje, da bodo kot strokovnjaki in ljudje, ki so blizu naravi in živalim, pokazali več razumevanja in podjetnosti pri urejanju tega vprašanja, se je klavrno izjalovilo, saj je to ministrstvo naredilo vse, kar je le moglo, da blokira Društvo prijateljev Lipice, pri tem pa se je sklicevalo na svojo »strokovnost«. Člani Društva prijateljev Lipice resda nismo bili strokovnjaki za konjerejo, vendar je bila zato odgovornost strokovnjakov z ministrstva toliko večja – žal je niso izkazovali. Cagavost ministrstva za kmetijstvo in Slovenske ljudske stranke je mogoče delno razumeti tudi z dejstvom, da je SLS bila v tistem obdobju kapitalsko povezana s Casinojem, ki je deloval v Kobilarni Lipica. Da, mučno banalna in porazna je bila politična stvarnost tedanje Slovenije, tako ponosne na komaj izbrano samostojnost in demokracijo! In danes ni nič drugače.

Vsa ta razgrnitev kompleksne in depresivne, a v veliki meri pozabljene zgodovine vprašanja domicila lipicancev je tu potrebna tudi zato, ker na plastičen način kaže, kako katastrofalno nenaklonjenost je tedanji slovenski politični prostor izkazal za tako pomembno razsežnost naše naravne in kulturne dediščine. Zato je bilo sodelovanje dr. Franceta Bučarja v vrstah Društva prijateljev Lipice tako pomembno! Pri njem ni šlo zgolj za formalno članstvo, ampak za karseda aktivno sodelovanje pri dejavnosti in zagovarjanje stališč Društva prijateljev Lipice v večinoma nenaklonjeni javnosti. Nasproti aroganci tedaj vladajoče politike in medijev, da gre za obskurno akcijo amaterskih stihoklepecev, je v prvi vrsti Društva prijateljev Lipice stal prvi predsednik slovenskega parlamenta, tisti zgodovinski in mitični politik, ki je razglasil samostojnost Slovenije – France Bučar! Nasproti politikantsko zadržni retoriki medijskih omalovaževanj, da gre za nazadnjaško nacionalistično desnico, je stal slovenski partizan, osvoboditelj Celovca – France Bučar! Nasproti enako hudim napadom desnice, da je Društvo prijateljev Lipice projekt levičarjev, komunajzarjev, je stal eden izmed prvih in najbolj radikalnih slovenskih disidentov in kritikov prejšnjega režima – France Bučar! Nasproti posmehljivemu izničevanju naše strokovnosti, češ da Društvo prijateljev Lipice nič ne ve o konjih, je stala kompleksna osebnost, ki je poleg vseh drugih kvalitet izkazovala tudi poznavanje in ljubezen do konj – France Bučar! V tem kontekstu velja poudariti dejstvo, da je Bučarjev sin Janez bil rejec lipicancev in vidni član Društva rejcev lipicanca Slovenije.

France Bučar je torej iz prve roke poznal problematiko konjereje lipincev v slovenskih razmerah.

Zaradi sramotne pasivnosti slovenskih državnih organov sva z Moniko van Paemel dne 21. avgusta 1998 v Bruslju uradno izročila zahtevo Društva prijateljev Lipice za priznanje Slovenije kot dežele izvora lipincev Karlu van Miertu, visokemu komisarju EU za trgovino in konkurenco. Van Miert, tedaj najmočnejši človek v Evropi, je pokazal izrazite simpatije za slovenske pravice do lipincev: obljubil je, da EU ne bo sprejela nobene odločitve brez poprejšnjega posvetovanja s slovensko stranjo. Strinjal se je, da bi naša država morala takoj sprožiti postopek za priznanje domicila lipincev pri ustreznih mednarodnih organih, obenem pa zahtevati, naj se razprava o tem delikatnem vprašanju preloži do trenutka, ko bo Slovenija postala polnopravna članica Evropske unije. Kot visoki komisar za trgovino in konkurenco je Van Miert kategorično izjavil, da prizadevanja Avstrije in Italije za domicil lipincev spričo neenakopravnega položaja Slovenije pomenijo eklatanten primer nelojalne konkurence. Obenem naju je obvestil, da Republika Slovenija dotlej ni vložila prav nikakršne zahteve po lipincih na politični, diplomatski ali vladni ravni! (To je naša država storila šele pozneje, pod pritiskom Društva prijateljev Lipice, pa še to s figo v žepu.) Kljub uradnemu komuniqueju evropskega komisarja Van Mierta o obisku predstavnikov Društva prijateljev Lipice na sedežu evropske komisije v Bruslju si je tedanji veleposlanik RS pri Evropski uniji dr. Marko Kranjec (znan tudi kot guverner Narodne banke RS) drznil zanikati ta dogodek, pri čemer si je dovolil podlo laž, da jaz nikoli nisem bil v Bruslju, kar je dokazoval z »argumentom«, da avgusta uradniki evropske komisije pač ne delajo, ampak so na počitnicah. Na počitnicah je bil v ključnem zgodovinskem trenutku lenuharski in politično oportunistični veleposlanik RS pri EU dr. Kranjec, medtem ko je evropski komisar Van Miert delal, kakor je delalo tudi Društvo prijateljev Lipice!

Ena izmed najbolj nenavadnih izkušenj v moji več kot polstoletni zgodovini angažmajev in protestov je povezana z demonstracijo, ki jo je Društvo prijateljev Lipice organiziralo 8. decembra 1998. Zbrali smo se pred Pisateljsko hišo na Tomšičevi 12 v središču Ljubljane ter se sprehodili po Ljubljani in obiskali vse za nas ključne ustanove – izpostavo evropske komisije, Državni zbor in Vlado RS ter avstrijsko in italijansko veleposlaništvo v Ljubljani. Veleposlanikoma Avstrije in Italije smo v vljudnem, a jasnem pogovoru izročili tudi pisni protest in zahtevo za priznanje domicila lipincev Sloveniji. Najbrž je naša protestna akcija ponujala karseda čuden in čudaški vtis: Ljubljančani so v nas zrlili z radovednostjo in nejevero, novinarji so nas fotografirali z izrazi na

obrazih, kot da vidijo nekaj skrajno nenavadnega, absurdnega in tragikomičnega, mi pa smo resno in odločno korakali od enega do drugega naslova, vmes pa smo se bojevitost in na glas smejali. Veliko mi je pomenilo, da sta akcijo s svojo navzočnostjo in brezrezervno pripadnostjo »Stvári« podprla tudi France Bučar in Niko Grafenauer, stara soborca iz Nove revije, pa seveda tudi mnogi drugi. Danes, četrto stoletje pozneje, pa se še bolj kot takrat zavedam, da smo uresničevali demokracijo v njenem temeljnem in najvišjem smislu. Da je takrat z nami skupaj korakal in demonstriral tudi France Bučar, je izžarevalo izjemno simbolno sporočilo – prvi predsednik slovenskega parlamenta je demonstriral zoper nenačelno, servilno in neumno politiko lastne države, ki je ogrožala obstoj in razvoj lipincev, pomembnega segmenta naše naravne in kulturne dediščine. Bil je to lep prizor!

29. decembra 1998 je Društvo prijateljev Lipice poslalo evropski komisiji ter vladam Avstrije, Italije in Slovenije *Protestno izjavo proti bilateralnemu sporazumu med Avstrijo in Italijo glede lipincev*. Tu je nekaj poudarkov:

»Mednarodna organizacija *Društvo prijateljev Lipice*, ki je bila ustanovljena zaradi zaščite naravne in kulturne dediščine Slovenije, kot se kaže na primeru Lipice in lipincev, odločno protestira zoper bilateralni sporazum med Avstrijo in Italijo, po katerem je Avstrija pridobila pravice vodenja rejskih knjig za vse lipince v Evropi, vključno s slovenskimi.

Ne more biti nobenega dvoma, da ima Avstrija prav tako nekatere pravice do lipicanca, vendar zgolj na ravni dresure, kar si je pridobila na osnovi svetovno znane Španske jahalne šole na Dunaju; pač pa Avstrija nima nikakršnih pravic dežele izvora vrste, kot predvideva nova zakonodaja Evropske unije.

Na tej ravni ima Slovenija vse pravice do lipincev, vendar žal ni članica EU, zato se je Avstrija zatekla k interpretaciji, da sme Slovenija spodbijati ta bilateralni sporazum šele takrat, ko bo tudi sama postala polnopravna članica EU, se pravi, v daljnem letu 2005 ali pozneje oziroma mogoče nikoli.

Poudarjamo, da tovrstni bilateralni sporazum ni v skladu s politiko EU. Na *Komisiji za trgovino in konkurenco* so nam zagotovili, da gre za primer nelojalne konkurence Avstrije in Italije in da bi vse odločitve, ki zadevajo lipince, morale biti preložene do trenutka, ko bo Slovenija postala članica EU. Ker se je Avstrija zavedala, da tega problema ne bi mogla razrešiti sebi v prid v okviru *Evropske komisije*, se je zatekla k nedemokratičnim postopkom ter na ta način še enkrat pokazala kolonialne težnje do dežel, ki so nekoč sestavljale Avstro-ogrsko monarhijo. Obtožujemo Avstrijo zlorabe predsedniškega položaja v Evropski uniji z namenom uveljavljanja svojih interesov v zvezi z lipinci.

V upanju, da bo Evropska komisija razveljavila dejanje, s katerim Avstrija postavlja mednarodno skupnost pred izvršeno dejstvo, ponovno izražamo svojo globoko pripadnost evropski ideji, ideji strpnosti in medsebojnega spoštovanja naravne in kulturne dediščine.«¹²

Odločno zavračam kritike, da je pri dejavnosti Društva prijateljev Lipice šlo za nacionalizem. Naša dejavnost je bila usmerjena k obrambi dragocenega segmenta slovenske in evropske naravne in kulturne dediščine ter je torej povsem legitimna.

Če se je na začetku Društvo prijateljev Lipice posvečalo predvsem mednarodnopravni ravni problematike (vprašanju izvora vrste in pravice do vodenja izvornih rejskih knjig), je društvo moralo pozneje posvetiti veliko pozornosti in energije zaščiti lipicancev pred številnimi in nadvse pogoltnimi *domačimi* finančnimi apetiti. V tem smislu smo žal prihajali v konflikt z vsemi dosedanjimi vladami, tako levimi kot desnimi.

Društvo prijateljev Lipice je dolga leta zaman opozarjalo, da je bistveni vzrok agonije Kobilarne Lipica dvolična politika vlad(e) RS do naravne in kulturne dediščine: isti politiki, ki trobijo visoko doneče fraze o lipicancu kot slovenskem nacionalnem simbolu, pod mizo razprodajajo konje kot najslabši konjski mešetarji. Naravnost h komercializaciji, zlorabi in uničevanju Lipice in Krasa ostaja ena izmed stalnic slovenske politike, ne glede na menjave zadnjic na vladajočih stolčkih. Apetiti ostajajo enako volčji, menjava se le vrsta apetita: Slovenska ljudska stranka je bila povezana z igralnico, Liberalna demokracija Slovenije je poskušala s spremembo zakona o Kobilarni Lipica omogočiti razprodajo pašnikov, Slovenska demokratska stranka (SDS) pa je hotela spremeniti velik del zaščitene območja konjušnice v golf igrišče za osebno zabavo svojega predsednika, znanega igralca golfa Janeza Janše. Smešno in strašno! Tovrstne posege je dolgo onemogočal v osnovi dobri zakon o Kobilarni Lipica iz leta 1996, zato je glasovalni stroj vladajoče koalicije v političnem zatišju tik pred poletnimi počitnicami julija 2006 spremenil ta »zastareli zakon« in ga »prilagodil stvarnosti«. PriHvatizacija zgodovine in države je tu dosegla svoj klavrní višek: tedaj 425 let star kulturni spomenik in čreda lipicancev v svoji zgodovinski zibelki naj bi šla po gobe samo zato, da bi peščica politikov na Krasu igrala golf na račun davkoplačevalcev!

V tistih letih smo nenehno opozarjali, da bi drastična razširitev golf igrišča (z devet na osemnajst lukenj) na zaščitenem območju kobilarne nevarno zožila življenjski prostor lipicancev in bistveno poslabšala razmere za njihovo vzrejo.

---

12 Novak, *Protestna izjava*, str. 36.

Delovanje golf igrišča na tem območju je zgrešeno tudi iz naravovarstvenih razlogov, saj vzdrževanje travnatih površin zahteva ogromno vode, ki je na Krasu obupno primanjkuje, ter uporabo pesticidov. Razen tega v neposredni bližini, na italijanski strani meje, komaj tri kilometre zračne linije od Lipice, že obstaja veliko golf igrišče z osemnajstimi luknjami. Ker je državna meja med Italijo in Slovenijo v EU izginila, bi bila razširitev golfišča v Lipici toliko bolj nepotrebna in absurda.

V dramatični situaciji leta 1999, ko je spričo avstrijskega delovanja Sloveniji tekla voda v grlo, so preostale samo še pravne možnosti za mednarodno zaščito slovenskih pravic do lipicanca. Društvo prijateljev Lipice je slovenski vladi predlagalo zaščito imena *lipicanec* že na začetku poletja 1998. Ključen preboj pa je dosegel dr. Bojan Pretnar, tedanji direktor Urada za intelektualno lastnino, ki je na začetku leta 1999 našel inovativno rešitev za zaščito imena *lipicanec* in ustreznih znakov konj Kobilarne Lipica (črka L na licu) in Združenja rejcev lipicanca Slovenije (črka L na lipovem listu). Pozdravili smo odločitev slovenske vlade, da z *Uredbo o varstvu geografskega imena Lipicanec*, ki jo je predlagal dr. Pretnar, zaščiti slovenske pravice do lipicancev na ravni mednarodnega prava. Obenem smo izrazili obžalovanje, da tega ni storila že prej, saj bi si s tem relativno preprostim ukrepom prihranili dolgo obdobje negotovosti ter mučnih konfliktov na mednarodnem in domačem prizorišču. Neprijetno smo bili tudi presenečeni, da vlada ni sprejela predloga, ki ga je po naročilu Društva prijateljev Lipice pripravil znani patentni urad *Bureau M. F. J. Bockstael* iz Antwerpna in bi omogočil zaščito imena in znaka v nekaj dneh za pičlih 3.000 tedanjih nemških mark. Ogorčeni pa smo bili spričo ravnanja tistih predstavnikov slovenske države, ki so bili pooblaščen za urejanje problematike lipicancev, pa so si dovolili javno razgrinjati pravne načine za mednarodno varstvo lipicancev, za katere smo se na sestankih večkrat dogovorili, da morajo ostati strogo zaupni. Narobe svet: civilna družba je ravnala državotvorno in varovala skrivnosti, obelodanjali pa so jih pooblaščen predstavniki države.

Z *Uredbo o varstvu geografskega imena Lipicanec* so se razmerja moči na mednarodnem prizorišču boja za lipicance bistveno spremenila. Avstrija si je sicer z zlorabo svojega članstva v EU v času, ko Slovenija še ni bila članica in ni mogla enakopravno reagirati, pridobila pravico do domicila lipicancev in vodenja izvornih rejskih knjig. Seveda bi bilo bolj pravično, če bi to vlogo zaradi zgodovinskih razlogov opravljala Slovenija, vendar k sreči ni nevarnosti, da bi Avstrija v tej funkciji škodovala lipicancem.

V letih 1998–2007 je Društvo prijateljev Lipice s svojim angažmajem in kritikami uradne politike bistveno prispevalo k rešitvi lipicancev in ohranitvi Kobilarne Lipica. Naslednje vlade so sicer nadaljevale s komercializacijo kobilarne in uničevanjem dragocenega naravnega prostora na Krasu; s tem namenom so bistveno razrahljale tudi določbe zakona o Kobilarni Lipica iz leta 1996, ki je primerno ščitil lipicance v njihovi kraški domovini. Zato velja znova ponoviti, da je rešitev za Kobilarno Lipica in slovensko čredo lipicancev v vzpostavitvi konjereje kot absolutne vrednostne prioritete ter v spoštovanju naravne in kulturne dediščine. Druge, rezervne dediščine Slovenija namreč nima. Mar vladajoče slovenske politične stranke mislijo, da bodo ljubitelji narave in turisti drli v Lipico občudovat njihove luknje za golf?!

Zlepa se za nobeno stvar nisem tako globoko angažiral kot za lipicance. Z nobeno drugo akcijo si nisem nabral toliko sovražnikov, kar si razlagam z dejstvom, da gre za velike finančne in politične interese.

Soočali smo se s tradicionalno in prislovično slovensko pogoltnostjo in servilnostjo. Ni nam dovolj, da enkrat razprodamo to svojo edino deželo, ampak jo hočemo razprodati kar petkrat, šestkrat. Ni nam dovolj, da imamo z Lipico nekaj sto let stoječ in obstoječ kulturni spomenik prvega reda, ampak smo morali na tem dragocenem ozemlju zgraditi še dva hotela. Nista nam bila dovolj dva hotela, pa smo zgradili še igralnico. Ni bila dovolj igralnica, ampak jo je bilo treba še razširiti. Ni bila dovolj velika igralnica, ampak je bilo treba zabaviščnim kapacitetam priključiti še igrišče za golf, in to na kraškem ozemlju, kjer apnenec loka vodo v ogromnih količinah in je torej povsem neprimerno za golf. In ker devet lukenj ni bilo dovolj, smo jih hoteli imeti kar – osemnajst! In ker zabavišče v kraškem slogu ni bilo dovolj imenitno, smo hoteli zgraditi zabavišče v karibskem slogu, kjer bi lipicanci rezgetali med palmami! Taki smo Slovenci.

Edvard Kocbek je napisal čudovito hvalnico *Lipicanci*, v kateri je razglasil našega kraškega lepota za nacionalni simbol:

Drugi so častili svete krave in zmaje,
tisočletne želve in leve s perutmi,
samoroge, dvoglave orle in fenikse,
mi pa smo si izbrali najlepšo žival,
izkazala se je na bojiščih in v cirkusih,
prepeljavala je kraljične in zlato monštranco,
zato so dunajski cesarji govorili
francosko s spretnimi diplomati,

italijansko z zalimi igralkami,
 špansko z neskončnim Bogom
 in nemško z nešolanimi hlapci,
 s konji pa so se pogovarjali slovensko.¹³

Po mojih bogatih izkušnjah se s Kocbekovimi verzi strinja in identificira velik del prebivalstva Slovenije (ne glede na socialni položaj in etnično pripadnost), predvsem pa umetniški in intelektualni krogi, niti najmanj pa Kocbekova hvalnica ne zavezuje politične sfere (ne glede na strankarske barve) in finančnih pridobitnikov. Nekateri poslovneži sicer zvito uporabljajo simbolni naboj lipicancev in stoletno zgodovino Lipice kot vabo za turiste, vendar so očitno prepričani, da za simbol zadošča že manjša čreda konj. V tem smislu usoda lipicancev v svobodni Sloveniji ponavlja zgodbo negotovosti Kobilarne Lipica po drugi svetovni vojni. V skladu z revolucionarnimi komunističnimi načeli je kobilarna takrat padla neposredno pod upravo narodnih odborov, ki so v lipicancih videli le predstavnike aristokratskega sveta, *sovražnike ljudstva*, ki jih je treba izstradati do smrti. Rešil jih je – paradoksalno – jugoslovanski predsednik Josip Broz - Tito, ki je v času najhujše ekonomske krize zaradi spopada s Stalinom ukazal, da se lipicancem v Lipico pošlje 20 ton ovsa iz državnih rezerv. Seveda, bil je kmečki otrok in je imel rad konje. Med slovenskimi politiki samostojne Slovenije sta tovrstno – državniško – modrost izkazala le predsednik RS Kučan in predsednik državnega zbora Bučar, ta jasno in gromoglasno.

Na podlagi dramatičnih izkušenj boja za lipicance sem v letih 2003–2006 napisal tragikomedijo *Lipicanci gredo v Strasbourg*. Gre za angažirano dramsko besedilo, v katerem sem uprizoril zgodovino lipicancev v matični Kobilarni Lipica in nevarnost izginotja, ki so ji bili izpostavljeni na prelomu 20. in 21. stoletja. V to nenavadno igro sem vpletel tudi grenke lastne izkušnje obrambe lipicancev pred različnimi finančnimi in političnimi apetiti, ki so grozili ne le iz tujine, temveč tudi in predvsem s strani nekulturne, do živalskega sveta in narave neosveščene, brutalne in neumne politične oblasti tedaj že samostojne Republike Slovenije. Pri pisanju te tragikomedije mi je z nasveti o konjih pomagala Monika van Paemel. Predstavo, ki jo je na odru Mestnega gledališča ljubljanskega v sezoni 2006–2007 odlično režiral Zvone Šedlbauer, si je z zanimanjem ogledal tudi France Bučar in bil navdušen.

Natančneje pa sem problematiko lipicancev in zgodovino Društva prijateljev Lipice analiziral v članku Boj za lipicance v luči konflikta med civilno družbo in državo, objavljenem v zborniku *Sproščena Slovenija – obračun za pri-*

13 Kocbek, *Zbrane pesmi I–II*.

hodnost,¹⁴ ter v komentarju k svoji tragikomediji *Lipicanci gredo v Strasbourg*, objavljenem v knjigi *Dramski triptih*.¹⁵

Skupinski portret z Ottom von Habsburgom in Francetom Bučarjem

Kot je v javnosti znano, je France Bučar prijateljeval z Ottom von Habsburgom, članom evropskega parlamenta, sicer pa zadnjim prestolonaslednikom avstro-ogrske monarhije, sinom zadnjega cesarja Karla I. Manj je znano dejstvo, da je bil Otto von Habsburg med drugo svetovno vojno član odporniškega gibanja v Belgiji, torej antifašist in soborec slovenskega partizana Franceta Bučarja. Spoznala sta se, ko je Bučar napisal zgodovinsko pismo evropskemu parlamentu, v katerem je orisal družbeni položaj Jugoslavije in Slovenije ter prosil Evropsko unijo za pomoč pri demokratizaciji tedanje socialistične države, ki se je čedalje bolj pogrezala v neobvladljive ekonomske probleme ter posledično nacional(istič)ne spore, kar je nazadnje leta 1991 pripeljalo do rešilne osamosvojitve Slovenije ter krvavih jugoslovanskih vojn.

Tudi sam sem v imenu Društva prijateljev Lipice vzpostavil stik z Ottom von Habsburgom, kajti bil je avtor *Resolucije o lipicancih* evropskega parlamenta, ki je bila za naš boj izjemno pomembna in navdihujoča. Seveda je Otto von Habsburg to storil tudi kot dedič dinastije Habsburg, ki je v osebi nadvojvode Karla II. daljnega leta 1580 ustanovila Kobilarno Lipica.

France Bučar je svojega prijatelja Otta von Habsburga večkrat povabil v Slovenijo, enkrat tudi na slavnostno večerjo, ki jo je visokemu gostu priredila redakcija Nove revije. Ta dogodek, v katerem je priplavala na dan vsa paradoksalna zgodovina Srednje Evrope, habsburškega imperija in slovenske »identitete«, sem upesnil v *Času očetov*, drugi knjigi epa *Vrata nepovrata*.¹⁶ Slavnostno večerjo za častitljivo starega Otta von Habsburga sem povezal z njegovo otroško podobo, na katero je bil tudi sam, kot se je izkazalo na večerji, močno čustveno navezan – zadnji in nesojeni avstro-ogrski prestolonaslednik Otto je kot deček bil imenovan za »polkovnika *imejitelja*« 17. pešpolka, bolj znanega pod imenom *Pešpolk Kranjskih Janezov*, ki je na soški fronti junaško krvavel pri obrambi slovenskega ozemlja. V Petem zvezku, naslovljenem *Čas častnih častnikov*, upesnjujem junaško in tragično življenjsko zgodbo svojega strica

14 Zbornik je izdala Nova revija leta 1999.

15 Knjiga je izšla pri založbi Litera leta 2008.

16 Knjiga je izšla v Novem mestu pri založbi Goga leta 2015.

Jerolima (Jerka) A. Novaka, ki je bil v prvi svetovni vojni ranjen kot konjeniški oficir na soški fronti, skupaj z očetom Antonom in bratom Rudolfom se je leta 1918 pridružil borcem za severno mejo, med obema svetovnjima vojnama pa naredil izjemno kariero kot vojaški pilot in mednarodni letalski as; življenje je izgubil v nesreči leta 1933. Naslednji odlomek iz 22. speva, naslovljenega *Čas krvave reke, vnebovzetih konj in padlih kron*, uprizarja spopad, v katerem je bil praporščak Novak na Soči ranjen, ter zdravljenje v vojaškem lazaretu, kjer visi tudi fotografija »Cesarjeviča, prestolonaslednika Otta«, kar je iztočnica za slavnostno večerjo Nove revije in za zadnjo, 8. pesem tega speva, ki je moj pesniški nekrolog ob smrti Otta von Habsburga (str. 267–269):

VRATA NEPOVRATA (*epos*)

Druga knjiga: ČAS OČETOV

Peti zvezek: ČAS ČASTNIH ČASTNIKOV

Dvaindvajseti spev:

ČAS KRVAVE REKE, VNEBOVZETIH KONJ IN PADLIH KRON

5 (*sklepni odlomek*)

... Novák, negibni jezdec, sliši – *vruuum* – topovske detonacije.

Omet se kruši, žvenketajo šipe, na krvave postelje
prinašajo ranjence in z njih odnašajo mrtvece ...

Negibni jezdec sliši v daljavi – *vrum* – *Zibcenarje*,
vojake Sedemnajstega pešpolka, *Kranjske Janeze*,
in ve: držali bodo položaj, branili ta peklenski kraj,
ta peklenski raj,

krasná si, bistra hči planin, ponavlja Gregorčičeve verze,
ki jih je na skrivaj prebiral v kadetnici, vodostaj
narašča, *in ti mi boš krvava tekla*, sliši *VRUUUM*, traverze

železniškega mostu se rušijo v brezno, jezdec pada
iz sedla žrebca, ki se dviga v nebo, vročina
raste do mrzlice, jezdec strmoglavlja v nezavest prepada ...

6

... zjutraj evakuacija. Ko negibnega jezdeca
odnašajo na krvavih nosilih, češki bolničar
s stene togotno skladi sliko, okrancnjano kot oltar

s planikami, dolgolasega dečka v uniformi,
kjer piše: *Njegova Visokost, petletni Cesarjevič,*
prestolonaslednik Otto, polkovnik – imejitelj
Sedemnajstega pešpolka Kranjskih Janezov,
*ki se po njem imenuje **Kronprinz-Infanterie** ...*

7

... Na strica Jerka sem pomislil, in na strica Rudija,
in na norega deda Antona,
tri Novake,
tri vojake,
ki so se leta devetnajsto osemnajst s silo orožja
uprli zadnjemu habsburškemu cesarju, Karlu Prvemu,
očetu Otta von Habsburga, ki sem ga radovedno opazoval
na slavnostni večerji Nove revije v njegovo čast ...
Srečanje je organiziral France Bučar, partizan,
ki je maja devetnajsto petinštirideset osvobodil
Celovec, štirideset let pozneje pa kot disident pisal
Evropskemu parlamentu, naj pomaga zgraditi
demokracijo v naši izmučeni deželi. – Odgovoril
mu je član parlamenta, nesojeni cesar Otto von Habsburg ...
Večerjo je, retorično briljantno, intoniral klasični filolog
Primož Simoniti. Ko je pokazal fotografije petletnega
dečka v uniformi Sedemnajstega pešpolka *Kranjskih Janezov*,
je bil visoki gost vidno ganjen, s svojimi velikimi očmi
je Franceta in Primoža hvaležno gledal, na tenkem robu solz ...
Tudi zbrani Slovenci smo bili na vse pretege ganjeni,
in do dna srednjeevropske nostalgije sunjeni,
in do brezdna slovanske duše ranjeni,
in do neba pijanskih hlapov munjeni,
nekateri tako zelo, da so mu lezli
v naročje in jecljali: *Majestät! Majestät! ...*
Krhki stari gospod, ki je kraljevsko nazdravljaj,
a je ostal cesarsko trezen in luciden,
jih je rahlo naveličano, a potrpežljivo,
pokroviteljsko trepljal po ramah in si očitno mislil:

*Ah, ti moji Slovenci! Čisto nič
se niso spremenili v tem stoletju, gar nichts! ...*

8

... Danes je umrl najstarejši sin zadnjega cesarja,
Otto von Habsburg. Zame je bil najprej smešen. Po simbolu
večnega prestolonaslednika, nesojenega vladarja,

je postal tragični junak, ki se odpove prestolu,
član belgijskega odporniškega gibanja, varuh
preganjanih Judov. Kapitan, ki na zadnjem pomolu
potopljenega sveta vztraja vrh svetilnika, proti viharju
surovosti ...

Monseigneur,

sem mu pisal, ko je Lipica zašla v krizo,
potomcu ustanovitelja Kobilarne, razdedinjenemu gospodarju.

Da so sprožili gonjo. Da razprodajajo pod mizo
njegove in moje, te tako lepe, te samo-
svoje konje.

Da načrtujejo parkirišča in zabavišča

v karibskem slogu, kjer bi med palmami
rezgetali lipicanci. Letališča in igrišča
za golf, v last in slast mogotcev, z osemnajstimi luknjami.

Da so me razglasili za fanatika in blazneža ...

Vse to sem pisal Ottu von Habsburgu, avtorju *Resolucije
o lipicancih* Evropskega parlamenta,

jaz, vnuk borca za severno mejo, sin vojščaka Revolucije ...

Šele zdaj mi je jasno, da sem nesojenemu cesarju
pisal kot nesojeni podanik, kot soldat, ki mimo hierarhije

poroča, da se je in da se bo boril do zadnjega.

Tudi Otto von Habsburg se ni menil za inštitucije:

Dear Professor,

mi je odgovoril. Tako kot cesar

odgovori, če ga nagovori pogumen, zvest soldat.

Kajti, najvišja je Lojalnost ...

In tako danes,

ko sem v časopisu prebral o smrti Otta von Habsburga,

pišem to nenavadno žalostinko.

Da bi slednjič

in poslednjič

salutiral.

Nesojeni podanik.

Nesojenemu cesarju ...¹⁷

DIALOŠKI PESNIŠKI PORTRET FRANCETA BUČARJA

Naj skupinske portrete s Francetom Bučarjem sklenem z dialoškim pesniškim portretom, *zamirajočim sonetom*, ki sem ga napisal ob stoti obletnici njegovega rojstva.

POLITIČNI PROGRAM FRANCETA BUČARJA

(*zamirajoči sonet*)

Čeprav je med profesorjem Francétom Bučarjem in mano
zijala na videz nepremostljiva starostna razlika
kar tridesetih let, sva skupaj, kot bi si bila vrstnika,
korakala in protestirala skoz mutasto Ljubljano.

On, partizan, ki je osvobodil Celovec ter predano
razširjal gaz prostosti skozi ozki prostor in premikal
meje prepovedi izražanja, in jaz, poet jezika,
ki je doma v domišljiji. Dolgo sva bila soborca: z izbrano

družino novorevijašev za Pravice, Pravo in Ustavo,
na konjskem hrbtu za Kras, Lepoto. Bučar je razglásil to Državo
kot predsednik Parlamenta. Jaz sem ostal poet in kritik, kot za stavo.

Pri Novi reviji je šlo prekleto zares: za Prihodnost.

Pri reševanju lipicancev: za naravo, vonj konj, spomin, spodobnost.
Veliko sva se pogovarjala, se strinjala in ne, smejala ...

In kadar hodim po samotnem Parku narodnih herojev,
rad postojim pred Bučarjevim kipom, da mu rečem hvala.

To je trenutek za moj ritual, spomin na hude boje
starega kamerada: priklon, smehlajjaj ... Nato se vrnem v realnost.

Življenje okoli grobnice hiti naprej, čas je edina stalnost.

To je bil Bučarjev politični program: življenjska normalnost ...

---

17 Novak, *Vrata nepovrata: epos. Druga knjiga: Čas očetov*, str. 267–269.

Literatura

- Blažič, Viktor. Yugoslavia's Security Dilemmas ali Država na dražbi. *Nova revija*, št. 61–62, maj–junij 1987, str. 948–952.
- Bučar, France. Pravna ureditev položaja Slovencev kot naroda. *Nova revija*, št. 57, »Prispevki za slovenski nacionalni program«, januar 1987, str. 150–160.
- Hribar, Tine. *Preživetje naroda: avtonomnost duha in suverenost države*. Ljubljana: Društvo 2000, 2010.
- Kocbek, Edvard. *Zbrane pesmi I–II*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1977.
- Novak, Boris A. Boj za lipicance v luči konflikta med civilno družbo in državo. V: Grafenauer, Niko, Bučar, France, Jambrek, Peter, Jančar, Drago, Pučnik, Jože, Šeligo, Rudi (ur.). *Sproščena Slovenija – obračun za prihodnost*. Ljubljana: Založba Nova revija, 1999, str. 311–322.
- Novak, Boris A. Lipicanci gredo na oder (avtorjev komentar k tragikomediji Lipicanci gredo v Strasbourg). *Gledališki list Mestnega gledališča ljubljanskega*, 57, št. 3, 2006/07, str. 11–21.
- Novak, Boris A. Lipicanci gredo v Strasbourg: tragikomedija. V: *Dramski triptih*. Maribor: Litera, 2008.
- Novak, Boris A. Poročilo vršilca dolžnosti glavnega in odgovornega urednika Nove revije ob izteku šestmesečnega mandata (Zbor sodelavcev, 24. septembra 1987). *Nova revija*, št. 65–66, september–oktober 1987, str. 1702–1705.
- Novak, Boris A. Protestna izjava proti bilateralnemu sporazumu med Avstrijo in Italijo glede lipicancev. *Nova revija*, št. 201, januar 1999 – priloga *Ampak*, str. 36.
- Novak, Boris A. *Vrata nepovrata (epos)*. *Druga knjiga: Čas očetov*. Novo mesto: Goga, 2015, 2018.
- Novak, Boris A. Zapis o pogovoru na UNZ. *Nova revija*, št. 69–70, januar–februar 1988, str. 263–265.
- Novak, Boris A., van Paemel, Monika, Bučar, France. Peto sporočilo Društva prijateljev Lipice z dne 23. septembra 1998. *Nova revija*, št. 198, oktober 1998 – priloga *Ampak*, str. 52–53.
- Omerza, Igor. *JBTZ*. Ljubljana: Karantanija, 2013.
- Pučnik, Jože. Dvoje temeljnih zahtev. *Nova revija*, št. 63–64, julij–avgust 1987, str. 1253–1262.
- Rus, Janez. Zgodovina Lipice. *Gledališki list krstne uprizoritve tragikomedije Lipicanci gredo v Strasbourg Borisa A. Novaka*. Ljubljana: Mestno gledališče ljubljansko, str. 31–38.
- Van Paemel, Monika, Novak, Boris A. Pobuda za ustanovitev Društva prijateljev Lipice. *Nova revija*, št. 194–195, junij–julij 1998 – priloga *Ampak*, str. 70–72.
- Van Paemel, Monika. *Razlika: zgodovinska zgodba*. Iz nizozemščine prevedel in spremno besedo napisal Boris A. Novak. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2003.

IMENSKO KAZALO

A

Alber, Siegbert 71
Anderlič, Anton 20
Antohi, Sorin 33
Apih, Mojca 41
Aristotel [Aristotle] 171–173
Arnold, Darrell 165, 173, 174
Arzenšek, Vladimir [Vlado] 41, 102

B

Bajt, Aleksander 86, 89, 93
Bakić, Miloš 186
Balažic, Marko 23, 32
Balzacq, Thierry 175
Batagelj, Vladimir 40
Bavčar, Igor 25, 29, 44–46, 154, 156, 157
Bekeš, Peter 97
Bertalanffy, Ludwig von 164, 173
Besednjak, Engelbert 67
Bhaskar, Roy 168, 173
Biefang, Andreas 64
Blaj Hribar, Neja 58, 66
Blažič, Viktor 186, 190, 191, 209
Bogovič, Franc 60
Boothroyd, Betty 53, 64
Borštner, Ivan 191
Braune, Andreas 65
Bronner, Stephen Eric 166, 173
Broz, Josip - Tito 203
Buckler, Steve 166, 173
Bučar, France 7–9, 13–33, 35, 36, 38–52, 54–66, 68–81, 85–109, 111–118, 121, 123–159, 161–173, 175, 176, 179–192, 194–199, 203, 204, 206, 208, 209
Bučar, Ivka 106, 154
Bučar, Janez 69

C

Capuder, Andrej 38
Cavazza, Boris 44
Cerar, Miro 111, 112, 116, 118, 121, 151, 152, 218
Cerny, Philip G. 164, 174

Chomsky, Noam 102, 109
Cigoj, Stojan 103, 104
Cohen, Robert S. 102, 109
Coudenhove-Kalergi, Richard Nikolaus 67, 68
Creswell, John W. 168, 174

Č

Čosić, Dobrica 46, 155

D

Dalsass, Joachim 71
Demšar, Drago 44
Deutsch, Karl W. 167
Diefenbach, Thomas 164, 174
Domljan, Žarko 71
Dončević, Ivona 69
Dreyer, Michael 65
Driver, Julia 172, 174
Drnovšek, Janez 26, 27, 62
Drobnič, Janez 60

E

Easton, David 164, 174
Ebner, Michl 74
Eidlin, Fred
Erjavec, Tomaž 58, 66

F

Fay, Brian 169, 170, 174
Fink, Gorazd 154
Finžgar, Alojzij 89, 93
Flisar, Evald 194
Flood, Robert L. 165, 174
Furlan, Boštjan 23, 32
Furlong, Paul 167, 174

G

Gabrič, Aleš 13, 23, 32, 218
Gabrovec, Stane 180, 183
Gaiser, Laris 158
Galbraith, John K. 90, 109
Gantar, Pavle 41, 44, 59

Gašparič, Jure 7, 27, 32, 51, 112, 121, 151, 218
 Gawronski, Jas 69
 Geppert, Dominik 64
 Gerth, Hans H. 176
 Gibbons, Michael T. 174
 Giddens, Anthony 171, 174
 Gilbert, Margaret 170, 174
 Gingles, Dallas 172, 174
 Godec, Rupko 91, 96
 Golja, Franc 61
 Goodin, Robert 174, 176
 Goodman, Richard Alan 90, 109
 Goričar, Jože 86
 Gosar, Andrej 67
 Grad, Franci 106, 117, 145, 146
 Grafenauer, Niko 16, 154, 185–187, 190, 192, 199, 209
 Gros, Vitomir 58, 61

H

Habsburg Douglas, Walburga 74, 75
 Habsburg, Georg 74
 Habsburg, Karl von 204
 Habsburg, Otto von 39, 68–72, 74–76, 183, 204, 205–207
 Halpern, Diane F. 166, 174
 Hammond, Debora 163, 165, 174
 Havel, Václav 30
 Hay, Colin 162, 167, 169, 174
 Hitler, Adolf 68
 Hren, Marko 43, 46
 Hribar, Spomenka 42, 44, 55, 58, 77, 80, 81, 133, 154, 155–158, 191, 218
 Hribar, Tine 18, 25, 41, 42, 44, 76, 102, 117, 133, 145, 152, 153, 155, 157, 159, 185, 191, 192, 209, 218
 Hudeček, Jože 183
 Humar, Iztok 194

I

Igličar, Albin 105, 107
 Ilešič, Marko 104, 106

Indić, Trivo 102
 Inkret, Andrej 185
 Isajlović, Drago 191
 Ivančević, Velimir 91

J

Jackson, Michael C. 162, 166, 174, 175
 Jambrek, Peter 73, 116, 117, 131, 133, 134, 138, 145, 150, 152, 154–157, 184, 209
 Jančar, Drago 24, 186, 209
 Jančar, Janez 41
 Janša, Janez 19, 20, 32, 43, 46, 154–158, 191, 200
 Jauk, Franček 81
 Jelinčič, Zmago 28
 Jerovšek, Janez 99, 102
 Jerovšek, Tone 117, 145, 155, 156
 Jones, Richard H. 164, 175
 Jurcec, Ruda 68, 76
 Juri, Franco 44

K

Kacin, Jelko 60
 Kant, Immanuel 41, 49, 171, 175, 181
 Karl I., cesar 204
 Kaučič, Igor 123, 151, 152
 Kavčič, Niko 39
 Kavčič, Stane 14
 Keohane, Robert O. 164, 175
 Kidrič, Boris 99
 King, Gary 164, 175
 Kirn, Srečo 44
 Kirshner, Jonathan 172, 175
 Kloucek, Rainhard 73, 75
 Kobe, Peter 89, 93
 Kocbek, Edvard 39, 202, 203, 209
 Kocijančič, Janez 138
 Kociper, Maša 60
 Kohl, Helmut 72
 Korošec, Anton 67, 68
 Korsika, Bojan 44
 Kos, Barbara 17, 32
 Kovač, Edi 158, 179, 218

Kovač, Igor 135, 152, 161, 162, 165, 170, 175, 176, 218
Kovač, Vili 183
Kovačič Persin, Peter 42
Kovič, France 108
Kranjc, Tone 20
Kranjc, Janez 85, 101, 109, 149, 152, 218
Kranjec, Marko 198
Krašovec, Tatjana 64, 65
Kravos, Marko 194
Krebs, Ronald R. 175
Kristan, Ivan 16
Krivic, Matevž 41, 44, 117, 145
Križman, Alojz 44
Kučan, Milan 17, 19, 20, 62, 122, 133, 134, 138, 147, 156, 157, 193, 196, 203
Kušej, Gorazd 86–88

L

Lang, Markus 65
Lappenkuper, Ulrich 65
Lavrinc, Maksimilijan 60
Leplin, Jarrett 168, 175
Levinas, Emmanuel 171, 175
Lippitt, Gordon I. 90, 109
Lisec, Tomaž 59
Luhmann, Niklas 165, 175
Luthar, Oto 194

M

Maček, Ivan 86
Mahnič, Joža 194
Maister, Rudolf 128
Majaron, Ferdinand 68
Makarovič, Svetlana 185
Mann, Michael 36, 49
Marič, Martin 71–73, 76
Marković, Mihajlo [Mihail] 46, 102
Marsh, David 162, 167, 171, 173–175
Mastnak, Tomaž 44
Mauldin, Joshua 172, 174
Meden, Katja 58, 66
Mencinger, Jože 29, 101, 106

Meštrovič, Mate 69
Metelko, Alojzij 61
Mićunović, Dragoljub 102
Miles, Rebekah L. 172, 174
Milivojevič, Marko 190
Mill, John Stuart 172, 175
Mills, Charles Wright 176
Milner, Helen 165, 175
Mock, Alois 72, 73
Močnik, Rastko 41, 44
Möderndorfer, Jani 59, 60
Modic, Heli 86
Morgenthau, Hans 172, 175
Morse, Janice M. 165, 175
Mrvar, Andrej 40, 49
Mudde, Cas 51, 65
Murn, Maja 51, 65

N

Niebuhr, Reinhold 162, 173, 175
Novak, Andrej 69, 70
Novak, Anton 205, 206
Novak, Boris A. 185, 188, 191, 192, 195, 196, 200, 208, 218
Novak, Edvina 69, 70
Novak, Jerolim [Jerko] A. 204–206, 209
Novak, Rudolf 205, 206

O

Ojsteršek, Mihael 58, 66
Okoliš, Stane 23, 25, 32
Omerza, Igor 39, 40, 44, 45, 50, 191, 209
Oppenheim, Felix E. 173, 175
Ošlak, Vinko 39. 69

P

Pack, Doris 74
Pagon, Neda 41
Pahor, Boris 158
Pahor, Borut 158
Pančur, Andrej 58, 66
Parsons, Talcott 164, 176
Pavček, Tone 187

Pavčnik, Marijan 106, 116, 152
 Pelikan, Jiří 69
 Perenič, Anton 117, 145,
 Perenič, Gorazd 118, 152
 Peršak, Tone 116, 152
 Pesek, Rosvita 13, 18, 21, 22, 25, 29, 32,
 53, 54, 56, 58, 61, 65, 85, 94, 109, 133, 136,
 137, 150, 152, 156, 159, 161, 176, 180, 184
 Pešić, Zaga 102
 Petan, Rudolf 60
 Peterle, Lojze 44, 62, 156
 Peterle, Ožbej 23, 32
 Petrič, Ernest 59
 Pirnat, Rajko 13, 21, 157
 Pogačnik, Janez [Janez Trnovski] 39,
 179–184
 Pogačnik, Marko 149
 Polajnar Pavčnik, Ada 104, 106
 Popov, Nebojša 102
 Posselt, Bernd 68–72, 74–76
 Potrč, Miran 117, 119, 139, 140
 Pretnar, Bojan 201
 Pučnik, Jože 27, 133, 138, 154–157, 159,
 186, 190, 209
 Puhar, Alenka 44, 191
 Pukl, Vitodrag 117, 119, 139, 140
 Pusić, Eugen 99
 Pye, Lucian 166, 176
 Pyta, Wolfram 58, 65

R

Rahten, Andrej 67, 68, 74, 76, 218
 Ravnihar, Vladimir 68
 Rawling, Piers 171, 176
 Razdrih, Andrej 151
 Rechbach, Uršula 73
 Recker, Marie-Luise 64
 Ribičič, Ciril 120, 164, 152
 Rigelnik, Herman 140, 145
 Ripsman, Norrin 170, 175
 Rode, France 158
 Roediger, Henry L. 174
 Romm, Norma R. A. 165, 174

Rotar, Braco 41
 Rupel, Dimitrij 16–19, 21, 32, 52, 76,
 156, 157, 159, 185
 Rus, Janez 194, 209
 Rus, Veljko 41, 102
 Rüthers, Bernd 106, 109

S

Sajovic, Bogomir 89, 93, 94, 99, 102
 Seaward, Paul 53, 64, 65
 Simič, Vladimir 106
 Smole, Jože 17, 70
 Snedec, Andrej 73
 Snoj, Jože 191
 Starman, Bojan 60
 Steiner, Ludwig 24
 Sternberg, Robert J. 174
 Stojanović, Svetozar 102
 Stoker, Gerry 162, 173–175
 Strehovec, Janez 21, 32
 Stres, Anton 38, 44
 Strobl, Majda 91, 95, 96
 Sušnik, Franc 60
 Svete, Pavle 144–146

Š

Šelih, Alenka 87, 94, 104, 105, 109
 Šetinc, Mile 44
 Šinkovec, Matjaž 72
 Šmidovnik, Janez 99
 Šnuderl, Makso 86
 Šorn, Mojca 51, 58, 66, 218
 Špiletič, Bogomir 60, 61
 Štandeker, Ivo 58, 65
 Štemberger Brizani, Katja 149, 152
 Šter, Andrej 61
 Štih, Peter 151
 Šturm, Lovro 93
 Šuštar, Alojzij 39, 180

T

Tadić, Ljubomir 46, 102
 Tasić, David 191

Taufer, Veno 44, 47, 191
Tilly, Charles 174, 176
Tismaneanu, Vladimir 27, 33
Tomc, Grega 44
Tomšič, France 18–20, 33, 39
Trbovc, Stane 15
Trček, Franc 59
Trstenjak, Anton 181, 184
Tsebelis, George 169, 176
Türk, Danilo 158

U

Ude, Lojze 117, 134, 145, 146
Ulčar, Marjan 41
Urbančič, Ivo 47, 186–188, 190
Uršič, Marko 191

V

Valentić, Nikica 154
Valič Zver, Andreja
Valič, Dare 44, 154, 159
Van Miert, Karl 193, 198
Van Paemel, Monika 193–196, 198, 203, 209
Van Zyl, Liezl 171, 176
Vavpetič, Lado 86–88, 97
Verba, Sidney 164, 175
Verovšek, Peter J. 162, 176
Vidmar, Igor 44
Vidmar, Josip 17
Vidmar, Marjan 181
Vilfan, Josip 67
Vodopivec, Katja 87

Vodopivec, Peter 194
Vogelsang, Kai 52, 65
Vospernik, Reginald 38
Vovk, Anton 183, 184
Vran, Tomo 73

W

Waltz, Kenneth N. 169, 176
Weber, Max 168, 172, 176
Wendt, Alexander 169, 170, 176
Wilson, Woodrow 58
Winch, Peter 166, 176
Wirsching, Andreas 64

Y

Yanow, Dvora 168, 176

Z

Zabel, Bojan 94, 95, 97, 102, 104, 106
Zagožen, Franc 44
Zalokar Oražem, Cvetka 60
Zavrl, Franci 191
Zimmermann, Warren 136, 137
Zlobec Lukič, Jaša 61
Zupančič, Karel 104, 106

Ž

Žakelj, Viktor 20
Žerdin, Ali H. 22, 33, 35, 43, 44, 48, 50, 58, 65, 69, 76, 115, 134–136, 152, 218
Životić, Miladin 102
Žižek, Slavoj 44

O AVTORJIH

Miro Cerar, dr. pravnih znanosti, redni profesor, Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani, Poljanski nasip 2, Ljubljana

Aleš Gabrič, dr. zgodovine, znanstveni svetnik, Inštitut za novejšo zgodovino, Privoz 11, Ljubljana

Jure Gašparič, dr. zgodovine, znanstveni svetnik, Inštitut za novejšo zgodovino, Privoz 11, Ljubljana

Spomenka Hribar, dr. sociologije, urednica, publicistka

Tine Hribar, dr. filozofije, redni profesor na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani, v pokoju, član Slovenske akademije znanosti in umetnosti

Edvard Kovač, dr. filozofije in mag. teologije, prof. Univerze v Ljubljani in Faculté de Philosophie ICT, Toulouse, Francija, v pokoju, Prešernov trg 4, Ljubljana

Igor Kovač, dr. politične znanosti, Center for Cyber Strategy and Policy, School of Public and International Affairs, University of Cincinnati, Clifton Court Hall, Room 5115A, 2800 Clifton Avenue, Cincinnati, OH 45221-0375, ZDA

Janez Kranjc, dr. pravnih znanosti, redni profesor, zaslužni profesor, Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani, Poljanski nasip 2, Ljubljana, izredni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti

Boris A. Novak, dr. primerjalne književnosti, zaslužni profesor Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani v pokoju, Aškerčeva 2, Ljubljana, izredni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti, pesnik, prejemnik Prešernove nagrade za življenjsko delo

Andrej Rahten, dr. zgodovine, redni profesor, znanstveni svetnik, Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, Koroška cesta 160, Maribor in Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Novi trg 2, Ljubljana

Mojca Šorn, dr. zgodovine, znanstvena sodelavka, Inštitut za novejšo zgodovino, Privoz 11, Ljubljana

Ali Žerdin, dr. sociologije, novinar in urednik, Delo d.o.o., Likozarjeva ulica 1, Ljubljana

Zbirka Odstiranja

1. Barbara Predan in Špela Šubic (ur.). *Niko Kralj, pionir industrijskega oblikovanja: »Čudna je človekova narava, da si želi vedno nekaj drugega, kar ima.«*
2. Danila Zuljan Kumar in Petra Kolenc (ur.). *Simon Rutar in Beneška Slovenija*
3. Milček Komelj (ur.). *Emilijan Cevc, umetnostni zgodovinar in pisatelj*
4. Vesna Mikolič (ur.). *Življenje in delo Štefana Barbariča*
5. Danijel Grafenauer (ur.). *Koroški plebiscit – 100 let kasneje*
6. Olga Markič (ur.). *Alma Sodnik in njeno filozofsko delo*
7. Gregor Antoličič (ur.). *Kongres po kongresu: ob 200-letnici ljubljanskega kongresa*
8. Lidija Rezoničnik (ur.). *Vojeslav Molè: umetnostni zgodovinar, pesnik in kulturni posrednik*
9. Lilijana Žnidaršič Golec in Metoda Kokole (ur.). *Jurij Slatkonja (1456–1522): od Kranjske do Dunaja*
10. Maja Malec in Marko Uršič (ur.). *Vzdržati različnost: filozofske razprave o mnogih svetovih*
11. Urška Perenič in Igor Grdina (ur.). *»Trst, to je tam, kjer je Boris Pahor«*

Miro Cerar
Aleš Gabrič
Jure Gašparič
Spomenka Hribar
Tine Hribar
Edvard Kovač
Igor Kovač
Janez Kranjc
Boris A. Novak
Andrej Rahten
Mojca Šorn
Ali Žerdin

25,00 €

SLOVENSKA MATICA